

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
Министерство информации и
общественного развития Республики Казахстан
Ministry of Information and Social Development
of the Republic of Kazakhstan

ҚАЗАҚСТАН
ТӘУЕЛСІЗДІГІНЕ
30 ЖЫЛ

Jastar
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ

«ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСТАР САЯСАТЫ»

АНАЛИТИКАЛЫҚ БАЯНДАМАСЫ

2021 жыл

МАЗМҰНЫ

ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ	4
КІРІСПЕ	5
1-ТАРАУ. Қазақстан Республикасы жастар саясатының институционалдық қалыптасуы	8
1.1 Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың заңнамалық аспектілері	9
1.2 Жастардың құқықтық мәртебесін теориялық негіздеу	18
1.3 Мемлекеттік жастар саясатының әлеуметтік инфрақұрылымын қалыптастырудың ұйымдастырушылық-құқықтық аспектілері	22
2-ТАРАУ. Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың негізгі механизмдері мен институттары	34
2.1 Жастарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары	37
2.2 Жастар ұйымдары: рөлі, мәртебесі және мүмкіндіктері	45
2.3 Жастар ресурстық орталықтары: өңірлердің даму әлеуеті	55
3-ТАРАУ. Мемлекеттік жастар саясатының өзекті мәселелері	64
3.1 Жастар саясатын дамыту мен іске асырудағы жаһандық трендтер	65
3.2 Қазіргі қазақстандық жастардың негізгі мәселелері	74
3.3 Жаңа заңнамалық бастамалар мен жастармен жұмыс тәсілдері	78
ҚОРЫТЫНДЫ	84
ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ	86

ҚЫСҚАРТУЛАР ТІЗІМІ

КСРО	Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы
КСР	Кеңестік Социалистік Республикасы
ҚР	Қазақстан Республикасы
ҚРЗ	Қазақстан Республикасының Заңы
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
КЕАҚ	Коммерциялық емес акционерлік қоғам
NEET	Not in Education, Employment or Training. Экономикалық, әлеуметтік немесе саяси сипаттағы әртүрлі факторларға байланысты жұмыс істемейтін және оқымайтын жастардың ұрпағы ҚР
БҒМ	Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
ШЫҰ	Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ЖОІК	Жастар және отбасы істері комитеті
АҚДМ	Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі
ЖРО	Жастар ресурстық орталығы
ҒЗО	Ғылыми-зерттеу орталығы
АЕК	Айлық есептік көрсеткіш
ХБО	Халықаралық бағдарламалар орталығы
ЖАО	Жергілікті атқарушы органдар
ҰБТ	Ұлттық бірыңғай тестілеу
ҚСА	Қазақстан студенттер Альянсы
ҮЕҰ	Үкіметтік емес ұйым
БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
КТК	Көңілді тапқырлар клубы
ҚАЗМЗУ	Қазақстан мемлекеттік заң университеті
ҚҚДИ	Қазақстандық қоғамдық даму институты
КЕҰ	Коммерциялық емес ұйым
МЖС	Мемлекеттік жастар саясаты
БҚО	Батыс Қазақстан облысы
SWOT	SWOT-талдау-ұйымның ішкі және сыртқы ортасының факторларын анықтаудан және оларды төрт санатқа бөлуден тұратын стратегиялық жоспарлау әдісі: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
ТДМ	Тұрақты даму мақсаттары
ХЕҰ	Халықаралық еңбек ұйымы
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
БҰҰДБ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму Бағдарламасы
ФББА	Федералдық білім беру агенттігі
UNEP	United Nations Environment Program. БҰҰ-ның Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі бағдарламасы Қоршаған орта жөніндегі бағдарламасы
ДДСҰ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
ЖДИ	Жастардың дамуы индексі
ЖПИ	Жастардың прогресі индексі

КІРІСПЕ

Казақстанда тәуелсіз дамудың 30 жылы ішінде жастар саясатында түбегейлі өзгерістер болды және осы салада өзіндік үлгі қалыптаса бастады. Бүгінгі таңда жастардың сапалы дамуының негізі болып табылатын білім және ғылым саласындағы реформалар жалғасуда: салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізілуде, жастардың жұмысқа орналасуы мен жұмыспен қамтылуы, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметі үшін жағдайлар жасалуда; жас отбасылар мен жұмыс істейтін жастар үшін қолжетімді тұрғын үйді дамыту бағдарламаларының үлесі мен сапасы артуда.

Жастар ұлттық мүдделердің негізгі объектісі және мемлекет пен қоғамның дамуын қамтамасыз етудің басты факторларының бірі болып табылады. Соның салдарынан, бүгінде көптеген елдерде жастар саясаты мәселелерінің өзектіленуі байқалуда. Бұл процесс әсіресе посткеңестік кеңістіктегі елдерде байқалады. 2021 жылы Ресей, Беларусь, Украина және Өзбекстанда мемлекеттік жастар саясаты саласында жаңа стратегиялық құжаттар қабылданды. Оларда жастардың қоғамдық-саяси өмірге азаматтық қатысу деңгейін арттыруға басты назар аударылады.

Жастар саясатын іске асырудағы тәсілдерді жаңарту тұрғысында мынадай үрдісті атап өткім келеді: үкіметтер осы әлеуметтік топты стратегиялар мен саяси сипаттағы өзге де құжаттарды әзірлеу процесіне белсенді және кеңінен тартуға ұмтылады. Мысалы, 2018 жылы Канада үкіметі саясаттың басым бағыттарын анықтау үшін жастармен диалогты бастады. Консультациялар қорытындысы бойынша Канаданың Премьер-Министр Кеңсесі елдің жастар саясатын әзірлеу үшін негіз қалаған «Біз не естідік» есебін жасады. Стратегиялық құжатпен жұмыс істеу алгоритмінде жастармен диалогтың ауқымын атап өткен жөн. Атап айт-

қанда, оны әзірлеуге 5 мыңнан астам жас канадалықтар тартылды, 10 000-нан астам жеке жауаптар алынды және жастар ұйымдарының көшбасшыларымен және азаматтық белсенділермен өткен пікірталастар нәтижелері бойынша 68 материал дайындалды. «Біз не естідік» қорытынды есебіне сәйкес, жалпы жастармен диалог ұсыныстар мен ұсынымдардың әртүрлі форматтарымен ерекшеленді. Сондай-ақ, көптеген қатысушылар өздерінің пікірлері мен ұсыныстарын дискриминация, маргинализация және дағдарыс сияқты проблемалық құбылыстарды жеңудің жеке тәжірибесіне негіздегені атап өтілді.

Ресей президенті Владимир Путин 13 ұлттық жобаның әрқайсысында жастардың мүдделерін көрсетуді тапсырды. Оның тапсырмасын орындау аясында 2021 жылғы 21-27 маусым аралығында елімізде жастар бастамаларын жинау өтті. Жастар ісі жөніндегі Федералды агенттік 15 328 жоба түскенін хабарлады. 2021 жылдың соңына дейін арнайы «Жастарға арналған мүмкіндіктер навигаторы» іске қосылады, соның арқасында тақырыптық конкурстардан бастап жас отбасылар мен мамандарға берілетін жеңілдіктерге дейінгі барлық саладағы қызметтер, жобалар мен іс-шаралар туралы ақпарат алуға болады.

Өзбекстанда 2021 жылы «Жастар дәптері» жобасы жүзеге асырыла бастады. Бұл әлеуметтік жағдайы төмен жастардың проблемаларын анықтауға және шешуге арналған мәліметтер базасы. Осы бағыт шеңберінде 2021 жылғы 1 мамырдан бастап жобаға енгізілген жастарға кәсіпкерлік қызметті бастау үшін субсидиялар берілетін болады. Сондай-ақ, «Жастар дәптері» қатысушыларының ішінен жұмыссыз жастарды жұмысқа қабылдаған кәсіпорындарға мемлекеттік меншікті жалға алу бойынша жеңілдіктер беріледі. Бұдан басқа, мемлекет жас азаматтардың шет тілдерін оқыту және жеке білім беру ұйымдарында жалпы білім бе-

ретін пәндер бойынша шығыстарын 50% мөлшерінде, сондай-ақ ұлттық сертификаттар алуға байланысты шығыстарды өтейді. Бұдан басқа, Өзбекстанда ағымдағы жылдың 1 маусымынан бастап «Бір миллион бағдарламашы» жобасы шеңберінде оқу курстарын бітірген жастарға компьютерлер сатып алу үшін базалық есептік шаманың 25 еселенген мөлшерінен аспайтын мөлшерде тұтынушылық несиелер бөлінетін болады.

Украинада 2021 жылғы 18 мамырда қабылданған «жастар саясатының негізгі қағидаттары туралы» Заңды іске асыру аясында жастарды шешімдерді әзірлеу мен қабылдау процесіне тартудың пәрменді тетіктері енгізіледі. Ұлттық деңгейде бұл Украинаның Министрлер кабинеті жанындағы жастар мәселелері жөніндегі ұлттық кеңес арқылы, жергілікті деңгейде – жастар кеңестері мен жастар мәселелері жөніндегі кеңесшілер арқылы жүзеге асырылады.

Тұтастай алғанда, жастар саясаты саласындағы шетелдік тәжірибені және ағымдағы үрдістерді талдау жастар мәселелері бойынша барлық стратегиялардың негізгі мақсаты жас ұрпақтың әлеуетін іске асыру және дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау болып табылатынын көрсетеді. Жақсы ойластырылған жастар саясаты-бұл әлеуметтік топ өмірінің құқықтық, саяси, моральдық және әлеуметтік-экономикалық салаларын қамтитын шаралар кешені.

Қазақстанда танымал отандық сарапшылар да мемлекеттің жастармен диалогын бастамашыл және жасампаз күш ретінде қарастырған жөн, оның әлеуетін қоғам мен мемлекеттің дамуы үшін барынша пайдалану маңыздылығын атап өтеді. Осылайша, қазақстандық саясаттанушы Андрей Чеботарев «Жастарға арналған саясаттан» «Жастармен саясатқа» түбегейлі көшуді ұсынады. Бұл дегеніміз, жастар мемлекеттік жастар саясатының объектісінен мемлекеттің негізгі субъектісі мен серіктесі позициясына өтеді.

Сондықтан бүгінгі таңда қазіргі қазақстандық жастардың сұраныстарын

түсіну және оларға дер кезінде ден қою маңызды. Жастарды қолдауға бағытталған тұжырымдамалық жобаларды талдау тәуелсіздік жылдары Қазақстанда бағдарламалар мен жобалардың айтарлықтай құқықтық базасы қалыптасқанын көрсетті, олардың мақсаты жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы үшін әлеуметтік-экономикалық жағдай жасау болды. Әрбір мемлекеттік бағдарлама, әрбір жастар институты бір салада нақты нәтижелерге бағытталған. Сонымен қатар, бүгінде қазақстандықтардың жас ұрпағы жаңа жаһандық сын-қатерлерге кезігуде, олардың ең бастысы - жұмысқа орналасу мәселесі. Қазақстандағы жастар саясаты саласындағы неғұрлым өзекті проблемалар білім беру, жұмыспен қамту, денсаулық, көші-қон және жастардың ықтимал маргиналдандыруы мәселелері болып табылады. Сондықтан бүгінгі таңда жастар саясаты мемлекеттің ішкі саясатының ажырамас бөлігі ретінде мемлекет институттары мен тұтастай қоғамның өзара іс-қимылы контекстіндегі ағымдағы тенденцияларды нақты түсінуді талап етеді. Осыған байланысты мемлекет жүзеге асыратын шаралар жұмысқа орналастыру және кәсіптік бағдарлау бағдарламаларын әзірлеуге, жас ұрпақ үшін жеңілдікті тұрғын үй бағдарламаларының тізбесін кеңейтуге, жастардың психикалық денсаулығының жоғары деңгейіне қол жеткізуге, сондай-ақ оның экономикалық, азаматтық және саяси белсенділігін ынталандыруға бағытталуы тиіс.

Жастар саясатының отандық жүйесін, сондай-ақ жастардың дамуы үшін мемлекет жасайтын жағдайларды зерттеу мақсатында «Қазіргі Қазақстандағы жастар саясаты» атты талдамалық баяндама дайындалды. Баяндамада жастар саясатының институционалдық қалыптасуына талдау жасалды, оны іске асырудың негізгі тетіктері мен институттары көрсетілді, сондай-ақ жастар саясатын дамытудағы өзекті трендтер ұсынылды. Атап айтқанда, бірінші тарауда жастар саясатын қалыптастырудың заңнамалық негіздері, жастардың құқықтық мәртебе-

сі, сондай-ақ мемлекеттік жастар саясатының әлеуметтік инфрақұрылымын қалыптастырудың ұйымдастырушылық-құқықтық аспектілері қарастырылған. Екінші тарауда институционализация мәселелері және мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың негізгі тетіктері зерделенді, сондай-ақ өңірлердің дамуы үшін әлеует ретінде жастар ресурстық орталықтарының қызметіне талдау жасалды. Үшінші тарауда мемлекеттік жастар саясатының өзекті мәселелері: оны дамыту мен іске асырудағы жаһандық трендтер талданып, қазіргі Қазақстан

жастарының проблемалары белгіленген.

Тұтастай алғанда, баяндама жастар саясатының қазіргі жай-күйіне жалпы талдауды білдіреді және 2021 жылы ұсынылған жастар туралы зерттеулер кешеніне қосымша дереккөз ретінде қызмет етеді. Аталған құжаттың әдіснамалық негізі мемлекеттік жастар саясаты саласындағы ахуалды кешенді талдауды, өткен жылдардағы әлеуметтік зерттеулерді компаративистік бағалауды, жастарды қолдаудың қолданыстағы мемлекеттік бағдарламаларын зерделеуді және т. б. қамтиды.

1-ТАРАУ.

Қазақстан Республикасы жастар саясатының
институционалдық қалыптасуы

*Жастар прогрессивті де, консервативті де емес,
олар әлеуетті, кез келген бастамаға дайын.*

Карл Мангейм

Жастар – бұл қоғамдық-саяси дамудың ерекше санаты, қоғамда болып жатқан барлық процестерді жинақтайтын үлкен зияткерлік әлеуеттің иесі. Көп жағдайда мемлекеттің жастарды дамыту үшін қолайлы негіз құру қабілетіне оның одан әрі өміршеңдігі байланысты. Бүкіл ұлттың болашағы осы әлеуметтік топтың қаншалықты білімді болуына, оның құндылық ұстанымдары мен әлеуметтік процестерге кірігу дәрежесіне байланысты. Сондықтан жастар көбінесе ерекше мемлекеттік назарда болады және мемлекеттік саясаттың арнайы бағыты – жастар саясаты жасалады.

Әлеуметтік өмірдің өзіндік феномені ретінде жастар саясаты жастардың мүдделерін алға жылжытуға, олардың қолайлы дамуына және мемлекет игілігі үшін әлеуетін барынша ашуға бағытталған көп субъектілік қызмет болып табылады. Қазақстан да бұл жағынан шетте қалмады, 1991 жылы еліміз мемлекеттік жастар саясатының егеменді бағытының құрылысын бастады. Қазіргі кезеңде Қазақстанның жастар саясаты жас азаматтардың өзін-өзі жүзеге асыруы, жастар қозғалысы мен бастамаларын қолдау үшін жағдайлар жасау жөніндегі шаралардың кешенді жүйесі болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы жастар саясатының тәуелсіздік кезеңіндегі даму динамикасын бақылаудың бір тәсілі – оның теориялық түсінуінің эволюциясын және «жастар саясаты» санатын, оның заңнамалық аспектілерін түсіну тә-

сілдерін талдау, сондай-ақ оны іске асыру үшін әлеуметтік инфрақұрылымның қалыптасу процесін талдау.

1.1 Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың заңнамалық аспектілері

Тәуелсіздік жылдарында жастар саясаты саласындағы нормативтік құқықтық база бірқатар өзгерістерге ұшырады: заңнама өзгерді, даму жоспарлары бекітілді, негізгі ұғымдарға көзқарастар өзгерді. Қазақстан тәуелсіздігінің қалыптасуы басында қаралатын саланы регламенттеген алғашқы заңнамалық актілердің бірі 1991 жылғы желтоқсанның өзінде қолданыста болған **«Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң** болды. Заң Кеңес Одағы ыдырағанға дейін бірнеше ай бұрын – 1991 жылғы маусымда қабылданды және Қазақ КСР-інде мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру мен іске асырудың құқықтық негіздерін айқындады. Заңда жастарды әлеуметтік қолдау бағыттарының кең спектрі, тұрғын үй салу және сатып алу үшін жеңілдікті шарттармен пайызсыз ұзақ мерзімді несиелер, оқитын жастарға арнайы несиелер, жоғары және орта арнаулы оқу орындарының студенттеріне жеңілдіктер қарастырылған. Сонымен бірге, заңда «жастар» санаты мен жас ерекшеліктері туралы нақты анықтама болмады. Жасы тек «жас отбасы» санатына қатысты белгіленді, онда ерлі-зайыптылардың екеуінің де жасы 30-ға жетпейтін отбасылар болуы керектігі айтылды¹.

¹ Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының 1991 жылғы 28 маусымдағы Заңы.

1991 жылғы Заң «Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының мемлекеттік жастар саясатын іске асыруды қамтамасыз етуге және жас азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың заңды кепілдіктерін нығайтуға»² бағытталған болды. Заңның жекелеген тармақтары жастардың экономикалық, әлеуметтік, саяси құқықтарын, олардың жұмыспен қамтылуын және еңбек нарығындағы құқықтарын қамтамасыз ету, сондай-ақ жастар кәсіпкерлігін мемлекеттік қолдау жөніндегі баптары болды.

Алайда, КСРО ыдырағаннан кейін 90-жылдардың басында бұрынғы одақтас республикалармен бірге болған проблемалар аясында заңның сол кездегі әлеуметтік-экономикалық шындықтармен айқын қайшылықтары арта бастады. Қазақстан экономикасы бастапқы кезеңдерде азаматтардың жекелеген санаттары үшін көптеген жеңілдіктерге қол жеткізе алмады, Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында экономикалық қиындықтар өткір көрінді. Қазақстандық зерттеуші Л. Зайниева, қаржыландырумен байланысты проблемалар және мемлекеттің жұмыс істеуінің жаңа шарттары Қазақстанның жастар саясатын сапалы жаңа даму деңгейіне кезең-кезеңімен шығаратын және уақытқа сәйкес келетін жаңа заңның әзірленуіне себеп болды³.

1994, 1995 және 1997 жылдары сол кездегі заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Осы уақытта Қазақстан Республикасы Заң шығару жүйесінің осы саласында маңызды орын алған жастар саясаты мәселелеріне байланысты

халықаралық құжаттарды ратификациялауға кірісті. Осындай құжаттардың бірі 1994 жылы Бала құқықтары туралы Конвенция болды, онда баланың жасы 18 жасқа дейін деп жазылған⁴.

Уақыт сұранысына сәйкес 1998 жылдың сәуір айында «Қазақстан Республикасының жастар саясаты тұжырымдамасының» жобасы жарияланды. Сарапшылармен және үкіметтік емес сектор өкілдерімен көптеген талқылаулардан кейін тұжырымдама 1999 жылғы 28 тамызда Мемлекет басшысының жарлығымен бекітілді. Құжат халықаралық құқықтың, 1995 жылғы Республика Конституциясының іргелі идеялары мен принциптерін, «Қазақстан-2030» стратегиялық даму бағдарламасын білдіреді. Тұжырымдамада «мемлекеттік жастар саясаты» термині мемлекет жүзеге асыратын және жастарды қолдауға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, саяси, ұйымдастырушылық және құқықтық шаралар жүйесі ретінде тұжырымдалған⁵. Құжатта жастар саясатын әзірлеудің міндеттілігі, оның көзқарасы, негізгі тенденциялар және оны жүзеге асыру шаралары сияқты бағыттар көрсетілген. Тұжырымдамада бекітілген іс-шараларды қаржылық қамтамасыз ету мемлекеттік бюджет есебінен жүзеге асырылды. Тұжырымдамада жастар саясатын дамытудың негізгі бағыттары, оның мақсаты, міндеттері, іске асыру қағидаттары, жауапты басқару органдарының құзыреті белгіленді. Осының барлығы Қазақстан Республикасының жастар саясатын одан әрі дамыту үшін жаңа іргетас қалады.

² Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының 1991 жылғы 28 маусымдағы Заңы.

³ Зайниева Л.Ю. Қазақстанда мемлекеттік жастар саясатының қалыптасуы // Ярославль педагогикалық хабаршысы. 2013. №2// <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-gosudarstvennoy-molodezhnoy-politiki-v-kazahstane>.

⁴ Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялау туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы.

⁵ Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 1999 жылғы 28 тамыздағы N 73 өкімі.

1.1-сурет. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы
1991-2021 жылдардағы заңдар

Жастар саясаты
туралы заң
ҚазКСР 1991 жыл

Жастар саясаты
туралы заң
ҚР 2004 жыл

Жастар саясаты
туралы заң
ҚР 2015 жыл

2004 жылғы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң

2002 жылы қоғамның қарауына «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» жаңа заң жобасы ұсынылды. Осы уақытта «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» заң қабылданады. 2004 жылғы 7 шілдедегі ұзақ талқылаулардан кейін жастарды жеке әлеуметтік-демографиялық топқа бөлетін және оған белгілі бір құқықтар мен кепілдіктер беретін құжатқа мемлекет басшысымен қол қойылып, заңдық күшіне енді.

Жаңа заң жастардың рухани, мәдени, білім алуы, кәсіби қалыптасуы мен дене бітімінің дамуы үшін әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, ұйымдастырушылық жағдайлар мен кепілдіктер жасауды, бүкіл қоғамның мүддесі үшін оның шығармашылық әлеуетін ашуды мақсат етіп қойды⁶. Құжатта сондай-ақ жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, осы әлеуметтік топ үшін көмек және әлеуметтік қызметтер көрсету, оның әлеуметтік маңызды бастамаларын іске асыру сияқты негізгі міндеттер айқындалған. Бұл жастар арасында айтарлықтай өзгерістерге әкелді. Жастар саяси процестің нақты қатысушысы болды және саясатқа әсер етіп қана қоймай, оны жасауға мүмкіндік алды.

Заңда бекітілген жастардың құқықтары мемлекеттің қолдауын көздейді,

олардың ішінде: тегін медициналық көмек, мемлекеттік білім беру грантында оқитын жастар үшін ай сайынғы мемлекеттік шәкіртақы алу. Ауыл жастары арасынан шыққан азаматтар үшін қабылдау квотасы қарастырылған. Жастарды толғандыратын құқықтық, психологиялық және басқа да мәселелер бойынша кеңестер түрінде әлеуметтік қызметтерді алу мүмкіндігі бекітілді. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру шеңберіндегі іс-шараларды мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс нысанында қаржыландыруға мүмкіндік беретін бап көзделді⁷.

Сонымен қатар, жаңа ғасырдың алғашқы онжылдығында жастар саясаты саласында маңызды жалпы мемлекеттік бағдарламалар қабылданды, соның арқасында жастар саясаты мәселелерін бірқатар мемлекеттік және салалық бағдарламаларға біріктіру процесі жалғасты.

1999 жылы мемлекеттік жастар саясатын қоғамның стратегиялық ресурстарын дамытудың маңызды бағыттарының бірі ретінде қарастыратын және оның қажеттілігін жас қазақстандықтар тап болатын өмірлік бастау қиындықтарымен түсіндіретін **арнайы тұжырымдама қабылданды**⁸. Сол кезеңдегі мемлекеттік жастар саясатының негізгі мақсаты жастардың азаматтық қалыптасуы мен әлеуметтік өзін-өзі жүзеге асыруы үшін құқықтық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағдайлар жасау және нығайту болып табылатыны атап өтілді. Көрсетілген құжаттың негізінде

⁶ Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 7 шілдедегі № 581-II Заңы (2014 жылғы 13 қаңтардағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)

⁷ Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатын іске асыру бойынша тұжырымдамалық тәсілдерді қалыптастыру. Талдамалық баяндама // <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2020/08/doklad-formirovanie-konceptualnyh-podhodov-po-realizaczii-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki.pdf>.

⁸ Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 1999 жылғы 28 тамыздағы N 73 өкімі.

кейіннен осы салада норма шығармашылық қызмет құрылды, сондай-ақ жетістіктердің нақты индикаторларымен әрбір алдағы 2 және 3 жылға жастарды дамыту бағдарламалары қабылданды.

Атап айтқанда, 2001 жылы 2001-2002 жылдарға арналған **«Қазақстан жастары» жалпы республикалық бағдарламасы**⁹ бекітілді, оған сәйкес жастардың жалпы үлесі 25,7% - ды немесе 15-29 жастағы 3 787 700 азаматты құрады. Соңғы жылдары Қазақстанда жастар үлесінің қысқару үрдісі байқалды, оның ішінде көші-қонның теріс салдосына байланысты. 1999 жылға қарай шығып қалған жастардың жалпы үлесі 25,1% - ды құрады. Бұл процестің теріс салдары болды, оның ішінде болашақ білікті еңбек ресурстарын жоғалту түрінде. Сондай-ақ, елде жас ұрпақтың урбанизациясы мен маргиналдандуының белсенді процестеріне, сондай-ақ халықтың ауылдық жерлерден кетуіне байланысты проблемалар туындады¹⁰. Жастар арасында әлеуметтік сипаттағы мән-жайлар (жазатайым оқиғалар, кісі өлтіру және суицид, улану, жарақат алу және туа біткен ауытқулар) бойынша орын алатын өлім-жітім жағдайлары шиеленісе түсті. Жоғарыда аталғандардың барлығын ескере отырып, бағдарлама мемлекеттік жастар саясатын одан әрі дамыту үшін негіз қалады, жас азаматтарды елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне белсенді тарту үшін қажетті алғышарттар жасай алды және тұтастай алғанда мемлекеттік жастар саясатының нормативтік құқықтық, ұйымдастырушылық базасын құру бойынша өзіне жүктелген міндеттерді табысты орындады.

Бағдарлама аяқталғаннан кейін 2003 жылы сол кездегі өзекті проблемаларға сәйкес міндеттерге түзетулер енгізу талап етілді, осыған байланыс-

ты Қазақстан Үкіметі **Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасын** бекітті. Бұл уақытта жастардың ауылдық жерлерден кету проблемалары сақталды. 2001 жылғы жағдай бойынша жастар ішкі көшіп-қонушылардың жалпы үлесінің 41,1% - ын құрады. Жас тұрғындар тобы отандық қалалар халқының құрылымында өсе бастады. Жұмыс іздеумен байланысты жастардың ішкі көші-қонының ауқымы көбінесе елдің экономикалық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Жастардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуге, қылмысқа қарсы күреске, тұрғын үй проблемаларын шешуге байланысты әлеуметтік-экономикалық сипаттағы проблемалар өзектендірілді. Осыған байланысты жастарды әлеуметтендіру процесінде олардың дамуы үшін ұйымдастырушылық, әлеуметтік, құқықтық және экономикалық жағдайлар жасау: жас кәсіпкерлерді қолдау және жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету тетіктерін әзірлеу, осы жас қазақстандықтар үшін әлеуметтік қызметтер құру, осы әлеуметтік топты ауылдық жерлерде дамыту үшін, жастарды жұмыспен қамтамасыз ету үшін жағдайлар қалыптастыру жаңа бағдарламаның бағдарына айналды¹¹. Осы мәселелердің барлығы 2003 жылдың өзекті күн тәртібіне байланысты көтерілді. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің деректері бойынша 2002 жылы жастар саны (14-29 жас) 4 260 000 адамды немесе халықтың жалпы санының 29% - ын құрады. Бұрын бұл көрсеткіш 25-26% болған. Оның өсуі көбінесе XX ғасырдың 80-ші жылдарының соңында туылған көптеген ұрпақтың жастар санатына енуімен байланысты болды. Бағдарлама нәтижелерінің бірі Қазақстанда жастардың коммерциялық емес ұйымдары базасында 26 әлеумет-

⁹ «Қазақстан Жастары» бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 17 ақпандағы № 249 қаулысы.

¹⁰ «Қазақстан Жастары» бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 17 ақпандағы № 249 қаулысы.

¹¹ Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 13 ақпандағы № 155 қаулысы.

тік қызмет құру болды.

2005 жылы **Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған жаңа бағдарламасы** бекітілді, ол елдің әртүрлі өңірлерінде жастар саясатын жүргізудің тиімділігін тежеген бірқатар төмендегі проблемаларды жоюды мақсат етті, олар: қазіргі заманғы талаптар мен жастар қажеттіліктеріне жауап бермейтін қолданыстағы нормативтік құқықтық базаның жетілмегендігін; өңірлік жастар саясатын іске асыру үшін тиісті қаржылық, ұйымдастырушылық және ақпараттық ресурстардың жеткіліксіздігін; жастардың әлеуметтік проблемаларының шешілмеуі, ал жастарға қатысты жүргізілетін мемлекеттік саясат өзінің назарын еңбек, денсаулық, білім және тәрбие сияқты өмірдің маңызды салаларына шоғырландыруға тиіс¹². Жаңа бағдарламаның мақсаты жастардың рухани, мәдени білім алуы, кәсіби қалыптасуы мен дене бітімінің дамуы үшін (1) әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, ұйымдастырушылық жағдайлар мен кепілдіктерді қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешенін әзірлей және қабылдай отырып, әлеуметтік бағдарланған жастар саясатын жүргізу; (2) бүкіл қоғамның мүддесі үшін оның шығармашылық әлеуетін ашу; (3) жастарды әлеуметтендіру және Республиканың жастар ұйымдарының жұмыс істеуі үшін қажетті жағдайлар жасау болды¹³. Құжатта 2004 жылғы 7 шілдедегі «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттігі атап өтілді. Жастар саясатын іске асырудың әлеуметтік-қорғау тетіктерін күшейту, білім, мәдениет және өнер құралдары ар-

қылы жастардың өмірін, дене, ақыл-ой және психикалық денсаулығын қорғау жөніндегі шаралардың тиімділігін арттыру сияқты аспектілердің маңыздылығы атап өтілді.

2006 жылы Ел Президентінің Жарлығымен **Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы** бекітілді, оның мақсаты «патриоттық тәрбие жүйесін дамыту және қазақстандық патриотизмді нығайту» болды¹⁴. Бағдарламаның негізгі міндеттерінің қатарына қазақстандық патриотизмге, толеранттылыққа, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге және т. б. тәрбиелеу жөніндегі іс-шараларды өткізу сияқты бағыттарды күшейту кірді.

2010 жылы **Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы** қабылданды, онда даму пайымы, сондай-ақ жастар саясаты саласындағы қалыптасқан жағдайды талдау қамтылған¹⁵. Атап айтқанда, елімізде жастар арасында тәрбие жұмысын үйлестірудің орталықтандырылған жүйесі болмағаны атап өтілді. Бағдарлама 2020 жылға қарай шешілуі тиіс міндеттер кешенін қарастырды.

Жас тұлғаның жан-жақты дамуы үшін жағдайды қалыптастыруға арнайы жастар бағдарламалары ғана емес, сондай-ақ денсаулық сақтауды, тілдерді дамыту, үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі жалпыұлттық мемлекеттік бағдарламалар; «100 мектеп, 100 аурухана», «Балапан», «Жұмыспен қамту-2020», «Бизнестің жол картасы-2020», «Қолжетімді тұрғын үй-

¹² Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 13 ақпандағы № 155 қаулысы

¹³ Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 18 шілдедегі № 734 Қаулысы. Күші жойылды-Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 19 қыркүйектегі № 1411 Қаулысымен.

¹⁴ Қазақстан Республикасының азаматтарына патриоттық тәрбие берудің 2006-2008 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 10 қазандағы № 200 Жарлығы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 18 маусымдағы № 829 Жарлығымен күші жойылды.

¹⁵ Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 7 желтоқсандағы 2010 жылғы № 1118. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығымен күші жойылды.

2020» және басқа да салалық бағдарламалар бағытталды. Ел Президентінің «Болашақ» бағдарламасы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері», «Назарбаев Университеті» сияқты бастамалары білім беру жүйесін трансформациялаудың іргелі негіздері болды.

2013 жылы ҚР Үкіметінің Қаулысымен **Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі «Қазақстан-2020: болашаққа жол» тұжырымдамасы** бекітілді¹⁶. Тұжырымдаманы Қазақстанда 2020 жылға дейінгі жастар саясатын іске асыру бағытын айқындайтын негізгі құжат деп санауға болады. Бұрынғы мемлекеттік актілер мен бағдарламалар негізінен оқитын жастарға бағытталған болатын, ал 2013 жылғы тұжырымдамада атаулы тәсілді

қолдана отырып, жастардың барлық санаттарын қамту қамтамасыз етілді. Онда алғаш рет жастар саясатын ғылыми-зерттеумен қамтамасыз ету бағыты бөлінді. 2013 жылғы маусымда ҚР Үкіметінің 2013 жылғы 17 маусымдағы № 603 қаулысымен осы тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары бекітілді.

Жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы жастарды қолдаудың мемлекеттік шараларын, жастар ортасының өзекті мәселелерін, сондай-ақ осы саладағы саясатты дамытудың негізгі қағидаттары мен жалпы тәсілдерін көрсетті. Тұжырымдамадан басқа, оны екі кезеңді іске асыру бойынша іс-шаралар жоспары да бекітілді. Бірінші кезеңге 2013-2015 жылдар кезеңі, екінші кезеңге – 2016-2020 жылдар келді.

1.1 – кесте. Қазақстан жастарының құқықтарын, бостандықтарын мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін заңнамалық негіздер

Қазақстан Республикасының Конституциясы	«Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» ҚР кодексі	«Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» ҚР Заңы
«Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» ҚР Заңы	«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексі	«Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» ҚР Заңы
«Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» ҚР Заңы	«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» ҚР Заңы	«Дене шынықтыру және спорт туралы» ҚР Заңы
«Отбасы үлгісіндегі балалар ауылы және жасөспірімдер үйлері туралы» ҚР Заңы	«Балалы отбасыларға берілетін мемлекеттік жәрдемақылар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	«Мемлекеттік жастар саясаты туралы» ҚР Заңы
«Арнайы мемлекеттік жәрдемақы туралы» ҚР Заңы	ҚР «Білім туралы» Заңы	«Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» ҚР Заңы

¹⁶ Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі «Қазақстан 2020: болашаққа жол» тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 қаулысы.

2015 жылғы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң

2015 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» №285-V Заңы қабылданды. Ол жастар саясатының мақсатын түбегейлі өзгертіп, оны *«жастардың толыққанды рухани, мәдени, білім алуы, кәсіби және дене бітімінің дамуы, шешімдер қабылдау процесіне қатысуы, табысты әлеуметтенуі және оның әлеуетін елдің одан әрі дамуына бағыттауы үшін жағдай жасау»* деп айқындады¹⁷. Тиісінше, негізгі міндеттері болып келесілер анықталды: жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау; жастарды елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне тарту; азаматтыққа тәрбиелеу және қазақстандық патриотизм сезімін нығайту¹⁸. Бұл заңда жастарға деген көзқарас пен оны мемлекет саясатының объектісі ретінде емес, 2004 және 2015 жылдардағы редакциядағы заңдармен салыстырғанда байқалатын маңызды субъект ретінде қабылдауда айтарлықтай өзгеріс байқалады. Атап айтқанда, **«көмек көрсету»** және **«бастамаларды іске асыру»** деген тұжырымдар **«жастарды тарту»**, **«азаматтыққа тәрбиелеу және қазақстандық патриотизм сезімін нығайту»** деген сөздермен ауыстырылды (1.2-кесте).

Заңға жас маман, жастар ресурстық орталықтары, «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасы, «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы және т.б. сияқты жаңа ұғымдар мен анықтамалар енгізілді. Мемлекеттік шаралардың мазмұнын айқындайтын мынадай салаларда мақа-

лалар енгізілді: білім және ғылым; денсаулық сақтау, дене шынықтыру және спорт; еңбек, жұмыспен қамту, жастар мен жас отбасыларды әлеуметтік қамсыздандыру; мәдениет және ақпарат; конфессияаралық келісім және этносаралық толеранттылықты қалыптастыру; қазақстандық патриотизм сезімін нығайту және белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыру; экологиялық мәдениетті қалыптастыру; жастар арасында құқықтық мәдениетті арттыру; халықаралық ынтымақтастықты, жастар кәсіпкерлігін және талантты жастарды дамыту. Заңда сондай-ақ жастар саясаты саласындағы мемлекеттік органдардың: үкіметтің, уәкілетті органның, орталық мемлекеттік органдардың, жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыреті нақтыланды.

1991 жылғы Заңнан айырмашылығы, кейінгі реакциялар жастар саясатындағы әртүрлі аспектілерді ескерді, іске асыру үшін ресурстар мен мемлекеттік органдардың көбірек саны тартылды. Жастар саясатының қалыптасу жылдарында жастар және отбасы істері жөніндегі Комитет құрылды, ол еліміздегі жастар саясатының іске асырылуына тікелей жетекшілік етеді, тұрақты негізде жас қазақстандықтар арасында әлеуметтік зерттеулер жүргізілді, осы әлеуметтік топтың жай-күйіне және оған бағытталған саясаттың іске асырылуына жан-жақты талдау жасалды. Жалпы, өзгерістер жастардың даму логикасына және мемлекеттің әлеуметтік тұрақтылық үшін қабылдаған шараларына сәйкес келді. Бұдан басқа, аталған қайта бағдарлау халықаралық ұйымдардың ұсынымдарына сәйкес жастарды саяси процестерге тартуды және елдің қоғамдық өміріне қатысуды жандандыруға мүмкіндік берді¹⁹.

¹⁷ Мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы (2020 жылғы 7 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен).

¹⁸ Мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы (2020 жылғы 7 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен).

¹⁹ Тасболатова А.А. Қазақстан Республикасындағы баланың саяси құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың құқықтық тетігі: даму мәселелері мен перспективалары: филос.ф. докт. (PhD) дис. ... – Алматы, 2020. -157 б.

1.2- кесте. Жастар саясаты саласындағы заңнаманы жетілдіру серпіні

«Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының Заңы	
2004 жылғы 7 шілдедегі № 581 редакция	2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V редакция
Мақсаты-жастардың рухани, мәдени, білім алуы, кәсіби қалыптасуы мен дене бітімінің дамуы үшін әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, ұйымдастырушылық жағдайлар мен кепілдіктер жасау, олардың бүкіл қоғам мүддесі үшін шығармашылық әлеуетін ашу. Міндеттері: 1) жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау; 2) жастарға көмек көрсету және әлеуметтік қызметтер көрсету; 3) жастардың әлеуметтік маңызды бас-тамаларын іске асыру.	Мақсаты-жастардың толыққанды рухани, мәдени, білім алу, кәсіби және дене бітімін дамыту, шешімдер қабылдау процесіне қатысу, табысты әлеуметтенуі және оның әлеуетін елдің одан әрі дамуына бағыттау үшін жағдай жасау. Міндеттері: 1) жастардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау; 2) жастарды елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне тарту; 3) азаматтыққа тәрбиелеу және қазақтандық патриотизм сезімін нығайту.

1.2-сурет. 2015 жылғы заңның негізгі бағыттары

1) қолжетімді және сапалы білім беруді қамтамасыз ету, ғылыми-техникалық әлеуетті дамыту;
2) денсаулықты сақтау және нығайту, салауатты өмір салтын қалыптастыру;
3) жұмысқа орналастыру және жұмыспен қамту үшін жағдайлар жасау;
4) жастар арасында кәсіпкерлік қызметті дамыту үшін жағдайлар жасау;
5) жас отбасылар мен жұмыс істейтін жастар үшін қолжетімді тұрғын үй жүйесін дамыту;
6) құқықтық мәдениет деңгейін арттыру, сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікке тәрбиелеу;
7) экологиялық мәдениетті қалыптастыру;
8) талантты жастарды дамытуға жәрдемдесу;
9) мәдени демалыс және демалыс үшін жағдайларды қамтамасыз ету.

Осылайша, Қазақстанның жастар саясаты 30 жыл ішінде бірқатар өзгерістерге ұшырады. Заңнамалық базада сапалы жақсартулар және жастардың бәсекеге қабілеттілігін оның мемлекеттік саясаттағы субъективтілігін бөліп көрсету арқылы күшейту байқалуда. Жастар саясатын дамыту кезеңдерінің әртүрлі жіктелімдері болған жағдайда осы тарауда 1991, 2004 және 2015 жылдары тиісті заңдардың қабылдануына байланысты жастар саясатын дамытудың үш

негізгі кезеңін бөліп көрсету ұсынылды. Заң қалыптастырушы негіз ретінде осы бағыттың одан әрі дамуына қызмет етеді. Тұтастай алғанда, Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатының нормативтік құқықтық базасы қаралатын бағытты дамытудың негізгі тетіктерінің бірі болып табылады. 2021 жылғы жағдай бойынша Қазақстандағы жастар мен мемлекет қатынастарын реттейтін негізгі нормативтік құқықтық құжат ел Президенті бекіткен 2015 жылғы 9 ақпандағы «Мемлекеттік

жастар саясаты туралы» заң болып табылады. 14 пен 29 жас аралығындағы мемлекет пен жастар арасындағы қатынастарды реттейтін мақсат, міндеттер,

қағидаттар мен бағыттар жастар саясатына жауапты құрылымдар бағдарлануы тиіс маңызды декларацияланатын құрамдас бөліктер болып табылады.

1.2 Жастардың құқықтық мәртебесін теориялық негіздеу

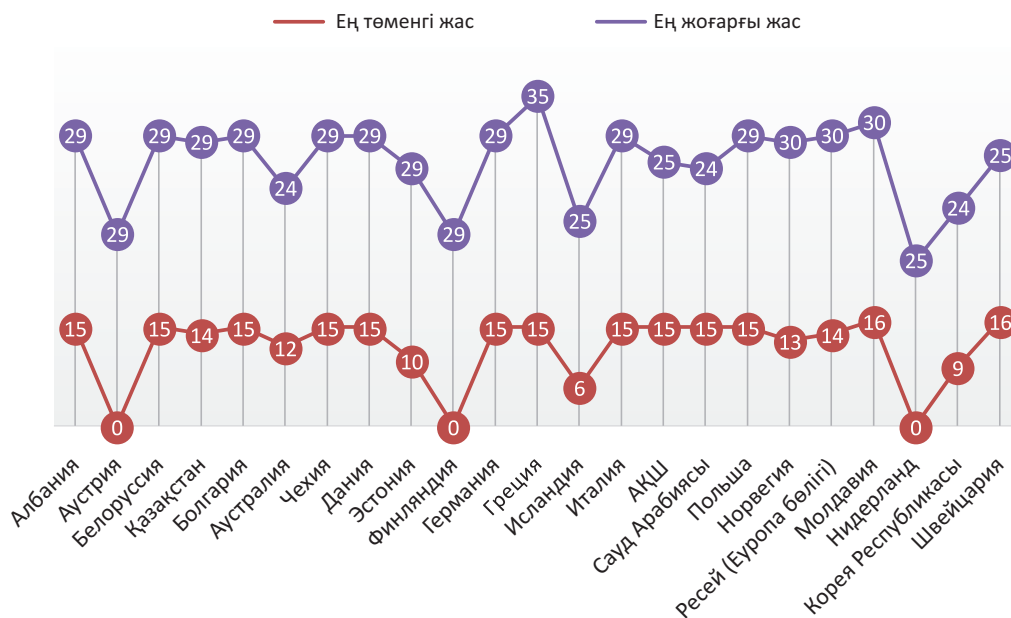
«Жақсы теориядан практикалық ештеңе жоқ ...».
Роберт Кирхгоф

Жастардың даму проблемаларын зерттеудің тұжырымдамалық тәсілі әлем елдерінде жастар саясатын іске асырудың маңызды құрамдас бөлігіне айналууда. Жастар саясатын тиімді іске асырудың негізі көбінесе қалыптасқан және уақыт сынынан өткен, қазіргі теориялар мен тұжырымдамалар болып табылады. Сонымен қатар, жастардың жалпы қабылданған бірыңғай анықтамасын табу өте қиын міндет болып көрінеді. Жастар-әртүрлі әлеуметтік, экономикалық, мәдени және білім беру жағдайлары, мүдделері, проблемалары мен қажеттіліктері бар гетерогенді әлеуметтік-демография-

лық топ. Зерттеушілердің пікірінше, жас және мәртебе «жастар» санатын анықтауда негізгі критерий болып табылады²⁰.

Жастар жасы-ересек өмір кезеңіне өту кезеңі. БҰҰ атап өткендей, көптеген елдер жастар санатын жасына қарай шектейді, сол кезден бастап заңға сәйкес адамға тең қарау қолданылады, көбінесе «кәмелеттік жасы»деп аталады. Сонымен қатар, «жастар» терминінің нюанстары ұлттық, әлеуметтік-мәдени, экономикалық және саяси факторларға байланысты әр елден әр түрлі болады. Әлемдік қоғамдастықта «жастар»сана-тына қосу бойынша жасты айқындау кезінде әртүрлі өлшемшарттарды ұстанады. Ең жиі кездесетіні-15 жастан 29 жасқа дейін. БҰҰ 1985 жылдан бастап «жастарды» 15 пен 24 жас аралығындағы адамдар ретінде анықтайды және ұйымның барлық статистикасы осы диапозонға негізделген²¹.

1.3-сурет. Әлемнің әртүрлі елдеріндегі жастардың жасын анықтау²²

Дереккөз: БҰҰ

²⁰ Ростовская Т.К. Жастар мен жас отбасының құқықтық мәртебесінің әлеуметтік құрылысы // Н.И. Лобачевский атындағы Нижний Новгород университетінің хабаршысы. «Әлеуметтік ғылымдар» сериясы. – 2014. – № 3 (35). – 91-95 б.

²¹ БҰҰ: Жастар // <https://www.un.org/ru/global-issues/youth>

²² Defining youth in contemporary national legal and policy frameworks across Europe // <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Analytical+paper+Youth+Age+Bojana+Perovic+4.4.16.pdf/eb59c5e2-45d8-4e70-b672-f8de0a5ca08c>.

Сонымен қатар, посткеңестік кеңістіктегі жастардың шекті жасы 28-ден 35 жасқа дейінгі елдердің тәжірибесін бөлек атап өткен жөн.

- Ресейде 2020 жылдың соңында жастар саясаты туралы жаңа заң қабылданды, оған сәйкес 14 жастан 35 жасқа дейінгі азаматтар жастарға қатысты болды. Осының арқасында Ресейдегі жастар саны 12,7 миллион адамға артып, 41 миллионға жетті.

- Украинада 2021 жылдың мамыр айында қабылданған «Жастар саясатының негізгі қағидаттары туралы» жаңа заңда жастар 14 пен 35 жас аралығындағы адамдар деп белгіленген. Жаңа заңды талқылау кезінде жастардың ресми жасы 35-тен 29 жасқа дейін төмендеткісі келді. Бұл өзгерістің бастамашылары мұны жастардың жасын азайту жастар үшін ресурстарды барынша қолдауды қажет ететін кезеңде мақсатты пайдалануға мүмкіндік беретіндігімен негіздеді.

- Беларусьдағы жастар - бұл 14 жастан 31 жасқа дейінгі адамдар.

- Арменияда мемлекеттік жастар саясатының субъектілері 16 жастан 30 жасқа дейінгі ел азаматтары болып табылады.

- Тәжікстанда жастар-14-30 жас аралығындағы адамдарды қамтитын әлеуметтік-демографиялық топ.

- Әзірбайжанда 14 пен 29 жас аралығындағы адамдар жастар болып саналады.

- Қырғызстанда жастар-бұл 14 пен 28 жас аралығындағы адамдар.

- Өзбекстанда мемлекет тарапынан жастарға туғаннан бастап 30 жасқа дейін жан-жақты қолдау мен көмек көрсетілуде.

Сонымен қатар, қазіргі қазақстандық қоғамда жас шектері өзгерді. Жастар кейінірек білімін аяқтай бастады, кейінірек мамандығы бойынша өз бетінше жұмыс істей бастады, кейінірек үйленіп, балаларды да кейінірек таба бастады (әйелдер орта есеппен 25 жаста, ерлер 27,5 жаста). «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ отбасы институтын зерттеу орталығының дерек-

тері бойынша *«қазақстандықтардың көпшілігі отбасының құндылығын мойындайды, алайда бұл институт біртіндеп өзгере бастады. Ол біздің елімізде бірқатар факторлардың әсерінен өзгеруде. Олардың ішінде ішкі ғана емес, сыртқы да. Қазіргі ұрпақтың алдыңғыға қарағанда өзін-өзі жүзеге асыру үшін көбірек мүмкіндіктері бар, жастар алдымен білім алып, жұмыс тауып, экономикалық тәуелсіз болғысы келеді. Тағы бір трендті ерлі-зайыптылар арасындағы келісім негізінде отбасын құру деп санауға болады. Отбасының бұл түрі отбасында да, кәсіпте де өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған серіктестерді біріктіреді»*. Жалпы, бұл барлық дамыған елдерге тән объективті процесс.

Сонымен қатар, Қазақстанда жастардың көп санын мемлекеттік қолдаумен қамту үшін жастардың жасын 35 жасқа дейін арттыру мәселесі талқылануда. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ Заңына сәйкес «жастар» санатына 14 жастан 29 жасқа дейінгі азаматтар жатады. Жастардың жасын 35 жасқа дейін көтеру оң және теріс салдарға әкеледі.

Бірінші кезекте, жастар жасының жоғарғы деңгейін 35 жасқа дейін арттыру ата-аналарының бірі 35 жасқа толмаған отбасыларды мемлекеттік қолдауды кеңейту, жас ғалымдарға көмек көрсету, ипотекалық несиелер бойынша жеңілдіктер беру үшін құқықтық негіздер жасайды. Ресейде жастардың жасын 35 жасқа дейін көтеру қазір «тағы 13 миллионға жуық азамат жастар бағдарламаларына, жобаларға, түрлі деңгейдегі гранттарға қатыса алады» деп сендірді. Нәтижесінде, бұл жастардың азаматтық белсенділігінің өсуіне ықпал етуі мүмкін.

Алайда, жастардың жас шамасын арттыру зейнетақы жасын одан әрі арттыруға да негіз болуы мүмкін. Сондай-ақ, сарапшылар жас шегінің жоғарылауы қоғамдағы инфантилизмді күшейтуі мүмкін екенін атап өтті. Ата-аналар мүмкіндігінше «есейген» балаларға қаржылық қол-

дау көрсететін кезде ұлттық менталитеттің ерекшеліктері туралы ұмытпау керек. Мемлекеттің тиісті заң қабылдауы бастамашылдықтың жоғалуына және жастар арасындағы масылдық көңіл-күйдің өсуіне әкелуі мүмкін. Еліміздің жастар саясаты өскелең ұрпақтың жауапкершілігін қалыптастыруға көмектесуі тиіс.

Жастардың құқықтық мәртебесін анықтауға келетін болсақ, көбінесе бұл мемлекет мойындайтын және кепілдік беретін оның құқықтарының, бостандықтарының, міндеттері мен заңды мүдделерінің жиынтығы деп түсініледі²³. Жастардың құқықтық мәртебесі жастардың, мемлекет пен қоғамның саяси-құқықтық байланысынан басқа ештеңе емес. Қазақстан Конституциясы жастардың құқықтық мәртебесінің ерекшелігін егжей-тегжейлі сипаттамайды, оған азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен міндеттерінің бүкіл кешенін таратады. Жалпы, құқық теориясында жастарға қатысты «құқықтық мәртебе» анықтамасының мазмұнына және оның құрылымын түсінуге бірыңғай көзқарастар жоқ. Зерттеушілер А.Головистиков пен Ю.Дмитриева құқықтық мәртебені құқықтармен, бостандықтармен және міндеттермен анықтайды, ал басқалары бұл тұжырымдаманы неғұрлым кең деп санайды және оны елдің негізгі заңымен бекітілген құқықтар, бостандықтар мен міндеттер жүйесі ретінде анықтайды (А. Безуглов, Е. Лукашева)²⁴.

Қазақстанның жас азаматтары Қазақстанның Конституциясында және заңнамасында көзделген экономикалық, әлеуметтік, саяси және жеке құқықтарын, бостандықтарын толық иеленеді және міндеттерді атқарады. Бұл ретте 18 жасқа толмаған адамдар мемлекеттің ерекше қорғауын пайдаланады. Кәмелетке толмағандардың жасына байланысты

олардың іс-әрекеттерінің маңыздылығын толық түсіне алмайтындығына сүйене отырып, мемлекет олардың іс-әрекеттерімен құқықтар алу, өздері үшін міндеттер құру және заңды жауапкершілік алу қабілетін шектейді, сондай-ақ олардың өз құқықтарын жүзеге асырудың ерекше тәртібін белгілейді, ол заңмен белгіленеді.

Шартты түрде жастарды (14-тен 29 жасқа дейін) екі санатқа бөлуге болады: кәмелетке толмағандар және ересектер.

1) Кәмелетке толмағандар - 18 жасқа (14-18 жас) толмаған адамдар. Қазақстанда кәмелетке толмағандардың құқықтық мәртебесі конституциялық нормалардан, БҰҰ-ның бала құқықтары туралы Конвенциясының (баланы құқықтық қорғау тоқтатылатын сәтті айқындау үшін 18 жастағы жасты неғұрлым қабылданған норма ретінде бекіткен), сондай-ақ неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы нақтылаушы Кодекстің ережелерінен құралады. Жастардың бұл санаты мемлекеттің ерекше қорғауында, ол кәмелетке толмағандарды қорғап, оларға кепілдендірілген құқықтар береді. О. А. Тихомандрицкая пікірі бойынша, бұл жаста жастар болып жатқан әлеуметтік өзгерістерге ең «сезімтал»²⁵. Бұл кезеңнің күрделілігі оның жасөспірімдерде болып жатқан процестерге әртүрлі реакциялардың үлкен кешенінің пайда болуымен, соның ішінде теріс әсерге босату және наразылық реакциясымен байланысты екендігімен анықталады²⁶.

Бірқатар елдерде 14 жастан бастап жастар мемлекеттік органдарға өз бетінше жүгінуге құқылы, сондай-ақ 16 жастағы балалар дауыс бере алатын немесе елдегі саяси өмірді анықтауға басқа жолмен қатыса алатын елдер бар. Жеке тұлғаны саналы түрде қалыптастырудың нақ осы кезеңінде мемлекет жастардың өз

²³ Ж.Баишев *Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы*. – Алматы, 2001. – 125 б.

²⁴ Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. *Мемлекет және құқық теориясының мәселелері: оқулық*. – М.: ЭКСМО, 2005. – 649 б.

²⁵ Тихомандрицкая О.А. *Жасөспірімдік әлеуметтену кезеңіндегі құндылықтар мен өзін-өзі бағалау: диссертация. Псих.ғылым.канд.: 19.00.05*. – М., 2000. – 179 б.

²⁶ Молодеева А.И. *Девиянтты мінез-құлықты жасөспірімдердің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері // ҚарМУ хабаршысы*. – 2010. – № 3. – 17-24 б.

құқықтары мен бостандықтарын өз бетінше іске асыру құқығын алдымен оларға әрекет қабілеттілігі шектеулі құқық (2007 жылғы 15 мамырдағы ҚР Еңбек туралы Кодексінің 30-бабына сәйкес 14 жастан бастап еңбек ету құқығын) бере отырып, дәйекті түрде мойындай бастайды; 2013 жылғы 29 қаңтардағы «Жеке басты куәландыратын құжаттар туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес 16 жаста жеке басты куәландыратын құжаттарды алу құқығы және т.б.), содан кейін толық құқық – 18 жастан бастап берілді, осылайша жас азаматқа жеке тұлға ретінде қараймыз.

2) Кәмелетке толған адамдар. Қазақстанда кәмелет жасы ретінде 18 жас бекітілген. «Неке және отбасы туралы» Заңда он сегіз жастан бастап ерлер үшін де, әйелдер үшін де неке жасы белгіленеді. Бұл санат үшін азаматтық құқық қабілеттілігінің басталуымен байланысты құқықтар мен бостандықтардың толық спектрі ашылады. 18 жастан бастап адам ересек өмірге енеді және оның әрекеттері үшін жауап береді.

Сонымен қатар, жастардың жас топтары бойынша тағы бір бөлінуі бар, олар әдетте жастар туралы Ұлттық есептерде қолданылады және жас ерекшеліктерінің жиынтығына, әлеуметтік жағдайдың сипаттамаларына және белгілі бір әлеуметтік-психологиялық қасиеттерге негізделген. Осы тәсілге сәйкес мынадай жас топтары бөлінеді: ювеналды – 14-18 жас, постювеналды – 19-23 жас және үлкен топ – 24-28 жас. Атап айтқанда, 14 жастан 18 жасқа дейінгі кезең азаматтық құқықтар мен жауапкершіліктің барлық дерлік толықтығын әлеуметтендіру және алу процесінің басталуы болып табылады. 19 жастан 23 жасқа дейінгі кезең көбінесе ересек өмірге енудің транзиттік кезеңі болып табылады және кәсіби дайындықты аяқтауды, өндірістік қызметке қосылуды және отбасын құруды білдіреді. 2021 жылғы жағдай бойынша 25 жас-

тан 28 жасқа дейінгі жас қазақстандықтар ең көп топ – жастардың жалпы санының 38% - ға жуығын құрайды.

Жалпы, жастарды анықтаудың әртүрлі тәсілдері бар, олардың ең маңыздылары демографиялық және құрылымдық.

Олардың біріншісі-жастарды өмірлік циклдің белгілі бір кезеңі тұрғысынан сипаттайтын **демографиялық тәсіл**. Мысал ретінде XX ғасырдың 60-жылдарының соңында «жастарды» анықтауды ұсынған орыс ғалымы В.Лисовскийдің еңбектерін келтіруге болады: *«Әлеуметтену кезеңінен өтіп, білім беру, кәсіби, мәдени және басқа да әлеуметтік функцияларды меңгерген адамдардың ұрпағы»*²⁷. Зерттеушілердің пікірінше, бұл тәсіл жастар ортасында тәрбие процесін ұйымдастыру және онымен мәдени және ұйымдастырушылық жұмыс үшін маңызды болып көрінеді. Бұл жағдайда шекаралар мемлекет пен қоғам дамуының әлеуметтік-экономикалық, саяси, мәдени жағдайларына байланысты өзгеруі мүмкін. Жастарды анықтаудың демографиялық критерийін бөліп көрсете отырып, ғалымдар бұл әлеуметтік көбеюдің негізгі субъектілерінің бірі деп санайды, өйткені қоғамның репродуктивті және еңбек әлеуеті осы категорияда шоғырланған. Ал жастар саясаты, өз кезегінде, жас болашақ мамандардың сәтті жұмыс істеуіне және әлеуметтенуіне жағдай жасайды.

Екінші тәсіл – ең көп таралған болып көрінетін құрылымдық тәсіл. Бұл тәсілді ұстанатын зерттеушілер жастардың әлеуметтік мәртебесі гетерогенді және жас шектерімен анықталады деп санайды. Д. Гвишиани мен Н. Лапин жастар *«әлеуметтік жетілу кезеңін, ересектер әлеміне кіруді, оған бейімделуді және оның болашақ жаңаруын бастан кешіретін әлеуметтік-демографиялық топ»* деп түсінеді. *«Бұл топ отбасылық және отбасылық емес әлеуметтенудің, нормалар мен құндылықтардың интерна-*

²⁷ Лисовский В. Т. Жастардың идеалдары мен өмірлік жоспарларын зерттеу әдістемесі мен әдістері: автореферат. дисс. филос. ғылым. канд. – Л.: Ленингр. мем. ун-т, 1968. – 286 б.

ционализациясының, Әлеуметтік және кәсіби үміттердің қалыптасуының, рөлдер мен мәртебенің маңызды кезеңін бастан кешуде, бұл мінез-құлық пен сананың арнайы жастар формаларында, жастар субмәдениеті тұжырымдамаларында және т.б. көрінеді»²⁸.

Әлеуметтанушылар А. Салагаев пен А. Шашкин «жастар – бұл әлеуметтік-демографиялық, 14-30 жас аралығындағы жас тобы, әлеуметтену кезеңінен өтіп, ересек адамның мәртебесін (Білім, жұмыс, кәсіп, тұрғын үй, отбасы) анықтайтын негізгі әлеуметтік функциялардың толық тізімінің болмауымен сипатталады»²⁹ деп санайды.

Қазақстанның 2020 жылға дейінгі мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасында жастар мемлекет тарапынан қамқорлықтың нысаны ғана емес, сонымен қатар қоғам өміріне қатысатын және оның даму сапасы мен қарқынына әсер ететін белсенді субъект болып табылатыны атап өтілді³⁰. Осыған байланысты жастардың саяси құқықтары кезең-кезеңімен кеңейуде. Мәселен, 2021 жылғы жағдай бойынша дауыс беруге қатысудың ең төменгі жасы мәслихат сайлауына қатысу үшін кандидатураны ұсынудың ең төменгі жасына сәйкес келеді; әйелдер мен жастар үшін сайлаудағы партиялық тізімдер үшін 30% квота қолданылады. 2021 жылы Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаев толыққанды нәтиже алу үшін депутаттық мандаттарды бөлу кезінде осы квотаны міндетті түрде есепке алу туралы норманы заңнамалық тұрғыдан бекіту қажет екенін мәлімдеді³¹.

Өз кезегінде, шет елдердің тәжірибесі жастарды бастапқы кезеңде саяси шешімдер қабылдау процесіне тарту өңірлік деңгейде жүргізілетінін көрсетеді, ал Қазақстанның жастар саясаты, оның ішінде жастарды тартуға талпыныстар негізінен

республикалық деңгейде бастамаланады және өткізіледі. Өңірлер бұл процеске тартылмаған, бұл белгілі бір проблемаларға алып келеді: мысалы, NEET санатындағы жастарды әлеуметтендіру мәселелері бойынша нақты көрініс жоқ. Сондықтан жергілікті атқарушы органдар мен өңірлік жастар ұйымдарының жастарды қолдау жөніндегі мемлекеттік жобаларды жоспарлау процесіне белсенді қатысуын ынталандырған жөн.

Жалпы, талдау көрсеткендей, Қазақстан жастары құқықтық мәртебеге ие субъект ретінде қарастырылады деп айтуға болады. «Жастар» терминінің өзі 14 жастан 29 жасқа дейінгі өте кең жас санатын қамтиды, ол Қазақстан Конституциясында белгіленген құқықтарға толық, сондай-ақ кезең-кезеңімен саяси құқықтарға ие.

1.3 Мемлекеттік жастар саясатының әлеуметтік инфрақұрылымын қалыптастырудың ұйымдастырушылық – құқықтық аспектілері

Мемлекеттік жастар саясаты жұмыс істеуінің ажырамас элементтерінің бірі жастар саясаты институттарының тиімді дамуы мен жұмыс істеуі үшін жағдай жасайтын қажетті инфрақұрылымның болуы болып табылады. «Инфрақұрылым» санаты күрделі болып көрінеді және бірқатар ішкі санаттардан тұрады, олардың арасында өндірістік, экологиялық және басқа да түрлерімен қатар «**әлеуметтік инфрақұрылым**» ерекшеленеді. Жастар саясатының әлеуметтік инфрақұрылымы неғұрлым жалпы түсінікке сәйкес елдің жас тұрғындарына олардың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға, олардың даму әлеуетін барынша арттыруға және сол ар-

²⁸ Әлеуметтану бойынша қысқаша сөздік / жалпы ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. – М.: Политиздат, 2001. – 480 б.

²⁹ Салагаев А. Л., Шашкин А. В. Жастар топтары: пилоттық зерттеу тәжірибесі // Социс. – 2004. – № 9. – 50-58 б.

³⁰ Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі «Қазақстан 2020: болашаққа жол» тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 қаулысы.

³¹ Мәжіліс пен мәслихаттарда әйелдер, жастар және мүгедек адамдар квоталар алады // <https://informburo.kz/novosti/raspredelyat-deputatskie-mandaty-v-mazhilis-i-maslihat-predlagaetsya-i-sredi-lic-s-invalidnostyu>.

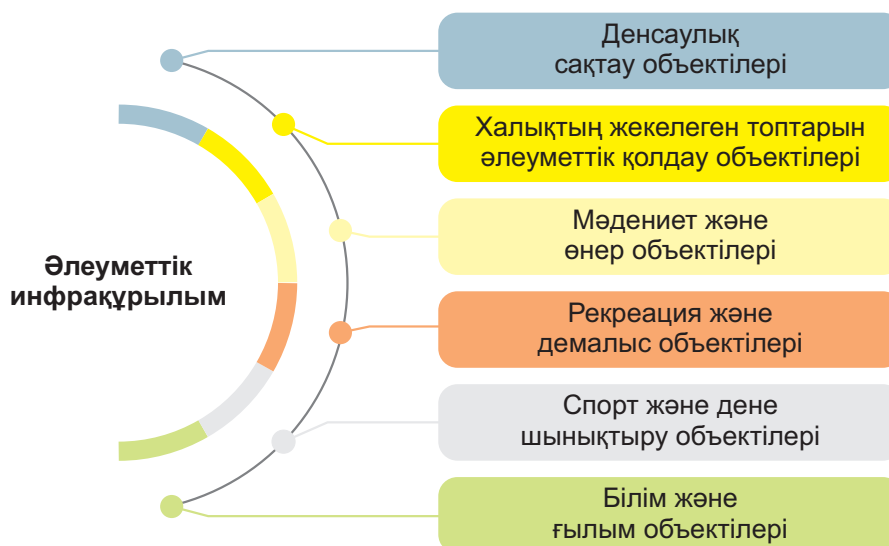
қылы қоғамның әл-ауқатын арттыруға көмектесуге бағытталған. Әлеуметтік инфрақұрылым жастардың өмір сүру сапасы мен деңгейін жақсартуға бағытталғаны анық, бірақ категорияны анықтаудың әртүрлі тәсілдері осы жүйенің субъектілері мен объектілерін жіктеудің көптігін анықтады. Әлеуметтік инфрақұрылымға денсаулық сақтау, білім беру, демалыс, спорт, сенім және т.б. кіреді³².

Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатын іске асыруды нормативтік құқықтық қамтамасыз етуді талдау «әлеуметтік инфрақұрылым» ұғымы осы сала үшін салыстырмалы түрде жаңа болып табылатынын және алғаш рет 2004 жылғы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңда атап өтілгенін көрсетеді. Жастардың білім және ғылым, денсаулық сақтау, еңбек және мәдениет салаларындағы қажеттіліктерін іске асыруға ықпал ететін әлеуметтік инфрақұрылым құру мемлекеттің әлеуметтік даму басымдықтарының біріне айналды. Сонымен қатар, алдыңғы заңнама арнайы терминологияны қолданбай, жастар

үшін тиісті жағдайлардың дамуын да ескергенін атап өткен жөн. Атап айтқанда, 1991 жылғы Заңда жастар ұйымдарына қаржылық көмек, қайтарымсыз субсидиялар түрінде мемлекеттік қолдау, сондай-ақ мемлекет тарапынан жастар ұйымдарына ғимараттарды, құрылыстарды және басқа да мүліктерді өтеусіз беру құқығы атап өтілген³³.

2015 жылғы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң әлеуметтік инфрақұрылым ұғымын да қамтиды және ол мемлекеттік жастар саясатын іске асыру үшін жас азаматтардың денсаулығын сақтау, білім беру, тәрбиелеу, әлеуметтік қызмет көрсету, дене бітімі, рухани және имандылық тұрғысынан дамыту, олардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету және олардың қоғамдық қажеттіліктерін қанағаттандыру жөніндегі қызметті жүзеге асыратын қажетті объектілер (үйлер, құрылыстар, ғимараттар) мен ұйымдар жүйесін білдіреді³⁴. Жастар саясаты туралы өзекті заңның 22-бабында жастарға арналған әлеуметтік инфрақұрылымды құруды және оның жұмыс істеуін қамтамасыз ететін мемлекеттік органдар атап көрсетілген.

1.3 -сурет. Әлеуметтік инфрақұрылым объектілерінің картасы

³² Ланцов А. Е. Инфрақұрылым: түсінігі, түрлері және мағынасы // Статистика және Экономика. – 2013. – №3. – 47-52 б..

³³ Қазақ КСР-індегі мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының 1991 жылғы 28 маусымдағы Заңы. Қазақстан Республикасының 2004.07.07 № 581 Заңымен күші жойылды.

³⁴ Мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы (2020 жылғы 7 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен).

Жастар саясаты саласында Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері ұзақ уақыт бойы басқарудың неғұрлым тиімді моделін белсенді іздестіру жүзеге асырылды. Алғашқы басқару органдарының бірі 1991 жылы құрылған Жастар ісі, дене шынықтыру және спорт жөніндегі мемлекеттік комитет болды, ол кейін

бірнеше рет қайта аталды және әртүрлі министрліктердің қарамағына берілді³⁵. 2021 жылғы жағдай бойынша жастар саясаты саласындағы қызметті жүзеге асыратын орталық орган ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі жанындағы Жастар және отбасы істері комитеті болып табылады³⁶.

1.4-сурет. Жастар саясаты саласындағы басқару органдары

Заңнамаға сәйкес, жоғарыда аталған комитет атынан уәкілетті орган жастар саясатын жүзеге асырудың келесі бағыттарына жауапты:

- жастар саясаты мәселелері бойынша мемлекеттік органдарды үйлестіру және әдістемелік басқару;
- жастар ұйымдарымен өзара іс-қимыл және ынтымақтастық;
- Мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты қалыптастыру, іске асыру, іске асыру мониторингі және жастар саясаты мәселелеріне қатысты нәтижелерді бағалау;
- түсіндірме жұмыстарын жүргізу;
- жетекшілік ететін саланы ғылыми және әдістемелік қамтамасыз ету;
- нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және бекіту; ҚР Үкіметіне «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасын дайындау және енгізу бойынша жұмыс-

ты ұйымдастыру және үйлестіру;

- Жастар ісі жөніндегі кеңестер туралы үлгілік ереже; республикалық жастар форумын өткізу тәртібі және өңірлік жастар форумдарының үлгілік қағидалары; жастар ресурстық орталықтары туралы Үлгілік ереже; «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығын беру тәртібі; жұмыс істейтін жастарды сатып алу құқығынсыз жалға берілетін тұрғын үй беру қағидалары сияқты құжаттарды әзірлеу және бекіту;
- Жастардың волонтерлік қызметін дамытуға жәрдемдесу;
- ҚР заңдарында, ҚР Президенті мен ҚР Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру³⁷.

Бүгінде Қазақстанда жастар саясаты саласының институционалдық құрылымы басқарудың үш деңгейінен тұрады:

³⁵ Мемлекеттік жастар саясаты: тарихы // <https://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/62-gosudarstvennaya-molodezhnaya-politika-istoriya>.

³⁶ «Қазақстан Республикасы ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің жастар және отбасы істері комитеті» республикалық мемлекеттік мекемесінің ережесі. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2019 жылғы 28 наурыздағы № 30 бұйрығымен бекітілген.

³⁷ Мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы (2020 жылғы 7 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен).

республикалық, облыстық, аудандық (1.5-кесте). Ресми уәкілетті органдардан басқа, 2008 жылы Тұңғыш Президент – Елбасы Н. Назарбаевтың №625 Жарлығымен ҚР Президенті жанындағы жастар саясаты жөніндегі кеңес құрылды. Оның негізгі міндеттері: басымдықтарды айқындау бойынша ұсынымдар әзірлеу, жастарға қатысты кешенді мемлекеттік саясатты қалыптастыру және іске асыру; ҚР Президентін жастар ортасындағы ахуал туралы хабардар ету болды; мемлекеттік жастар саясатын іске асыру тиімділігін талдау; жастарға қатысты

мемлекет саясатының өзге де маңызды мәселелерін талқылау. Кейіннен Кеңес өзіне өзге үрдістерді сіңірген және елдің ішкі саясатының осы бағытының басымдықтарын «ауыстырған» жаңа заңды қабылдаудың бастамашысы болды³⁸.

Бұдан басқа, жастар саясатының институционалдық құрылымына әкімдіктер жанындағы консультативтік-кеңесші органдар және консультативтік-кеңесші органдар (ҚР БҒМ жанындағы жастар ұйымдарын дамыту жөніндегі үйлестіру кеңесі, ШЫҰ Жастар кеңесі, ТМД Кеңесі және т.б.) кіреді.

1.5-кесте. Жастар саясатын басқару деңгейлері

Республикалық	Облыстық	Аудандық
– Қазақстан Республикасының АҚДМ ЖОІК; – ҚР Президенті және ҚР Үкіметі жанындағы жастар саясаты жөніндегі кеңестер; – республикалық жастар ұйымдары	– Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларында және 14 облыста жастар саясатын үйлестіру саласындағы уәкілетті басқармалар; – жастар ресурстық орталықтары; – аймақтық жастар ұйымдары	– аудандық ішкі саясат бөлімдері; – қалалар мен аудандардың жастар ресурстық орталықтары; – ауылдық жерлердегі жастармен жұмыс жөніндегі нұсқаушылар; – жастар ұйымдары

2015 жылғы жастар саясаты туралы заңда алғаш рет жастар ресурстық орталықтарының (бұдан әрі – ЖРО) рөлі белгіленді. Үлгілік ережені әзірлегеннен және заңнамалық бекіткеннен кейін ЖРО Қазақстанда кеңінен таралды. 2021 жылғы жағдай бойынша олардың саны 209 ЖРО құрайды, оның ішінде облыстық – 12, қалалық – 35, аудандық – 162. ЖРО жастардың әлеуетін дамыту үшін тиімді ресурстардың бірі болып табылады, бірақ бұл ресурс әлі де бағаланбайды. Бірқатар зерттеушілердің пікірінше, ЖРО жастармен көптеген бағыттар бойынша алдын-алу шараларына бағытталған бейресми жұмыстың шоғырлануы болуы мүмкін.

ЖРО жастар мен жастар ұйымдарын қолдау және дамыту үшін қызмет көрсету мақсатында құрылады. Елде ЖРО болуы-жастар әлеуетін дамыту үшін ең жақсы ресурстардың бірі, ол барлық

100% пайдаланылмайды. Мұндай орталықтар жастар мен жастар ұйымдарын қолдау және дамыту үшін қызмет көрсету мақсатында құрылады. Олар ақпараттық-әдістемелік, консультациялық сүйемелдеуді және жастар бастамаларын қолдауды, жастар ортасындағы жағдайға мониторинг пен талдауды жүзеге асырады. ЖРО қызметтері бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылады, қызметтер тегін көрсетіледі. Мысалы, мұндай орталықтардың әлеуеті толық көлемде іске асырылған, сондай-ақ жастар арасында олардың жұмысы мен қызметтері туралы өте төмен хабардарлық байқалады: сұралған жастардың тек 4,7% - ы олардың жұмысы туралы хабардар және ЖРО-ға жүгіну тәжірибесі бар. Осыны негізге ала отырып, осы секторды дамытудың кейбір тәсілдерін жетілдіру қажеттігі пісіп-жетіледі.

Қолданыстағы заңнамалық база, бір

³⁸ Тасболатова А. Қазақстан Республикасындағы баланың саяси құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың құқықтық механизмі: даму мәселелері мен перспективалары: дис. ... филос.ғылым. докт (PhD). – Алматы, 2020. -157 б.

жағынан, жастарды қолдаудың барлық ықтимал шараларын қамтитынын және, ең бастысы, жастарды мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыруға және іске асыруға қатысу процесіне тартатынын, ал екінші жағынан, әрбір қатысушының функциялары мен жауапкершілік аймағы туралы толық түсінікке қол жеткізілмегенін ескеру қажет. Жалпы, мемлекеттік жастар саясатының нормативтік-құқықтық базасын талдай отырып, ол көп қырлы және осы саладағы барлық шараларды қамтиды деп қорытынды жасауға болады, бірақ оның тиімділігін бағалау нәтижелері жоқ, бұл мемлекеттік жастар саясатын жүйелі іске асыруға кедергі келтіретін келесі тұжырымдарға әкеледі:

- консультативтік-кеңесші органдар қызметінің формалдылығы, оның ішінде жастардың шешім қабылдау процестеріне қатысуының символизмі;

- ЖРО және мемлекеттік жастар саясаты саласындағы басқа да бейінді органдардың орны мен рөлін айқындаудың болмауы;

- жастарды қолдау мүмкіндіктері мен шаралары туралы әлсіз хабардар ету.

Осыны негізге ала отырып, мемлекеттік жастар саясаты саласындағы мүдделі органдар өзекті проблемаларды қарау деңгейінде бірлескен шешімдер қабылдау, одан арғы қадамдарды бірлесіп жоспарлау және мемлекеттік жастар саясатын қаржыландыру мүмкіндіктері үшін мемлекеттік жастар саясатының барлық акторларын жинауға қабілетті формальды-есептік емес, пәрменді диалог алаңы ретінде барлық деңгейдегі консультативтік-кеңесші органдардың қызметін жаңғырту қажеттілігін назарға алу қажет³⁹.

Бір жағынан, бұл жастар саясаты саласындағы жастармен жұмысты ұйымдастыратын ЖРО және әлеуметтік қызметтер сияқты бейінді органдар және жастар саясатын әдістемелік қамтамасыз етуге және жастар ортасындағы

зерттеу қызметіне жауап беретін «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы; екінші жағынан, бұл жастардың мемлекеттік органдармен, сондай-ақ басқа да ұйымдар мен мекемелермен өзара іс-қимылы мен диалогын қамтамасыз ету мүмкіндігін қамтамасыз етуге арналған алаңдар, олардың қатарына жастар ісі жөніндегі кеңестер, жастар форумы, Әлеуметтік инфрақұрылым және халықаралық ынтымақтастық кіреді.

Заңның тағы бір маңызды құрамдас бөлігі мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыруға және іске асыруға жауапты факторлардың қатарында жастар ұйымдары, еріктілер қозғалысы және жастардың өзін-өзі басқару органдары болған жағдайларға қатысты. Жастардың мемлекеттік саясатты құру процесіне қатысуы және қатысуы оларға әртүрлі міндеттерді орындауға, жауапкершілікті алуға және оны бөлісуге, шешім қабылдауға құқық береді.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін, 1990 жылдардың басында Коммунистік партияның жастар ұйымы таратылды, бұл жастар саясатындағы сабақтастық дәстүрлерінің құлдырауына әкелді. Бұл мемлекет үшін бетбұрыс кезеңі болды: бір қоғамдық-саяси формация басқасымен алмастырылды, бір өмірлік көзқарас пен құндылықтар басқаларымен алмастырылды және олар үшін жаңа ұйымдар құрылғанға дейін жастар пайда болған капитализм мен реттелмейтін нарық жағдайында өмір сүруді үйренуге мәжбүр болды. 1990-шы жылдардың соңына қарай елімізде жастар саясатының жандануы байқала бастады. Жастар бастамаларын қалыптастыру мен ілгерілетудің орталығы бола алатын, жаңа нарықтық жағдайларға бейімделуге және жастарды жасампаздық жолына бағыттауға көмектесетін ұйым құру қажет болды. Жастардың маргинализациясын қабылдау қоғамның дағдарысына және мемлекеттің әлсіреуіне әкелуі мүмкін.

³⁹ Ресейдің қазіргі кезеңдегі жастар саясаты: ЖОО арналған оқу құралы / Т.К. Ростовская, Е. А. Князкова. – М.: Юрайт баспасы, 2020. – 155 б.

1999 жылы «Отан» партиясы Саяси кеңесі Бюросының отырысында партияның жастар қанатын құру туралы қаулы қабылданды. Бұл 2021 жылғы жағдай бойынша елдегі ең ірі жастар бірлестігін дамытудың бастапқы нүктесі болды. Кейін ұйымға «Жас Отан» атауы берілді. 2000 жылдардың басында жастар ұйымдары санының өсу үрдісіне қарамастан, олар әлі де жаппай болған жоқ. Осы уақытта Қазақстанда 150-ге жуық балалар мен жастар бірлестіктері тіркелген, олардың 6-ы республикалық мәртебеге ие болды⁴⁰.

Жалпы, қазіргі уақытта Қазақстанда бірқатар жастар қозғалысы мен партиялары жұмыс істейді, олардың ішінде Қазақстан жастар конгресі, «Жас Ұлан», «Жас Қыран», Қазақстан студенттер Альянсы, жұмысшы жастар одағы, Қазақстанның ауыл жастары одағы және басқалар бар. Тәуелсіздік жылдарында олардың саны республикада он есе өсті.

Жас азаматтардың қатысуы қолжетімді, ерікті, тең (жастардың барлық санаттары үшін тең мүмкіндіктер жасалған кезде), нысандары әртүрлі, танылған, қажеттіліктері мен мүдделеріне сәйкес келетін, барлығына түсінікті болуы тиіс, ресурстармен қамтамасыз етілуі тиіс және негізінен жастардың қатысуы Жастар мен басқа да уәкілетті органдар арасындағы әріптестік нысанында көрініс табуы

тиіс, онда тараптардың әрқайсысы бір-бірінің үлесін бағалайды және таниды. Сонымен, «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңның 4-тарауының рөлі көптеген адамдар ойлағаннан әлдеқайда көп. Жастар шешімдер қабылдауға тікелей қатысу мүмкіндігіне ие бола отырып, мемлекеттік билік органдарында, оның ішінде өңірлік және жергілікті деңгейлерде өз мүдделерін білдіреді, бұл мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға мүдделілік пен жауапкершілік деңгейін арттыруға қызмет етеді, сондай-ақ жастар ортасында масылдық мінез-құлықты жоюға ықпал етеді.

Қолданыстағы жастар саясаты туралы заң елімізде жаңа жастар ұйымдары мен қозғалыстарының жаппай құрылуына серпін берді. Бұл белсенділік нәтижесінде саясатты іске асыру сапасына және көрсетілетін қызметтердің сапасына әсер етті. Сонымен қатар, құрылған көптеген жастар ұйымдары бейімделе алмады және одан әрі дами алмады, өйткені олар құзыреттілікке де, білімге де, ресурстарға да, сенімге де ие болмады. Сондықтан олардың саны көп болғанымен, олардың қызметінің сапасы мен тиімділігі өте төмен.

Осылайша, бүгінде елімізде жастар ортасындағы процестерді басқарудың қалыптасқан институционалдық моделі жұмыс істейді.

1.6-кесте. Орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдардың жастар саясаты саласындағы функциялары

Орталық мемлекеттік органдар	Жергілікті атқарушы органдар
1. Салалық қызметке сәйкес жастар саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру.	1. Өңірде жастар саясатын іске асыруды қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік саясатты іске асыру.
2. Жастар саласында мемлекеттік және салалық (секторалдық) бағдарламаларды әзірлеу.	2. Білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру және қорғау, жұмыспен қамту, этносаралық және конфессияаралық келісім, патриоттық тәрбие, мемлекеттік рәміздерді насихаттау, тіл, ақпараттық, мәдени, гендерлік және отбасылық-демографиялық салаларда, жастар саясатын жаңғырту саласындағы мемлекеттік жастар саясатын іске асыру мәселелері бойынша өңірдің жергілікті атқарушы органдарының қызметін ақпараттық-идеологиялық сүйемелдеу
3. Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру мәселелері бойынша орталық және жергілікті атқарушы органдардың қызметін үйлестіру	

⁴⁰ «Қазақстан Жастары» бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 17 ақпандағы № 249 қаулысы.

Қолда бар инфрақұрылымнан басқа, жастар саясаты мәселелері бойынша ақпараттандыру мен ақпарат алмасудың қосымша құралдары да бар. Жастар саясаты саласындағы субъектілердің өзара іс-қимылы бойынша маңызды диалог алаңы республикалық және өңірлік жастар форумдары, орталық мемлекеттік органдар мен жастар, жастар ұйымдары арасындағы өзара іс-қимыл болып табылады. Жастар саясатындағы маңызды міндеттерді тиімді коммуникативтік алаң болып табылатын жастар жобалары мен бағдарламалары орындайды. Біріншіден, жобаларды іске асыру процесінде жастардың бір-бірімен белсенді ынтымақтастығы жүреді; екіншіден, жастар мемлекеттік құрылымдармен бірлесіп өткір мәселелерді шешуге белсенді қатысады. Алайда, жастарды қолдауға бағытталған бағдарламалардың мониторинг пен талдаудың нақты тетіктері жоқ, ал жастардың бағдарламалар мен жобалардың бар екендігі туралы хабардар болу дәрежесін оларды іске асырудың ұзақ мерзімін ескере отырып, төмен деп санауға болады.

Жалпы, қазақстандық жастарға бағытталған инфрақұрылымды дамыту мен қалыптастыру үрдісін оң бағалауға болады. Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың ағымдағы кезеңінде оны одан әрі жаңғырту шұғыл қажеттілік болып табылады, өйткені жастардың оны қалыптастыру мен іске асырудағы, демек, қоғамдық процестердегі рөлі мен қатысуын күшейту жастардың әлеуетін арттыру мен дамытудың кепілгерлерінің бірі болып табылады.

Білім және ғылым

Тәуелсіздік жылдарында мемлекет жастардың қолайлы дамуы мен оның өз әлеуетін іске асыруы үшін бірқатар жағдайлар жасады. Стратегиялық бағыттардың бірі 1993 жылы «Болашақ» халықаралық стипендиясын құру болды – дарынды жастарды әлемнің үздік жоғары оқу орындарында сапалы білім алуда қолдау жөніндегі алғашқы жоба.

1996 жылғы 7 тамызда республикада «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығы пайда болды, оны ҚР Үкіметі жемісті ғылыми, шығармашылық және қоғамдық қызметі үшін 35 жасқа дейінгі Қазақстан азаматтарына береді. Осы уақытта ерекше дарынды және талантты жастарды анықтау орталықтары құрылды.

2015 жылғы жастар саясаты туралы Заңның 7-бабына сәйкес білім және ғылым мәселелері тиісті министрліктің құзыретіне жатады, ол, ең алдымен, мемлекеттік жастар саясатын іске асыруға, білім және ғылым мәселелері бойынша жастар ұйымдарымен өзара іс-қимыл мен ынтымақтастыққа, білім беру мәселелері бойынша мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты қалыптастыруға, іске асыруға, іске асыру мониторингіне және нәтижелерін бағалауға және т. б. жауапты болады. Осылайша, Қазақстанда жастарға сапалы және қолжетімді білім беруді қамтамасыз ету бағыты жеке ерекшеліктерді ескере отырып, теңдік қағидаты негізінде іске асырылады. Білім беру мәселелері бойынша мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс іске асырылуда, инклюзивті білім беру жұмыс істейді, білім беру гранттары бөлінді, Назарбаев зияткерлік мектептері құрылды, «Болашақ» бағдарламасы жұмыс істеуде. Тұтастай алғанда, Қазақстанның білім беру жүйесі қазіргі заманғы болмысты парасатты бағалауға қабілетті сауатты және белсенді жас адамды қалыптастыруға бағытталған.

Денсаулық және бос уақыт

Денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті орган ҚР Денсаулық сақтау министрлігі болып табылады, ол өз құзыреті шегінде мемлекеттік жастар саясатын іске асырады; Денсаулық сақтау мәселелері бойынша жастар ұйымдарымен өзара іс-қимылды және ынтымақтастықты жүзеге асырады; Денсаулық сақтау және жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттау мәселелері бойынша Мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты қалыптастыруды, іске асыруды, мониторингтеуді

және нәтижелерін бағалауды жүзеге асырады.

2014 жылы елімізде жастар денсаулық орталықтарының желісі құрылды. Олар кешенді медициналық-әлеуметтік, психологиялық көмек көрсетеді. Мұндай орталықтардың негізгі мақсаты-жасөспірімдер мен жастарға отбасын жоспарлау мәселелері бойынша жоғары білікті медициналық-психоәлеуметтік және тегін медициналық-әлеуметтік көмек көрсету арқылы жасөспірімдер мен жастардың денсаулығын сақтау және оларды әлеуметтендіру үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету. Жалпы денсаулықты, атап айтқанда ұрпақты болу денсаулығын қорғау Қазақстан үшін басымдық болып табылады және әңгіме тек әйелдер мен ерлердің ғана емес, әрбір отбасының денсаулығы туралы болып отыр, бұл гендік қорды сақтауға ықпал етеді.

Денсаулықтың маңызды компоненттерінің бірі репродуктивті болып табылады, ол өмір салтына, тамақтануға, экологияға, генетикалық мұрагерлікке, сондай-ақ репродуктивті денсаулықты сақтау қызметтерінің болуы мен жұмысына байланысты. Бұл мәселе жастар арасында ерекше маңызды. Репродуктивті денсаулық қызметтеріне ғылыми-әдістемелік көмекті ана мен бала денсаулығын қорғау республикалық орталығы көрсетеді.

Қазақстанда қалалық және аудандық әкімшіліктердің жанынан жастарға арналған әлеуметтік қызметтер құрылды. Мұндай қызметтер жас қазақстандықтардың рухани, дене бітімінің дамуы, кәсіби даярлығы үшін қажетті экономикалық, әлеуметтік, құқықтық жағдайларды қамтамасыз етуге, олардың өздерінің зияткерлік және шығармашылық әлеуетін іске асыруы үшін мүмкіндіктер ұйымдастыруға арналған. Бұл әлеуметтік қызметтер жастар саясаты саласында туындайтын мәселелерді жедел шешу үшін құрылған. Олардың жұмысына жастар мәселелерін шешетін мекемелер мен

ұйымдар, еңбек және жұмыспен қамту, білім беру, мәдениет, денсаулық сақтау, құқық қорғау органдары, кәсіподақ және жастар ұйымдары, қоғамдық және діни бірлестіктер сияқты бағыттар бойынша органдар қатысады.

Мәдени-демалыс мекемелерінің үлесі жыл сайын артып келе жатқанын, өзін-өзі жүзеге асыру және бос уақытты өткізудің алуан түрлілігі үшін мүмкіндіктердің өскенін атап өтуге болады. Қазақстанның ауылдары мен қалаларында мамандандырылған «жастардың демалыс орталықтары» құрылуда. Бұл мәселе қоғамдық ұйымдар мен білім беру мекемелері тарапынан да назардан тыс қалмады. Мәдениеттің алуан түрлерін, оның ішінде құқықтық, бос уақытты және экологиялық мәдениетті қалыптастыру бойынша шаралар қабылдануда. Талантты қазақстандық жастар назардан тыс қалмайды.

Жалпы, жастардың, әсіресе жас отбасының денсаулығы – Қазақстанның жастар саясатының ең маңызды мәселелерінің бірі екенін атап өткен жөн. Қазақстандық жастардың денсаулығын сақтау мемлекеттік органдардың бақылауында, бірақ бұл процеске жастар мен жастар ұйымдары да қатысады. Жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру кезінде ескерілетін негізгі мәселелерге алкоголь, темекі шегу, есірткі заттарын қолдану, ерте жыныстық қатынас, жыныстық жолмен берілетін инфекциялар және т. б. жатады.

Осылайша, Қазақстанда әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға көп көңіл бөлінеді. Жастар өмірінің түрлі салаларын дамытуға бағытталған көптеген жобалар мен Мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылуда. Жастар саясатын қамтамасыз етуде ғылыми-зерттеу тәсілін қолдану ерекше маңызды болып саналады⁴¹. Жастар ісі жөніндегі мекемелер мен органдар қызметінің тиімділігін арттыру және олар ұсынатын қызметтер спектрін кеңейту адами әлеуеттің сапа-

⁴¹ Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатын одан әрі дамытудың табыстары мен сын-тегеуріндері <https://www.tarlan.kz/ru/article/uspehy-y-vizovi-dalneyshego-razvytyya-gosudarstvennoy-molodejnoj-polytyky-kazaxstana.html>.

сын арттыруға ықпал етеді, бұл мемлекеттік жастар саясатының маңызды міндеті болып табылады⁴².

Жұмыспен қамту

Еңбек және жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік жастар саясаты жастарды жұмысқа орналастырудың, қоғамдық жұмыстарды дамытудың және халықтың осы санатын кәсіптік даярлау және біліктілігін арттыру курстарында оқытудың мамандандырылған бағдарламалары арқылы жүзеге асырылады⁴³. Еңбек жөніндегі жастар саясаты саласындағы уәкілетті орган - ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі. Оның құзыретіне жастарды жұмысқа орналастыруға және жұмыспен қамтуға жәрдемдесу бойынша шараларды әзірлеу, «Жастар еңбек биржасы» бірыңғай ақпараттық порталының жұмыс істеуін қамтамасыз ету, жастарды жұмысқа орналастыруға жәрдемдесу мәселелері бойынша жастар ұйымдарымен ынтымақтастықты жүзеге асыру кіреді. Дамудың оң динамикасына қарамастан, қазақстандық жастардың жұмысқа орналасуына байланысты проблемалар әлі де бар. Ресми статистикалық деректерге сәйкес, Қазақстанда жоғары оқу орындарының көптеген түлектері алған мамандығы

бойынша бірден жұмыс таба алмайды. «Дипломды» жұмыссыздықтың пайда болуы көбінесе жеке университеттер мен колледждердің бақылаусыз өсуіне ықпал етті; жастардың еңбек нарығында шамадан тыс толып жатқан мамандықтарды алуға деген ұмтылысы, сол кезде елде техникалық мамандардың жетіспеушілігі байқалады.

Статистика деректері бойынша 2020 жылы жастар жұмыссыздығының деңгейі 3,8% - ды, ал елдегі жұмыссыздықтың жалпы деңгейі 4,9% - ды құрады⁴⁴. 2001 жылы жастар жұмыссыздығының көрсеткіші тиісінше 16,6% – ды, ал 2011 жылы 6,1% - ды құрады. Бұл ретте, тәуелсіз зерттеулерге сәйкес, Қазақстанда бейресми жұмыспен қамтылған жастардың саны 15-тен 29 жасқа дейінгі 600 мыңнан астам адамды құрайды, бұл елдің барлық жұмыспен қамтылмаған азаматтарының шамамен 30% - ын құрайды, зерттеулерге сәйкес, 1 млн адам есептеледі. Ресми мәліметтер бойынша, бейресми жұмыспен қамтылған жас азаматтар 82 мыңнан сәл асады.

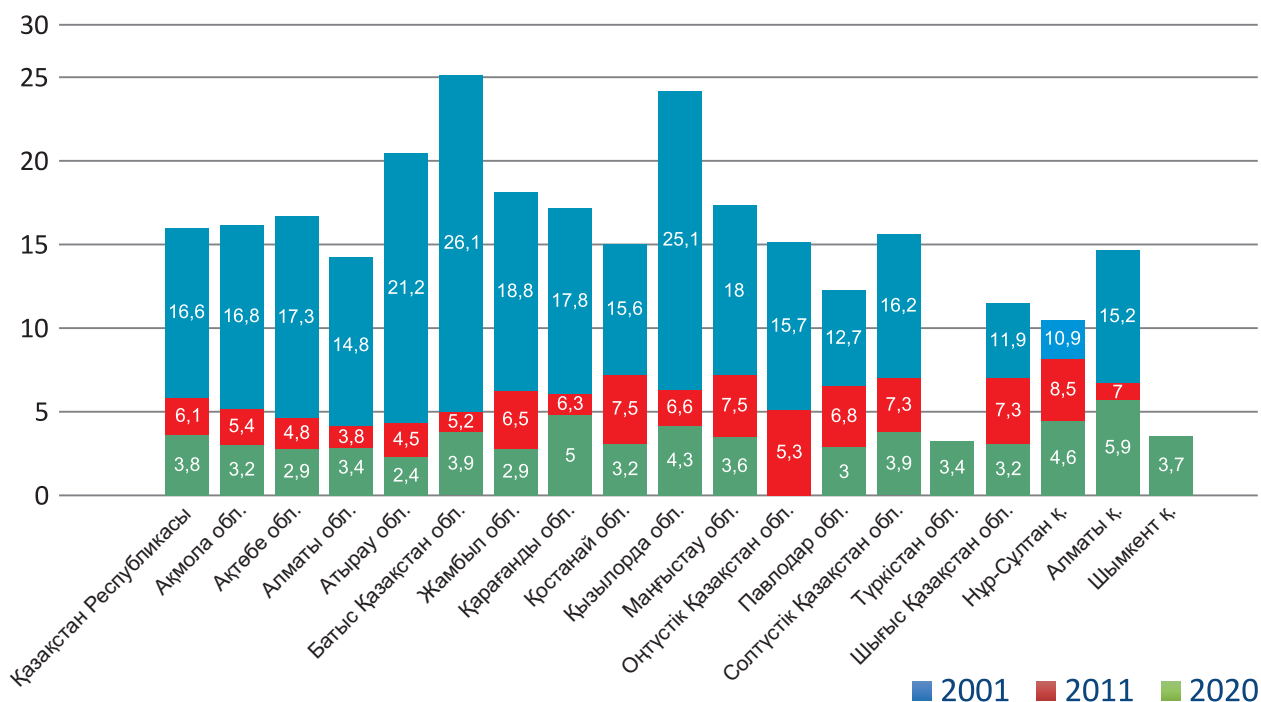
Сонымен қатар, Қазақстан жүргізіп отырған саясат қоғам өмірінде тұрақтандырушы рөл атқарды және жас қазақстандықтардың өмір сүруінің қиындықтарын жеңілдетуге мүмкіндік берді, жастарды әлеуметтендіруге жағдай жасады.

⁴² Ресейдің қазіргі кезеңдегі жастар саясаты: ЖОО арналған оқу құралы / Т.К. Ростовская, Е. А. Князкова. – М.: Юрайт Баспасы, 2020. – 155 б.

⁴³ Қазақстан Республикасы Мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі «Қазақстан 2020: болашаққа жол» тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 қаулысы.

⁴⁴ Еңбек және жұмыспен қамту статистикасы // <https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/8>.

1.4-сурет. Жастар жұмыссыздығының деңгейі (15-28 жас аралығында)

■ 2001 ■ 2011 ■ 2020

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

2019 жылы ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 30 қаңтардағы №27 Қаулысымен Жастар жылын өткізу жөніндегі жол картасы бекітілді, оның шеңберінде Жұмыспен қамту саласында бірқатар маңызды бастамалар іске асырылды. Шығыстардың ең үлкен бабы (118 млрд теңге) «жаңа бастамалар» блогында көзделген – бұл тұрғын үй салу, оқу орындарын жаңғырту, гранттар бөлу және кәсіпкерлікті дамыту. Бағыт шеңберінде мынадай жобалар әзірленіп, іске қосылды: «Жас Кәсіпкер» – жастар кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі, «100/200» қағидаты бойынша білікті мамандарды даярлау жөніндегі; жастарды кәсіпкерлік негіздеріне оқыту жөніндегі «Бастау Бизнес» ауқымды жобасы өткізілді; «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасы шеңберінде жас кәсіпкерлер үшін мемлекеттік гранттар ұсынылды; «Еңбек» нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде жастардың жаңа бизнес-идеяларын іске; жастардың жұмыспен қамтылуын арт-

тыру және т.б. бойынша «Жасыл қала – жасыл ауыл» жалпыұлттық жобасы іске қосылды⁴⁵. Болжам бойынша, бүкіл әлемде, оның ішінде біздің елімізде де жастар саны артатын болады. Тиісінше, еңбек нарығында жұмыс орындарын «іздеушілер» саны артады. Жыл сайын еңбек нарығына шамамен 300 мың түлек шығады. 2019-2025 жылдар аралығында еңбек нарығына қосымша 1,8 млн жас шығады деп күтілуде. Бұл үлкен адами капитал. Оларды қалай басқаруға болады, қазір ойлану керек.

Тұрғын үй мәселелері

Мемлекет жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету жөніндегі тиімді әлеуметтік саясатты жүзеге асыра отырып, олар үшін бірінші кезектегі проблеманы шешуге көмектеседі, бұл жастар саясатының тиімділігіне оң әсер етеді, сондай-ақ елдегі демографиялық жағдайды жақсартады. Ол үшін арнайы тұрғын үй бағдарламалары әзірленуде. Тұрғын үй алу мәселесін шешу мүмкіндіктерінің бірі қазіргі уақытта белсенді

⁴⁵ Жастар жылын өткізу жөніндегі жол картасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 30 қаңтардағы № 27 қаулысы.

талқыланып жатқан өңірлер мен ауылдық аудандарға жас мамандарды тарту жөніндегі бағдарлама болуы мүмкін. Бұл бағдарламаның мәні мынада, қалалық білім алған жас кадрлар жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін бүгінде кәсіби кадрлар жетіспейтін ауылдық жерлерде жұмыс істеуге келеді. «Қолжетімді баспана-2020» бағдарламасы бойынша жас отбасылар өз баспаналарын белгілі бір мерзімде сатып ала алады. Бұдан басқа, «Отбасы банк» арқылы жас отбасылар үшін жалға берілетін тұрғын үй және жұмысшы жастар үшін жалға берілетін тұрғын үй салу көзделген. Осылайша, жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселесі оң бағытта шешіледі. Мемлекеттің қолдауымен халықтың осы тобының болашақта туудың, кәсіби дайындықтың әлеуметтік маңызды мәселелерін шешуге және халықтың экономикалық белсенді бөлігіне айналуға әлеуеті артып келеді.

Тұтастай алғанда, Қазақстан Республикасында мемлекеттік жастар саясатын қалыптастырудың және іске асырудың жоғарыда аталған барлық тетіктерінің қолданысы оның нәтижелілігі мен жетілдірілуіне бағытталған. Қазіргі кезеңдегі Қазақстанның жастар саясаты жүйелі, кешенді сипатқа ие. Нормативтік құқықтық база, сондай-ақ мемлекеттік органдардың, саяси институттардың, қоғамдық бірлестіктер мен жастар ұйымдарының қызметі қазақстандық жастардың қажеттіліктері мен мүдделерін іске асыруға бағытталған отандық жастар саясатының институционалдық дамуын талдау институционализация процесі аяқталмағанын, алайда жастар саясаты тұрақтылыққа ие болғанын көрсетті. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанда тұжырымдамалық бағдарламалар мен жобалардың айтарлықтай құқықтық базасы қалыптасты, олардың мақсаты жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы үшін әлеуметтік-экономикалық жағдайлар жасау болды. Әрбір мемлекеттік бағдарлама жеке алынған салада, оның ішінде әлеуметтік қамсыз-

дандыру, жастарды жұмыспен қамту, білім және ғылым, жастар кәсіпкерлігі және бастамаларды қолдау саласында нақты нәтижелерге бағытталған. Жастардың басым бөлігі мемлекеттік қолдауға сенетінін ерекше атап өту қажет. Бұл жағдай жастардың масылдық көңіл-күйін және өсіп келе жатқан әлеуметтік инфантилизмді ашық көрсетеді.

Сонымен қатар, ЖРО, кеңестер мен жастар бірлестіктерінің функционалдық міндеттерін нақты бөлудің болмауына байланысты мемлекеттік жастар саясатының сапасы мен нәтижелілігіне әсер ететін бірқатар проблемалық мәселелер бар. Сондықтан мемлекеттік жастар саясаты мәселелері жөніндегі жаңа тұжырымдаманы немесе заңды әзірлеу кезінде осы саладағы ағымдағы жағдайды жан-жақты талдау, сондай-ақ саясаттың осы бағытын іске асыруға жауапты уәкілетті органдардың құзыреттері тізбесіне нақтылаушы түзетулер енгізу және олардың қызметінің қайталану фактілерін жою үшін олардың құқықтары мен міндеттерінің аражігін ажырату ұсынылады. Сондай-ақ, жартысынан көбі елдің оңтүстігінде тұратын жастар санының аймақтық айырмашылықтары еңбек ресурстарын орналастыру мен болжаудың, оларды одан әрі әлеуметтік қолдаудың және жастардың басқа да тиісті сұраныстарының әртүрлі тәсілдерін білдіретінін атап өткен жөн. Өңірлер бөлінісінде жас халықтың әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларын зерделеу кезінде кешенді тәсілдің болмауы, олардың бенефициарларымен кері байланыс орнату бағытында жобаларды сапасыз басқару, сондай-ақ әкімшілердің жиі ауысуы қол жеткізілген нәтижелерді қанағаттанарлықсыз бағалаудың негізгі себептері болып табылады.

Мемлекеттік жастар саясатын одан әрі дамыту мақсатында жастарды ЖРО жанынан бейресми оқытуды көздейтін шетелдік тәжірибені кезең-кезеңімен имплементациялау жүйесін енгізу қажет, бұл жастарға әлеуметтік бейімдеу, коммуникация және жұмысқа орналастыру үшін қажетті дағдылардың болмауына

байланысты көптеген проблемаларды шешуге көмектеседі. Тұтастай алғанда, елдің қолданыстағы мемлекеттік саясаты өз азаматтарын, оның ішінде жастарды әлеуметтік-экономикалық қолдауға жан-жақты бағытталған.

Жастарды әлеуметтік ынталандыру векторы елдің одан әрі орнықты дамуының өзегі болып табылады және көп жағдайда оның болашағын айқындайды. Бұл бағыт «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» 2015 жылғы 9 ақпандағы Заңның 3-бабының *«жастарды елдің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өміріне тарту»* деген міндеттерінде тұжырымдалған. Қазақстан жастарында сапалы білім алуға, жұмысқа орналасуға және өмір сүрудің жоғары деңгейіне мүмкіндік берілетін қауіпсіз еркін қоғамда өсу мен даму үшін жағдайлар болуы тиіс. Тиісінше, бұл үшін жастар өз бастамаларын кедергісіз іске асыра алатын, өздерінің таланттары мен мүдделерін аша алатын, қоғам өміріне қатысудың түрлі жолдары бар жағдайларға мұқтаж. Осыны ескере отырып, қажет:

1) «Жастар жұмысы» ұғымын енгізу, оны түсіндіруде жастармен жұмыс істейтін барлық институттардың қызметі бірінші кезекте олардың мүдделері мен қажеттіліктеріне негізделеді;

2) тәлімгерлік және ақпараттық сүйемелдеу арқылы жастар бастамалары мен жобаларын қолдау;

3) мектеп ортасында жастармен жұмыстың жаңа тетіктерін жетілдіру;

4) жастармен тиімді жұмыс істеудің бір түрі ретінде бейресми білім беруді дамыту;

5) жастармен жұмыста сандық технологияларды пайдалану.

Жастар саясаты-мемлекеттің ғана емес, басқа да әлеуметтік-саяси және экономикалық институттардың ісі. Осы негізде жастар саясатын бөлуге болады, оған мемлекет субъектілерімен қатар басқа да қоғамдық институттар қатысады, ал мемлекеттік жастар саясаты субъект ретінде жас халықтың мәселелерімен айналысатын мемлекеттік ор-

гандар мен мекемелердің жиынтығында мемлекет ретінде түсініледі. Бұл жағдайда жастар әртүрлі тараптардың – мемлекеттің де, жалпы қоғамның да назары мен іс-әрекеттеріне бағытталған объект болып табылады. Әрине, жастар саясатының маңызды субъектісі жастардың өзі болып табылады, ол жастар саясатын жүзеге асыру аясында болып жатқан процестерге қатыса отырып, оның қатысушысы болады. Демек, жастар-жастар саясатының біруақытта объектісі де, субъектісі де.

Жалпы, Қазақстанның жастар саясатын одан әрі тұрақты дамыту үшін жақсы алғышарттары бар екенін атап өткен жөн. Бұл ретте, мемлекеттің осы салаға инвестиция салуға дайындығы, биліктің әртүрлі деңгейлері, жастарды белсенді тарта отырып секторлар арасындағы ынтымақтастық, алдағы қадамдарды жоспарлау кезінде қаралатын әлеуметтік топтың мүдделері мен қажеттіліктерін ескеру ерекше рөл атқаратыны сөзсіз. Қазақстан үшін жастар елдің тұрақты дамуының ресурсы ғана емес, сонымен қатар болашақта жастар саясатын іске асыру үшін де, жалпы мемлекеттің дамуы үшін де қатысуы қажетті шарт болып табылатын серіктес ретінде әрекет етуі тиіс.

Осылайша, Жастар ісі жөніндегі органдарға ведомстволық бағынысты мекемелердің жұмыс істейтін жүйесі түріндегі және жастарды дамыту мен оның проблемаларын шешуге бағдарланған жастар саясаты инфрақұрылымының ерекшеліктерін қарай отырып, орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдар көрсететін мемлекеттік (әлеуметтік) қызметтердің қолжетімділігі мен сапасын арттыру мемлекеттік жастар саясатының басым міндеті болып табылатынын атап өту қажет. Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігін, оның ішінде жастарға көрсетілетін әлеуметтік қызметтер спектрін кеңейту арқылы арттыру адами әлеуеттің сапасын жақсартуға ықпал ететінін атап өткен жөн, бұл кез келген тәуелсіз мемлекеттің даму стратегиясының маңызды міндеті болып табылады.

2-ТАРАУ.

Мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың
негізгі тетіктері мен институттары

Қазақстанда жастар ел халқының жалпы санының шамамен 20% - ын құрайды, бұл ретте ол негізінен елдің оңтүстігінде тұрады. Бүгінде мемлекет жастарды табысты әлеуметтендіру мақсатында жұмыстың түрлі қолданбалы құралдарын пайдалануға ұмтылуда.

2.1-кесте. Өңірлердегі 14-28 жастағы жастар саны, адам

жылдың басына

Жыл	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Аумақ						
Қазақстан Республикасы	4 206 037	4 099 272	3 995 913	3 900 900	3 830 526	3 765 383
Ақмола облысы	165 147	162 704	152 538	148 992	145 846	142 491
Ақтөбе облысы	213 857	205 977	198 482	191 790	185 468	178 712
Алматы облысы	450 754	432 459	418 074	408 211	401 098	392 855
Атырау облысы	144 135	140 852	137 752	135 403	134 041	133 130
Шығыс Қазақстан облысы	304 957	292 094	277 473	264 952	254 565	244 005
Батыс Қазақстан облысы	149 595	145 879	140 413	136 016	132 376	128 527
Жамбыл облысы	260 621	253 607	245 934	240 221	239 148	237 900
Қарағанды облысы	314 956	304 260	291 441	281 406	273 382	266 081
Қостанай облысы	201 435	194 535	185 077	177 101	169 920	161 897
Қызылорда облысы	189 625	185 674	180 394	177 644	176 740	175 728
Маңғыстау облысы	152 656	150 567	147 728	145 657	146 162	147 462
Павлодар облысы	164 433	157 722	150 350	144 072	139 213	134 726
Солтүстік Қазақстан облысы	116 204	112 364	107 497	104 056	102 011	100 548
Түркістан облысы	723 853	715 303	480 051	473 046	457 047	465 699
Нұр-Сұлтан қаласы	213 350	199 296	224 069	225 774	221 186	222 334
Алматы қаласы	440 459	445 979	437 769	423 809	407 381	393 845
Шымкент қаласы	-	-	220 871	222 750	244 942	239 443

Дереккөз: ҚР СЖЖРА ҰСБ

Қазақстанда тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап жастар саясатын іске асырудың мемлекеттік бағдарламалар мен жобалар, жастар ұйымдары мен ЖРО әлеуметтік қызметтері сияқты тетіктерді қамтитын кешенді жүйесі құрылды. 2021 жылы мемлекеттік жастар саясатының жаңа кезеңі басталды. 2020 жылдың желтоқсанында Қазақстан Республикасының жастарын қолдау жөніндегі 2021-2025 жылдарға арналған кешенді жоспар бекітілді, оған сәйкес 10 стратегиялық бағыт бойынша қолданбалы жобалар жүзеге асырылатын болады.

Бүгінгі таңда мемлекеттік басқару жүйесінде мемлекет пен қоғам дамуының негізгі векторлары бойынша нақты міндеттерді нақты шешуге бағытталған жобалық тәсіл белсенді түрде енгізіліп

жатқанын атап өткен жөн. Осы тұрғыда жастар үшін жаңа мүмкіндіктерді дамытуға және оларды қоғамдық пайдалы қызметке тартуға арналған «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасының іске асырылуын, атап айтқанда «Тәуелсіздік ұрпақтары» бағытын атап өткен жөн.

«Тәуелсіздік ұрпақтары» бағытының негізгі міндеттері ретінде талантты жастарды қолдау жүйесін қалыптастыру, жастардың экологиялық мәдениеті мен рухани-адамгершілік тәрбиесінің деңгейін арттыру сияқты қазіргі қазақстандық жастарды дамытудың ең өзекті мәселелері атап өтілді. Ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету және Қазақстан халқының дәстүрлерін танымал ету жөніндегі шаралар кешенін іске асыруды ерекше атап өткен жөн. Жаһандық әлеуметтік

және технологиялық өзгерістер кезеңінде ана тілін, өз халқының тарихы мен дәстүрлерін білу ұлттардың бәсекеге қабілеттілігінің басты компоненттерінің бірі болып табылады. Тұтастай алғанда, жоспарланып отырған іс-шаралар әкелетін әлеуметтік әсер туралы мәселенің ашықтығына қарамастан, ұлттық жобаның осы бағыты шеңберінде іске асырылатын шаралар кешенінің өзектілігі мен маңыздылығын атап өту қажет.

Осылайша, Қазақстанда жүйелі негізде жастар саясаты саласындағы мемлекеттік

курстың маңызды өзекті міндеттері бойынша оңтайлы шешімдер қабылданады. Олар іске асырудың релевантты тетіктеріне айналады және салааралық міндеттерді шешуге шоғырлана отырып, мемлекеттік органдардың күш-жігерін интеграциялайды.

Жастар саясаты саласындағы жалпы жағдайды зерделеу мақсатында жастар саясатын іске асырудың заманауи тетіктері мен институттары, олардың рөлі мен тиімділігі, сондай-ақ жастардың мемлекеттік қолдау шараларын бағалауы талданды.

2.1. Жастарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары

Жастарды мемлекеттік қолдау бағдарламалары мен жобалары мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың кең таралған құралдарының бірі болып табылады. Алайда, бұл жобалардың қаншалықты тиімді екенін тек жастардың өзі ғана бағалай алады. 2017 жылы респонденттердің мемлекеттік бағдарламаларға қатысуының салыстырмалы түрде төмен деңгейі байқалды. Бұған «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген «Мемлекеттік жастар саясатының жағдайы: қажеттіліктері мен әлеуметтік тәжірибелері»⁴⁶ әлеуметтік зерттеуінің нәтижелері дәлел бола алады. Бұл көрсеткіш бойынша бірінші орында «Жасыл Ел» бағдарламасы (4,3%), одан кейін «Жастар практикасы» (4,1%), «Жастар кадрлық резерві» (2,6%), «Бизнестің жол картасы 2020» (1,5%), «Дипломмен – ауылға!» (1,4%). Сонымен қатар, сұралған жастардың жартысынан көбі (60,8%) Қазақстандағы мемлекеттік жастар саясатының іске асырылуына қанағаттанды.

Келесі бес жыл ішінде жағдай түбегейлі өзгерген жоқ: жастардың қатысуы бірде-бір бағдарлама бойынша 10% - дан аспады. «Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне сәйкес⁴⁷, 2021 жылы жұмысқа орналасуға байланысты бастамаларға ең көп қатысу байқалды. Атап айтқанда, жастардың 9,9% - ы «жастар практикасына», 9,2% - ы «Жасыл Ел» бағдарламасына қатысты. Басқа бағдарламаларға қатысу 2,3% - дан 5,8% - ға дейін ауытқиды. Бұл ретте, мемлекеттік бағдарламаларға қатысқандардың қанағаттану деңгейі айтарлықтай жоғары болды – барлық дерлік бағдарламалар мен жобалар бойынша 80% - дан жоғары (жауаптардың сомасы «толық қанағаттандырылған» және «өте қанағаттанды-

рылған»). «Серпін-2050» (60,3% толық қанағаттандырылды, 32,4% тезірек қанағаттандырылды), «Жасыл Ел» (56,3% толық қанағаттандырылды, 33,3% тезірек қанағаттандырылды), «Болашақ «халықаралық стипендиясы» (64,7% толық қанағаттандырылды, 24,7% тезірек қанағаттандырылды) бағдарламалары қанағаттанудың ең жоғары деңгейіне ие.

Жалпы жағдайды, оның ішінде жастардың аз қатысу проблемасын түсіну үшін қазақстандық жастарды қолдауға бағытталған бірнеше негізгі Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды қарау керек.

«Дипломмен ауылға!»

ҚР Тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың тапсырмасы бойынша 2009 жылдың 1 шілдесінде Қазақстанда «Дипломмен – ауылға!» ауылдық аумақтардың кадрлық әлеуетін күшейту мақсатында қажетті еңбек ресурстары – әлеуметтік сала және агроөнеркәсіптік кешен мамандарын тарту бойынша бағдарлама іске қосылды. Бағдарламаға қатысуға ниет білдірушілер үшін мынадай салалардағы мамандықтардың бірі бойынша дипломның болуы жалғыз критерий болып табылады: білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, денсаулық сақтау, мәдениет және спорт, ветеринария, агроөнеркәсіптік кешен. Бағдарлама білім деңгейіне және мамандығы бойынша жұмыс тәжірибесіне байланысты мамандарға әлеуметтік қолдау шараларын көрсетуді градациялауды көздемейді. Осы бағдарламаға қатысуға ниет білдірген әрбір адам лайықты бос жұмыс орындарын іздеу үшін әкімдікке жүгіне алады немесе бос жұмыс орындарына іріктеуден өту үшін ауылдық елді мекендерге өз бетінше бара алады. Құжаттарды қарау процесі 30 күннен

⁴⁶ «Мемлекеттік жастар саясатының жай-күйі: қажеттіліктер мен әлеуметтік тәжірибелер» талдамалық зерттеу / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. Нұр-Сұлтан, 2017 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/790/790cd4ce4cf8855813196661a7e013ac.pdf>.

⁴⁷ «Қазақстан жастары» талдамалық зерттеу / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. - Нұр-Сұлтан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yraudv107iow2ei1fq332.pdf>.

аспайды. Жұмысқа қабылдау кезінде аудан әкімі, кандидат және сенім білдірілген агент (несиеге қаражат бөлетіндерге) арасында үшжақты келісім жасалады, сондай-ақ бекітілгеннен кейін 7 күн ішінде әрбір қатысушыға міндетті көтерме жәрдемақы төлеу түрінде әлеуметтік қолдау беріледі, сондай-ақ сұрау салу бойынша бюджеттік несиелеу жүзеге асырылады.

Бағдарламаны іске асыру кезеңінде 2009 жылдан бастап 2020 жылға дейін 77 мыңнан астам маман жалпы сомасы 11,5 млрд теңгеге көтерме жәрдемақы алды, ал 36,6 мың маман 105,3 млрд теңге сомаға тұрғын үйге бюджеттік несиелер алды. Бұл ретте, ең көп қатысқан мамандар білім беру (70%) және денсаулық сақтау (21%) салаларында жұмыс істейді⁴⁸. Жас азаматтардың тиімділігі мен тартылуын арттыру мақсатында бағдарлама өзінің жұмыс істеген жылдары бірнеше рет өзгерді. Негізгі өзгерістер үш сегментте болды: бағдарламаны басқару, қажетті мамандықтар тізімі, сондай-ақ ұсынылатын әлеуметтік қолдау көлемі.

Біріншісі – *бағдарламаны басқару*. 10 жылдан астам уақыт ішінде бағдарлама үш әкімшіні ауыстырды. Осылайша, алғашқы жылдары оны жүзеге асырумен Ауыл шаруашылығы министрлігі айналысқан. Қысқа уақыт ішінде (2013 жылдан 2014 жылға дейін) бағдарлама Өңірлік даму министрлігінің бақылауында болды, ал 2015 жылы ол Ұлттық экономика министрлігінің басқаруына берілді.

Екінші – *мамандықтар тізімі*. Бағдарламаны жүзеге асыру барысында мамандықтар тізімі жаңаларымен толықтырылды. Алайда, осыған қарамастан, жаңартылған сәттен бастап алғашқы бес жыл ішінде қосылған мамандықтар басқалармен салыстырғанда кең танымал бола алмады. Білім беру саласы үлкен сұранысқа ие, оған 42 745 адам (71,2%) тартылды. Танымалдылығы бойынша

екінші орында – денсаулық сақтау. Бұл саланы 12 705 адам таңдады (21,2%). Одан әрі агроөнеркәсіптік кешен мамандықтары – 1 665 адам (2,8%) және мәдениет – 1 604 (2,7%). Соңғы орында спорт саласы – 863 (1,4%), әлеуметтік қамсыздандыру – 483 (0,8%).

Үшіншісі – *әлеуметтік қолдау шаралары*. Бағдарлама жұмыс істеген жылдар ішінде әлеуметтік қолдау шаралары бірнеше рет өзгерді. Бүгін әрбір таңдалған үміткер алады:

1) біржолғы көтерме жәрдемақы – 100 АЕК (2019 жылға 252 500 теңге); жастар жылында көтерме жәрдемақы мөлшері 70 АЕК-тен 100 АЕК-ке дейін ұлғайтылды;

2) тұрғын үй сатып алуға 1 500 АЕК-тен аспайтын бюджеттік несиелер беру (2019 жылға 3 787 500 теңге). 15 жылға дейінгі мерзіммен 0,01% жыл сайынғы сыйақы мөлшерлемесімен; салыстыру үшін, 2011 жылға дейін шекті мән төмен болды – барлығы 630 АЕК.

Қолданыстағы мемлекеттік бағдарламалар бөлінісінде 1-ші орын алатын бағдарлама туралы жоғары хабардар болуына қарамастан (2019 жылы «Жастар» F30 зерттеу деректері бойынша сұралғандардың жалпы санының 42,3%-ы), сондай-ақ басқа мемлекеттік бағдарламалармен салыстырғанда («Жасыл ел» және «Жастар практикасынан» кейін 3-ші орын, яғни сұралғандардың жалпы санының 5,3% - ы), бағдарламаның төмен тиімділігін мемлекеттік органдар да, азаматтар да атап өтеді. Бағдарлама мынадай мәселелер кешенін шешуге тиіс болды: ауыл халқына әлеуметтік қызмет көрсету деңгейін жақсарту, оның денсаулығын нығайту, сауаттылығы мен мәдени деңгейін арттыру, нәтижесінде қала мен ауыл арасындағы сәйкессіздіктерді жою. Алайда, бағдарламаны іске асырудың 10 жылы ішінде қойылған мақсаттар мен міндеттердің барлығына қол жеткізілген жоқ. Осылайша,

⁴⁸ Тиімділігі байқалмайды: Nur Otan партиясының жас депутаттары «Серпін» және «Дипломмен – ауылға!» // https://www.kt.kz/rus/society/effektivnosti_ne_nablyudaetsya_molodye_deputaty_nur_otan_o_1377915354.html.

қабылданып жатқан қолдау шараларына қарамастан, бағдарлама қазақстандықтарда көптеген сұрақтар туындатады. Осыған байланысты бағдарламаны іске асырудағы негізгі проблемалық мәселелерге назар аудару қажет:

Іске асыру үшін жауапкершілік. Бағдарламаның негізгі міндеті әлеуметтік қолдау шараларын ұсыну арқылы ауылдық жерлерде мамандарды бекіту болып табылады. Бағдарламаны әкімшілендіру Ұлттық экономика министрлігіне бөлінген, бұл ретте бағдарламаны іске асыру өңірлердегі жергілікті атқарушы органдарға беріледі. Бұл жағдай бағдарламаның нормативтік және заңнамалық актілерінде көрсетілген. Мәселен, үш жақты несиелік шарттар жасасу және жалақы мәселелері жергілікті атқарушы органдардың құзыретіне жатады. Мониторингті бюджеттік бағдарламаларды бағалау, бюджеттік өтінімдерді қалыптастыру, сондай-ақ Бағдарламаны жалпы үйлестіру құзыретіне кіретін бағдарлама әкімшісі жүргізеді.

Бағдарламаның объективті проблемасы іске асыру және мониторинг үшін ведомстволардың қайсысы жауап беретіндігінің белгісіздігі болып табылады. Бағдарламаны іске асыру үшін бөлінген жауапкершілік оның тиімділігіне қатты әсер етеді, сонымен қатар Бағдарламаға қатысушыларды адастырады, бұл тұтастай алғанда бағдарламаның беделіне әсер етеді.

Қызмет көрсету тиімділігі мен сапасы мониторингінің болмауы. Іске асыру мониторингінің болмауы алдыңғы проблематикадан туындайды. Бағдарламаны іске асыру кезеңінде қызметтер сапасын бағалау жүйесі бекітілмеген, сондай-ақ бағдарламаға келген қатысушыларға әлеуметтік зерттеу жүргізілген жоқ. Бұл бағдарламаның ең танымал саласы-білім беру. Келушілердің көпшілігі орта мектеп мұғалімдері, олардың 74% - ы, соңғы мәліметтер бойынша, әйелдер. Қатысушылар білім беру саласының көптеген мамандары үшін оқу орындарындағы сағат саны жеткіліксіз екенін атап

өтті. Ауылдардың көпшілігінде бір ғана мектеп жұмыс істейтіндіктен, мамандардың көпшілігі жоғары жалақы үшін жеткілікті сағат көлеміне үміттен алмайды. Сондай-ақ ауылдарда қосымша табыс табу мүмкіндігі жоқ. Бұл фактор белгіленген мерзімнен бұрын ауылдардан кететін мамандар санына әсер етеді.

Мониторингтің болмауы мұндай проблемаларды анықтауға кедергі келтіреді. Мониторинг жүйесін енгізу және ұсынылатын бос жұмыс орындарының сапасы мен жалақы мөлшерін қадағалау өңірлерге мамандар ағынын ұлғайтуға көмектеседі.

Аймақтық градацияның болмауы. Бұл бағдарлама үміткерден тек дипломының болуын талап етеді және жасын, білім деңгейін және мамандық бойынша жұмыс тәжірибесін ескермейді, сонымен қатар аймақтық бөлу кезіндегі әлеуметтік-экономикалық жағдайды елемейді. Осылайша, әрбір маман 100 АЕК – 252 500 теңге сомасымен біржолғы көтерме жәрдемақы түрінде бірдей әлеуметтік қолдау көлемін, сондай – ақ сұрау салу бойынша 1 500 АЕК-3 787 500 теңге мөлшерінде бюджеттік несие алады. Келген маманның өмір сапасы осы соманың көлеміне байланысты болады.

Айта кету керек, оңтүстік және батыс аймақтардағы тұрғын үй құны басқаларға қарағанда қымбат, бірақ соған қарамастан бүкіл ел үшін ипотекалық несие сомасы бірдей. Әлеуметтік төлемдердің белгіленген көлемін белгілеу кезінде өңірлерде және әрбір елді мекенде өмір сүру сапасының әртүрлі деңгейін ескеру қажет. Бағдарламаны табысты жұмыс істеп тұрған «Болашақ»халықаралық стипендиясының бағдарламасы үлгісінде реформалау ұсынылады. Бұл бағдарлама таңдалған оқу орны мен тұратын елі негізінде студенттердің шәкіртақысының көлемін бөлуді ескереді.

Тұрғын үй мәселесі және жұмыс үшін жағдайдың болмауы

Өзекті мәселелердің бірі-тұрғын үйдің жетіспеушілігі, сондай-ақ оның сапасының төмендігі туралы шағымдар-

дың көп болуы. Бұл жағдай бастапқыда ауылдарға жылына 3 300-ге жуық маман келсе, бағдарламаның іске асырылуына қарай бұл көрсеткіш жыл сайын 6 000 маманға дейін артуымен байланысты. 1980 – 1990 жылдары салынған ауылдық тұрғын үйдің ескіруі оны 10-15 жыл мерзімге несиеге сатып алу үшін тартымсыз етеді. Бюджеттен бөлінетін қаражат өңірлердің мамандарға деген қажеттілігінің 70-75% - ын жабады. Осыған байланысты мұндай қатысушылар үшін әлеуметтік қолдау шараларын алуда кезектілік қалыптасадy. Бұл кезектілік мамандардың уәждемелілік деңгейіне әсер етеді, өйткені тұру үшін жеткілікті жағдайларды қамтамасыз етпейді.

Бюджеттік несиелеу жүйесі

Осы бағдарламаның мамандары неғұрлым маңызды кадрлар болып табылады, өйткені олар адами капиталды дамытып, Қазақстанның ауылдарындағы өмір сүру сапасын жақсартады. Бұл бастаманың маңыздылығына қарамастан, қаржылық компонент қатысушылар үшін ауыртпалық болып табылады. Тіпті төмен пайыздық мөлшерлемен бюджеттік несиелеу толық жүктемесі жоқ жас мамандар үшін проблемаға айналады. Соңғы жылдары келісімшарт талаптарын бұзатын және өз міндеттерін орындамайтын мамандар саны артты.

Мерзімі өткен берешек – ең маңызды мәселе. Қатысушылар арасында мерзімі өткен берешектің пайда болуының негізгі себебі олардың төлем тәртібін сақтамауы болып табылады, бұл тиісінше өсімпұлды есептеуге және негізгі борыш бойынша берешектің ұлғаюына әкеп соғады. Өз сұхбаттарында бағдарлама қатысушылары қарыздардың негізгі себебі ретінде төмен жалақыны атап өтеді. Бағдарламаның іске қосылған жылдарында қордың алдын ала есептеулері бойынша ипотекалық қарыздар бойынша өсімақылардың жалпы сомасы 160 миллион теңгені құраған Алматы облысы жарқын мысал бола алады.

Салыстыру үшін, «Болашақ» халықаралық стипендиясы бағдарламасында шетелде академиялық оқуға жұмсалатын орташа шығыстар түрленеді: бір стипендиатқа жылына 4,6 млн теңгеден (Қытай) 31 млн теңгеге (Швейцария) дейін жұмсалады⁴⁹. Сол уақытта «Дипломмен ауылға!» бағдарламасымен барған бір маманға бір жолғы көтерме жәрдемақы көлемі, сондай-ақ қалалық жалақымен салыстырғанда 25% - ға көтерілген жалақы қоры ғана жұмсалады.

«Болашақ» стипендиясының бір студентіне жұмсалатын ең төменгі шығысты 4,6 млн теңге мөлшерінде ескере отырып, мамандығы бойынша тікелей Қазақстанда жұмыс істейтін және ауыл экономикасын дамытатын әрбір осындай маманға жұмсалатын шығыстар көлемін ұлғайтуды қарау керек.

Осылайша, қабылданған үш жылдың орнына бес жылдық жұмыс жүйесіне оралу ұсынылады. Бұл ретте бюджеттік несиелендірудің орнына әрбір маман үшін тұрғын үй сатып алуды 1 500 АЕК-ке дейінгі мөлшерде қаржыландыру қажет. Әрбір маман біржолғы көтерме жәрдемақы, сондай-ақ тегін тұрғын үй алады. Шарттық талаптар орындалмаған жағдайда маман мемлекетке оған жұмсалған барлық соманы дереу төлеуге тиіс болады. Осылайша, келісімшарт талаптарын бұзатын және өз міндеттерін орындамайтын мамандар саны азаяды. Бұл жүйенің аналогы «Болашақ» стипендиясы студенттерінің жағдайына сәтті енгізілді.

«Серпін-2050»

Жоба 2014 жылдан бастап жүзеге асырылуда. Бағдарламаның мақсаты – еңбек ресурстары мол өңірлердің, әсіресе оңтүстік өңірлердің (Алматы, Түркістан, Жамбыл, Қызылорда, Маңғыстау облыстары) жастарын кадр тапшылығы бар өңірлерге оқыту және жұмысқа орналастыру. Осы мақсатта

⁴⁹ Бір жылға шетелде академиялық оқуға кететін орташа шығын // <https://bolashak.gov.kz/images/%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC.pdf>.

республикалық бюджеттен жоғары оқу орындары мен техникалық және кәсіп-

тік білім беру ұйымдарында мемлекеттік білім беру тапсырысы бөлінеді.

2.1-сурет. «Серпін-2050» жобасына асырудың бес жылында бөлінген гранттар саны, бірлік

Дереккөздер: «ХБО» АҚ мен ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығының есептік деректері

Соңғы ресми деректер бойынша, 2020 жылы «Серпін» жобасы бойынша жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында 2 653 адам оқуын аяқтады. Жалпы, «Серпін» бағдарламасын жүзеге асыру нәтижесінде 2018-2021 жылдар аралығында 7 707 адам оқудан өтті, оның ішінде 5 526 адам (71,7%) жұмысқа орналастырылды:

- 2018-2019 оқу жылында бітірушілер саны – 931 адам, оның ішінде жұмысқа орналасқандар – 875 адам (93,9%);
- 2019-2020 оқу жылында оқу бітірушілер саны – 4123 адам, оның ішінде жұмысқа орналасқандар – 3 238 адам (78,5%);
- 2020-2021 оқу жылында бітірушілер саны – 2 653 адам, оның ішінде жұмысқа орналасқандар – 1 413 адам (53,2%)⁵⁰.

Аталып өткендей, 2021-2024 жылдары ЖОО базасында «Серпін» бағдарламасы бойынша кадрлар даярлауға 20 624 грант көлемінде мемлекеттік тапсырыс бекітілді.

Оқу барысында «Серпін-2050» бағдарламасына қатысушылар қамтамасыз етіледі:

- күніне үш рет тамақтану;

- жылы киім сатып алу үшін 60 мың теңгеден астам көтерме құралдарымен жабдықтау;

- үйге жол жүру шығындарын өтеумен қамтамасыз ету (жылына екі рет).

Жыл сайын «Серпін-2050» гранты бойынша түскен колледждің бір студентіне мемлекеттік бюджеттен 352 мың теңгеден жұмсалады. Өзекті ресми деректерге сәйкес, жоба 1,5 мыңнан астам жастарға тұрақты жұмыс пен үй табуға көмектесті⁵¹. Алайда, 2019 жылы гранттардың 52%-ы қатысушылардың жоқтығынан талап етілмеген күйінде қалды.

Жалпы алғанда, жоба жалпы негізде оқуға түскен студенттер үшін қолжетімсіз жекелеген преференцияларды ескере отырып, жастар үшін тегін жоғары білім алуға мүмкіндік беретінін атап өту қажет: «Серпін» қатысушыларына күніне үш рет тегін тамақтану, көлік шығыстарын жылына екі рет төлеу және жатақханадан орын беру көзделген.

Сонымен қатар, осы жобаны талдау бірқатар жүйелік проблемалардың бар екенін көрсетті.

Біріншісі – еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, білім беру

⁵⁰ Қазақстанда «Серпін» бағдарламасы бойынша гранттар саны артады // https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-uvelichat-kolichestvo-grantov-po-programme-serpin_a3845010.

⁵¹ Жастар саясатын дамыту: Жас Отан оның негізін қалады // <https://strategy2050.kz/ru/news/razvitie-molodezhnoy-politiki-jas-otan-zalozhil-ee-osnovy/>.

гранттарын бөлудің орындылығы қағидатының болмауы. Бұл жағдай жоғары оқу орындары мен колледждер үшін бөлінген білім беру гранттары арасындағы арақатынаста ғана емес, ауылдық жерлердегі қатысушылар туралы айтпағанда, өңірлер бөлінісінде білім алушылар санында да байқалады. Анықталған сәйкессіздік жобаның ресми операторларының жиі өзгеруіне байланысты болуы мүмкін, бұл қатысушыларды ұйымдастыру және іріктеу жүйесін қиындатты.

Екінші – *бағдарлама нәтижелілігінің төмендігі*. Жоба іске асырылған сәттен бастап алғашқы бес жыл ішінде оң нәтиже бере алмады. Атап айтқанда, «серпінділік» түлектерін оқу орны бойынша өңірде мемлекеттік грантты пысықтауды міндеттейтін бағдарламаның құжаттық базасының болмауы олардың реципиент - өңірлерде одан әрі тұру мәселесін қиындатады. «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы №746 Қаулысында міндеттемелерге қатысты мынадай нормалар көзделген: «жоба шеңберінде оқуын аяқтаған жоғары оқу орындары мен колледждердің түлектері оқуын аяқтағаннан кейін оқу орны бойынша өңірде кемінде үш жыл жұмысты өтейді. Жұмысты өтеу білім беру ұйымы, жұмыс беруші және білім алушы арасындағы түлекті жұмысқа орналастыру туралы үшжақты Шартқа сәйкес жүзеге асырылады. Жас мамандарды бөлуді, жұмысқа жіберуді және жұмысқа орналастыруды білім беру ұйымының жолдамасына сәйкес жергілікті атқарушы органдар (бұдан әрі – ЖАО) жүзеге асырады»⁵². Алайда, бұл талаптар ресми болып табылады. Нәтижесінде көптеген «серпіндіктер» түлектері өз өңірлеріне оралып, оқу аймағында түлектердің төрттен бір бөлігі ғана бекітіледі.

Үшіншісі – *бірыңғай және тұрақты оператордың болмауы*. Жоғарыда айтылғандай, осы жобаны іске асыру процесінің әлсіз жақтарының бірі-операторлардың жиі ауысуы. Атап айтқанда, бес жыл ішінде бағдарлама үш ресми операторды ауыстырды (2014 жылы басталған сәттен бастап бағдарламаның әкімшісі «Серпін-2050» әлеуметтік жобасының Республикалық үйлестіру кеңесі болды; 2016 жылғы қыркүйектен 2017 жылғы желтоқсанға дейін – ҚР БҒМ Халықаралық бағдарламалар орталығы; 2018 жылғы қаңтардан бастап қазіргі уақытқа дейін – ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы). Нәтижесінде бұл гранттарды бөлу процесінің жүйелілігі мен тұрақтылығына әсер етеді. Ағымдағы сәтте жобаны әкімшілендіру жыл сайынғы тендерді өткізу қорытындылары бойынша жүргізіледі. Бірыңғай және тұрақты оператордың болмауы жүйелі негізде бағдарламаның негізгі бағыттарын іске асыруға, сондай-ақ сапалы ақпараттық сүйемелдеу жүргізуге мүмкіндік бермейді.

Төртінші – *хабардарлықтың төмен деңгейі*. 2019 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтік зерттеудің деректеріне сәйкес, осы бағдарламаның іске асырылуы туралы жас азаматтардың тек 20,5%-ы ғана хабардар етілген. Нәтижесінде тартылудың төмен деңгейі байқалады: қазақстандық жастардың тек 1,9% - ы ғана осы жобаға қатысты.

Бесінші – *әлеуметтік масылдық проблемасы*. 2018-2019 оқу жылының екінші семестрінде бағдарламаға қатысушылар арасында жүргізілген әлеуметтік зерттеу деректеріне сәйкес, «серпінділердің» көпшілігі әлеуметтік масылдықтың себебін көздейді, өйткені бағдарлама ҰБТ-ның төмен балдары кезінде тиімді жағдайлар ұсынады. Сондай-ақ, мектеп түлектерін кәсіби бағдарлау барысында ата-аналар мамандық таңдау кезінде

⁵² Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы № 746 Қаулысы.

негізгі факторлары болып табылатыны анықталды. Нәтижесінде жастардың масылдық көңіл-күйі одан әрі арта түсті. Бағдарламаның негізгі мақсатын түсінбеушілік, қоғам мен мемлекет алдындағы моральдық және материалдық міндеттемелердің болмауы жастарды әлеуметтік инфантилизмге алып келді.

«Жастар практикасы»

«Жастар практикасы» бағдарламасы нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде іске асырылады және 29 жастан аспаған және оқуды 3 жыл ішінде аяқтаған білім беру ұйымдарының түлектері қатарындағы жұмыссыздарға арнайы арналған. Жастар практикасы бойынша жұмыс уақытша сипатқа ие және 6 айдан аспайтын мерзімге жалғасуы мүмкін. Жұмыспен қамтудың бұл түрі тұрақты жұмыс орындарынан тыс және тұрақты жұмыс орындарына арналған бос жұмыс орындарынан тыс қолданылады. Мұндай жұмыс орындарын ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда құруға болмайды. Бағдарлама басталған уақыттан бастап айына ай сайынғы жалақы мөлшері салықтарды, міндетті зейнетақы жарналарын және басқа да әлеуметтік аударымдарды ескере отырып, 25 айлық есептік көрсеткішті құрады, ал 2021 жылы 35 АЕК-ке дейін ұлғайтылды.

2020 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша Жастар практикасының мүмкіндіктерін 30 мыңнан астам жас маман пайдаланды, 11 мыңнан астам адам оны өтіп үлгерді, олардың 2 мыңнан астамы мерзімінен бұрын аяқтады, ал 4,5 мыңға жуығы тұрақты жұмыс орындарына жұмысқа орналастырылды.

Проблемалық блок

Бағдарламаның қысқа мерзімі. Аз уақыт ішінде жұмыс берушілер кешегі студенттен талап ететін теориялық және

практикалық дағдыларды үйрену қиын. Қарапайым дағдыларды алу, мамандық туралы көбірек білу білім беру мекемесіндегі оқу практикасы барысында да, тегін онлайн курстар арқылы да мүмкін.

Практикадан өткеннен кейін жастарды жұмысқа орналастыру бойынша егжей-тегжейлі жүйелі мониторингтің болмауы. Қазіргі уақытта бағдарламаның қорытындысы бойынша ақпарат еркін қолжетімді емес (қаржыландыру, практикадан кейін жұмысқа орналасқан жастар саны бойынша жыл сайынғы статистика).

Кандидаттарды іріктеу кезінде нақты талаптардың болмауы. Жастардың қатысуын ынталандыру үшін жалақы мөлшері 18 АЕК-тен 25 АЕК-ке дейін (немесе айына 38 мыңнан 56,7 мың теңгеге дейін) ұлғайтылды. Алайда, төлемақы өскенімен, үміткерлерге қойылатын талаптар өзгеріссіз қалады (жастар практикасына қатысушыларға қойылатын талаптардың өзгеруі туралы ақпарат ешбір дереккөзде ұсынылмаған).

«Дарын»

«Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығы (бұдан әрі – сыйлық) Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Назарбаевтың бастамасымен 1992 жылы құрылды. Сыйлықтың мақсаты жемісті ғылыми, шығармашылық, қоғамдық қызметі, сондай-ақ жоғары спорттық жетістіктері үшін дарынды жастарды қолдау болып табылады. Ол Қазақстан Республикасының 35 жасқа дейінгі азаматтарына келесі номинациялар бойынша беріледі: ғылым, әдебиет, журналистика, спорт, халық шығармашылығы, дизайн және бейнелеу өнері, эстрада, театр және кино, классикалық музыка, қоғамдық қызмет.

2017 жылға дейін бұл сыйлық екі жылда бір рет берілді, кейіннен жүйелі негізде – жыл сайын беріле бастады. Бақтияр Артаев, Серік Сәпиев, Данияр Елеусінов, Ольга Шишигина, Денис Тен, Қыдырәлі Болманов, Димаш Құдайбер-

генов, Әли Оқапов, Қайрат Нұртас, «Муз АРТ», «Бәйтерек», «Жігер» топтары сынды 200-ден астам талантты жас қазақстандықтар оның иегері атанды.

Сыйлық мөлшері 2018 жылы 3 есеге өсіп, әр номинация бойынша 600 мың теңгені құрады. Тұтастай алғанда, жоба өзекті болып табылатынын атап өту қажет, өйткені ол елдің дарынды жастарының ерекше еңбегін ынталандыру және тануға мүмкіндік береді.

Проблемалық блок

Сыйлық жастар арасында жеткілікті танымал емес. 2019 жылы «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы жүргізген әлеуметтік зерттеуге сәйкес, жастардың сыйлық туралы хабардар болу деңгейі 16,2% құрайды. Сонымен қатар сыйлық алуға өтінімдердің саны жыл сайын өсіп келеді: 2016 жылы – 126, 2017 жылы – 213 және 2018 жылы – 301 өтінім келіп түсті. Алайда, бұл көрсеткіш өте төмен, өйткені бұл елдің барлық жастарының 0,007% - дан аз.

Кандидаттардың өзін-өзі ұсыну мүмкіндігінің болмауы. Қолданыстағы қағидаларға сәйкес сыйлық алуға кандидатураларды ұсынуды заңнамада белгіленген тәртіппен тіркелген орталық, жергілікті және өзге де мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер және өзге де заңды тұлғалар жүргізеді. Өзін-өзі ұсыну мүмкіндігінің болмауы нәтижесінде қатысудың төмен деңгейі байқалады.

Ашықтықтың болмауы. Қолданыс-

тағы ережелерге сәйкес сыйлық комиссия шешімінің негізінде Үкімет қаулысымен беріледі. Бұл әдіс жеңімпаздарды таңдаудың адалдығына кепілдік бере алмайды. Қатысушылардың төмен саны, сондай-ақ жеңімпаздарды таңдаудың қазіргі тәсілі бәсекелестік ортаның қалыптасуына ықпал етпейді және сыйлықтың мақсатына, беделіне және танымалдылығына теріс әсер ететін формализмді тудырады.

Жоғарыда баяндалғанға байланысты Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларды іске асыру мәселелерінде мынадай негізгі проблемалар қалып отырғанын атап өту қажет:

1) жастардың аз ғана бөлігі ғана мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларға қатысады;

2) жастардың барлық жас санаттары Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға қатыса алмайды;

3) мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабардар болу деңгейі төмен болып қалуда, барлық нысаналы топтар қамтылмайды;

4) жекелеген жобалардың тиімділігі («Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіптік білім», «Серпін 2050» және «Жас кәсіпкер») төмен болып қалуда;

5) Мемлекеттік бағдарламалар мен жобалардың операторлары жастарды қолдау тетіктері туралы толық хабардар емес және олардың осы әлеуметтік топ қатарынан әлеуетті қатысушыларға мүдделілігі жоқ.

2.2 Жастар ұйымдары: рөлі, мәртебесі және мүмкіндіктері

Жастардың азаматтық белсенділігі қоғамдық-саяси қызметке қосылуға ұмтылуда, оның ішінде жастар ұйымдарының қызметіне қатысу арқылы өз көрінісін табады. Жастардың қоғамдық құрылымдарының негізгі мақсаттары жастардың әлеуметтік, мәдени және экономикалық мүдделері мен пікірлерін ұсыну және қорғау, Бос уақытты ұйымдастыру, салауатты өмір салтын насихаттау, адамгершілік және физикалық жетілдіру, студенттік қозғалысқа жәрдемдесу, талантты

жастарды анықтау және қолдау, жастардың бастамаларын жүзеге асыруға жәрдемдесу, жас ұрпақты білім беру бағдарламалары, экологиялық тәрбие арқылы қолдау болып табылады.

Төменде қазіргі уақытта Қазақстанда жұмыс істейтін 10-нан астам ірі республикалық жастар ҰЕҰ қарастырылады.

1. «Қазақстан студенттер Альянсы» Республикалық студенттік қозғалысы (бұдан әрі – ҚСА) 2005 жылы белсенді студенттердің бастамасымен және Тұңғыш Президент – Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың және ҚР Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен құрылды.

2.1-сурет. Студент жастар көшбасшыларының ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевпен кездесуі, 2005 жыл

Дереккөз: zakon.kz.

Ұйымның жарғылық қызметі студенттерді шоғырландыру, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, жоғары білім беру мен реформаның сапасын қамтамасыз етуге студенттердің өздерін және студенттік ұйымдарды белсенді тарту, республикалық деңгейде әлеуметтік маңызы бар жобаларды жүргізу болып табылады. Қазіргі уақытта еліміздің 120 жоғары оқу орны мен 700 колледжінде ҚСА өңірлік штабтары жұмыс істейді. Республикалық штаб Нұр-Сұлтан қаласында орналасқан.

ҚСА ұсынысы бойынша студенттер мемлекеттік білім беру гранттарын, стипен-

дияларды бөлу, оқу орындарын аккредиттеу және тексеру жөніндегі комиссиялық жұмыстарға, сондай-ақ біліктілікті арттыру жөніндегі форумдар мен конференцияларға қатысады. ҚСА «Жастар саясаты мен балалар бастамаларын қолдау» бағыты бойынша ҰЕҰ арасындағы Мемлекеттік сыйлықтың жеңімпазы болып табылады.

2. «Қазақстан Республикасы Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясы стипендиаттарының қауымдастығы» қоғамдық бірлестігі осы стипендиялық бағдарлама түлектерінің

бастамасы бойынша 2001 жылғы 30 наурызда құрылды. Ұйымның негізгі қозғаушы күші еліміздің прогрессивті және болашағы зор жас мамандарының қоғамдастығы ретінде бағдарлама түлектері болды. Қауымдастық жұмысының қағидаты кадрлардың сабақтастығын қамтамасыз ету, жасампаздық пен инновация арқылы дәстүрлерді сақтау болып табылады. Стипендия иегерлері еліміздің тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында және жалпы Қазақстанның халықаралық аренадағы бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге ықпал ету мақсатында қазақстандық жастардың белсенділігін ынталандыру және арттыру үшін өздерінің күш-жігері мен тәжірибесін біріктірді.

«Болашақ» қауымдастығы өз дамуының негізгі перспективаларының бірі ретінде елдің мемлекеттік, экономикалық және қоғамдық өмірінің түрлі салаларында құзыретті өз стипендиаттары арасынан сарапшылар қауымдастығын қалыптастыруды көреді. 2021 жылғы 22 қыркү-

йектегі жағдай бойынша қауымдастықта 2000 адам бар. 20 жыл ішінде 100 000-нан астам адамды тарта отырып, 500-ден астам түрлі жобалар мен іс-шаралар іске асырылды. Сонымен қатар, соңғы үш жыл ішінде инновациялық идеялар фестивалі өткізілді, қауымдастық гранттарына 25 жаңа кәсіпорын ашылды.

3. «Nur Otan» партиясы жанындағы «Jas Otan «Жастар қанаты» қоғамдық бірлестігі.

20 жыл ішінде «Jas Otan» еліміздің жастар саясатының авангардына, жастар бастамалары мен бастамаларының локомотивіне, мыңдаған жас және өршіл адамдар үшін әлеуметтік лифтке айналды. «Jas Otan» өз қатарында 37 қалалық және 171 аудандық бөлімшелерде белсенді қызмет жүргізетін 106 мыңнан астам жас және жігерлі адамдарды есептейді. Сондай-ақ, жастар қанаты Қазақстанның 230 кәсіпорны мен 96 жоғары оқу орнында жұмыс істейді.

2.2-сурет «Jas Otan» жастар қанатының IV кезекті съезіне қатысушылар, 2021 жыл

Дереккөз: «Nur Otan» партиясының ресми сайты.

«Jas Otan» жастар қанаты – «Nur Otan» партиясы саясатының белсенді жолсерігі, оның қызметі жастар арасында Елбасы саясатының жақтаушыларын

қалыптастыруға бағытталған. Ұйымның негізгі миссиясы – бұл қазақстандық жастарды қуатты Қазақстан идеясы төңірегінде біріктіру және ел дамуындағы жаңғыр-

ту серпілісін қамтамасыз ету мақсатында Ел Президентінің саясатына жәрдемдесу. Осы мақсатта Jas Otan жастардың жан-жақты дамуы, олардың зияткерлік және физикалық әлеуетін, әлеуметтік мәртебесі мен экономикалық жағдайын, саяси, құқықтық, экологиялық мәдениетін арттыру үшін қолайлы әлеуметтік-экономикалық, саяси және басқа да жағдайлар жасауға ұмтылады. Тұтастай алғанда, Jas Otan жастарды топтастырудың маңызды алаңы болып табылады.

4. Қауымдастық нысанындағы **«Қазақстан жастарының Конгресі» заңды тұлғалар бірлестігін** құру идеясы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Ә.Назарбаевқа тиесілі. Мәселен, 2001 жылы Ақтау қаласында әскери, шығармашылық, жұмысшы және студент жастар өкілдерінің Республикалық форумында ол

белсенді жас қазақстандықтарды біріктіретін Бірыңғай жастар ұйымын құруды ұсынды. 2002 жылы еліміздің елордасы – Астана қаласында өткен Қазақстан жастарының екінші Конгресінде жастар ұйымдарының көшбасшылары Конгресті құру туралы бірауыздан шешім қабылдады. Алғашқы кезеңде еліміздің 100-ден астам жастар ұйымы оның құрамына кірді.

Бүгінде Конгресс республикалық және өңірлік деңгейлерде жастардың коммерциялық емес ұйымдарының қызметін шоғырландыруды, үйлестіруді және қолдауды жүзеге асырады, жастардың қазақстандық қоғамның әлеуметтік, экономикалық және мәдени өміріне белсенді қатысуы үшін қажетті жағдайлар жасауға ұмтылады, әлеуметтік оңалту көмегін көрсетумен, әлеуметтік маңызы бар жобаларды әзірлеумен және іске асырумен айналысады.

2.3- сурет. Қазақстан жастар конгресі ұйымдастырған «Jas Qalam» жас журналистер форумы, 2018 жыл

Дереккөз: Қазақстан жастар конгресі.

Бүгінгі таңда қауымдастық болып қайта құрылған Қазақстан жастарының Конгресі мемлекетпен диалогта жастардың мүдделерін білдіреді және дәйекті түрде қорғайды және қазіргі уақытта өңірлік және республикалық деңгейлерде олардың мәртебесін күшейту бойынша белсенді жұмыс жүргізе отырып, 108

үкіметтік емес ұйымдарды біріктіреді. Ұйым жұмысына жыл сайын 5000-нан астам адам қатысады.

5. «Жасыл Ел» жастар еңбек жасақтарының республикалық штабы «жеке мекемесі Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елба-

сы Н. Ә.Назарбаевтың ұсынысымен құрылды. 2005 жылдың 18 ақпанында ол Қазақстан халқына Жолдауында алғаш рет демалыс кезінде тұрғын үй салу бойынша құрылыс отрядтарында студенттерге жұмыс ұсыну мәселесін айтты. Осы мақсатта ол «Жасыл ел»

елді көгалдандыру бағдарламасын өрістетуді және студенттерді осы маштабты жоспарларға тартуды тапсырды. «Жасыл ел» бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 25 маусымдағы № 632 Қаулысымен бекітілген.

2.4-сурет. «Гүлдене бер, Туған ел!» жалпыұлттық жастар эстафетасы-марафоны және «Жасыл ел» жастар еңбек жасақтарының 11 маусымының ашылуы, 2016 жыл

Дереккөз: Нұр-Сұлтан қаласының әкімдігі.

Ұйымның ресми анықтамасы мен мақсат қоюына сәйкес «Жасыл ел» жастар еңбек жасақтарының республикалық штабы— бұл бүкіл ел бойынша орман алқаптарын құру жөніндегі ауқымды жобаға қатысатын және сол арқылы Қазақстандағы экологиялық жағдайды жақсартуға елеулі үлес қосатын мектеп, студент және жұмыссыз жастарды маусымдық жұмысқа орналастыруға бағытталған ұйым. Бүкіл ел бойынша жасыл алқаптардың жандануы жастардың бойында патриотизмді қалыптастыруға және туған өлкенің байлығына ұқыпты қарауға, экологиялық жобаларды іске асыру арқылы халықтың барлық топтарының өкілдері үшін пайдалы және қызықты бос уақытты ұйымдастыруға ықпал етеді». Қазіргі уақытта Жасыл елдің еліміздің барлық облыстарында және Республикалық маңызы

бар Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында филиалдары бар. Бағдарламаны іске асыру басталғаннан бері 250 мыңнан астам жастар еңбек жасақтарының жауынгерлері тартылды. Әр облыста жауынгерлердің саны 230-дан 4000 адамға дейін болды. Жалпы алғанда 44,295 млн ағаш отырғызылып, 148 992 га жер өңделді.

Бүгінгі таңда ұйым «Менің атаулы ағашым», «Туған қалаңа ағаш сыйла», «Жасыл бақ – таза қала», «Таза кіреберіс – таза үй», «Саябақтар шеруі», орман және бау-бақша айлығы сияқты дәстүрлі республикалық акцияларды өткізумен танымал. Сонымен қатар, мектеп орманшылықтарының жұмысын қалпына келтіру және дамыту бойынша белсенді жұмыстар жүргізілуде. Сондай-ақ, Жасыл ел жауынгерлері көгалдандыру мен экологиялық мәдениетті дамыту жөніндегі республикалық, об-

лыстық және жалпы қалалық іс-шараларға кеңінен қатыса отырып, өздерінің өмірлік және қоғамдық ұстанымдарын білдіреді.

6. «Қазақстан КТК одағы» республикалық жастар қоғамдық бірлестігі.

Ұйымды құрудың негізгі идеясы- жастар мен жасөспірімдерде азаматтық белсенділік пен сананы күшейту және танымдық іс-әрекетке ынталандыру, жастардың жан-жақты шығармашылық қабілеттерін, зияткерлік әлеуетін және патриоттық сезімін дамыту, мемлекеттік тілдің мәртебесін арттыру

және қолданылу аймағын, оның әлеуметтік-коммуникативтік функцияларын кеңейту.

2005 жылдан бастап «Қазақстан КТК одағы» республикалық жастар қоғамдық бірлестігі өңірлер бойынша 13 филиалы мен 9 өкілдігіне ие бола отырып және «Жастар саясаты мен балалар бастамаларын қолдау» бағытында жұмыс істей отырып, «Жайдарман» ойындарын (КТК) ұйымдастыру, жастар мен жасөспірімдер шығармашылығын насихаттау, жас таланттарды қолдау арқылы мемлекеттік жастар саясатын іске асырады.

2.5-сурет. «Маусымашар-2021» республикалық фестивалінің іріктеу ойындарының 3-ші кезеңі. Шымкент қаласының «Миллион» командасы

Дереккөз: Қазақстан КТК Одағы.

Жыл сайын жыл басында елордада «Маусымашар» фестивалі өтеді, оған еліміздің барлық өңірлерінен 200-ден астам команда және 2000-нан астам адам, сондай-ақ жақын шетел командалары қатысады.

Дамудың бастапқы кезеңінде Одақта барлығы 16 команда болды, ал ойындар тек екі қалада – Шымкент пен Алматыда өтті. Бүгінгі таңда ұйымдағы жастар саны республика бойынша 10 мыңнан астам адамды құрайды.

7. «Жас Ұлан «бірыңғай балалар мен жасөспірімдер ұйымы» республикалық қоғамдық бірлестігі 2011

жылдың 6 шілдесінде Жастар ұйымдарының көшбасшылар тобының бастамасымен құрылды. Олар Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Ә.Назарбаевтың идеясын жүзеге асырды, ол 2011 жылғы 11 ақпанда «Нұр Отан» ХДП-ның XIII съезінде «Жас Ұлан» жаппай қозғалысын және «Жас Қыран» балалар ұйымдарының жаңа жүйесін құру арқылы ел жастарын біріктіру қажеттігін атап өтті. Қазақстан Тәуелсіздігінің 20 жылдығында бүкіл республика бойынша ұйымның өкілдіктері ашылды.

10 жыл бойы «Жас Ұлан» ұйымы қызметінің негізгі міндеті – балаларды

дамыту, әлеуметтік жобаларды іске асыру арқылы қоғамдық қызметке тарту, жасөспірімдердің ішкі әлеуетін ашу.

Ұлттық білім беру деректер базасының мәліметтері бойынша, ұйым қатарында 1,5 миллионнан астам адам бар. Қазақстанның барлық өңірлерінде өкілдіктер бар. Бүгінгі таңда ұйым құрылымында 5 мыңнан астам тәлімгер мен ұйымдастырушы-педагог қызмет атқарады. Тек соңғы үш жылдың ішінде ұйым қызметіне 150 мыңнан астам жас тартылды.

8. «Ұлттық волонтерлік желі» заңды тұлғалар бірлестігі бүкіл Қазақстан бойынша волонтерлікті белсенді дамытатын негізгі қоғамдық ұйым болып табылады. Базадағы еріктілердің жалпы саны 5 мыңнан астам адамды құрайды. Бірлестіктің басты мақсаты-ел өңірлерінде волонтерлік мәдениетті, қазақстандықтар арасында волонтерлік бастамалар мен волонтерлік қызметті қалыптастыру, қолдау және дамыту, сондай-ақ азаматтық қоғам институттары мен бизнес-сектордың волонтерлігіне назар аудару.

2.6-сурет. ҚР Президенті Қ. К. Тоқаевтың қатысуымен Жастар жылының жабылу және еріктілер жылының басталу рәсімі, 2019 жыл

Дереккөз: ҚР Президентінің ресми сайты.

Бірлестік қызметінің негізгі бағыттарының бірі – корпоративтік волонтерлікті дамыту. Ұлттық еріктілер желісінде осы бағыт бойынша сарапшылар, кеңесшілер мен жаттықтырушылар бар. Ұйым мүшелері сондай-ақ 2015 жылдың басында қабылданған «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға ұсынымдарды әзірлеу және енгізу бойынша жұмыс топтарында сарапшы ретінде әрекет етті. Бұл заңда алғаш рет «волонтер» терминінің анықтамасы қарастырылған. Осы нормативтік құқықтық актінің жалғасы ретінде 2016 жылғы 30 желтоқсанда бекітілген «Волонтерлік қызмет туралы» заң қабылданды.

9. «Ұлттық Дельфийлік комитет»

корпоративтік қоры. Қазақстандағы Дельфийлік қозғалыс 2002 жылы Ресей Федерациясының Брянск қаласында ТМД-ға қатысушы елдердің жастар Дельфийлік ойындарына қатысу үшін алғашқы ұлттық құрама құрылған кезде басталды. Содан бері комитет жыл сайын халықаралық аренада ел намысын лайықты қорғаған құрамалар құрды.

Комитеттің миссиясы:

- дарынды жастарды іздеу және қолдау, олардың шығармашылық әлеуетін дамыту үшін жағдай жасау;
- мәдени мұраны сақтау, көбейту және насихаттау, Қазақстанда қазіргі заманғы өнерді қалыптастыру;
- Дельфийлік қозғалыс шеңберінде

жаһандық ауқымдағы міндеттерді орындау үшін қоғамның барлық әлеуметтік топтары мен институттарын шоғырландыру;

- дарынды жастарды анықтау және қолдауға бағытталған мемлекеттік шаралардың тиімділігін арттыруға жәрдемдесу;

- шығармашыл жастардың зияткерлік, рухани және мәдени дамуына, олардың шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыруға және тұлғаның үйлесімді дамуына бағытталған бастамаларды қолдау және дамыту.

Дельфийлік ойындар бүгінгі күні жастардың үш жас санатында өнердің 46 түрі бойынша таланттарды табуға мүмкіндік беріп қана қоймай, оларға жыл сайын республикалық және халықаралық деңгейлерде өсу, өзін-өзі іске асыру және жарыстар өткізуге кепілдік беретін жалғыз шығармашылық жарыс болып табылады. Комитет қызметі жылдарында Қазақстанда Дельфийлік қозғалыс 50 мыңнан астам жақтастарына ие болды.

10. «Жарасым» жастар ұйымы «Республикалық Қоғамдық Бірлестігі» 2015 жылы ресми түрде тіркелді (ал оны құру туралы идея 2014 жылы Алматыда айтылды) және сол уақыттан бері 500 жас қатысушы жиналды. Ұйымның бірінші кезектегі міндеті қазақстандық жастар арасында қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлікті дамыту және сақтау болды.

«Жарасым» құрылған сәттен бастап С.Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университетінде, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде, «ҚАЗМЗУ» Университетінде, Қарағанды медициналық университетінде студенттік Ассамблеялар құрылды.

2018 жылға дейін бұл қоғамдық бірлестік Қазақстан халқы Ассамблеясының алғашқы және жалғыз республикалық жастар құрылымы болды, ал 2018 жылы құрылған «Жаңғыру жолы» республикалық жастар қозғалысының жаңа атқарушы органы болды. Ұйым Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы

жастар саясаты жөніндегі Кеңестің құрамына кіреді.

11. «Жаңғыру жолы» бірыңғай республикалық жастар қозғалысын құру идеясы Қазақстан халқы Ассамблеясының жастар ұйымдарының қолданыстағы инфрақұрылымын біріктіру мақсатында 2018 жылғы 15 наурызда «Көшбасшы бол» республикалық жастар конференциясында ұсынылды.

Қозғалыс құрылған сәттен бастап оның облыстарда, Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында 17 өңірлік штабтары құрылды. «Ұлы дала елінің киелі мұрасы», «Родвигай себя», «Жастар синергиясы», «Новая волна 100+», «Birlik» жазғы лагері және т.б. сияқты ірі жобалар іске асырылды. Сондай-ақ, «Жаңғыру жолы» қозғалысы Нұр-Сұлтан қаласында Жастар жылының ашылуы аясында алма бағын отырғызу туралы бастама көтерді.

Қозғалыс құрамына 22 мыңнан астам адам кіреді, ол 139 жастар ұйымдарын, этномәдени бірлестіктердің жастар қанаттарын және ҚХА-ның басқа да жастар бірлестіктерін біріктіреді. Қозғалыстың атқарушы органы «Жарасым» республикалық жастар ұйымы болып табылады. Екі ұйымның көшбасшылары Қазақстан халқы Ассамблеясы Кеңесінің құрамына, ал өңірлік штабтардың төрағалары ҚХА құрамына кіреді.

12. Мемлекет Басшысының 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауын іске асыру мақсатында «Жас сарбаз «балалар-жасөспірімдер әскери-патриоттық қозғалысы» Республикалық қоғамдық бірлестігі болды. Қозғалыстың негізгі мақсаты-жас ұрпақты елдің тарихы мен мәдениетіне деген құрмет пен мақтаныш рухында әскери-патриоттық тәрбиелеу, қазіргі күнді прагматикалық бағалау және болашаққа оның ең жоғары құндылығы Қазақстан Тәуелсіздігі болып табылатын оң көзқарас тудыру.

Қозғалыс қызметінде келесі бағыттар көрсетілген:

– «Білімді «Жас Сарбаз» - балалар, жасөспірімдер және жастар арасында білім, тарихи білім, шет тілдерін, заманауи технологияларды меңгеруді дәріптеу, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру;

- «Саналы«Жас Сарбаз» - өскелең ұрпақтың бойында жоғары моральдық-іскерлік қасиеттерді дамыту, мәдени бірегейлікті сақтау, этносаралық бейбітшілік пен келісімді нығайту;

– «Жігерлі «Жас Сарбаз» – өскелең ұрпақтың салауатты өмір салтына, дене шынықтырумен және спортпен шұғылдануға, жоғары ерік-жігер қасиеттерін нығайтуға ұмтылысын жаппай қалыптастыру;

– «Болашағы жарқын «Жас Сарбаз»— өскелең ұрпақты Қазақстан халқының жеңістері тарихына, Тәуелсіздік жетістіктеріне баулу, Қазақстандық патриотизмді және өз Отанына деген адалдықты нығайту.

2.7-сурет. ҚР Президенті-ҚР ҚК Жоғарғы Бас қолбасшысы Қ. Қ. Тоқаевтың қатысуымен «Айбын» республикалық әскери – патриоттық жастар жиыны, 2019жыл

Дереккөз: ҚР Президентінің ресми сайты.

Бүгінде еліміздің барлық өңірлерінде ұйымдардың филиалдары ашылды, сондай-ақ жастарды әскери-патриоттық тәрбиелеуді жетілдіру жөніндегі арнайы Үйлестіру кеңестері құрылды, оларды облыстардың және Республикалық маңызы бар қалалардың әкімдері басқарды. 3 жыл ішінде бұл қозғалыс 2 млн астам баланы қамти отырып, 1,5 мыңнан астам іс-шара өткізді. Елімізде қазірдің өзінде 7 037 әскери-патриоттық клуб жұмыс істейді (оның ішінде 2697 баланы қамтитын 110 әскери-патриоттық клуб әскери бөлімдер жанында), «Жас сарбаз» сыныптары мен «Smart Sarbaz» үйірмелері жұмыс істейді, онда 215,5 мың адам жұмыс істейді, бұл елдің жалпы білім беру мекемелеріндегі оқушылардың жалпы санының 6,4% - ын құрайды.

Бүгінгі таңда жастар ұйымдары жастар мен мемлекет арасында кері байланысты орнату мен дамытудың маңызды буыны болып табылады. Көптеген жастардың үкіметтік емес

ұйымдары (бұдан әрі – ҰЕҰ) қызметінің бағыты қызметтер көрсетумен және консультациялар ұсынумен, білім беру және денсаулық сақтау саласында білім беру іс-шаралары мен тренингтерін өткізумен, сондай-ақ жастарды шоғырландырумен байланысты. Жастардың ҰЕҰ-ның негізгі мақсаты-бұл жастарды әлеуметтендіру және оларды ересек өмірге көшудің күрделі транзиттік кезеңінде қолдау. Жастар ұйымдары көбінесе жастардың салауатты өмір салты мен бос уақытын насихаттауды ұйымдастырумен айналысады, жастарды патриоттық және экологиялық тәрбиелеуге қатысады, студенттік және волонтерлік қозғалысқа жәрдемдеседі, талантты жастарды анықтайды және қолдайды және т. б.

Белгіленген мақсаттарды іске асыру үшін жастар қоғамдық құрылымдары акциялар, қайырымдылық шаралары, концерттер, пікірталастар, ғылыми-практикалық конференциялар мен семинарлар, марафондар және т. б. сияқты ны-

сандар мен әдістерді қолданады.

Сонымен қатар, жаһандық цифрлық технологиялар мен әлеуметтік платформаларды дамыту дәуірінде жастардың танылуы мен хабардар болуы ерекше маңызға ие. Көптеген жастар ұйымдары танымал бола алмады, бірақ олардың арасында шынымен сұранысқа ие болған бірқатар ұйымдар нақты анықталды.

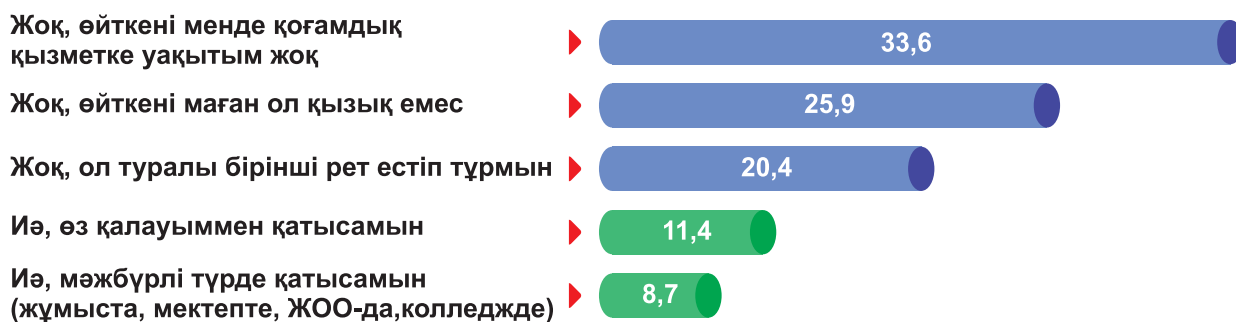
Мысалы, «Жастар» ҒЗО зерттеу нәтижелері бойынша 2017 жылы сұралғандардың басым бөлігі (51,6%) «Жас Отанды» білсе, тағы 32% ол туралы естіген. Екінші орында Ұлттық волонтерлік желі (сұралғандардың 25% – ы бұл туралы мәлімдеді), одан кейін-жергілікті атқарушы органдардың жастар саясаты басқармасы (20%), Қазақстан студенттерінің Альянсы (19,4%), ЖРО (18,4%), «Жастар» ҒЗО (17,7%) және Қазақстан жастарының Конгресі (17%) орналасқан.

Салыстыру үшін, 2020 жылы «Жастар» ҒЗО деректері бойынша жұмыс тиімділігі бойынша көшбасшылар бесітігіне «ҚР Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясы стипендиаттарының қауымдастығы» (67,1%), «Жасыл ел» жастар еңбек жасақтарының республикалық штабы» (61,8%), «Нұр Отан» партиясы жанындағы» Жас Отан «Жастар қанаты» (61,2%), «Жас Ұлан «бірыңғай балалар-жасөспірімдер ұйымы»

(60,6%) және «Қазақстан КТК Одағы» «Жайдарман» (60,3%) сияқты ұйымдар кірді. Сонымен қатар, респонденттердің 17,9-дан 33,9% - ға дейін жоғарыда аталған ұйымдар жұмысының тиімділігі туралы сұраққа жауап беру қиынға соқты, бұл жастар арасындағы ұйымдардың қызметі туралы әлсіз хабардарлықты көрсетуі мүмкін⁵³.

Мұндай ұйымдар жас ұрпақты әлеуметтендіру процесінде маңызды рөл атқаратынына қарамастан, жастардың өзін оның мәселелерімен айналысатын ҰЕҰ қызметіне тарту арқылы белгілі бір мәселелер бар. 2020 жылы «Рухани Жаңғыру» ҚҚДИ КЕАҚ жүргізген әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне сәйкес⁵⁴, жастардың 33,6%-ы жастар ұйымдарының қызметіне мүлдем қатыспайтыны анықталды, өйткені олардың қоғамдық қызметке уақыты жоқ. Респонденттердің 25,9% қызығушылықтың болмауы себебінен жастардың ҰЕҰ қызметіне қатысудан бас тартады. Респонденттердің 20%-дан астамы мұндай мүмкіндік туралы ешқашан естімеген. Бұл ретте жастардың 8,7%-ы мәжбүрлеу бойынша (жұмыста, мектепте, ЖОО-да, колледжде) жастар ұйымдарының қызметі мен жобаларына қатысатынын көрсетті. Сауалнамаға қатысқан барлық жастардың тек 11,4% - ы ерікті түрде қатысады.

2.8 - сурет. «Сіз жастар ұйымдарының қызметіне/іс-шараларына қатысасыз ба?» сұрағына жауаптарды бөлу, %-бен

Источник: «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ.

Талдау үшін келесі мәселе-жастар ұйымдарының қызметіне қатысу, атап айтқанда – осы ұйымдар мүшелерінің

саны. Барлық ұйымдар мүше емес екенін түсіну керек. Мұны ерекше атап өту керек, өйткені азаматтар барлық ҰЕҰ

⁵³ «Қазақстан жастары» талдамалық баяндамасы / «Жастар» ҒЗО. - Нұр-Сұлтан, 2020 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/202/2022852ac194f9b97058aa7a7d4199bf.pdf>.

⁵⁴ «Жастар саясатында одан әрі нысаналы индикаторларды қалыптастыру» баяндамасы / «Рухани жаңғыру» ҚҚДИ. - Нұр-Сұлтан, 2020.

мүшелік ұйымдар деп санайды. Сондықтан, жастардың қатысуы туралы айтқанда, оны кең мағынада, яғни ұйымдардың қызметіне қатысу ретінде қарау керек. Талдау көрсеткендей, ҰЕҰ мақсатты аудиториясының орташа саны бір жарым мыңнан астам адамды құрайды.

Жастардың қаншалықты белсенді немесе енжар екенін талқылауды жалғастыра отырып, келесі тенденцияны атап өту керек. Соңғы бірнеше жылда елімізде ҰЕҰ-ға тікелей қатысы жоқ жастар пікірінің жаңа және жиі жеткілікті күшті көшбасшылары пайда болды, алайда олардың қызметі жастар белсенділігінің үлгісі болып табылады. Бұл жаңа медиа мен әлеуметтік желілерде блог жүргізу туралы. Көбінесе өзгерістердің агенттері заңды мәртебесі бар формальды құрылымдар немесе ұйымдар емес, жеке тұлғалар немесе олардың топтары. Көбінесе мұндай адамдардың әлеуметтік желілердегі аккаунттарына мыңдаған, тіпті ондаған мың пайдаланушылар қол қояды және олар осы танымал аккаунттарды жүргізеді, жастар мен қоғамдағы өзгерістерге тез және сыни түрде жауап береді. Бір қызығы, жастар көбінесе олардың пікіріне сенуге бейім, ал мемлекеттік институттарға немесе ҰЕҰ-ға деген сенім азаяды. Нәтижесінде мемлекет тарапынан да, жастар ұйымдары тарапынан да жіберіп алған мүмкіндік фактісін атап өтуге тура келеді. Алайда, бұл позицияның толық жоғалуын білдірмейді-керісінше, мұндай трендтер назар аударып, үшінші сектор ұйымдарының ортасында да, мемлекеттік секторда да сапалы өзгерістерге ықпал етуі керек.

Талдау көрсеткендей, жастар ұйымдарына, бағдарламаларға, жобаларға, қозғалыстарға қатысу көрінісі қарасты-

рылып отырған әлеуметтік топ өкілдерінің мемлекет деңгейінде жастар саласында, жастар саясаты саласында не болып жатқанына қатысты төмен қызығушылығы мен хабардарлығын көрсетеді. Зерттеу нәтижелері жастардың кезкелген осындай іс-шараларға қатысуға деген ықыласының төмен деңгейін анықтады. Жастардың үштен бірінен астамы ҰЕҰ қызметіне жоғары жұмыспен қамтылу себебінен, төрттен бірі – тілегі мен мүддесінің жоқтығынан тартылмаған.

Соған қарамастан, соңғы жылдары ҰЕҰ-ның танылуына байланысты жағдай біршама өзгерді. Атап айтқанда, жас ұрпақ арасында шынымен сұранысқа ие болған бірқатар ұйымдар құрылды. Түрлі диалог алаңдарының едәуір саны жұмыс істейді, олардың ішіндегі ең танымалы Азаматтық форум болып табылады; сондай-ақ өңірлерде де, орталық мемлекеттік органдар жанынан да ұсынылған Қоғамдық кеңестер жұмыс істейді. Жастардың 11% - дан астамы өздерінің моральдық нанымдарына байланысты әртүрлі ҰЕҰ қызметіне қатысады.

Тұтастай алғанда, отандық жастардың ҰЕҰ қалыптасуының жиырма жылдық кезеңінде олар елдегі демократиялық процестердің нақты қатысушыларына айналды және елдің дамуында елеулі рөл атқаратын айтарлықтай маңызды ресурс болып табылады. Қазақстанның үкіметтік емес сектор қазірдің өзінде мемлекет пен жастар арасында делдал болып отыр, жас ұрпақтың түрлі проблемаларын шешуге белгілі бір үлес қосуда, ал мемлекет үкіметтік емес секторда жастармен диалог құру үшін сенімді әріптес ретінде көрінеді және онымен тең құқықты ынтымақтастықты жолға қояды.

2.3 Жастар ресурстық орталықтары: өңірлердің даму әлеуеті

2020 жыл әлемнің көптеген елдерінде мемлекеттік жоспарлау жүйесіне елеулі өзгерістер енгізді. Жастар саясатының дағдарысқа қарсы әлеуетін зерттеу аясында соңғы аналитикалық жұмыстардың бірі салыстырмалы еларалық перспективада жүзеге асырылған жоғары экономикалық мектептің ресейлік жастарды зерттеу орталығының шолуы болды. Бұл жергілікті

нюанстарды егжей-тегжейлі зерделеуге және Германия, Финляндия, Ұлыбритания, Греция және Ресей сияқты елдерде жастар саясатын жүзеге асырудың ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Жастардың әлеуметтік әлауқаты мен жағдайын сараптамалық талдау, COVID-19 пандемиясының салдарын қоса алғанда, жастар саясатының ұйымдастырылуы мен тиімділігін бағалау негізінде зерттелген елдерде жастар саясатын жүзеге асырудың күшті және әлсіз жақтары анықталды.

2.2-кесте. Жаһандық тәуекелдер дәуіріндегі Ресей мен Еуропадағы жастар саясатының дағдарысқа қарсы әлеуеті: ұлттық қиял, патриотизм және әлеуметтік қатысу⁵⁵

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
Германия	
- Орташа орталықсыздандыру. Федералды жерлер жастар саясатын әзірлейді және жүзеге асырады. - Жастарға білім беру мен оларды жұмысқа орналастыруды қолдаудың мемлекеттік және өңірлік бағдарламалары. - Студенттік және жастардың еңбек ұтқырлығын қолдау	- Жастардың саясатқа және шешім қабылдауға әсер ету мүмкіндігі шектеулі. - Аймақтық қаржылық теңсіздік. - Құрылымдық теңсіздіктерді жеңуге бағытталған әлеуметтік бағдарламалардың болмауы
Финляндия	
- Жастар саясатын орталықсыздандыру: мемлекет жастар саясатының шеңберін белгілейді, бірақ жастармен жұмыс істеудің нақты бағдарламаларын әзірлеу және іске асыру муниципалитеттерге жүктеледі. - Жастар саясатын құруға мемлекеттік және муниципалды басқару құрылымдарын, жастар қызметтері мен ҰЕҰ, жастар саясаты мен жастарды зерттеушілерді қосу. - Жастар саясатын әзірлеу мен іске асырудың, жастармен жұмыстың барлық кезеңдеріне жастардың қатысуы. - Ашықтық, икемділік, кешенділік	- Негізгі қызметтер 18 жасқа дейінгі жастар аудиториясымен жұмыс істейді. - Жастар мен жастар қызметтері үшін ресурстардың аймақтық теңсіздігі. - Өртүрлі сервистердің жұмысын үйлестірудегі қиындықтар
Ұлыбритания	
- Жастар саясаты және жастармен жұмыс саласы агенттерінің біртектілігі: мемлекет, жергілікті билік, қайырымдылық қорлары, ҰЕҰ. - Жастармен жұмыс жөніндегі жоғары білікті мамандар. - Жастармен авторитарлық емес көлденең өзара іс-қимылдың жаңа нысандарын ұйымдастыру, жастарды жобаларды жасауға және іске асыруға тарту. - Муниципалды жергілікті жастар жұмысының дамыған деңгейі	- Жастар саясатын әзірлеу және жастармен жұмысты ұйымдастыру жөніндегі өкілеттіктер бірнеше мемлекеттік департаменттер арасында бөлінген. - Қаржыландыруды түбегейлі қысқарту және жастармен жұмыс жөніндегі мамандардың шамадан тыс жүктелуі. - Жастардың шешім қабылдауда нақты дауысы жоқ. - Мемлекеттің әлеуметтік көмек жүйесіндегі балалар мен жастарды стигматизациялау

⁵⁵ Жаһандық тәуекелдер дәуіріндегі Ресей мен Еуропадағы жастар саясатының дағдарысқа қарсы әлеуеті: ұлттық қиял, патриотизм және әлеуметтік қатысу <https://spb.hse.ru/mirror/pubs/share/450924001.pdf>

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
Грекия	
ЕО бағдарламалары шеңберінде білім беру және еңбек тағылымдамаларының мүмкіндіктері	- Грекияда тәуелсіз жастар саясаты институты жоқ. - Жастардың саяси күн тәртібіне әсер ету мүмкіндігі шектеулі. - Жастар мен билік арасындағы диалог алаңдарының болмауы. - Жастарды жұмысқа орналастыру және жастар жұмыссыздығы проблемаларын шешу жөніндегі арнайы бағдарламалардың болмауы
Ресей	
- Жастар саясатының мемлекет үшін өзектілігі. - Жастармен жұмыс істейтін жастар мен КЕҰ-ны гранттық қолдаудың дамыған жүйесі. - Дарынды жастар мен жас көшбасшылар үшін арнайы бағдарламалардың болуы. - Балалар мен жастарды әлеуметтік қорғау жүйесі	- Жастардың жергілікті мәселелерін шешуге арналған өкілеттіктер мен ресурстардағы муниципалды биліктің шектеулілігі. - Жастар саясатының нақты топтарға бағдарлануы, жалпы жастар үшін бағдарламалардың жетіспеушілігі. - Жастар саясаты және жастармен жұмыс саласындағы түрлі агенттер арасындағы Бюрократия мен диалог қиындықтары. - Жастар саясатын әзірлеуге және шешім қабылдауға жастардың шектеулі қатысуы

Сарапшылардың бағалау нәтижелері бойынша (барлығы 62 сұхбат жүргізілді) жастармен жұмыс істеудің әртүрлі тетіктері пайдаланылғаны және олардың барлығы еліміздің жас тұрғындарын қолдауға бағытталғаны атап өтілді. Атап айтқанда, **Германияда** пандемия кезінде ұрпақтар арасындағы қақтығыстарды тегістеу әдісі орнатылды, жастар басқа топтармен қатар мемлекеттік қолдау бағдарламаларына енгізілді, мұқтаж жастарға жергілікті деңгейде жедел қолдау көрсетілді.

Финляндия жастар қызметтерін жедел түрде онлайн режимге ауыстырды, әлеуметтік және жастар қызметтеріне кеңейтілген және жеңілдетілген қол жетімділікті орнатты, мұқтаж балалар мен жастарды компьютерлермен, планшеттермен және гуманитарлық көмекпен қамтамасыз етті.

Ұлыбританияда өзекті мәселелерді шешудің негізгі жүктемесі жергілікті қауымдастықтарға жүктелді. Жастар орталықтары қиын жағдайға тап болған жастар мен отбасылардың бірінші кезектегі қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін бюджет шығыстарының бапта-

рын қайта бөлді. Жастар қызметкерлері әлеуметтік оқшаулаудың жағымсыз әсерлерін азайту үшін жастар мен отбасыларды қосудың жаңа әдістері мен форматтарын жасады.

Грекияда жастар жұмыссыздығы күшейіп, туристік және мәдени салаларда жастарды ішінара жұмыспен қамту мүмкіндіктері қысқарды. Цифрлық теңсіздік және жастардың қашықтықтан оқыту және жұмыс форматтарына қолжетімділігі мәселесі өткір көтерілді. Сонымен қатар, жастар қоғамдық кеңістікте коронавирустың таралуына жауап беретін топ ретінде қарастырылады және айыпталады. Елімізде жастарды қолдау бойынша арнайы бағдарламалар қабылданған жоқ. Жастар волонтерлікті, цифрлық жобаларды және коммуникация алаңдарын дербес дамытады.

Ресейде өткір мәселелерді шешу және жастарды қолдау үшін қосымша Сенім телефондары мен онлайн-қызметтер ашылды. Жастар арасында еріктілер қозғалысының дамуы байқалды. 14 жасқа дейінгі балалары бар отбасыларға қосымша мемлекеттік қолдау көрсетілді.

Еуропа елдері мен Ресейдің жастар саясатының дағдарысқа қарсы әлеуетін талдау **жастардың қажеттіліктерін ескеру, оның ішінде дағдарыстық құрылымдық немесе жеке жағдайларға жедел жауап беру мүмкіндігін жастармен жұмыс саласындағы әртүрлі әлеуметтік агенттер:** мемлекеттік органдар, ҰЕҰ, қайырымдылық ұйымдары, бастамашыл жобалар және басқалар арқылы қамтамасыз етуге болатындығын көрсетті.

Алайда, сарапшылар атап өткендей, жергілікті және өңірлік деңгейлерде жастар жұмысын табыстаудың қолданыстағы модельдерінің кемшіліктері бар – бағдарламаларды өңірлік деңгейге «түсіру» қаржыландыру бойынша міндеттемелерді жергілікті/өңірлік бюджеттерге беру логикасымен үйлеседі. Бұл әр түрлі аймақтардағы мүмкіндіктер теңсіздігін тудырады, бұл жастар жағдайындағы теңсіздіктің көбеюіне әкеледі. **Тиімді модель – бұл орталықтан бюджетті біркелкі (немесе біркелкі) бөлу арқылы жастармен жұмысты аймақтық ұйымдастырудың үйлесімі⁵⁶.** Яғни, мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың тиімділігі қаражат қандай мақсаттар мен бағдарламаларға жұмсалуды тиіс екендігі туралы шешім қабылдауда өңірлердің жеткілікті дербестігімен қамтамасыз етілуге тиіс. Ең бастысы-жастардың өзін барлық мемлекеттік қолдау шараларын қалыптастыру, қабылдау және іске асыру процесіне тарту қажет. Бұл тұрғыда ЖРО сапалы алаң бола алады.

Жаһандық жастар саясатында жастар орталықтарын құру және дамыту құралы кеңінен қолданылады. Мысалы, **Германияда** тек бір Гамбургте әр ауданда 250 - ге жуық жастар орталығы жұмыс істейді. Олардың барлығы, Германияның басқа қалаларындағыдай,

мемлекет есебінен қаржыландырылады. Атап айтқанда, Гамбургте жыл сайын олардың қызметіне 4 миллион евро бөлінеді⁵⁷. Мұндай жастар институттарының бір бөлігі мәдени орталықтарда, басқалары мектептерде орналасқан. Германияда жастар орталықтары бос уақытты өткізу мүмкіндіктерін ғана емес, қажет болған жағдайда нақты көмек ұсынады. Мысалы, Жас немістер мансаптық кеңес ала алады, мектептегі қақтығыстарды немесе есірткі мәселелерін қалай шешуге болатындығы туралы сұрақтар қоя алады.

2013 жылы **Жапонияда** 703 Жастар орталығы жұмыс істеді, олардың 45-і (жалпы санының 6,4%) бас консультациялық орталықтар мәртебесіне ие болды⁵⁸. Көбінесе олар мектептерде жастармен, ата-аналармен консультациялар өткізеді. Бұдан басқа, орталықтар қызметінің негізгі бағыттарының бірі қорытындыдан оралған жастарды әлеуметтендіру болып табылады. Сондай-ақ, салауатты өмір салты мен дұрыс тамақтануды насихаттауға ерекше көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, елімізде орта білім туралы дипломы жоқ азаматтарға қолдау көрсететін 160-тан астам *yss* (Regional Youth Support Stations) орталығы жұмыс істейді. RYSS орталығы мемлекеттік мектептермен келісімдер жасайды және азаматтарды оқуға шақырады. Бұл жоба азаматтар арасында ерекше танымалдыққа ие, өйткені оқитуды мемлекет толық қаржыландырады және қатысушы қаржылық шығындарды көтермейді. 2021 жылы Қырғызстанда Жапонияның қаржылай қолдауымен 10 Жастар орталығы ашылды. Жастар орталықтары жергілікті қоғамдастықтардың әлеуметтік-экономикалық, мәдени-білім беру және қоғамдық-саяси тыныс-тіршілігіне жастардың белсенді қатысуы үшін жағдай жасайтын болады.

⁵⁶ Жаһандық тәуекелдер дәуіріндегі Ресей мен Еуропадағы жастар саясатының дағдарысқа қарсы әлеуеті: ұлттық қиял, патриотизм және әлеуметтік қатысу // <https://spb.hse.ru/mirror/pubs/share/450924001.pdf>.

⁵⁷ Жас болу қиын (емес): Германия өз жастарының проблемалармен жалғыз қалмауына қалай көмектеседі // <https://euro-pulse.ru/eurotrend/ne-trudno-byit-molodyim-kak-v-germanii-pomogayut-molodezhi-ne-ostatsya-naedine-s-problemami/>.

⁵⁸ Жапония // <https://youthworker.by/images/normativnie%20dokumenti/Japan.pdf>.

Сондай-ақ, жастар орталықтарының әлеуетін дамыту және сапалы пайдалану тұрғысынан **Эстонияның** тәжірибесі ерекше. Жастармен жұмыс құрылымында бұл институттар маңызды рөл атқарады. Эстонияда Жастар орталығы-бұл жергілікті өзін-өзі басқару органдары ұйымдастыратын мекеме. Орталықтар жастармен жұмыс жасау бойынша түрлі әлеуметтік қызметтерді ұсынады. 2016 жылы Эстонияда 263 Жастар орталығы жұмыс істеді⁵⁹. Айта кету керек, елдің университеттерінде «Жастармен жұмыс» мамандығы оқытылады. Атап айтқанда, Тарту университетінің Нарва колледжінде «Жастармен жұмыс» оқу бағдарламасының мақсаты – жастармен жұмыстың түрлі тетіктерін жоспарлай, басқара, бағалай және дамыта алатын; жастарға бастамашылық танытуға, сондай-ақ олардың дамуы үшін қолайлы орта құруға қабілетті маман даярлау. Осы саладағы маман көп мәдениетті ортада жұмыс істеу үшін жан-жақты дайындық алады⁶⁰.

Жастар саясатын институционализациялау деңгейі өте жоғары және жастар проблемаларына көп көңіл бөлінетін тағы бір ел – **Финляндия** болып табылады. Мәселен, Фин Жастар орталығы – елдегі ең ірі жастар ұйымдарының бірі. 2018 жылы орталық 17 мыңнан астам жастарды біріктірді. Сарапшылар *«жастар жұмысының табысты моделі халықаралық деңгейде танылған білім беру саласындағы бірегей тәсілмен байланысты. Осындай жобалардың бірі «Me & MyCity» – қоғамды, жұмыс өмірін және кәсіпкерлікті қамтитын алтыншы және тоғызыншы сынып оқушыларына бағытталған оқыту тұжырымдамасы»* деп атап өткен⁶¹.

2021 жылы Украинада «Жастар саясатының негізгі принциптері туралы» жаңа заң қабылданды. Осы заң шеңбе-

рінде Жастар орталықтары мен кеңістіктер желісін құру және дамыту көзделеді. Бұл орталықтардың негізгі мақсаты-жастардың бос уақытын мазмұнды ұйымдастыру. Сондай-ақ, жастармен жұмысты жүзеге асыру мақсатында «жастар кеңістігі» түсінігі енгізілді.

2015 жылдан бастап ЖРО Қазақстанда жастар саясатын жүзеге асырудың маңызды құралы болып табылады. «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 23-бабының 1-тармағына сәйкес, ЖРО *«жастар мен жастар ұйымдарын қолдау және дамыту үшін қызмет көрсету мақсатында құрылған»*. Олардың бүкіл өмір сүру кезеңінде осы жастар институттарының қызметі жүйелі сынға ұшырағанына қарамастан, олар мемлекет пен жастардың тікелей өзара іс-қимыл құрылымында маңызды орын алады. Айта кету керек, бұған дейін кейбір өңірлерде жастар орталықтарын ұйымдастыру тәжірибесі болған. Мысалы, 2000 жылы Маңғыстау облысында өңірлік жастар бастамаларын қолдау орталығы құрылды. 2002 жылы осы орталық 2003-2005 жылдарға арналған «Маңғыстау жастары» өңірлік бағдарламасын әзірледі⁶². 2013 жылғы маусымда тұңғыш Президент – Елбасы Н. Назарбаев Павлодар облысында республикада алғашқы жастарға қызмет көрсету Орталығының ашылуына қатысты. Орталық жанында еңбек биржасы, кәсіпкерлік бөлімі, «Отбасы банкі» өкілдігі және басқалары ұйымдастырылды.

Осы баяндаманың 1.3-бөлімінде атап өтілгендей, қазіргі уақытта елімізде 209 ЖРО – 12 облыстық, 35 қалалық және 163 аудандық жұмыс істейді. Барлық деңгейдегі ЖРО – да 2 746 адам жұмыс істейді, оның ішінде 77 % (2 120 адам) - жастармен тікелей жұмыс істейтін мамандар. Олар әлеуметтік қызметтердің кең спектрін ұсынады: құқықтық, психо-

⁵⁹ Жастармен жұмыс, <https://www.hm.ee/ru/meropriyatiya/molodyozhnaya-sfera/rabota-s-molodyozhyu>.

⁶⁰ Жастармен жұмыс. Қолданбалы жоғары білім // <https://www.narva.ut.ee/ru/rabota-s-molodezhyu>.

⁶¹ Фин жастар орталығы // <https://jashome.org/ru/novosti/finskij-tsentr-molodezhi>.

⁶² Болашаққа қамқорлық // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-o-budushhem-375920/>.

логиялық, кәсіби кеңестер. ЖРО қызметі жастардың әлеуметтік және жеке дамуына ықпал етуге және жастар ұйымдарының қызметін қолдауға бағытталған. Осы мақсатта жастардың қажеттіліктері мен мүдделері негізінде ЖРО-ның 10 негізгі функциясы айқындалды. Әрбір функцияның шеңберінде нысаналы топтың қажеттіліктерін бағалау, жастарды жоспарлау мен бағалауға тарту, консультациялық сүйемелдеу, тренингтер өткізу, жастар жобалары мен бағдарламаларын әзірлеу және Жастар бастамаларын қолдау жүзеге асырылады.

Бүгінде бүкіл ел бойынша жүйелі жобалар да, жастарға арналған бір реттік іс-шаралар да іске асырылуда. 2020 жылы ЖРО барлық іс-шараларымен 1 млн астам жастар қамтылды, оның ішінде бұқаралық іс – шараларға 579 мың адам, білім беру іс – шараларына-412 мың адам, жүйелі жобаларға-239 мың адам қатысты. 2020 жылы отандық ЖРО – да 288 мыңнан астам адам кеңес алды (2019 жылы-327 мың адам). НЕЕТ санатындағы жастармен жұмыс жөніндегі республикалық жоба-

лық кеңсе жұмыс істейді. Бүгін Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің бастамасымен ішкі қайта бөлу есебінен ЖРО құрылымында іс жүзінде еліміздің барлық өңірлерінде НЕЕТ санатындағы жастармен жұмыс жөніндегі бөлімдер ашылды.

ЖРО қоғамдық-саяси процестерге белсенді түрде қатысады. Мысалы, COVID-19 пандемиясына байланысты төтенше жағдай кезінде бүкіл елде медициналық ұйымдарға, құқық қорғау органдарына және аз қамтылған отбасылар мен қарт адамдарға көмек көрсететін еріктілер қозғалысы ұйымдастырылды.

ЖРО жұмысының тиімділігін арттыру контекстінде жастар ортасындағы жағдайдың жүйелі және ситуациялық мониторингі қажеттілігін ерекше атап өткен жөн. Мұнда «Жастар» ҒЗО маңызды қолданбалы рөл атқарады, ол жастардың әлеуметтік көңіл-күйінің өзгерістеріне үнемі бақылау жүргізеді. Төменде әлеуметтік зерттеулер нәтижелері негізінде 2017-2019 жылдардағы аймақтардағы жастардың әл-ауқаты динамикасының көрсеткіштері келтірілген.

2.3-кесте. Жастардың әлеуметтік көңіл-күйінің динамикасы

Бағыты	2017	2018	2019
Жастардың негізгі мәселелері	Үздік 5 мәселе 1. Материалдық қиындықтар (төмен жалақы, шәкіртақы және т.б.) – 60,9%. 2. Жұмыспен қамту проблемалары, жұмыссыздық-58,5%. 3. Азық-түлік, халық тұтынатын тауарларға жоғары баға-53,4%. 4. Тұрғын үй мәселесі-53%. 5. Жоғары білім алу қиындықтары (жоғары құны) - 48,9%	Үздік 5 мәселе 1. Азық-түлік, халық тұтынатын тауарларға жоғары баға – 49,7%. 2. Табыстың төмен деңгейі-44,1%. 3. Жоғары білімнің жоғары құны-34,9%. 4. Жұмысқа орналасу қиын, жұмыссыздық-27,6%. 5. Жеке тұрғын үйінің болмауы-18,7%	Үздік 5 мәселе 1. Азық-түлік, халық тұтынатын тауарларға жоғары баға – 39,1%. 2. Табыстың төмен деңгейі-36,8%. 3. Жоғары білімнің жоғары құны-31,8%. 4. Жұмысқа орналасу қиын, жұмыссыздық-26,2%. 5. Жеке тұрғын үйінің болмауы-19,7%
Жастардың құндылық ұстанымдары	Үздік-5 құндылықтар 1. Отбасы-82,4%. 2. Денсаулық – 57,5%. 3. Достық-32,0%. 4. Материалдық қамтамасыз етілген өмір-15,8%. 5. Махаббат-15,5%	Үздік-5 құндылықтар 1. Отбасы-80,7%. 2. Денсаулық – 52,2%. 3. Достық-28,5%. 4. Махаббат-16,2%. 5. Материалдық қамтамасыз етілген өмір-16%	Үздік-5 құндылықтар 1. Отбасы-86,0%. 2. Денсаулық – 59,7%. 3. Достық-30,7%. 4. Білімі, білімі-13,3%. 5. Мансап, қоғамдағы жоғары орын – 11,1%

МЖС іске асыруға қанағаттану	Қанағаттанудың ең жоғары деңгейі: Қазақстан (64,2%) 1. Ақмола облысы (86,1%), 2. Нұр-Сұлтан (77,2%), 3. Жамбыл облысы (76,2%).	Қанағаттанудың ең жоғары деңгейі: Қазақстан (52,3%) 1. Ақмола облысы (92%), 2. Маңғыстау облысы (89,3%), 3. БҚО (82,6%).	Қанағаттанудың ең жоғары деңгейі: Қазақстан (77,2%) 1. Нұр-Сұлтан (52,2%), 2. ШҚО (50,0%), 3. Түркістан облысы (38,0%).
	Қанағаттанудың ең төменгі деңгейі: Қазақстан (22,8%) 1. Қостанай облысы (43,8%), 2. БҚО (32,4%), 3. Қызылорда облысы (30,3%).	Қанағаттанудың ең төменгі деңгейі: Қазақстан (20,4%) 1. Алматы облысы (38,3%), 2. Түркістан облысы (32,1%), 3. Қостанай облысы (24,2%).	Қанағаттанудың ең төменгі деңгейі: Қазақстан (17,8%) 1. СҚО (37,5%), 2. Қызылорда облысы (34,5%), 3. Алматы (27,6%).

Белгілі болғандай, ЖРО-ның негізгі міндеті жастармен, әсіресе оның осал топтарымен (NEET-жастар, заңға қайшы келетін жастар, ауыл жастары және т.б.) тікелей,

жүйелі және атаулы жұмыс жүргізу болып табылады. Сондықтан жастармен жұмыс жасау кезінде олардың негізгі қажеттіліктерін, мүдделері мен пікірлерін ескеру қажет.

2.4-кесте. ЖРО SWOT-талдау

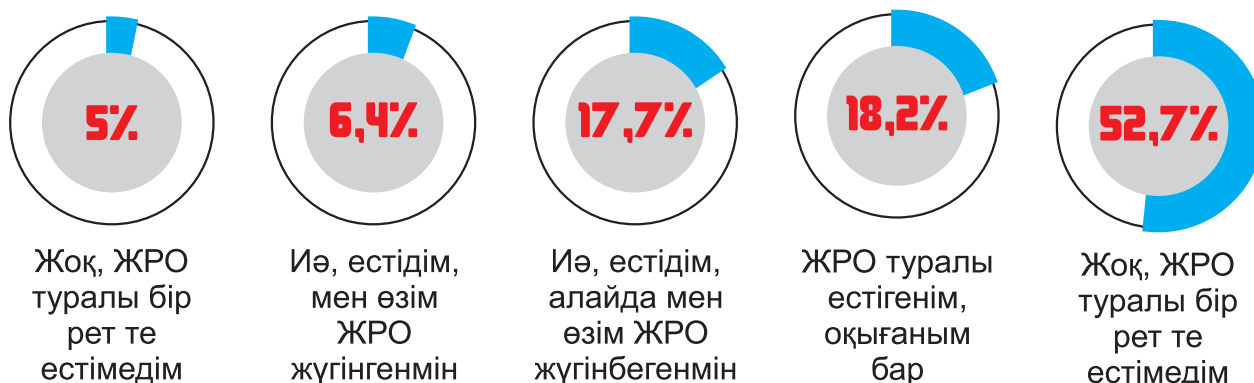
Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
Жергілікті атқарушы органдар өңірлік ерекшелікті ескере отырып, жастар саясатын әзірлейді және іске асырады	Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру кезіндегі шектеулі мүмкіндіктер
Мемлекет пен жастар арасында кері байланыс арнасын қалыптастыру	Аймақтық қаржылық теңсіздік
Жастарды мемлекеттік қолдаудың жүйелі шаралары туралы хабардар ету	Жастар арасындағы теңсіздікті жеңуге бағытталған әлеуметтік жобалардың жетіспеушілігі
Бейресми білім беру жүйесінде жұмысты ұйымдастыру	Кең өңіраралық өзара іс-қимыл мен тәжірибе алмасудың болмауы

Сонымен қатар, ЖРО қызметін тиісті ақпараттық қамтамасыз етудің жоқтығынан жас қазақстандықтар өздері ұсынатын мүмкіндіктер туралы аз біледі. Мәселен, 2021 жылы жүргізілген «Жастар» F3O⁶³, әлеуметтік зерттеуінің деректеріне сәйкес, жастардың жарты-

сынан көбі (52,7%) МОО қызметі туралы бірде-бір рет естімеген, ал ЖРО-ға жүгінгендердің үлесі бар болғаны 6,4% - ды құрайды. ЖРО қызметі туралы ақпараттандырудың ең жоғары деңгейі Түркістан, Қостанай, Ақтөбе облыстарында байқалады.

⁶³ «Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеуі / «Жастар» F3O. -Нұр-Сұлтан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yraudv107iow2ei1fq332.pdf>.

2.10-сурет. «Сіздің ауданыңыздың /қалаңыздың/ облысыңыздың ЖРО жұмысы туралы айтып беріңізші?» деген сұраққа жауаптарды бөлу, %-бен

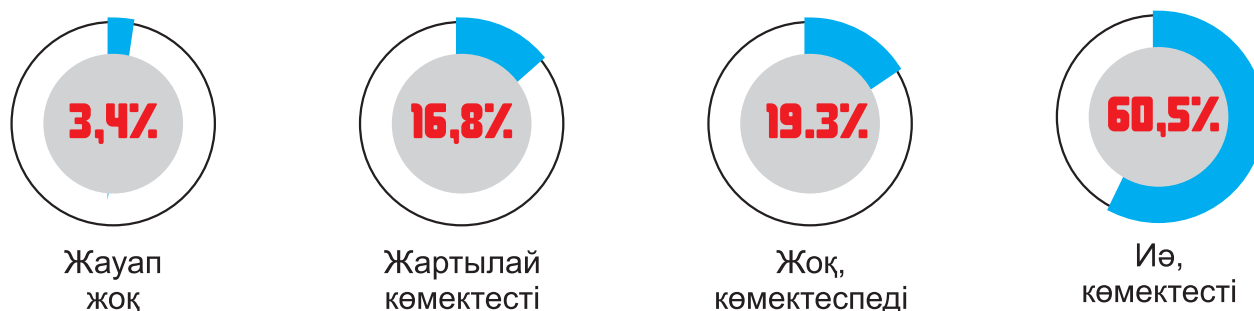

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021 жыл.

Сауалнамаға қатысқан 2000 адамның тек 127-і ғана ЖРО-ға жүгінді. Олар бұл ретте байланысқан қызметкерлер қызметінің тиімділігін бағалады: сұрал-

ғандардың 60,5% - ы өздері жүгінген проблемалар шешілгенін, ал респонденттердің 16,8% - ы ішінара көмек алғанын атап өтті.

2.11-сурет. «Сізге ЖРО қызметкерлері мәселеңізді шешуге көмектесті ма?», деген сұраққа жауаптарды бөлу, %-бен

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021 жыл.

ЖРО-ға жүгінген әрбір бесінші адам өз проблемасын шешуге көмектесе алмағанына қарамастан, сайып келгенде, респонденттердің көпшілігі әлі де өз сұрауларын қанағаттандырады. Яғни, ЖРО қызметін сапалы әдістемелік қамтамасыз ете отырып, бұл жастар институттары мемлекеттік жастар саясатын іске асырудың пәрменді құралы бола алады. ЖРО қызметтерінің тиімділігі туралы сауалнамаға сәйкес, «Жастар ортасында волонтерлік қызметті қолдау және дамыту», «жастарды жұмысқа орналастыруға және кәсіптік бағдарлауға дайындыққа жәрдемдесу», «Жастар арасында цифрлық сауаттылықты арттыруға және

технологияларды дамытуға жәрдемдесу» және басқа да қызметтер неғұрлым нәтижелі болып табылады.

Сонымен қатар, бүгінгі таңда жастардың пікірінше, мемлекеттік саясатты іске асыруда олардың әлеуметтік тобына қатысты жұмысқа орналасуға (31,1%), жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз етуге (29,7%), сондай-ақ білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттыру мәселелеріне (15,6%) назар аудару қажет. Жастардың 9,3% - ы ешқандай қолдау күтпейді. Бұған 2021 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтік сауалнамасының деректері дәлел бола алады.

2.5-кесте. «Мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда бірінші кезекте неге назар аудару қажет?» деген сұраққа жауаптарды бөлу, облыстар бойынша, %

Жауап нұсқасы Аумақ	Жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету	Жұмысқа орналастыру	Медициналық қызметтердің қолжетімділігі	Жоғары білімнің қолжетімділігі мен сапасын арттыру	Шәкіртақыларды, жалақыны, жеңілдіктерді арттыру	Мен ешқандай қолдау күтпеймін
Ақмола облысы	27,6	35,5	13,2	13,2	5,3	5,3
Ақтөбе облысы	42,1	31,6	5,3	8,4	3,2	9,5
Алматы облысы	23,5	31,9	5,4	11,8	14,2	13,2
Атырау облысы	16,9	56,3	5,6	9,9	5,6	5,6
Шығыс Қазақстан облысы	26,7	31,3	7,6	19,1	13,7	1,5
Жамбыл облысы	24,6	31,7	13,5	12,7	7,9	9,5
Батыс Қазақстан облысы	1,5	16,2	10,3	23,5	33,8	14,7
Қарағанды облысы	37,6	36,2	5,7	9,9	5,0	5,7
Қостанай облысы	48,8	30,2	4,7	4,7	5,8	5,8
Қызылорда облысы	15,1	49,5	2,2	20,4	4,3	8,6
Маңғыстау облысы	21,8	28,2	1,3	19,2	6,4	23,1
Павлодар облысы	43,1	30,6	5,6	8,3	5,6	6,9
Солтүстік Қазақстан облысы	32,1	18,9	9,4	18,9	11,3	9,4
Түркістан облысы	39,6	23,7	1,2	19,6	10,6	5,3
Нұр-Сұлтан қаласы	25,9	37,1	1,7	19,0	0,0	16,4
Алматы қаласы	28,2	30,1	2,4	20,4	8,3	10,7
Шымкент қаласы	34,1	19,5	0,8	18,7	16,3	10,6

Дереккөз: «Жастар» ҒЗО, 2021 жыл.

Көптеген өңірлерде тұрғын үймен, жұмыспен қамтумен және сапалы біліммен қамтамасыз ету мәселелері өткір тұр. Атап айтқанда, жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету проблемасы әсіресе Қостанай (48,8%), Павлодар (43,1%) және Ақтөбе (42,1%) облыстарының жастары үшін өзекті. Жұмысқа орналастыру мәселесін шешу туралы Атырау

(56,3%) және Қызылорда (49,5%) облыстарының респонденттері жиі айтатын. Білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттыру мәселелерін Батыс Қазақстан (23,5%), Қызылорда (20,4%) облыстарының және Алматы қаласының (20,4%) респонденттері жиі атап өтті⁶⁴.

Жоғарыда аталған мәселелерді шешу мемлекеттік жастар саясатының

⁶⁴ «Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеуі / «Жастар» ҒЗО. -Нұр-Сұлтан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yraudv107iow2ei1fq332.pdf>.

негізгі бағыттарын іске асыратын жергілікті өзін-өзі басқару органдарының жүйелі жұмысын талап етеді. Бұл тұрғыда жастармен тікелей жұмыс жасайтын ЖРО әлеуетін пайдалану маңызды болып табылады. Бірінші кезекте, бұл NEET санатындағы жас қазақстандықтарды әлеуметтендіру, сондай-ақ

жастарға әлеуметтік қызметтер көрсету мәселелеріне қатысты. Сайып келгенде, өңірлердегі ЖРО-ның тиімді қызметі туындаған әлеуметтік проблемаларды еңсеру үшін жағдай жасауға және қоғам өміріне қатысу үшін басқа азаматтармен тең мүмкіндіктер жасауға ықпал етуі тиіс.

3-ТАРАУ

Мемлекеттік жастар саясатының өзекті мәселелері

Казіргі даму кезеңінде өмірдің көптеген салаларын технологияландыру дәуірінде қазіргі жастардың буыны ең осал әлеуметтік топтардың біріне айналып келеді. БҰҰ жастар мәселелері жөніндегі есебінің деректеріне сәйкес, әлемде 15-тен 24 жасқа дейінгі 1,2 млрд жастар бар, олар әлем халқының шамамен 20%-ын құрайды, жекелеген елдерде бұл көрсеткіш тіпті 50%-ға жетуі мүмкін. Бүгінгі күні жас ұрпақ бүкіл әлемдік қоғамдастықты дамытуда аса маңызды рөл атқарады, тиісінше, тиімді жастар саясатын құру жалпы елдің жетістігінің белгісі болып табылады.

3.1 Жастар саясатын дамыту мен іске асырудағы жаһандық трендтер

БҰҰ болжамдарына сәйкес, әлемдегі жастар саны 2030 жылы 1,29 млрд және 2050 жылы 1,34 млрд-қа жуықтайды. Бұл ретте халықтың жалпы санындағы жастардың үлесі қысқарып, 15,1% және 13,8%-ды құрайды⁶⁵. Сахараның оңтүсті-

гіндегі Африканың жас халқы ерекшеленеді, ол өсуді жалғастырады және 2050 жылға қарай әлемдегі барлық жастар санының 30% бөлігін құрайтын болады, бұл 2020 жылғы 18% және 2030 жылы 22% құрайды. Алдағы үш онжылдықта Солтүстік Африка мен Батыс Азиядағы жастар санының өсуі күтілуде. Дегенмен, әлем халқының жалпы санындағы жастардың үлесі 2020-2050 жылдар кезеңінде барлық өңірлерде төмендейді.

Деректер көрсеткендей, жас халықтың өсу қарқыны БҰҰ ең аз дамыған мемлекеттер ретінде анықталған 47 елде, оның ішінде 32 Африка елінде жоғары болып қала береді. Жастар үлесінің орташа өсуі 2015 жылдан бастап 2020 жылға дейін жылына 2,3%-ды құрайды, ал неғұрлым төмен дамыған елдерде бұл көрсеткіш әлемнің қалған елдеріне қарағанда 2,5 есе жылдам өсуде⁶⁶. Бұл елдер тобы үшін болжамды мәндер 15 пен 24 жас аралығындағы жастардың саны 2019 жылғы 207 миллионнан 2050 жылы 336 миллионға дейін өсетінін көрсетеді.

3.1-кесте. 2020, 2030 және 2050 жылдары 15-24 жас аралығындағы жастардың болжамды саны

Жыл	2020		2030		2050	
	Жастар саны, мың адам	Өңірдің жалпы халқынан жастар үлесі, %	Жастар саны, мың адам	Өңірдің жалпы халқынан жастар үлесі, %	Жастар саны, мың адам	Өңірдің жалпы халқынан жастар үлесі, %
Өңір						
Сахараның шығысындағы Африка	217 653	19,9	282 939	20,2	398 921	18,8
Солтүстік Африка және Шығыс Азия	86 427	16,4	102 436	16,8	110 096	14,6
Орталық және Оңтүстік Азия	362 697	18,0	365,152	16,4	347 206	13,9
Шығыс және Оңтүстік-Шығыс Азия	304 385	13,0	303 162	12,5	261 429	10,8
Латын Америкасы және Кариб бассейні елдері	107 583	16,5	103 483	14,7	93 853	12,3

⁶⁵ World Population Prospects 2019 — Volume II: Demographic Profiles. Produced by the Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Sales No. E.20.XIII.8

⁶⁶ World Population Prospects 2019: Highlights. Produced by the Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Sales No. E.19.XIII.4

Жыл	2020		2030		2050	
	Жастар саны, мың адам	Өңірдің жалпы халқынан жастар үлесі, %	Жастар саны, мың адам	Өңірдің жалпы халқынан жастар үлесі, %	Жастар саны, мың адам	Өңірдің жалпы халқынан жастар үлесі, %
Өңір						
Аустралия және Жаңа Зеландия	3 742	12,3	4 230	12,7	4 467	11,6
Океания	2 354	19,1	2 689	18,5	3 198	16,9
Еуропа және Солтүстік Америка	124 742	11,2	129 786	11,5	119 327	10,5
Әлемде барлығы	1 209 584	15,5	1 293 877	15,1	1 338 497	13,8

Дереккөз: World Population Prospects БҰҰ (2019).

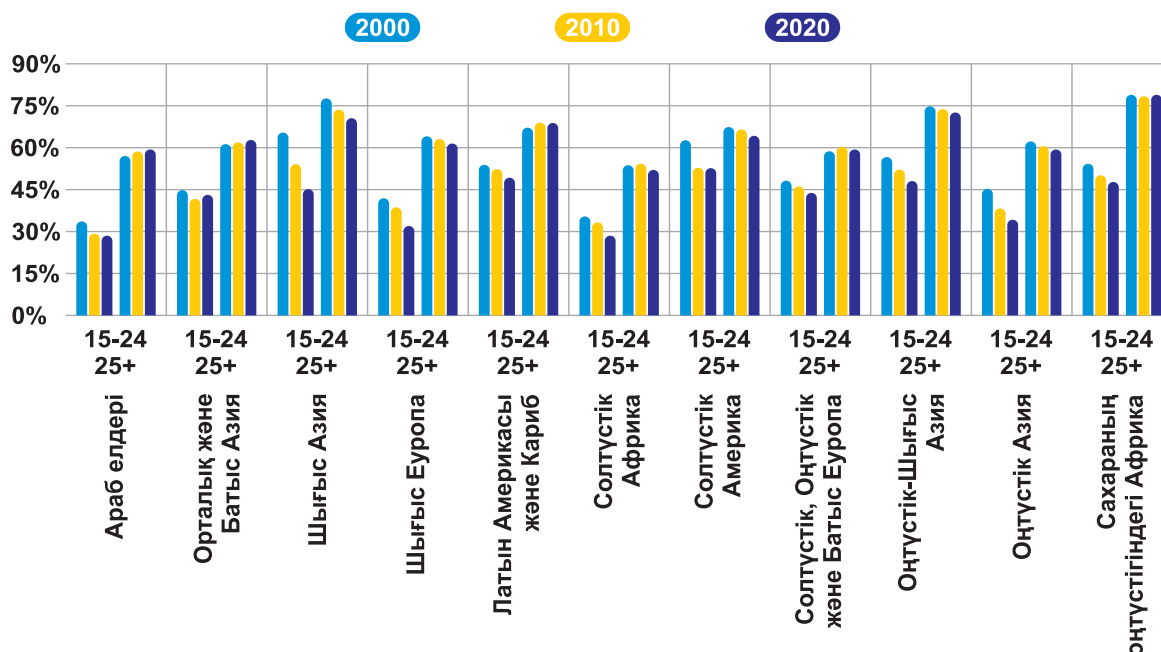
БҰҰ-ның 2030 жылға дейінгі Тұрақты даму мақсаттарына (ТДМ) 17 мақсат және олармен байланысты 169 міндет кіреді. Оларды іске асырудағы прогресті қадағалау үшін 232 индикатор әзірленді. 2030 жылға дейінгі Тұрақты даму мақсаттары әлем халқының дамуындағы тұрақты прогресті қамтамасыз ету үшін шұғыл шаралар мен іс-қимылдарды талап ететін түйінді салаларды айқындайды. Әлемдік қоғамдастықтың назарын көбірек аударатын басым бағыттардың бірі БҰҰ 15 пен 24 жас аралығындағы адамдар ретінде анықтайтын жастарды жұмыспен қамту болып табылады.

Жастарды дамыту мен қолдау мәселелеріндегі мемлекеттік саясаттың негізгі міндеттерінің бірі – жас ұрпақтың жұмыспен қамтылуын реттеу. Осы мәселедегі мемлекеттік саясат жастарды жұмысқа орналастыру үшін қолайлы жағдайлар қалыптастыруға, кәсіби іске асыру және

қажетті дағдылар мен практикалық тәжірибе алу үшін жағдайлар жасауға бағытталуы тиіс.

БҰҰ және ХЕҰ деректеріне сәйкес, әлемнің жалпы жұмыспен қамтылған халқындағы жастардың үлесі 2000 жылғы 21%-дан 2018 жылы 15%-ға дейін төмендеді. Жастардың жұмыспен қамтылу үлесінде жастардың жалпы санында да осы кезеңде 2000 жылғы 52,7%-дан 2018 жылы 42,9%-ға дейін төмендегені байқалады. 3-суретте 2000-2020 жылдардағы жекелеген өңірлерде төмендеу үрдісі көрсетілген. Абсолютті цифрларда да, салыстырмалы көрсеткіштерде де жас ұрпақтың әлемдік жұмыс күшінің жалпы санындағы үлесінің айтарлықтай төмендегенін байқауға болады. Жұмыспен қамтылған жас халықтың құрылымында (15-24 жас) 60% – ерлерге, 40% – әйелдерге тиесілі және жынысы бойынша мұндай бөлу ұзақ уақыт бойы сақталып келеді.

3.1-сурет. Әлем аймақтарындағы 15-24 жас, 25+ жас топтары бойынша экономикалық белсенді халықтың үлесі

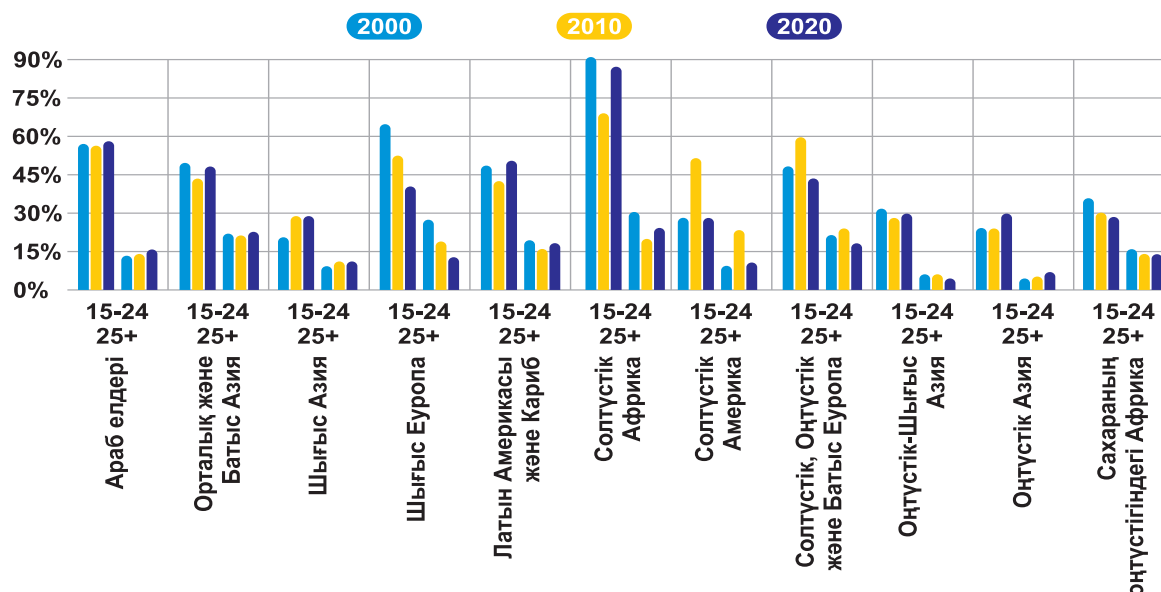

Дереккөз: ХЕҰ, Trends Econometric Models

Жастар арасындағы жұмыссыздық қазіргі заманның негізгі жаһандық проблемаларының бірі. ХЕҰ соңғы болжамдары бойынша, алдағы 15 жылда жастардың жұмысқа орналасу қажеттіліктерін толық қамтамасыз ету үшін кемінде 600 млн жұмыс орнын құру қажет. Жастар тәжірибесінің жеткіліксіздігіне немесе басқа себептерге байланысты толық емес, уақытша жұмысқа тұруға мәжбүр, бұл өз кезегінде адамның қаржылық мүмкіндіктеріне теріс әсер етіп,

жеке және кәсіби өсуіне кедергі келтіреді. ХЕҰ бағалауы бойынша, әлемнің дамушы елдеріндегі барлық жас жұмысшылардың 96,8% бөлігі, дамушы елдерде – 83% және дамыған елдерде 20%-дан кем бөлігі бейресми экономикаға келеді. Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі аймақтар бойынша айтарлықтай ерекшеленеді, Солтүстік Африка мен араб мемлекеттерінде жастар жұмыссыздығының жоғары көрсеткіштері байқалады.

3.2-сурет. Әлем аймақтарындағы 15-24 жас және 25+ жас топтары бойынша жұмыссыздық деңгейі

Дереккөз: ХЕҰ, Еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері, 2018.

Өкінішке орай, әлемнің көптеген елдерінде еңбек қызметі үшін лайықты және қолайлы жағдайлар жасау (формальды жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерінің болуы, жұмыс орындарының кепілдігі, еңбек қызметін жүзеге асыру кезінде еңбек стандарттары мен құқықтарының сақталуы), әсіресе жас халық үшін, барлық жерде бірдей қолжетімді емес (ХЕҰ, 2019). Жұмыспен қамтылған халықтың басқа санаттарымен салыстырғанда, жас тұрғындар тұрақсыз жұмыспен қамту және ішінара жұмыспен қамту қаупіне көбірек ұшырайды⁶⁷. ХЕҰ зерттеуіне сәйкес, 2017 жылы жастар арасында ішінара жұмыспен қамту деңгейі 79 елден 73 елде ересек тұрғындарға қарағанда жоғары болды, айырмашылық Украинадағы 0,3%-дан Әзірбайжанда 29%-ға дейін құбылады. Көптеген дамушы елдерде жастар арасындағы жұмыссыздықтың жоғары деңгейі нашар еңбек жағдайларын, жұмыс сағаттарының жеткіліксіз санын көрсетуі мүмкін. ХЕҰ болжамдары бойынша, алдағы 5 жыл ішінде Африка (Сахараның оңтүстігінде) және Оңтүстік Азия сияқты бірнеше аймақтар жұмыс күшіне енетін жастардың саны артып, еңбек нарығының жаңа қатысушылары үшін лайықты жұмыс мүмкіндіктерін құруда үлкен проблемаға кезігеді. Қоғам деңгейінде «толық игерілмеген» жұмыс күші экономикалық өсу мен әлеуметтік прогреске нұқсан келтіреді.

Әртүрлі факторларға байланысты ұзақ уақыт бойы жұмыс күшіне тартылмаған, білім беру мекемелерінде оқымайтын және кәсіби дағдылары жоқ жас халықты NEET (Not in Education,

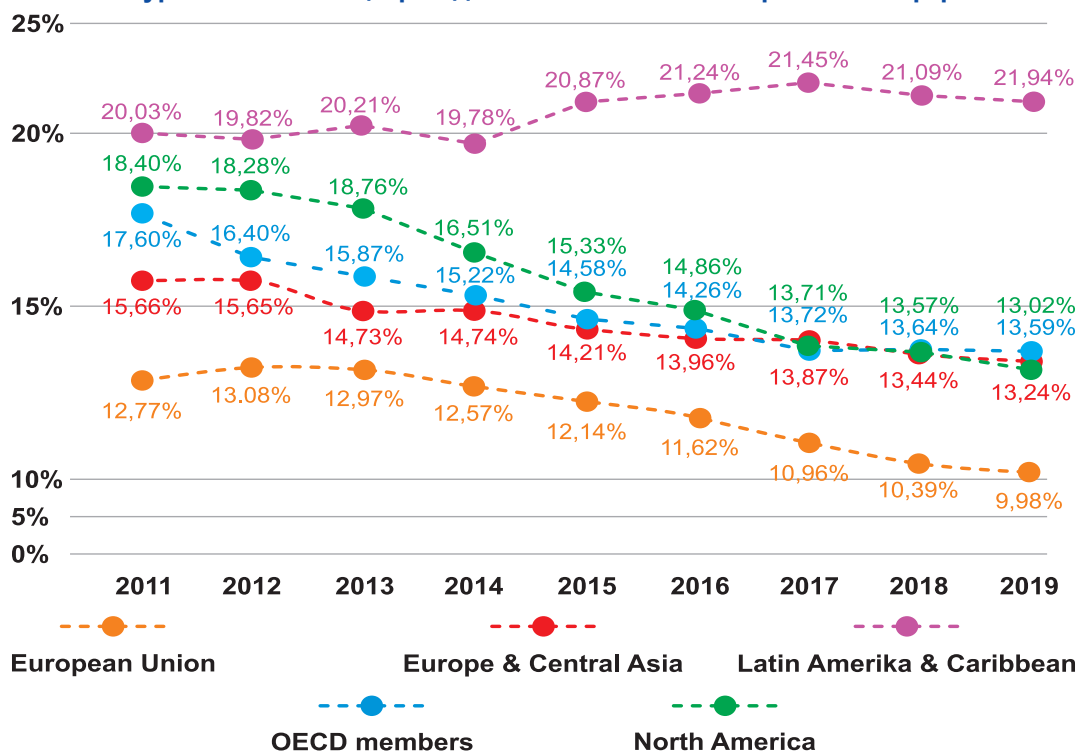
Employment or Training) санатына жатқызады. ХЕҰ бағалауы бойынша, 2018 жылы жас әйелдердің шамамен 30%-ы және жас ерлердің 13%-ы NEET санатына жатқызылды. Тарихи деректер NEET ұрпағының үлесінде де, гендерлік бөлінуінде де ұзақ уақыт бойы айтарлықтай өзгерістер болмайтынын көрсетеді. Осыған байланысты тұрақты дамудың бірқатар мақсаттарына қол жеткізудің күрделілігі туралы қорытынды жасауға болады. Атап айтқанда, инклюзивті және тұрақты экономикалық өсуге, толық және өнімді жұмыспен қамтуға және барлығына лайықты жұмыс істеуге жәрдемдесу (8-ші тұрақты даму мақсаты), сондай-ақ гендерлік теңдікке қол жеткізу және барлық әйелдер мен қыздарға тең құқықтар мен мүмкіндіктер беру (5-ші тұрақты даму мақсаты) әлемдік қоғамдастық үшін күрделі міндет екені анық.

NEET санатындағы жастардың сандық бағалары жұмыссыз және оқымайтын жас халықтың нақты ауқымын төмендетеді, ал деректер барлық елдер үшін қолжетімді емес. Өңірлік және жаһандық деңгейлерде NEET санатындағы жастар үлесін бағалауды әртүрлі ұйымдар жүргізеді, олардың негізгілері – Дүниежүзілік Банк, Халықаралық еңбек ұйымы, Еуростат (Еуропалық Одақтың статистикалық қызметі), Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (бұдан әрі – ЭЫДҰ).

Соңғы 19 жылда (2000-2018 жж.) бүкіл әлем бойынша NEET санатындағы жастар саны шамамен 264 млн. жасты құрады, бұл ретте NEET феномені тұрақты индикатор болып табылады: көрсетілген кезеңде осы санат бойынша жалпы көрсеткіш 2% ғана төмендеді.

⁶⁷ Kew, J et al (2013) *Generation Entrepreneur? The state of global youth entrepreneurship: Understanding the entrepreneurial attitudes, aspirations, and activities of young people*. Youth Business International & Global Entrepreneurship Monitor

3.4-сурет. Әлем аймақтарындағы NEET санатына кіретін жастар үлесі

Дереккөз: ХЕҰ, Еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері, 2018.

NEET санатындағы жастардың үлесі әлемде айтарлықтай жоғары деңгейде сақталып отыр. Бірқатар Африка елдерінде бұл көрсеткіш тым жоғары. Халықаралық еңбек ұйымының деректері

бойынша 19 елде жастардың жұмыспен қамтылуының жалпы санындағы NEET жастардың үлесі 35%-дан асады; осы елдер тобы үшін орташа көрсеткіш 42%-ды құрайды.

3.2-кесте. NEET санатындағы жастар үлесі бойынша артта қалған елдер

Елі	NEET жастардың үлесі, %	Жұмыссыздық деңгейі, %	«Бизнесті жүргізу оңайлығы» бойынша рейтингтегі позиция
Нигер	68.6	7.8	44
Тринидад және Тобаго	52.1	3.0	102
Гамбия Республикасы	49.6	10.2	146
Кирибати	46.9	9.3	157
Йемен	44.8	13.5	186
Замбия	43.1	12.0	85
Тәжікстан	42.2	6.9	123
Лаос	42.1	9.4	141
Ауғанстан	42.0	11.2	183
Ирак	40.6	13.0	168
Самоа	37.9	14.5	87
Армения	36.6	17.7	47
Науру Республикасы	36.4	13.3	-
Сенегал	36.2	6.8	140
Гвиана	35.8	14.0	126
Ботсвана	35.5	17.9	81

Дереккөз: ХЕҰ, Еңбек нарығының негізгі көрсеткіштері, 2018.

Әлемнің түрлі елдеріндегі NEET санатындағы жастар санына әртүрлі көрсеткіштер әсер етеді: бизнесті жүргізу үшін қолайлы жағдайлар, елдегі қақтығыс жағдайлары, технологиялық прогрестің дамуы. Мысалы, жастар арасындағы NEET көрсеткіші 35%-дан асатын 19 елдің ішінде осы санатқа кірудің негізгі себебі бизнесті жүргізудің қиындығы болып табылады. Дүниежүзілік банктің Бизнесті жүргізу индексіне сәйкес мемлекеттердің осы тобы үшін жиынтық орташа көрсеткіш 42%-ды құрайды. Жастар арасындағы NEET көрсеткіштері жоғары елдер осы әлеуметтік топтағы кәсіпкерлік үшін қолайлы орта құру арқылы жағдайды жақсартып алады. Алайда, ерекше жағдайлар бар, атап айтқанда, АҚШ бизнесті жүргізудің қарапайымдылығы бойынша өте жоғары орынға ие, бірақ NEET көрсеткіші 13% құрайды. Алайда, елдегі табыс теңсіздігі деңгейі мен NEET жастар көрсеткішін салыстырған кезде, табысы төмен елдер NEET жастардың жоғары үлесін көрсетуге бейім екендігі айқын.

Технологиялық өзгерістер, оның ішінде автоматтандырудың өсуі және дәстүрлі мамандықтарға сұраныстың төмендеуі болашақта жастар арасындағы жұмыссыздықты күшейтуі мүмкін. Автоматтандыру адамдарды компьютерлермен алмастыруға әкеледі. Әлемдегі жастар экономиканың әртүрлі салаларында тең ұсынылмаған, нәтижесінде ол автоматтандырудың ықпалына түседі. Озық технологиялардың қарқынды дамуымен кейбір жастарға, оның ішінде технологиялық білімге қол жеткізе алатындар үшін жаңа мүмкіндіктер ашылуы мүмкін. Барлық жастарға жаңа мүмкіндіктер қолжетімді болуы үшін әлем елдері оны біліммен қамтамасыз етіп қана қоймай, цифрлық сауаттылыққа үйретіп, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытып, жаңа технологиялық әлемде жастардың толыққанды дамуын қамтамасыз ету үшін инфрақұрылымға, инновациялар мен зерттеулерге инвестиция салуға тиіс.

NEET санатындағы жастардың жоғары көрсеткіштері тұрақсыз, қақтығыстарға ұшыраған елдерде байқалады. Қоғамдық-саяси жағдайдың тұрақсыздануы көбінесе отбасылық құндылықтар мен байланыстардың беріктігіне жойқын әсер етеді, нәтижесінде жастардың маргиналдандыруына әкеледі. ЭЫДҰ мұндай жастардың саны 2050 жылға қарай 1,6 млрд-тан 3,0 млрд-қа дейін артатынын көрсетеді.

Бүгінгі таңда экономикалық артта қалу, теңсіздік, нәзік саяси контекст және қақтығыстар сияқты құрылымдық факторлар жастардың тұрақты даму мен өркендеуге деген күш-жігеріне нұқсан келтіреді. Жастар еңбек нарығында өз орнын табуға тырысуда, бірақ артып келе жатқан жұмыссыздық пен жастар арасында NEET-тің таралуы олардың экономикалық және әлеуметтік оқшаулану қаупін арттырады.

Жастар саясатының маңызды бағыттарының бірі – жастардың елдің саяси өміріне қатысу деңгейін арттыру, бұл азаматтық қоғамның тұрақты өмір сүруінің ажырамас аспектісі, барлық деңгейдегі әлеуметтік топтардың саяси мүдделері мен көзқарастарын білдіру құралы болып табылады, саяси диалог үшін жағдай жасайды. Заманауи және дамыған қоғамда саяси өмірге қатысу жалпыға бірдей және тең болуы керек. БҰҰДБ жастардың саяси өмірге қатысу деңгейі бойынша жүргізген зерттеулеріне сәйкес, әлем елдерінің үштен бірінде ұлттық Парламентке сайлану құқығы 25-тен жоғары жастан басталады⁶⁸. Бүкіл әлемдегі парламент мүшелерінің шамамен 1,65% бөлігі 20-30 жас аралығындағы адамдар⁶⁹. Бүкіл әлем бойынша парламент мүшелерінің орташа жасы – 53 жас (әйелдер үшін 50 жас)⁷⁰. Бұл ретте 15 пен 25 жас аралығындағы жастар әлем халқының бестен бір бөлігін құрайды.

2011 жылы БҰҰДБ (DGTTF) Демократиялық басқарудың тақырыптық нысаналы қоры мемлекеттік саясатты жақсарту

⁶⁸ UNDP (2012) *Enhancing Youth Political Participation throughout the Electoral Cycle*

⁶⁹ UNDP and IPU, (2012) *Global Parliamentary Report*

⁷⁰ UNDP and IPU, (2012) *Global Parliamentary Report*

мақсатында жастардың саяси қатысуын арттыруға, тиімді көшбасшылар даярлауға, жастарды демократиялық басқару үшін құқықтар мен мүмкіндіктерді кеңейтуге жағдай жасауға бағытталған инновациялық және ынталандырушы жобаларды қолдау үшін БҰҰДБ елдік кеңселерінен ұсыныстар қабылдау туралы жариялады. Ұсыныстармен 37 өтінім алынды, Африкада – 9, араб мемлекеттерінде – 8, Азия-Тынық мұхиты аймағында – 5, Орталық және Шығыс Еуропа/ТМД елдерінде – 8 Латын Америкасы мен Кариб бассейні елдерінде – 7.

Бірқатар елдерде жобаларды зерттеу жастар өкілдерінің елдің саяси өмірінен алшақтығын растады, көбінесе бұл жыныстық, тұрғылықты жері, мәдени ерекшеліктеріне байланысты маргиналдандудың алуан түрлерімен байланысты болды. Жобалар шеңберіндегі ұсыныстар жастардың мүдделерін қорғау қоғамдастықтарын нығайтуға және дамытуға, жастардың мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылын жақсарту үшін сапалы зерттеулер жүргізуге, сондай-ақ ұлттық жастар кеңестерін құруға жәрдемдесуге бағытталған іс-қимылдарды қамтиды. Бірнеше жобаларда әлеуметтік желілер мен ақпараттық технологияларға көп көңіл бөлінеді. Инновациялық ұсыныстар провинциялық жастар ұйымдарына қызмет көрсету үшін әлеуметтік серіктестік идеясынан бастап, цифрлық жастар ойыны мен жергілікті басқаруды дамытуға дейін болды. Бұл жобалар мен ұсыныстар БҰҰДБ-ға жастардың нақты индикаторларын әзірлеу қажеттілігін ескере отырып, жастарға бағытталған бастамаларды әзірлеу және іске асыру үшін ұйымдастырушылық сабақ алуға көмектесті.

Жастардың саяси процестерге қатысу және шешім қабылдау мүмкіндіктері көбінесе елдің саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени контексіне байланысты. Мысалы, әлемнің көптеген елдеріндегі әлеуметтік нормалар жас әйелдерге қатысты кемсітушіліктің көптеген түрлеріне әкеледі.

Соған қарамастан, жастардың саяси

өмірге формальды да, бейресми де қатысуы тұрақты демократия үшін қажет және мемлекеттік саясат тарапынан қолдау табуы керек. Бірқатар зерттеулерге сәйкес, жастардың ресми институционалдық саяси процестерге қатысуы бүкіл әлемдегі егде жастағы азаматтармен салыстырғанда салыстырмалы түрде төмен. Бұл саяси жүйенің өкілдігіне күмән келтіреді және жастардың сайлау құқығының құндылығын теңестіруге әкеледі. Жастардың саяси өмірге белсенді қатысуының үлгісі – араб елдері, онда «Араб көктемінен» кейін жастар өкілдерінің көпшілігі бұрынғы саяси белсенділігін сақтап қалды. Бұл елдердегі жас ерлер мен әйелдер университеттерде өздерінің саяси ұстанымдарын белсенді түрде білдіріп, «саяси қозғалыстарға» қатысады, бірақ ресми саяси партияларға кірмейді. Жастардың саяси белсенділігі ресми түрде ұйымдастырылмаған, сондықтан бұл әлеуметтік топ көбінесе саясат пен стратегияны әзірлеу процесінен шығарылады.

Тағы бір өзекті мәселе – жас тұрғындар арасындағы экологиялық белсенділік. Қазіргі уақытта жастар виртуалды әлеуметтік желілер немесе құрдастары арасындағы басқа да ерікті сипаттағы іс-шаралар арқылы климаттың өзгеру проблемаларына көбірек қызығушылық танытуда. Климаттық өзгерістер мәселесі басым болып табылатын әртүрлі институционалдық бірліктер жастар мен ересек тұрғындар арасында олардың күш-жігерін қолдау үшін серіктестік қатынастарды дамытуға мүдделі. Климаттың өзгеруі жөніндегі үкіметаралық процестерге тартылған жастар ұйымдарының санының өсуіне жауап ретінде 2009 жылы БҰҰ Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясы (бұдан әрі – БҰҰ КӨНК) кейбір жастардың ҰЕҰ мәртебесін бекітті және оларға ресми ақпарат алуға, кездесулерге қатысуға, БҰҰ КӨНК шеңберінде өткізілетін климаттың өзгеруі жөніндегі іс-шаралар мен конференциялар үшін материалдық-техникалық қолдау алуға мүмкіндік берді.

10 мыңнан астам жас қазірдің өзінде ФАО, Дүниежүзілік гид және скаут қыздар

қауымдастығы және БҰҰ-ның Жаһандық жастар альянсы жасаған «Climate Change Challenge» белгісін алды. 2004 жылдан бастап кемінде 4 500 балалар мен жастар БҰҰ-ның Қоршаған орта жөніндегі «Тунза» бағдарламасының жыл сайынғы Халықаралық конференцияларына қатысып, 100-ден астам елдің атынан шығып, климаттың өзгеруінен бастап «жасыл экономика» мен «жасыл жұмыс орындарына» дейінгі бірқатар мәселелерді қамтыды. Tunza Веб-сайтына жылына 1 миллионнан астам адам кіреді.

БҰҰ климаттың өзгеруіне қарсы күрестегі жастардың негізгі рөлін мойындайды және БҰҰ-ның балалар, жастар және климаттың өзгеруі мәселелері жөніндегі бірлескен негіздемелік бастамасы шеңберінде бүкіл әлем бойынша жастар ұйымдарымен тығыз ынтымақтастық жасайды. 2008 жылдан бастап Бірлескен негіздемелік бастама он алты үкіметаралық құрылым мен көптеген жастар ұйымдарының климаттың өзгеруін бейімдеу және жеңілдету бойынша шаралар қабылдау және климаттың өзгеруі саласындағы саясат мәселелері бойынша шешім қабылдау процестеріне жастардың тиімді қатысуын кеңейту үшін жастардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту жөніндегі күш-жігерін үйлестіреді⁷¹.

Тағы бір басым бағыт – жас халықтың психикалық денсаулығы мәселелері. Бүкіл әлемде үкіметтер де, саясаткерлер де ұзақ уақыт бойы психикалық денсаулық мәселелерін ескермей келеді. Әлем елдерінің үштен бірінде халықтың психикалық денсаулығын жақсартуға бюджетте қаражат қарастырылмаған, ал психикалық денсаулықты сақтау қаржыландырумен қамтамасыз етілген елдерде ол жалпы денсаулық сақтау бюджетінің 1 пайызынан аз, ал табысы төмен елдерде шығыстардың бұл бабы одан да аз соманы қамтиды⁷². Төменде жастар-

дың психикалық денсаулығына байланысты маңызды мәселелер келтірілген.

- *Жастар арасында психикалық бұзылулар басым.* Әлемдік бағалаулар бойынша, жастардың шамамен 20%-ы жыл сайын психикалық бұзылулардан зардап шегеді⁷³. Жастарда ересек өмірге ауысқан кезде психикалық аурудың пайда болу қаупі жоғары⁷⁴.

- *Психикалық денсаулықтың бұзылуы жас адамның кейінгі өмірінде айтарлықтай проблемалар мен шектеулі мүмкіндіктерге әкеледі.* ДДҰ мәліметтері бойынша, психикалық және мінез-құлық бұзылыстары жоғары және табысы төмен елдерде де жастардың денсаулығына байланысты проблемалардың негізгі себептері болып табылады, бұл шектеулі мүмкіндіктерге байланысты өнімділіктің барлық шығындарының үштен бір бөлігін құрайды⁷⁵.

- *Психикалық денсаулық жағдайы жастардың дамуына және жас халықтың әлеуметтік және экономикалық интеграциясына айтарлықтай әсер етеді.* Көптеген психикалық бұзылулар жастардың салауатты қарым-қатынасты сәтті қалыптастыру және сақтау, қарым-қатынастағы қақтығыстарды басқару қабілетіне теріс әсер етеді, әсіресе жасөспірім жеке басын және құрдастарымен қарым-қатынасты қалыптастырудың маңызды кезеңі екенін ескеретін болсақ, бұл жақсы емес. Тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру және қолдау қабілетінің бұзылуы жастардың әлеуметтік және эмоционалды жұмысына ұзақ әсер етуі мүмкін. Психикалық денсаулық проблемалары кедейлік ықтималдығын арттырады, жұмысқа

⁷¹ Convention on Biological Diversity UN FAO; UN Convention to Combat Desertification; United Nations Children's Fund; United Nations Department of Economic and Social Affairs.

⁷² Saxena et al, 2007

⁷³ Patel, Flisher et al, 2007; United Nations Children's Fund, 2012

⁷⁴ Kessler et al, 2005

⁷⁵ World Health Organization, 2008

орналасу мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді және еңбек өнімділігіне теріс әсер етеді⁷⁶.

- Аурулар мен психикалық бұзылулар тәңірегінде байқалған стигма, әсіресе жастар арасында, психикалық денсаулық саласында қызмет көрсетуге айтарлықтай кедергі келтіреді. Жастар көмек сұрауға дайын емес, әсіресе стигма, ұялу және психикалық денсаулық туралы негізгі білімнің болмауы әсер етеді. Стигма проблемасы табысы төмен және орташа елдерде психикалық денсаулыққа байланысты ауруларға сапалы медициналық көмектің болмауымен күрделене түседі.

Жастар ортасындағы **әлеуметтік-мәдени үрдістерді** бөлек атап өткен жөн. Перформативтілік бірінші орынға шығады. Әлеуметтік желілер бүгінгі таңда әрбір жас адам өзін елге көрсеткісі келетіні мен басқаларды көргісі келетін болғанына ықпал етті. Бұл ең жаңа әлеуметтік платформалардың бірі – Тиктоктың таралуына негіз болды. TikTok негізгі философиясы – өзін-өзі көрсетуге шақыру. Яғни, бүгінде TikTok жартылай фабрикаттардың ақпарат көзі ғана емес, сонымен қатар пікірлес адамдарды табуға және өздерін дәлелдеуге болатын көрініс болып табылады. Ресейдегі акциялар көрнекі мысал болды, «23 қаңтар» деген хештегі (Навальный жақтастары жариялаған, келісілмеген акция күні) 70 млн адам қараса, «23 қаңтар 2021» деген ұқсас хештегі 29 млн адам қараған⁷⁷.

Қазақстанда да бұл әлеуметтік желі өте танымал. Сонымен қатар, блогерлер «TikTok үйлері деп аталатын кеңістіктерге бас қосады, онда олар бірге жұмыс істеп қана қоймай, өмір сүреді. Осындай қазақстандық тиктокерлік үйлердің бірі –

VIP.house – жазылушылар саны бойынша әлемде үшінші орын алады, ТМД-да бірінші орын алады». 2020 жылы TikTok әлеуетін қазақстандық саяси күштер де пайдалана бастады – бірінші кезекте партиялар сайлау науқаны кезінде қолданды.

Жастардың қамтылуы алуан түрлі екенін айта кеткен жөн. Бүгінде жастар топтық сәйкестілік (тілдік, этникалық, мәдени) тұрғысынан емес, қандай да бір құндылықтарды бөлу тұрғысынан топтаса бастайды. Яғни, жастар бір уақытта әртүрлі субмәдениеттерге жатуы мүмкін, бұл ретте жас қазақстандықтарға сөз бостандығына өз құқығын білдіруге белсенді қолдау көрсетеді, өйткені олардың құндылықтары ұқсас. Бұл өз кезегінде олармен мақсатты жұмысты қиындатады, өйткені кері байланыстың түрлі механизмдері қажет.

Көптеген әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері әлемнің көптеген елдеріндегі жастардың «саяси пассивтілігін» көрсетініне қарамастан, сонымен бірге бейресми саяси наразылықтарға қатысудың өсуі байқалады. Халықаралық деректер қазіргі жастардың бейресми саяси процестерге (белсенділік, акциялар мен науқандар) көбірек бейім екенін көрсетеді. Мысалы, 2021 жылдың басында Түркияның президенті Босфор университетінің жаңа ректоры ретінде өз жақтаушысын тағайындағаны үшін бірнеше апта бойы Стамбулда студенттік наразылықтар болды. 2016 жылдың шілдесіне дейін Түркия жоғары оқу орындарының ректорлары дауыс беру арқылы сайланды⁷⁸. 2020 жылы бүкіл әлем бойынша жастар шығып, қатаң карантиндік шараларға байланысты үкіметтерге наразылық білдірді.

Жалпы, бүгінде жастар жаһандық дамудың ағымдағы процестеріне өз көзқарастарын белсенді түрде білдіреді және ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін кеңінен пайдаланады.

⁷⁶ Kessler and Frank, 1997

⁷⁷ «Әрбір үшінші бейне – Путиннің сарайы туралы». Наразылық толқыны «Тиктокты» қалай жаулады // <https://rus.postimees.ee/7161898/kazhdoe-trete-video-pro-dvorec-putina-kak-tiktok-zahlestnula-protestnaya-volna>.

⁷⁸ Маңызды жұмыс. Тиктокерлер 18 жылда миллиондаған теңге қалай табады // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/sereznaya-rabota-tiktokeryi-18-let-zarabatyvayut-millionyi-426486/.

3.2 Қазіргі қазақстандық жастардың негізгі мәселелері

Кез келген мемлекеттің мемлекеттік саясатының негізгі міндеттерінің бірі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал ететін; жас ұрпақты жұмысқа орналастыру және кәсіби дамыту үшін жағдайларды қамтамасыз ететін; оның білім деңгейін және елдің әлеуметтік-саяси өміріне тартылу деңгейін арттыратын; жастардың экономикалық белсенділігі үшін жағдайлар жасайтын жастар саясатын әзірлеу болып табылады. Бүгінгі таңда халықаралық деңгейде халықтың жас бөлігіне қатысты бірқатар проблемалық салалар бар. Бұл салалар белгілі бір елдің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне, халқының жыныстық және жас ерекшеліктеріне және басқа өлшемдерге байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Осыған байланысты жастар саясатын әзірлеу әрбір нақты мемлекеттің ұлттық ерекшелігін ескере отырып жүргізілуге тиіс.

Қазақстанда жастарды дамыту мәселелерінде де бірқатар проблемалар бар. Жастар саясаты проблемаларының маңыздылығы мен басымдылығын арттыру жаһанданудың белсенді процестерімен және ұлттық құндылықтар жүйесінің құлдырауымен байланысты. Осыған байланысты жастарды тәрбиелеу және кәсіби жас кадрларды даярлау ұлттық деңгейде ерекше маңызға ие болды. ҚР Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің деректері бойынша 2020 жылдың басында 14-29 жас аралығындағы жас халықтың саны 3,7 млн адамды немесе ел халқының жалпы санындағы жастардың шамамен 20%-ын құрады. Жас халықтың табиғи қозғалысының көрсеткіштері 2014 жылдан бастап осы топтың қысқарғанын көрсетеді. Еңбек ресурстарын дамыту орталығы сарапшыларының бағалауы бойынша жастар саны 2022 жылға дейін төмендей беретін болады.

Жаһанданудың белсенді процестері

және дәстүрлі құндылықтар институтының бұрмалануы. Бүгінгі таңда әлемде болып жатқан белсенді жаһандану процестері ұлттық шекаралардың күшті бұрмалануына және дәстүрлі құндылықтардың рөлін төмендетуге ықпал етеді. Осының нәтижесінде жас халықты мәдени және ұлттық сәйкестендірудің заңды дағдарысы туындайды, бұл көші-қон көңіл-күйі мен материалдық тұтынуға табынуға ықпал етеді.

Кәсіптік бағдарлау жүйесінің жоқтығы және еңбек кадрларының даярлық деңгейінің төмендігі. Қазіргі экономикалық жағдайда еңбек кадрларының кәсіби даярлығына қойылатын талаптар едәуір өсті және жас ұрпақты даярлау және кәсіби бағдарлау мәселелері ерекше маңызға ие болды. Өкінішке орай, Қазақстанда жастарды кәсіптік бағдарлаудың нақты жүйесі жоқ. Кәсіби жолды таңдау процесі дайын емес және ойластырылмаған. Кәсіптік бағдарлаудың ұлттық жүйесі әлемдік еңбек нарықтарының ағымдағы қажеттіліктеріне сәйкес келетін жас мамандарды даярлауға бағытталуы тиіс, өйткені бүкіл елдің бәсекеге қабілеттілігі мен экономикалық дамуы көбінесе адами капиталдың, әсіресе жас мамандардың сапасымен айқындалады.

Көші-қон көңіл-күйі, жастардың еңбек және білім беру көші-қоны. «Жастар» ҒЗО зерттеуіне сәйкес, Қазақстанның жас халқының 11% бөлігі елден көшу мүмкіндігін ойластырып жүр, олардың бір бөлігі – толық көші-қон мақсатында, қалған бөлігі – білім алу мақсатында кетпек. Мұндай көңіл-күй себептері жас халықтың мемлекет ұсынатын мүмкіндіктер туралы нашар хабардар болуы, сондай-ақ отандық жоғары білімнің төмен сапасы мен салыстырмалы түрде қымбат болуы болуы мүмкін.

Мәдени және спорт объектілеріне қолжетімділіктің төмендігі. 2018 жылы Қазақстанда жас тұрғындар арасында жүргізілген әлеуметтік зерттеу деректеріне сәйкес, жастардың шамамен 45% үлесі ешқашан кітапханаға бармаған, 60%-дан астамы көрмелерге, 54,2%-ы

музейлерге, 55,0%-ы театрларға, 20%-ға жуығы кинотеатрларға барып көрмеген. Жастар бос уақытының көп бөлігін Интернетте немесе теледидар көруге жұмсайды (83%). Демалыстың басқа да таңдаулы түрлерінің арасында сұлулық салондары мен спорт залдарына бару ерекшеленді. Жастар үшін мәдени және спорттық объектілердің қолжетімділігін арттыру мақсатында барлық облыстарда, Астана (қазіргі Нұр-Сұлтан) және Алматы қалаларында 2017-2020 жылдарға арналған жастардың бос уақытын ұйымдастыру бойынша жоспарлар қабылданды. Нәтижесінде 2019 жылы 379 жаңа нысан (оның ішінде футбол алаңдары, хоккей корттары, көшеде спортпен шұғылдану орталықтары) және 7 сауықтыру кешені пайдалануға берілді.

Жастар үшін тұрғын үйдің қолжетімділігі мәселесі. Тұрғын үй мәселесі – бүкіл әлемдегі жастар үшін ең өзекті және проблемалық мәселелердің бірі. Қазіргі уақытта мемлекет жастардың тұрғын үй сатып алу жағдайларын жақсарту мәселелерін шешуде, жас отбасыларға жеңілдікпен несие беру мүмкіндіктерін беруге бағытталған тұрғын үй заңнамасына өзгерістер енгізуде, студенттік жатақханалар салынып жатыр. Мысалы, Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларында жұмыс істейтін жастар үшін «Жалға берілетін тұрғын үй» жобасы бойынша 3 мыңнан астам адам тұрғын үй алды.

Жастар арасында NEET санатының үлесін төмендету бойынша саясат пен шаралар кешенінің жоқтығы. Соңғы уақытта бүкіл әлемде жұмыссыз және білімсіз жастар немесе NEET санатындағы жастар мәселесіне үлкен көңіл бөлінуде. NEET санатындағы жастар – жұмыс күшінің бөлігі болып табылмайтын және қазіргі уақытта білім алмайтын жас халық. Жұмыспен қамту жөніндегі жол картасының негізгі міндеттерінің бірі – NEET санатындағы жастарды жұмыспен қамту. Бұл мәселені шешудің келесі қадамы жұмыссыз және оқымайтын жастардың төмен үлесін сақтау бойынша жетекші орын алатын шетелдік

мемлекеттер сияқты NEET санатындағы жастардың үлесін азайту бойынша нақты шаралар мен алгоритмдерді әзірлеу болып табылады.

Сонымен қатар, 2021 жылдың бірінші жартысындағы БАҚ-ты контент-талдау жастар арасында осындай өзекті тақырыптарды анықтады. Олардың бірі – *жастар арасындағы жұмыссыздық* – дамудың негізгі проблемалық мәселелерінің бірі болып қала береді. Есепті кезең ішінде жастар жұмыссыздығының серпіні ұсынылды. 2020 жылдың қорытындысы бойынша өңірлер бөлінісінде ең жоғары көрсеткіштер Алматы қаласында – 5,9%, Қарағанды облысында – 5%, Нұр-Сұлтан қаласында – 4,6% байқалады. Ең төменгі көрсеткіштер Атырау облысында – 2,4%, Ақтөбе және Жамбыл облыстарында – 2,9%-дан тіркелді. Жалпы жұмыссыз жастардың үлесі бір жыл бұрынғы 18,4%-ға қарсы елдегі барлық жұмыссыздардың 16,9% бөлігін құрады. Шағын гендерлік диспропорцияны бөлек атап өткен жөн. Мәселен, жас жұмыссыздар санатында әйелдер саны ерлерге қарағанда жоғары – тиісінше 44,1 мың және 32,5 мың жас адам.

NEET санатындағы жастар – БАҚ-та тұрақты пікірталастар туғызатын жастар саясаты саласындағы басқа да әлеуметтік проблемалар. Атап айтқанда, зерттеу кезеңінде әртүрлі ақпараттық ресурстарда осы тақырып бірнеше рет қозғалды, соның ішінде мемлекеттік институттар әзірлеген осы санаттағы жастарды есептеудің жаңа әдістемесін талқыланды. NEET жастардың үлесі 2020 жылдың қорытындысы бойынша 7,1% болды (2019 жылы – 7,4%), оның 0,3%-ға азайғаны байқалады. 2020 жылдың қорытындысы бойынша өңірлер бөлігінде ең жоғары көрсеткіштер Қарағанды облысында – 11,5% (2019 ж. – 12,3%), Ақтөбе облысында – 8,4% (2019 ж. – 8,1%), Қызылорда облысында – 8,3% (2019 ж. – 8,2%) байқалды. Ең төменгі көрсеткіштер – Қостанай – 5,3% (2019 ж. – 4,7%), Павлодар – 4,9% (2019 ж. – 4,9%), Батыс Қазақстан (2020 жылы 3,1%, 2019

ж. - 2,8%) облыстарында тіркелді. NEET санатындағы жастардың проблемалары туралы NEET санатындағы өкілдермен жұмыс істеу бойынша республикалық жобалық кеңсенің ашылуына байланысты айтылды. Кеңсе жастар ортасында осы кіші топпен атаулы жұмысқа баса назар аудара отырып, ЖРО қызметін өзгертеді деп жоспарлануда.

Жастар көші-қоны – бұл мемлекеттік деңгейде үнемі айтылып және талқыланып жүрген мәселе. Есепті кезеңде бұл тақырып Қазақстанның халық партиясының депутаттарымен қайта өзектендірілді. Осылайша, мәжілісмен Александр Милютин өткен жылы Қазақстаннан 2019 жылға қарағанда үш есе көп дәрігер, төрт есе көп педагог, бес есе көп техникалық маман кеткенін мәлімдеді. Мұның себептері білім сапасы, отандық университеттерге сенімсіздік, мансаптық өсу мүмкіндігі.

Жыл сайын ресми статистика деректері бойынша елден 35 мыңнан 45 мыңға дейін адам кетіп отырады. 2020 жылы Қазақстаннан 14-28 жас аралығындағы 11,4 мың адам, ал 2019 жылы – 8 957, 2018 жылы – 8 859, 2017 жылы – 7 988, 2016 жылы – 8 249, 2015 жылы – 7 256 адам көшіп кетті. Соңғы 10 жылда Қазақстаннан 321 064 адам кетті, республикаға 249 485 адам кірді. Осылайша, Қазақстаннан кеткендердің саны 10 жылда елге келгендер санынан 71 579 адамға асып кетті.

Суицид, қудалау, буллинг БАҚ-тағы маңызды әлеуметтік тақырыптар болып қала береді. Қазақстанда кәмелетке толмағандар арасындағы суицидтер саны бір жылда 15%-ға, өз-өзіне қол жұмсау әрекеттерінің саны 5%-ға өсті. 2021 жылдың 9 айында 15-29 жас аралығындағы суицидтер саны 638 жағдайды құрады (оның ішінде ерлер – 459, әйелдер – 179), суицид әрекеттері – 1 290 (оның ішінде ерлер – 782, әйелдер – 508). Балалық шақтың ұзақтығы мен қорғалуы бойынша елдер рейтингінде Қазақстан 180-ден 50-ші орынға ие болды. Әрбір екінші суицид себебі белгісіз.

Сонымен қатар, Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының 2018 жылғы деректері бойынша Қазақстандағы әрбір бесінші оқушы мұғалімдер мен құрдастары тарапынан психологиялық және физикалық зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Қазіргі уақытта «буллинг» ұғымы талқылануда, ол «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» ҚР Заңына және «Білім туралы» ҚР Заңына енгізуді ұсынады.

Жастар арасындағы қылмыс ақпараттық салада үнемі болып тұратын тағы бір маңызды әлеуметтік проблема. Әсіресе, БАҚ-та жариялануда зорлық-зомбылықтың кәмелетке толмаған балаларға қатысты. 2020 жылы балалардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қарсы 825 қылмыс анықталды. Олардың 80% бөлігін жақын адамдар жасады, бұл әкелер, өгей әкелер, анасымен бірге тұратын адамдар, туыстар, көршілер және таныстар. Есеп беру кезеңіндегі басқа да пікірталас тақырыптары Алматы қаласында 19 жасар Аяжан Еділованы өлтіру және 19 жасар Ильназ Галявиевтің Қазан қаласында оқ жаудыруы болды. Мысалы, Қазан трагедиясы Қазақстан мектептеріндегі қауіпсіздік шараларын кеңінен талқылауға түрткі болды.

Жастар – қоғамның қалыптасуы мен одан әрі дамуындағы негізгі рөлі бар әлеуметтік топ. Жастар проблемаларын зерделеу және уақтылы анықтау мемлекеттік саясат үшін және жалпы елдің тұрақты дамуы үшін ерекше маңызға ие. Қазақстандағы жастар дамуының осы проблемалық аймақтары ұлттық экономиканы елеулі тәуекелге ұшыратады және елдің тұрақты дамуына елеулі әсер етеді. Сондықтан жастар ортасындағы ағымдағы процестерге тұрақты кешенді және ситуациялық талдау жүргізу маңызды.

Жалпы бүгінгі күні 2021 жылы «Жастар» ҒЗО жүргізген «Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеуінің нәтижелеріне сәйкес, жастардың басым бөлігі (89,8% респондент) ағымдағы кезеңдегі өмірмен толық немесе көп дәрежеде қанағаттанады және 1,1% бөлігі ғана ағымдағы жағдайға

қанағаттану туралы сұраққа теріс жауаптар берді⁷⁹. Жеке, отбасылық сипаттағы проблемалар немесе мәселелер, сондай-ақ жұмыспен қамту және табыс табу мүмкіндіктері жастар арасында үлкен алаңдаушылық тудырады. Жастардың 47,3%-ы болашаққа сеніммен қарайды, 30,7%-ы жағдайды «сабырмен, үмітсіз» қабылдайды. Қорқыныш пен үмітсіздік жағдайы жастардың 1,3%-ына тән. Жастар өздерінің жақындары үшін қауіптенеді, сондай-ақ өздерінің негізгі қауіптерінің арасында жастар болашақта өзін таба алмаудан (21,3%) және өз әлеуетін іске асырмаудан (21,2%) қорқады. Жастардың өзін сенімді сезінуі үшін оның тұрақты жұмысы, жеке баспанасы және

лайықты табыс деңгейі қажет. Сауалнамаға қатысқандардың пікірінше, табысқа жетуге кедергі келтіретін негізгі себептер – сыбайлас жемқорлық пен бюрократия, үлкен өмірлік мақсаттардың жоқтығы, экономикалық жағдайлардың нашарлығы, байланыстардың жоқтығы. Айта кету керек, себептердің басым көпшілігі сыртқы сипатқа ие және мемлекеттік саясат шараларының арқасында толығымен жойылады. Осылайша, Қазақстанда жастар саясаты саласындағы ең өзекті проблемалар денсаулық, жұмыспен қамту, көші-қон мәселелері болып қала береді; жастар өздерінің күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тұрақты табыс алуға ұмтылады.

⁷⁹ Қазақстан жастары» әлеуметтік зерттеуі / «Жастар» F3O. -Нұр-Сұлтан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yrauvd107iow2ei1fq332.pdf>.

3.3 Жаңа заңнамалық бастамалар мен жастармен жұмыс тәсілдері

Әлеуметтік мобильділік тұрғысынан елдің жас халқы мемлекеттік институттар тарапынан ерекше назар аударуды қажет етеді. Бұл тұрғыда мемлекеттік жастар саясаты кез-келген мемлекеттің әлеуметтік-саяси дамуының маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Құқықтық шеңберлер жастардың мемлекеттік қызметтерге қолжетімділігі үшін маңызды фактор және олардың жеке дамуы мен тәуелсіз ересек өмірге көшуіне жағдай жасайды. Бұл шеңберлер сондай-ақ жастардың қоғамдық-саяси өмірге қатысуы және олардың мемлекетпен өзара іс-қимылы үшін мүмкіндіктерді белгілейді. Жастар саясаты туралы Заң және осы саладағы өзге де құқықтық актілер – жастармен жұмыс жасау мәселелерінде мемлекеттік мекемелердің де, ҰЕҰ-ның да негізгі мүдделі тараптары мен қызмет салаларын айқындайтын заңнамалық база. Заң «жастар» және «жастар мекемелері» ұғымдарын айқындайды, жас шектеулерін белгілейді, жастар мен мемлекет арасындағы өзара іс-қимылды реттейді.

Қазіргі уақытта ЭЫДҰ-ның 14 елінде жастар туралы қандай да бір арнайы заң қабылданған. ЭЫДҰ мүшелері болып табылмайтын, бірақ жастар саясаты туралы заңдары бар елдерге мыналар жатады: Болгария, Бразилия, Коста-Рика, Перу, Румыния және Украина. ЭЫДҰ-ның арнайы заңнамасы жоқ кейбір елдерінде жастар саясаты өскелең ұрпақтың мүдделерін қозғайтын әртүрлі салалық құжаттармен айқындалады. Мысалы, Норвегияда жастардың құқықтары негізінен балалар туралы және әлеуметтік қорғау туралы заңдармен реттеледі. Сонымен бірге, халықаралық сарапшылардың бағалауына сәйкес, тиісті заң бар елдер мемлекеттік органдардың жастар саясатын жүзеге асыруы кезінде нақты

ынталандырулар мен міндеттердің жоқтығына не ведомствоаралық үйлестірудің болмауына едәуір сирек сілтеме жасайды.

Осы саладағы әртүрлі нұсқаулықтар мен зерттеулер тиімді және ойластырылған жастар саясаты үшін қажетті негізгі аспектілерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- жастарды дамыту жөніндегі жұмысты басқарып, бағыттап, үйлестіріп, шоғырландыратын жастар ісі жөніндегі мемлекеттік органның болуы;

- жастар/жас тұрғындар ұғымының нақты анықтамасы, саяси шаралар мен стратегиялар дамуға бағытталған жас шектеулерін және / немесе халық топтарын белгілеу;

- нақты және айқын стратегия мен іс-қимыл жоспары, сондай-ақ мемлекеттік органдардың есептілігін қамтамасыз ету және болашақта жастар саясатын жақсарту үшін стратегиялардың іске асырылуын мониторингтеу және бағалау механизмдері;

- жастардың әртүрлі санаттарының қажеттіліктерін көрсететін зерттеулер бойынша статистикалық деректер мен деректер базасын дайындау, жастар саясатын іске асыру нәтижелері туралы эмпирикалық ақпарат;

- жастар әлеуетін толық көлемде ашу және қоғам өміріне оң үлес қосу мақсатында жастарды және жастар саясатын ресурс ретінде қарастыратын көзқарас қалыптастыру, жастарды қолдау;

- жастардың саяси процестерге қатысуын қамтамасыз ету, жастар ұйымдарының қоғамдық және саяси өмірге тартылуын арттыру;

- жастар саясатына сектораралық көзқарас, ол жастардың өмірінде «жастар саласына» тікелей қатысты, одан тыс шығатын белгілі бір рөл атқаратын мемлекеттік саясаттың әртүрлі секторларын біріктіру;

- тиімді іске асыру үшін тұрақты ресурстар қажет болатын жастар саясатына жеке бюджетті бекіту;

- жергілікті, өңірлік және ұлттық

деңгейлерде жүзеге асырылатын саясат арасында байланыс орнату, барлық деңгейлерде жауапкершілік пен міндеттерді айқындау, ынтымақтастыққа, үйлестіруге және әріптестікке ұмтылу;

– жастар стратегиясының халықаралық практикаларға, озық практиканың стандарттары мен ұсынымдарына сәйкестігі⁸⁰.

ЭЫДҰ құрамында да, осы ұйымнан тыс жерлерде де әртүрлі елдердегі жастар туралы кейбір заңдар жастар саясаты мен елдің стратегиясын әзірлеуде жастар ұйымдарының өкілдігін қолдау және көтермелеу механизмдерін айқындайды. Мысалы, Эстония, Финляндия және Исландиядағы жастар туралы заңдар бірқатар өлшемдерге сәйкес келетін ұлттық жастар ұйымдарын қаржыландырудың тұрақты көздеріне кепілдік береді. Финляндия, Люксембург және Словения жастары туралы заңдарда Ұлттық жастар кеңесінің мәртебесі мен функциялары туралы ережелер бар, оның ішінде мүшелік шарттары, жастар кеңесі мүшелерінің міндеттері көзделген.

Жастарды қолдаудың мемлекеттік шараларының нәтижелері әлемдік рейтингтердегі елдің позициясына айтарлықтай әсер етеді. 2021 жылғы маусым мен тамызда бүкіл әлемдегі жастардың жағдайын өлшейтін екі жаһандық индекс жарияланды – бұл Жастардың даму индексі 2020 (бұдан әрі – ЖДИ) және Жастардың прогресс индексі 2021 (бұдан әрі – ЖПИ).

ЖДИ 2010-2018 жылдар аралығындағы әлемдік деректерді талдау негізінде дайындалды, өйткені бұл ең өзекті және салыстырмалы ғаламдық ақпарат. Индекстің жариялануы 2020 жылға жоспарланған, бірақ COVID-19 пандемиясының әсері оның жариялануын 2021 жылдың жазына дейін қалдырды. Ағымдағы

ЖДИ 181 елдегі көрсеткіштерді өлшейді. Ұлттық өлшемдер жастар дамуының 6 бағыты бойынша жүргізілді: *денсаулық және әл-ауқат, білім беру, жұмыспен қамту және мүмкіндіктер, саяси және азаматтық қатысу, теңдік және инклюзивтілік, 15 пен 29 жас аралығындағы жастар арасындағы бейбітшілік пен қауіпсіздік (кейбір жағдайларда 24 жасқа дейінгі жастар)*.

ЖПИ бүкіл әлемдегі жастардың өмір сүру сапасын, оның ішінде әлеуметтік және экологиялық аспектілерді өлшейді және 2011-2020 жылдардағы 150 елдің деректерін қамтиды. ЖПИ әлеуметтік прогресс индексінің жалпы әдіснамасы негізінде құрылған және 3 өлшемнен тұрады: жастардың қажеттіліктері, әлауқатының негіздері және мүмкіндіктері, олар өз кезегінде 12 компоненттен және 58 көрсеткіштен тұрады. Биылғы ЖПИ жаңалығы оған 4 жаңа экологиялық индикатор енгізілді: климаттың өзгеруі, материалдық із, биоалуантүрлілік жоғалуы және жер жүйесінің өзгеруі.

Қазақстан орташа көрсеткіштерді көрсетуде, алайда ЖДИ бойынша жастардың даму деңгейі жоғары елдер тобына кірді және 70-ші орында тұр, ал ЖПИ бойынша біздің еліміз 9 тармаққа көтеріліп, 54-ші орынға ие болды (2017 жылы – 63-ші орын).

2016 жылы ЖДИ рейтингінде Қазақстан 181 елдің ішінде 61-ші орынды иеленді. Денсаулық пен әл-ауқат саласында ең жоғары көрсеткіштер байқалды – 115 балл, білім – 100 балл. Саяси және азаматтық қатысу салаларында орташа коэффициенттер байқалды, сәйкесінше 81 балл және 67 балл. Ең төменгі көрсеткіш – жұмыспен қамту саласы және жастар үшін мүмкіндіктер – 35 балл.

3.3-кесте. 2016 жылғы ЖДИ рейтингіндегі Қазақстан көрсеткіштері

Жыл	Орын	Орташа есеп	Денсаулық және әл-ауқат	Білім	Жұмыспен қамтылу және мүмкіндіктер	Азаматтық қатысу	Саяси қатысу
2016	61	0,668	115	100	35	67	81

⁸⁰ Denstad F. Y. (2009), *Youth Policy Manual: How to develop a national youth strategy*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

2020 жылғы рейтингте Қазақстан 9 позицияға төмендеп, Грузиямен бірге 70-ші орынға жайғасты. Біршама төмендегеніне қарамастан, біз жастардың даму деңгейі жоғары елдер тобында қалуды жалғастырудамыз. Атап айтқанда, «жастардың денсаулығы мен әл-ауқаты» бағыты бойынша республика жоғары коэффициент – 120 балды көрсетуді жалғастыруда. Сондай-ақ, жұмысқа орналастыру және мүмкіндіктер саласындағы көрсеткіштер 35-тен 55 балға дейін өсті. Саяси және азаматтық қатысу бір

жалпы көрсеткішке біріктірілді, ол 136 баллды құрады, бұл жастар дамуының 6 бағытының ішіндегі ең жоғарғысы.

2021 жылы ЖДИ-ге «Теңдік және инклюзия», «Бейбітшілік және қауіпсіздік» өлшемдерінің екі жаңа бағыты енгізілді, олар бойынша Қазақстанда тиісінше 43 балл және 68 балл бар.

Соңғы 5 жылдағы негізгі теріс үрдістердің бірі жастардың білім беру саласындағы көрсеткіш 56 балға дейін төмендеді, ал 2016 жылы ол 100 балды құрады.

3.4-кесте. 2020 жылғы ЖДИ рейтингіндегі Қазақстан көрсеткіштері

Жыл	Орын	Орташа есеп	Теңдік, инклюзия	Денсаулық және әл-ауқат	Білім	Жұмыспен қамтылу және мүмкіндіктер	Азаматтық және саяси қатысу	Бейбітшілік және қауіпсіздік
2020	70	0,731	43	120	56	55	136	68

ЖПИ рейтингіне қатысты 2017 жылдың нәтижесімен салыстырғанда Қазақстан көрсеткіштерін едәуір жақсартып, 54-ші орынға ие болғанын атап өткен жөн (2017 жылы – 63-ші орын). ЖПИ 12 негізгі компонентінің 9-тармағы бойынша пайыздық коэффициенттердің артуы, оның ішінде мынадай үш тармақта айтарлықтай жақсару байқалады:

- тұрғын үй жағдайы – 25,62 балға өсті. Бұл арттыру «Жастар үшін тұрғын үйге қолжетімділік» көрсеткішінің 1,7 есе – 32,43-тен 58 балға дейін жақсаруына негізделген;

- жеке құқықтар – 21,52 балға өсу. Бірінші кезекте бұл «Парламенттегі жас депутаттардың пайызы» көрсеткішінің жақсаруы есебінен болды;

- қажеттілігі денсаулық және әл-ау-

қат – 15,07 балға өсу, бұл «Инфекциялық емес аурулардан жастардың өлімі» көрсеткішінің жақсаруына байланысты.

Келесі компоненттерде шамалы төмендеу байқалады:

- базалық білімге қол жеткізу – 7,43 балға төмендеу. Осы бағытта «Орта білім алуда гендерлік тепе-теңдік» көрсеткішінің төмендеуі байқалады;

- инклюзивтіліктің көрсеткіші – 3,02 балға төмендеу. Атап айтқанда, БҰҰ мамандары «Азшылықтарға қатысты кемсітушілік пен зорлық-зомбылық» көрсеткішінің нашарлағанын атап өтті;

- тамақтану және базалық медициналық қызмет көрсету – 1,25 балға төмендеу, оның ішінде «Жастардың жұқпалы аурулардан өлім-жітімі» көрсеткішінің нашарлауына байланысты.

3.5-кесте. 2017 және 2021 жылдардағы ЖПИ нәтижелері

Көрсеткіштер	2017 жыл	2021 жыл
Тұрғын үй жағдайлары	70,71	96,33
Ақпарат пен коммуникацияларға қол жеткізу	71,32	79,52
Таза су мен санитария қызметтеріне қол жеткізу	70,63	79,4
Жоғары білімге қол жеткізу	66,03	66,72
Жеке бас бостандығы және таңдау	54,49	65,72

Жеке қауіпсіздік	61,18	63,54
Денсаулық және әл-ауқат	46,62	61,69
Қоршаған орта сапасы	36,04	48,18
Жеке құқықтар	24,13	45,65
Тамақтану және негізгі медициналық көмек	96,09	94,84
Негізгі білімге қол жеткізу	98,8	91,37
Инклюзивтілік	57,06	54,04

Сонымен қатар, қазіргі уақытта Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша жастарды дамытудың қазақстандық индексі әзірленуде, оны мемлекеттік жастар саясаты туралы жаңа заң жобасына енгізу жоспарланып отыр. Халықаралық стандарттарға сүйене отырып, отандық индекс жастарды дамыту үшін құрылған мемлекеттік қолдау жүйелерінің тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Жалпы, ол орталық мемлекеттік және жергілікті атқарушы органдардың жастардың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын арттыру мәселелеріндегі қызметін әдіснамалық қолдауға бағытталады, нәтижесінде Қазақстанның әлемдік рейтингтегі позициясына оң ықпал ететін болады.

Шетелде жастар стратегиясының бірқатар мысалдары байқалғанына қарамастан, елдің жастар және жастар саясаты туралы заңды әзірлеудің дұрыс тәсіліне өлшенетін стандарттарды, индикаторлар мен халықаралық бағдарларды белгілейтін бірыңғай жүйе жоқ. Дегенмен, жастар

саясаты мәселелерін тиімді реттеу үшін жағдай жасау кезінде ұсынылатын бірқатар шараларды атап өтуге болады.

Сапалы интеграцияланған жастар саясатын әзірлеу және инвестициялау. Ұлттық жастар стратегиялары нақты деректерге негізделуге, әртүрлі стейкхолдерлер – салалық министрліктердің, мемлекеттік органдар мен жастар өкілдерінің қатысуымен әзірленуге тиіс. Тиімді жастар саясаты көрсеткіштерінің бірі – мониторинг пен оның нәтижелерін бағалаудың нақты механизмдер. Саяси өмірдің қолжетімділігі мәселелерінде, әсіресе жастар стратегиялары бойынша ұсыныстар беру кезінде жастарды жас өлшемдері бойынша кемсіту болмауы керек. Жастар мәселелері жөніндегі заңнамалық құжат NEET санатындағы жастарды, мүмкіндіктері шектеулі жастарды қолдау және т.б. сияқты халықтың әлеуметтік осал топтарындағы жас әйелдер мен еркектерге көмек көрсету мәселелерін жеке реттеуі тиіс.

3.6-кесте. Интеграцияланған жастар саясатының мысалдары

Жастар саясатын әзірлеуге жастардың қосқан үлесі	Жастар өкпідері	Білім беру	Жұмыспен қамтылу	Денсаулық
	<i>Ынтымақтастық жөніндегі іс-шараларды өткізу:</i>	– оқудан шығарылған, үлгерімі төмен және мінез-құлық және мотивация проблемалары бар студенттермен жұмыс; – оқушыларды азаматтық және азаматтық ұстаным ұғымдарына оқыту (ҰЕҰ және жас волонтерлер арқылы)	– кәсіби жолды таңдауды жеңілдету үшін кеңес беру; – жастар семинарларын және жұмысқа орналастыру бойынша басқа да іс-шараларды ұйымдастыру	– жастар ұйымдарының бейресми кездесулерінде салауатты өмір салтын насихаттау (мысалы, құрдастарына білім беру); – денсаулық сақтау органдарымен және министрлігімен бірлескен іс-шаралар өткізу
	<i>Саяси өмірге қатысу: жастар мәселелерін талқылау</i>	– білім берудің маңыздылығына назар аудару; – осал оқушыларға, біліктілігі төмен мектеп түлектеріне, мектептегі зорлық-зомбылық құрбандарына қатысты кешенді көмек шаралары туралы пікірталастарды бастау	– жастардың еңбек нарығына қатысуын арттыру, жастардың экономикалық белсенділігін арттыру; – жастарды жұмыспен қамту саясаты бойынша талқылауларға қатысу	– денсаулық сақтау саясатын әзірлеуге жастардың қатысуына жәрдемдесу; – жастардың денсаулығы үшін ауыр зардаптарға әкеп соқтыратын психобелсенді заттарды теріс пайдаланудың алдын алу бойынша саяси талқылауларға қатысу
	<i>Жастар ұйымдары мен жастар саясаты қызметін үйлестіру:</i>	– мектеп оқушылары үшін сыныптан тыс іс-шараларды қамтамасыз ету; – жастардың даму стратегиясын мектеппен, әлеуметтік қызметкерлермен, полициямен және жастардың маргиналдандыруына қарсы басқа да органдармен үйлестіру	– жастарды жұмыспен қамту, тұрғын үй, әлеуметтік және отбасылық саясат саласындағы бағдарламалар үшін іс-қимылдарды үйлестіру және ұсыныстар беру	– жастар арасында жиі кездесетін аурулардың алдын алу шараларын денсаулық сақтау, әлеуметтік сала секторларымен үйлестіру

Жастар саясатының тиімді көрсеткіштерінің бірі – жастар саясатының нәтижелерін мониторингілеу мен бағалаудың нақты механизмдерінің болуы. Жастар ісі жөніндегі заңнамалық құжат халықтың әлеуметтік осал топтарынан шыққан жас әйелдер мен ерлерге көмек көрсету мәселелерін жеке реттеуі тиіс (NEET санатындағы жастарды, мүмкіндіктері шектеулі жастарды қолдау және т.б.).

Жас халықтың әртүрлі санаттары арасындағы теңсіздікті жою үшін жасына, жынысына және басқа да сипаттамаларына қарай бөле отырып, тұрақты негізде деректер жинауды жүзеге асыру қажет. Жүйелі әлеуметтік зерттеулер жүргізу аймақтық ерекшеліктерді және

жастардың басқа да сипаттамаларын ескере отырып, жастардың қажеттіліктерін анықтауға көмектеседі.

Қазақстанда жастарды әлеуметтік қолдау – қарастырылып отырған әлеуметтік топқа қатысты мемлекеттік саясаттың негізгі бағыты. Осы тұрғыда «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы сияқты стратегиялық құжатты ерекше атап өткен жөн, оған сәйкес жастарға арналған әлеуметтік қызметтер өз қызметін жастардың зияткерлік, рухани, дене бітімі, шығармашылық дамуы, кәсіптік даярлығы және кәсіпкерлік әлеуетін іске асыру үшін жағдайлар жасау мақсатында жүзеге асырады.

2021 жылы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі қолданыстағы «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңға әлеуметтік қолдау мәселелері бөлігінде бірнеше түйінді өзгерістер енгізуді жоспарлап отыр. Атап айтқанда, мыналар көзделеді:

- «жастардың әлеуметтік қызметтері» ұғымын енгізу (әлеуметтік, психологиялық, құқықтық, педагогикалық, еңбек, медициналық қызметтерді барлық ЖРО бір терезе қағидаты бойынша көрсететін болады; бұдан басқа, жастарға арналған қызметтер бойынша арнайы стандарт әзірленетін болады);

- «жастарға арналған әлеуметтік қызметтер» ұғымын енгізу – жас қазақстандықтарға (1) тұрғылықты жері бойынша бос уақытты ұйымдастыру бойынша,

(2) кәсіпкерлік қызметті, жастардың өзін-өзі басқаруын және отандық заңнамаға қайшы келмейтін өзге де әлеуметтік маңызы бар бағыттарды қолдау және дамыту бойынша қызметтер көрсететін заңды тұлғалар;

- жастардың жеке және әлеуметтік дамуын қолдауға бағытталған іс-шараларды жүзеге асыратын жастармен жұмыс жөніндегі маманның ұстанымын енгізу; ол мемлекеттік жастар саясаты мәселелері жөніндегі уәкілетті орган бекіткен арнайы талаптарға сәйкес келетін қажетті біліктілігі болуы керек.

Жоғарыда көрсетілген бастамалар мемлекеттік жастар саясаты саласындағы заңнаманы жетілдіруге және жастардың барлық әлеуметтік топтарымен жұмыс сапасын арттыруға ықпал ететін болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінгі әлем 30 жыл бұрынғы жағдайдан мүлдем өзгеше. Атап айтқанда, бұл тұжырым «шикізат қосымшасынан» әлемнің ең дамыған отыз мемлекетінің қатарына кіру мақсатын қойған елге айналған біздің еліміз үшін әділетті. Бірақ болып жатқан қоғамдық-саяси өзгерістерге қарамастан, жастар әрқашан халықтың ең ұйымдасқан, әлеуметтік белсенді топтарының бірі болып қала береді, ол объективті түрде жаңа идеялардың, қоғамның өміршеңдігі мен энергиясының генераторы болып табылады. Жастар – елдің болашағы ғана емес, сонымен бірге оның бүгіні.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев қазіргі жастарды төмендегідей сипаттайды: *«бүгін Тәуелсіздіктің құрдастары 30 жаста. Олар егемен елде туып-өскен, санасы ашық. Олардың сапалы жаңа дүниетанымы мен өмір салты бар. Олар үшін Тәуелсіздік – аксиома. Бұл – жастардың санасында егемендік ұғымының орнығуын айғақтайтын қалыпты құбылыс. Алайда, Тәуелсіздіктің құндылығын түсіну өскелең ұрпақтың жадында мәңгі сақталуы үшін, олар бізге қандай бағамен келгенін білуі керек».*

Қазақстандық жастардың үміті мен мүдделері мемлекеттік жоспарлау жүйесінде әрдайым маңызды орында болды. Ел болашағын қалыптастырудағы шешуші рөлдің маңыздылығын сезіну ертең қандай ұрпақ өмір сүретініне, ол елді әлемдік деңгейде лайықты көрсете алатынына, өз елінің гүлденуі үшін жұмыс істеуіне байланысты. Сондықтан, «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» бірінші Заңнан және одан кейінгі нормативтік құқықтық актілерден бастап, мемлекеттік жастар саясатының бүкіл жүйесі жас қазақстандықтардың жеке және кәсіби дамуына бағытталған.

Жалпы, мемлекеттік жастар саяса-

ты үздік әлемдік практикалардың жүйелендірілуімен және интеграциялануымен, сондай-ақ қазақстандық жастарды шоғырландыру үшін өздерінің қолайлы механизмдерін әзірлеумен сипатталды. Осы әлеуметтік топқа жағдай жасау үшін функционалдық мүмкіндіктерді жинақтайтын негізгі көзі мемлекет пен оның жас азаматтарының өзара қарым-қатынасын реттейтін заңнамалық база болып табылады. Қабылданатын мемлекеттік нормативтік құқықтық актілер жастардың әлеуетін дамытуға және оларды елдің әлеуметтік-экономикалық қызметіне енгізуге бағытталған. Мемлекеттік жастар саясатының моделі мемлекет жүзеге асыратын және жастарды қолдауға бағытталған әлеуметтік-экономикалық, саяси және құқықтық шаралар жүйесіне негізделеді.

Тәуелсіз Қазақстанның жастар саясатын қалыптастыруда жастарды қолдауға бағытталған бағдарламалар мен жобалар ерекше рөл атқарды: «Болашақ» халықаралық стипендиясы», «Серпін-2050», «Жасыл Ел», «Дипломмен – ауылға!», «Жастар тәжірибесі» және т.б. Барлық бағдарламалар мен жобалардың басты мақсаты жастардың әртүрлі санаттарына кәсіби қалыптасуы мен өсуіне қолдау көрсету болды. Мемлекеттік қызметте, қоғамдық-саяси қызметте және бизнесте өз қабілеттерін көрсету үшін «Жастар кадрлық резерві» бағдарламасы бойынша белсенді өмірлік ұстанымы бар жас азаматтарға арнайы мүмкіндіктер беріледі. Сондай-ақ бүгін біз үздік шетелдік жоғары оқу орындарын бітірген және қазір еліміздің даму стратегиясын қалыптастыруға және одан әрі іске асыруға қатысып жатқан мыңдаған жас қазақстандықтарды мақтан ете аламыз.

Ағымдағы жылдан бастап жастарды қолдаудың 2021-2025 жылдарға арналған кешенді жоспарын қабылдауға байланысты қазақстандық саясаттың қаралып отырған сегментін іске асырудың жаңа кезеңі басталды. Посткеңестік кезістікте дәл біздің елімізде қолданыстағы заңнамаға «NEET санатындағы жастар»

ұғымы алғаш рет енгізілгенін, сондай-ақ Жастарды дамытудың отандық индексі енгізілгенін атап өту қажет. «Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасын, атап айтқанда, оның қазіргі қазақстандық жастарды қолдау және дамыту шараларына толығымен арналған «Тәуелсіздік ұрпақтары» бағытын іске асырудың маңыздылығы туралы бөлек айта кеткен жөн.

Әлемдік тенденциялар адамдардың санасында өзгеріс тудырады және жастар саясатының басты міндеттерінің бірі – ұлттық сана-сезімді, құндылықтар мен мәдениетті сақтау. Сонымен, қазіргі жастар үшін дәстүрлі құндылықтар – отбасы мен достар басымдыққа ие болып қала береді. Сонымен қатар, жастар гаджеттерге көбірек уақыт жұмсайды, клиптік мәдениет және жаңа ақпараттық технологияларды игеру басым үрдістерге айналуда.

Қазіргі жастар саясатында патерналистік көзқарастың басым болуына,

идеологиялық және насихаттық құрамдас бөлікке, тиісті жастағы азаматтардың жастар ұйымдарының қызметіне қатысу деңгейінің төмендігіне назар аудару қажет. Сондықтан жастар саясаты тез өзгеретін әлемнің сын-қатерлеріне жауап беру үшін одан да икемді болуы керек.

Алдағы жылдары жас қазақстандықтардың өз құқықтарын, міндеттерін терең түсінуіне және олардың өз елі үшін жауапкершілігін, этникалық, діни және мәдени ерекшеліктерге толеранттылығын арттыруға жәрдемдесу қажет. Жастардың қоғамдық өмірге қатысу деңгейін арттыратын іс-шараларға назар аудару қажет, бұл волонтерлік, қайырымдылық, табиғат қорғау қызметі және басқа да әлеуметтік жобалар. Осылайша Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатының нәтижелілігі әкімшілік және қаржы ресурстарында емес, қоғам үшін өзекті және маңызды мәселелер бойынша жастардың белсенді және өнімді қызметінде өлшенетін болады.

ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

1. Қазақ КСР-дегі мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының 1991 жылғы 28 маусымдағы Заңы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 7 шілдедегі N 581 Заңымен.
2. Зайниева Л.Ю. Қазақстандағы мемлекеттік жастар саясатының қалыптасуы // Ярославль педагогикалық хабаршысы. - 2013. - № 2. - 133-137-б.
3. О Бала құқықтары туралы конвенцияны ратификациялау туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы.
4. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 1999 жылғы 28 тамыздағы N 73 Жарлығы.
5. «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 7 шілдедегі № 581-II Заңы (2014 жылғы 13 қаңтардағы өзгертулер мен толықтырулармен).
6. Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асырудың тұжырымдамалық тәсілдерін қалыптастыру. Аналитикалық есеп // <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2020/08/doklad-formirovanie-konceptualnyh-podhodov-po-realizacii-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki.pdf>.
7. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 1999 жылғы 28 тамыздағы N 73 Жарлығы.
8. «Қазақстан жастары» бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 17 ақпандағы N 249 қаулысы.
9. Жастар саясатының 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 13 ақпандағы N 155 қаулысы.
10. Жастар саясатының 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 18 шілдедегі N 734 Қаулысы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 19 қыркүйектегі N 1411 Қаулысымен.
11. Қазақстан Республикасының азаматтарын патриоттық тәрбиелеудің 2006-2008 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 10 қазандағы N 200 Жарлығы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 18 маусымдағы N 829 Жарлығымен.
12. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы No 1118 Жарлығы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы No 205 Жарлығымен.
13. «Қазақстан-2020: болашаққа бастар жол» Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы No 191 қаулысы.
14. Мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы (07.07.2020 ж. енгізілген өзгерістер).
15. Тасболатова А.А. Қазақстан Республикасындағы баланың саяси құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың құқықтық механизмі: проблемалары мен даму перспективалары: дис. ... докт. Филос. (PhD). – Алматы, 2020. -157 б.
16. Ростовская Т.К. Жастар мен жас отбасының құқықтық мәртебесінің әлеуметтік құрылысы // Нижний Новгород университетінің хабаршысы. Н.И.Лоба-

чевский. «Әлеуметтік ғылымдар» сериясы. - 2014. - № 3 (35). - С. 91–95.

17. БҰҰ: Жастар // <https://www.un.org/ru/global-issues/youth>

18. Defining youth in contemporary national legal and policy frameworks across Europe // <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Analytical+paper+Youth+Age+Bojana+Perovic+4.4.16.pdf/eb59c5e2-45d8-4e70-b672-f8de0a5ca08c>.

19. Бәйішев Ж. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы. - Алматы, 2001. - 125 б.

20. Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Мемлекет және құқық теориясының мәселелері: оқу құралы. - М.: ЭКСМО, 2005. - 649 б.

21. Тихомандрицкая О.А. Жастардың әлеуметтену кезеңіндегі құндылықтар мен өзіндік көзқарас: дис. ... психол. ғылым. кандидаты: 19.00.05. - М., 2000. - 179 б.

22. Молодеева А.И. Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің психологиялық-педагогикалық сипаттамасы // ҚМУ хабаршысы. - 2010. - № 3. - 17-24 б.

23. Лисовский В.Т. Жастардың идеалдары мен өмірлік жоспарларын зерттеу әдістемесі мен әдістемесі: автор. дис. ... психол. ғылым. кандидаты - Л.: Ленинград. күй ун-т, 1968. - 286 б.

24. Әлеуметтанудың қысқаша сөздігі / Астында. жалпы ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапин. - М.: Политиздат, 2001. - 480 б.

25. Салағаев А.Л., Шашкин А.В. Жастар топтары: пилоттық зерттеу тәжірибесі // Сотсис. - 2004. - № 9. - 50–58-б.

26. Мәжіліс пен мәслихаттардағы квота әйелдерге, жастарға және мүмкіндігі шектеулі жандарға беріледі. <https://informburo.kz/novosti/raspredelyat-deputatskie-mandaty-v-mazhilis-i-maslihat-predlagaetsya-i-sredi-lic-s-invalidnostyu>.

27. Ланцов А.Е. Инфрақұрылым: түсі-

нігі, түрлері және мәні // Статистика және экономика. - 2013. - № 3. - б. 47-52.

28. Мәжіліс пен мәслихаттардағы квота әйелдерге, жастарға және мүмкіндігі шектеулі жандарға беріледі. <https://informburo.kz/novosti/raspredelyat-deputatskie-mandaty-v-mazhilis-i-maslihat-predlagaetsya-i-sredi-lic-s-invalidnostyu>.

29. Мемлекеттік жастар саясаты: тарихы // <https://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/62-gosudarstvennaya-molodezhnaya-politika-istoriya>.

30. «Қазақстан Республикасы Ақпарат және әлеуметтік даму министрлігінің Жастар және отбасы істері комитеті» республикалық мемлекеттік мекемесінің ережесі. Қазақстан Республикасы Ақпарат және әлеуметтік даму министрінің 2019 жылғы 28 наурыздағы № 30 бұйрығымен бекітілген.

31. Қазақстанның мемлекеттік жастар саясатын одан әрі дамытудың жетістіктері мен міндеттері // <https://www.tarlan.kz/ru/article/uspey-y-vizovi-dalneyshego-razvytyya-gosudarstvennoy-molodejnoj-polytyky-kazaxstana.html>.

32. Қазіргі Ресейдегі жастар саясаты: университеттерге арналған оқулық / Т.К. Ростовская, Е.А. Князкова. - М.: «Юрайт» баспасы, 2020. - 155 б.

33. «Жас Отан» - жұмыс істейді! // <http://www.parlam.kz/ru/blogs/berdongarov/Details/4/330>.

34. Сайт деректері // <http://jasotan.com>.

35. «Қазақстан жастары» бағдарламасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 17 ақпандағы N 249 Қаулысы.

36. «Мемлекеттік жастар саясатының жағдайы: қажеттіліктер және әлеуметтік тәжірибе» социологиялық зерттеу / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. - Астана, 2017 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/790/790cd4ce4cf8855813196661a7e013ac.pdf>.

37. «Қазақстан жастары» социологиялық зерттеулері / «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы. - Астана, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yraudv107iow2ei1fq332.pdf>.

38. Дүниежүзілік халық санының болашағы 2019 – II том: Демографиялық профильдер. Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті, халықты қамту бөлімі шығарған. Сатылым № E.20.XIII.8

39. Дүниежүзілік халық санының болашағы 2019: маңызды оқиғалар. Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті, халықты қамту бөлімі шығарған. Сатылым № E.19.XIII.4.

40. Kew, J et al (2013) Generation Entrepreneur? The state of global youth entrepreneurship: Understanding the entrepreneurial attitudes, aspirations, and activities of young people. Youth Business International & Global Entrepreneurship Monitor

41. «Еңбек» Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы No 746 қаулысы.

42. Тиімділік байқалмайды: «Нұр Отан» партиясының жас депутаттары «Серпін» және «Дипломмен – ауылға!» бағдарламалары туралы. // https://www.kt.kz/rus/society/effektivnosti_ne_nablyudaetsya_molodye_deputaty_nur_otan_o_1377915354.html.

43. Бір стипендиатқа жылына шетелде академиялық оқуға жұмсалатын орташа шығындар // <https://bolashak.gov.kz/images/%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC.pdf>.

44. Қазақстан «Серпін» бағдарламасы бойынша гранттар санын көбейтеді // https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-uvelichat-kolichestvo-grantov-po-programme-serpin_a3845010.

45. Жастар саясатын дамыту: «Жас Отан» іргетасын қалады, //

<https://strategy2050.kz/ru/news/razvitie-molodezhnoy-politiki-jas-otan-zalozhil-ee-osnovy/>.

46. «Жастар саясатындағы одан әрі нысаналы индикаторларды қалыптастыру» баяндамасы. - Нұр-Сұлтан: ҚҚДИ «Рухани жағу», 2020 ж.

47. Жаһандық тәуекелдер дәуіріндегі Ресей мен Еуропадағы жастар саясаткерлерінің дағдарысқа қарсы әлеуеті: ұлттық қиял, патриотизм және әлеуметтік араласу // <https://spb.hse.ru/mirror/pubs/share/450924001.pdf>.

48. Жас болу қиын емес: Германияда олар жастарға қиындықтармен жалғыз қалмауға қалай көмектеседі // <https://euro-pulse.ru/eurotrend/ne-trudno-byit-molodyim-kak-v-germanii-pomogayut-molodezhi-ne-ostatsya-naedine-s-problemami/>.

49. Жапония // <https://youthworker.by/images/normativnie%20dokumenti/Japan.pdf>.

50. Жастармен жұмыс // <https://www.hm.ee/ru/meropriyatiya/molodyozhnaya-sfera/rabota-s-molodyozhyu>.

51. Жастармен жұмыс. Қолданбалы жоғары білім // <https://www.narva.ut.ee/ru/rabota-s-molodezhnyu>. Финский центр молодежи // <https://jashome.org/ru/novosti/finskij-tsentr-molodezhi>.

52. Финляндия жастар орталығы // <https://jashome.org/ru/novosti/finskij-tsentr-molodezhi>.

53. Болашаққа қамқорлық // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-obudushhem-375920/>.

54. UNDP (2012) Enhancing Youth Political Participation throughout the Electoral Cycle.

55. UNDP and IPU, (2012) Global Parliamentary Report.

56. Convention on Biological Diversity UN FAO; UN Convention to Combat Desertification; United Nations Children's

Fund; United Nations Department of Economic and Social Affairs.

57. Saxena et al, 2007.

58. Patel, Flisher et al, 2007; United Nations Children's Fund, 2012.

59. Kessler et al, 2005.

60. World Health Organization, 2008.

61. Kessler and Frank, 1997.

62. «Әр үшінші видео Путиннің сарайы туралы». ТикТокты наразылық толқыны қалай басып алды // <https://rus.postimees.ee/7161898/kazhdoe-trete-video-pro-dvorec-putina-kak-tiktok-zahlestnula-protestnaya-volna>.

63. Denstad F. Y. (2009), Youth Policy Manual: How to develop a national youth strategy, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

64. Салиқалы жұмыс. 18 жастағы тиктокерлер қалай миллиондаған теңге табады // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/sereznaya-rabota-tiktokeryi-18-let-zarabatyivayut-millionyi-426486/.

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғымдақ даму министрлігі
Министерство информации и
общественного развития Республики Казахстан
Ministry of Information and Social Development
of the Republic of Kazakhstan

ҚАЗАҚСТАН
ТӘУЕЛСІЗДІГІНЕ
30 ЖЫЛ

Jastar
ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ

«МОЛОДЕЖНАЯ ПОЛИТИКА В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ»

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ДОКЛАД

2021 год

ОГЛАВЛЕНИЕ

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ	4
ВВЕДЕНИЕ	5
ГЛАВА 1. Институциональное становление молодежной политики Республики Казахстан.....	8
1.1 Законодательные аспекты реализации государственной молодежной политики	9
1.2 Теоретическое обоснование правового статуса молодежи.....	18
1.3 Организационно-правовые аспекты формирования социальной инфраструктуры государственной молодежной политики.....	23
ГЛАВА 2. Ключевые механизмы и институты реализации государственной молодежной политики.....	35
2.1 Государственные программы поддержки молодежи.....	38
2.2 Молодежные организации: роль, статус и возможности	47
2.3 Молодежные ресурсные центры: потенциал развития регионов	58
ГЛАВА 3. Актуальные вопросы государственной молодежной политики.....	67
3.1 Глобальные тренды в развитии и реализации молодежной политики.....	68
3.2 Основные проблемы современной казахстанской молодежи	78
3.3 Новые законодательные инициативы и подходы в работе с молодежью	82
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	88
СПИСОК ИСТОЧНИКОВ	90

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

СССР	Союз Советских Социалистических Республик
ССР	Советская Социалистическая Республика
РК	Республика Казахстан
ЗРК	Закон Республики Казахстан
ООН	Организация Объединенных Наций
НАО	Непубличное акционерное общество
NEET	Not in Education, Employment or Training. Поколение молодых людей, которые в силу различных факторов экономического, социального или политического характера не работают и не учатся
МОН РК	Министерство образования и науки Республики Казахстан
ШОС	Шанхайская организация сотрудничества
СНГ	Содружество Независимых Государств
КДМС	Комитет по делам молодежи и семьи
МИОР	Министерство информации и общественного развития
МРЦ	Молодежный ресурсный центр
НИЦ	Научно-исследовательский центр
МРП	Минимальный расчетный показатель
ЦМП	Центр международных программ
МОИ	Местные исполнительные органы
ЕНТ	Единое национальное тестирование
АСК	Альянс студентов Казахстана
НПО	Неправительственная организация
СМИ	Средства массовой информации
КВН	Клуб веселых и находчивых
КАЗГЮУ	Казахстанский Государственный Юридический Университет
КИОР	Казахстанский институт общественного развития
НКО	Некоммерческая организация
ГМП	Государственная молодежная политика
ЗКО	Западно-Казахстанская область
SWOT	Анализ – метод стратегического планирования, заключающийся в выявлении факторов внутренней и внешней среды организации и разделении их на четыре категории: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
ЦУР	Цели устойчивого развития
МОТ	Международная организация труда
США	Соединенные штаты Америки
ПРООН	Программа развития Организации Объединенных Наций
ФАО	Федеральное агентство по образованию
ЮНЕП	United Nations Environment Program. Программа ООН по охране окружающей среды Программа ООН по окружающей среде
ВОЗ	Всемирная организация здравоохранения
ОЭСР	Организация экономического сотрудничества и развития
ИРМ	Индекс развития молодежи
ИПМ	Индекс прогресса молодежи

ВВЕДЕНИЕ

В Казахстане за 30 лет независимого развития в молодежной политике произошли кардинальные изменения и стала выстраиваться собственная модель в данной сфере. Сегодня продолжают реформы в сфере образования и науки, выступающие основой качественного развития молодежи; проводится работа по формированию здорового образа жизни, создаются условия для трудоустройства и занятости, а также предпринимательской деятельности молодежи; увеличиваются доля и качество программ по развитию доступного жилья для молодых семей и работающей молодежи.

Молодежь выступает ключевым объектом национальных интересов и одним из главных факторов обеспечения развития государства и общества. Как следствие, сегодня во многих странах наблюдается актуализация вопросов молодежной политики. Особенно этот процесс заметен в странах постсоветского пространства. В 2021 году в России, Беларуси, Украине и Узбекистане были приняты новые стратегические документы в сфере государственной молодежной политики. В них основной упор делается на повышение уровня гражданского участия молодых людей в общественно-политической жизни.

В контексте обновления подходов в реализации молодежной политики хотелось бы отметить следующую тенденцию: правительства стремятся активно и широко вовлекать эту социальную группу в процесс разработки стратегий и иных документов политического характера. К примеру, в 2018 году правительство Канады запустило диалог с молодежью для определения приоритетных направлений политики. По итогам консультаций канадская канцелярия премьер-министра составила отчет «Что мы услышали», заложивший основу для разработки молодежной политики страны. В алго-

ритме работы над стратегическим документом следует отметить масштабность диалога с молодежью. В частности, к его разработке были привлечены более 5 тысяч молодых канадцев, получены более 10 000 индивидуальных ответов и подготовлены 68 материалов по результатам дискуссий с лидерами молодежных организаций и гражданскими активистами. Согласно данным итогового отчета «Что мы услышали», в целом диалог с молодежью отличался различными форматами предложений и рекомендаций. Также было отмечено, что многие участники основывали свои мнения и предложения на личном опыте преодоления таких проблемных явлений, как дискриминация, маргинализация и кризис.

Президент России Владимир Путин поручил отразить интересы молодежи в каждом из 13 национальных проектов. В рамках исполнения его поручения в период с 21 по 27 июня 2021 года в стране проходил сбор молодежных инициатив. В Федеральном агентстве по делам молодежи сообщили о том, что поступило 15 328 проектов. До конца 2021 года будет запущен специальный «Навигатор возможностей для молодежи», благодаря которому можно получить информацию об услугах, проектах и мероприятиях во всех сферах, начиная от тематических конкурсов и заканчивая льготами для молодых семей и специалистов.

В Узбекистане в 2021 году начал осуществляться проект «Молодежная тетрадь». Это база данных для выявления и решения проблем социально неустроенной молодежи. В рамках данного направления с 1 мая 2021 года молодежи, включенной в проект, будут выдавать субсидии для начала предпринимательской деятельности. Также предприятиям, принявшим на работу безработную молодежь из числа участников «Молодежной тетради», предоставляются льготы по аренде государственной собственности. Кроме того, государство компенсирует

расходы молодых граждан по обучению иностранным языкам и общеобразовательным предметам в частных образовательных организациях в размере 50%, а также расходы, связанные с получением национальных сертификатов. Кроме того, в Узбекистане с 1 июня текущего года молодым людям, которые окончили учебные курсы в рамках проекта «Один миллион программистов», будут выделяться потребительские кредиты в размере, не превышающем 25-кратного размера базовой расчетной величины, для приобретения компьютеров.

В Украине в рамках реализации закона «Об основных принципах молодежной политики», принятого 18 мая 2021 года, будут введены действенные механизмы привлечения молодежи к процессу выработки и принятия решений. На национальном уровне это будет происходить через Национальный совет по вопросам молодежи при Кабинете Министров Украины, на местном – через молодежные советы и советников по вопросам молодежи.

В целом анализ зарубежного опыта и текущих тенденций в сфере молодежной политики показывает, что основной целью всех стратегий по вопросам молодежи является создание благоприятных условий для реализации и развития потенциала молодого поколения. Продуманная молодежная политика представляет собой комплекс мер, охватывающих правовую, политическую, нравственную и социально-экономическую сферы жизни рассматриваемой социальной группы.

В Казахстане известные отечественные эксперты также отмечают важность диалога государства с молодежью, которую целесообразно рассматривать в качестве инициативной и созидательной силы, чей потенциал следует максимально использовать в интересах развития общества и государства. Так, казахстанский политолог Андрей Чеботарев предлагает принципиальный переход от «политики для молодежи» к «политике с молодежью». Это означает,

что из объекта государственной молодежной политики молодежь переходит на позиции ключевого субъекта и партнера государства.

Поэтому сегодня важно понимать и своевременно реагировать на запросы современной казахстанской молодежи. Анализ концептуальных проектов, направленных на поддержку молодежи, показал, что за годы независимости в Казахстане сформирована значительная правовая база программ и проектов, целью которых было создание социально-экономических условий для самореализации молодых людей. Каждая государственная программа, каждый молодежный институт были нацелены на конкретные результаты в отдельно взятой сфере. Вместе с тем сегодня молодое поколение казахстанцев сталкивается с новыми глобальными вызовами, главным из которых выступает вопрос трудоустройства. Наиболее актуальными проблемами в сфере молодежной политики в Казахстане являются вопросы образованности, занятости, здоровья, миграции и возможной маргинализации молодежи. Поэтому сегодня молодежная политика как составная часть внутренней политики государства требует четкого понимания текущих тенденций в контексте взаимодействия институтов государства и общества в целом. В связи с этим меры, реализуемые государством, должны быть направлены на разработку программ по трудоустройству и профессиональной ориентации, расширение перечня льготных жилищных программ для молодого поколения, достижение высокого уровня психического здоровья молодежи, а также на стимулирование ее экономической, гражданской и политической активности.

В целях изучения отечественной системы молодежной политики, а также условий, создаваемых государством для развития молодежи, был подготовлен аналитический доклад «Молодежная политика в современном Казахстане». В докладе представлен анализ институци-

онального становления молодежной политики, продемонстрированы ключевые механизмы и институты ее реализации, а также представлены актуальные тренды в развитии молодежной политики. В частности, в первой главе рассмотрены законодательные основы становления молодежной политики, правовой статус молодежи, а также организационно-правовые аспекты формирования социальной инфраструктуры государственной молодежной политики. Во второй главе изучены вопросы институционализации ключевых механизмов реализации государственной молодежной политики, а также выполнен анализ деятельности молодежных ресурсных центров как потенциала для развития регионов. В третьей

главе проанализированы актуальные вопросы государственной молодежной политики: глобальные тренды в ее развитии и реализации, обозначены проблемы современной казахстанской молодежи.

В целом доклад представляет собой общий анализ современного состояния молодежной политики и служит дополнительным источником к комплексу исследований о молодежи, представленных в 2021 году. Методологическая основа данного документа включает комплексный анализ ситуации в сфере государственной молодежной политики, компаративистскую оценку социологических исследований прошлых лет, изучение существующих государственных программ поддержки молодежи и т. д.

ГЛАВА 1.

**Институциональное становление молодежной
политики Республики Казахстан**

Молодежь ни прогрессивна, ни консервативна по своей природе, она – потенция, готовая к любому начинанию.

Карл Мангейм

Молодежь – это особая категория общественно-политического развития, носитель огромного интеллектуального потенциала, аккумулирующего в себе все процессы, происходящие в обществе. Во многом от умения государства выстроить благоприятную основу для развития молодежи зависит его дальнейшая жизнеспособность. От того, насколько образованна эта социальная группа, какие у нее ценностные установки и степень интегрированности в общественные процессы, зависит будущее всей нации. Именно поэтому молодежь зачастую выступает объектом особого государственного внимания и разрабатывается специальное направление государственной политики – молодежная политика.

Выступая своего рода феноменом социальной жизни, молодежная политика представляет собой многосубъектную деятельность, направленную на продвижение интересов молодых людей, их благоприятное развитие и максимальное раскрытие потенциала во благо государства. Казахстан в этом плане не исключение, и в 1991 году страна начала строительство уверенного курса государственной молодежной политики. На современном этапе молодежная политика Казахстана представляет собой комплексную систему мер по созданию условий для самореализации молодых граждан, поддержки молодежных движений и инициатив.

Одним из способов проследить динамику развития молодежной политики в Республике Казахстан за период независимости является анализ эволюции ее теоретического осмысления и подходов к пониманию категории «молодежная политика», ее законодательных аспектов, а также анализ процесса становления социальной инфраструктуры для ее реализации.

1.1 Законодательные аспекты реализации государственной молодежной политики

За годы Независимости нормативная правовая база в сфере молодежной политики претерпела ряд трансформаций: менялось законодательство, утверждались планы развития, изменялись подходы к ключевым понятиям. Одним из первых законодательных актов, регламентировавших рассматриваемую сферу в начале становления независимости Казахстана, был уже действовавший к декабрю 1991 года **закон «О государственной молодежной политике в Казахской ССР»**. Закон был принят за несколько месяцев до распада Советского Союза – в июне 1991 года и определял правовые основы формирования и реализации государственной молодежной политики в Казахской ССР. Закон предусматривал широкий спектр направлений по социальной поддержке молодежи, беспроцентные долгосрочные кредиты на льготных условиях для строительства и приобретения жилья, специальные кредиты для учащейся молодежи, ссуды, скидки студентам высших и среднеспециальных учебных заведений. При

этом закон не содержал четкого определения категории «молодежь» и возрастных разграничений. Возраст обозначен лишь относительно категории «молодая семья», где было отмечено, что в нее входят семьи, в которых возраст обоих супругов не достигает 30 лет¹.

Закон 1991 года был направлен на «обеспечение реализации государственной молодежной политики Казахской Советской Социалистической Республики и укрепление юридических гарантий осуществления прав и свобод молодых граждан»². Отдельными пунктами закона стали статьи по обеспечению экономических, социальных, политических прав молодежи, ее занятости и прав на рынке труда, а также государственная поддержка молодежного предпринимательства.

Однако на фоне проблем, сопровождавших бывшие союзные республики в начале 90-х годов после распада СССР, стали возрастать очевидные противоречия закона с социально-экономическими реалиями того времени. Экономика Казахстана на начальных этапах не могла себе позволить многочисленные льготы для отдельных категорий граждан, экономические трудности в первые годы Независимости проявлялись остро. По словам казахстанской исследовательницы Л. Зайниевой, проблемы с финансированием и новые условия функционирования государства стали причиной для разработки нового закона, который бы соответствовал времени и поэтапно выводил молодежную политику Казахстана на качественно новый уровень развития³.

В 1994, 1995 и 1997 годах в действовавший тогда закон были внесены изменения и дополнения. В это же время Казахстан приступил к ратификации

международных документов, связанных с вопросами молодежной политики, которые занимали значительное место в данной области законодательной системы Республики Казахстан. Одним из таких документов в 1994 году стала Конвенция о правах ребенка, где возраст ребенка прописан до 18 лет⁴.

В соответствии с запросами времени в апреле 1998 года был опубликован проект «Концепции молодежной политики Республики Казахстан». После многочисленных обсуждений с экспертами и представителями неправительственного сектора Концепция была утверждена 28 августа 1999 года указом Главы государства Концепция. Документ представляет собой фундаментальные идеи и принципы международного права, Конституции Республики 1995 года, стратегическую программу развития «Казахстан-2030». Сам термин «государственная молодежная политика» в концепции сформулирован как система социально-экономических, политических, организационных и правовых мер, осуществляемых государством и направленных на поддержку молодежи⁵. В документе представлены такие направления, как обязательность разработки молодежной политики, ее видения, главные тенденции и меры по ее осуществлению. Финансовое обеспечение мероприятий, закрепленных в концепции, осуществлялось за счет государственного бюджета. В концепции были обозначены основные направления развития молодежной политики, ее цель, задачи, принципы реализации, компетенции ответственных органов управления. Все это заложило новый фундамент для дальнейшего развития молодежной политики Республики Казахстан.

¹ Закон Казахской Советской Социалистической Республики от 28 июня 1991 года.

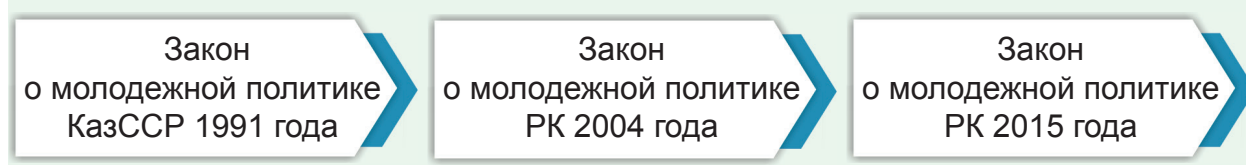
² Закон Казахской Советской Социалистической Республики от 28 июня 1991 года.

³ Зайниева Л. Ю. Становление государственной молодежной политики в Казахстане // Ярославский педагогический вестник. 2013. №2 // <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-gosudarstvennoy-molodezhnoy-politiki-v-kazahstane>.

⁴ О ратификации Конвенции о правах ребенка. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года.

⁵ О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 28 августа 1999 года № 73.

Рисунок 1.1. Законы о государственной молодежной политике в Республике Казахстан за 1991–2021 годы

Закон «О государственной молодежной политике» 2004 года

В 2002 году на рассмотрение обществу был представлен проект нового закона «О государственной молодежной политике». В это же время принимается закон «О правах ребенка в Республике Казахстан». После продолжительных дискуссий 7 июля 2004 года документ, выделяющий молодежь в отдельную социально-демографическую группу и наделяющий ее определенными правами и гарантиями, был подписан Главой государства и вступил в законную силу.

Новый закон ставил целью создание социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытия ее творческого потенциала в интересах всего общества⁶. В документе определены также основные задачи, среди которых защита прав и законных интересов молодежи, предоставление помощи и социальных услуг для данной социальной группы, реализация ее социально значимых инициатив. Это привело к значительным сдвигам в молодежной среде. Молодежь стала реальным участником политического процесса и получила возможность не только влиять на политику, но и делать ее.

Закрепленные в законе права молодежи предполагают поддержку государства, среди них: бесплатное медицинское обслуживание, получение ежемесячной государственной стипендии для молодых людей, обучающихся на государственном образовательном гранте. Предусмотрена квота приема для граждан из числа сельской молодежи. Закреплена возможность получения социальных услуг в виде консультаций по правовым, психологическим и другим вопросам, волнующим молодежь. Предусмотрена статья, предоставляющая возможность финансирования мероприятий в рамках реализации государственной молодежной политики в форме государственного социального заказа⁷.

Наряду с этим в первое десятилетие нового века в сфере молодежной политики были приняты значимые общегосударственные программы, благодаря которым продолжался процесс интегрирования вопросов молодежной политики в ряд государственных и отраслевых программ.

В 1999 году была принята **специальная Концепция**⁸, рассматривавшая государственную молодежную политику как одно из важных направлений развития стратегических ресурсов общества и объяснявшая ее необходимость трудностями жизненного старта, с которыми сталкиваются молодые казахстанцы. Подчеркивалось, что основной целью государственной молодежной политики на тот период являлось создание и укреп-

⁶ О государственной молодежной политике в Республике Казахстан. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2004 года № 581-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13 января 2014 года).

⁷ Формирование концептуальных подходов по реализации государственной молодежной политики Казахстана. Аналитический доклад // <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2020/08/doklad-formirovanie-konceptualnyh-podhodov-po-realizaczii-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki.pdf>

⁸ О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 28 августа 1999 года № 73.

пление правовых, экономических и организационных условий для гражданского становления и социальной самореализации молодежи. На основе указанного документа в последующем выстраивалась нормотворческая деятельность в данной сфере, а также принимались программы развития молодежи на каждые предстоящие 2 и 3 года с конкретными индикаторами достижений.

В частности, в 2001 году была утверждена общереспубликанская **программа «Молодежь Казахстана» на 2001–2002 годы**⁹, согласно которой общая доля молодежи составляла 25,7%, или 3 787 700 граждан в возрасте 15–29 лет. В последние годы прослеживалась тенденция к сокращению доли молодежи в Казахстане, в том числе и из-за отрицательного сальдо миграции. К 1999 году общая доля выбывшей молодежи составила 25,1%. Данный процесс имел негативные последствия, в том числе в виде потери будущих квалифицированных трудовых ресурсов. Также в стране ярко выражались проблемы, связанные с активными процессами урбанизации и маргинализации молодого поколения, а также оттоком населения из сельской местности¹⁰. Обострились случаи смертности среди молодежи, происходящие по обстоятельствам социального характера (несчастные случаи, убийства и суицид, отравления, травмы и врожденные аномалии). С учетом всего выше перечисленного программа заложила фундамент для дальнейшего развития государственной молодежной политики, сумела создать необходимые предпосылки для активного вовлечения молодых граждан в социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны и в целом успешно выполнила возложенные на нее задачи по созданию нормативной правовой, организационной базы

государственной молодежной политики.

После завершения программы в 2003 году потребовалась корректировка задач в соответствии с актуальными проблемами того времени, в связи с чем Правительством Казахстана была утверждена **Программа молодежной политики на 2003–2004 годы**. В это время сохранялись проблемы оттока молодежи из сельской местности. По состоянию на 2001 год молодежь от общей доли внутренних мигрантов составила 41,1%. Группа молодых жителей стала все больше расти в структуре населения отечественных городов. Маштабы внутренней миграции молодежи, обусловленные поиском работы, все в большей степени оказывают влияние на экономическое и социальное развитие страны. Актуализировались проблемы социально-экономического характера, связанные с обеспечением занятости молодежи, борьбой с преступностью, решением жилищных проблем. В этой связи ориентиром новой программы стало создание организационных, социальных, правовых и экономических условий для развития молодежи в процессе ее социализации: разработка механизмов поддержки молодых предпринимателей и обеспечения жильем молодых семей, создание социальных служб для данной молодежи казахстанцев, формирование условий для развития данной социальной группы в сельской местности, для обеспечения занятости молодых людей¹¹. Все эти вопросы подняты в связи с актуальной повесткой 2003 года. В частности, по данным Агентства по статистике Республики Казахстан, численность молодежи (14–29 лет) в 2002 года составила 4 260 000 человек, или почти 29% от общего количества населения. Ранее этот показатель составлял 25–26%. Во многом его рост связан с тем, что мно-

⁹ О Программе «Молодежь Казахстана». Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 февраля 2001 года № 249.

¹⁰ О Программе «Молодежь Казахстана». Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 февраля 2001 года № 249.

¹¹ О Программе молодежной политики на 2003–2004 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 февраля 2003 года № 155.

гочисленное поколение, рожденное в конце 80-х годов XX века, вошло в категорию молодежи. Одним из результатов программы стало создание в Казахстане 26 социальных служб на базе молодежных некоммерческих организаций.

В 2005 году была утверждена **новая Программа молодежной политики на 2005–2007 годы**, которая ставила своей целью устранить ряд проблем, сдерживавших эффективность проведения молодежной политики в различных регионах страны: несовершенство действующей нормативной правовой базы, не отвечающей современным требованиям и потребностям молодежи; недостаточность соответствующих финансовых, организационных и информационных ресурсов для реализации региональной молодежной политики; неразрешенность социальных проблем молодежи, в то время как государственная политика, проводимая в отношении молодежи, должна концентрировать свое внимание на таких важнейших сферах жизни, как труд, здоровье, образование и воспитание¹². Целью новой программы стало проведение социально ориентированной молодежной политики с разработкой и принятием комплекса мер, направленных на (1) обеспечение социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи; (2) раскрытие ее творческого потенциала в интересах всего общества; (3) создание необходимых условий для социализации молодежи и функционирования молодежных организаций республики¹³. В документе

отмечалась необходимость внесения изменений и дополнений в существующий Закон РК «О Государственной молодежной политике Республики Казахстан» от 7 июля 2004 года. Подчеркивалась важность таких аспектов, как усиление социально-защитных механизмов реализации молодежной политики, повышение эффективности мер по охране жизни, физического, умственного и психического здоровья молодежи средствами образования, культуры и искусства.

В 2006 году Указом Президента страны утверждена **Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006–2008 годы**, целью которой было «развитие системы патриотического воспитания и укрепление казахстанского патриотизма»¹⁴. В число основных задач программы вошло усиление таких направлений, как проведение мероприятий по воспитанию казахстанского патриотизма, толерантности, уважения к правам и свободам человека и т. д.

В 2010 году была принята **Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы**, которая содержала видение развития, а также анализ сложившегося положения в сфере молодежной политики¹⁵. В частности, подчеркивалось, что в стране отсутствовала централизованная система координации воспитательной работы среди молодежи. Программа предусматривала комплекс задач, которые должны были быть решены к 2020 году.

На формирование условий для многогранного развития молодой личности направлены не только специальные молодежные, но и общенациональные

¹² О Программе молодежной политики на 2003–2004 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 февраля 2003 года № 155.

¹³ О Программе молодежной политики на 2005–2007 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 18 июля 2005 года № 734. Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 сентября 2009 года № 1411.

¹⁴ О Государственной программе патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006–2008 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 10 октября 2006 года № 200. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 18 июня 2009 года № 829.

¹⁵ Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205.

государственные программы по развитию здравоохранения, языков, форсированного индустриально-инновационного развития; отраслевые программы «100 школ, 100 больниц», «Балапан», «Занятость-2020», «Дорожная карта бизнеса-2020», «Доступное жилье-2020» и другие. Фундаментальными основами трансформации образовательной системы явились такие инициативы Президента страны, как программа «Болашақ», «Назарбаев интеллектуальные школы», «Назарбаев Университет».

В 2013 году Постановлением Правительства РК была утверждена **Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан-2020: путь в будущее»**¹⁶. Концепцию можно считать ключевым документом, определяющим направление реализации молодежной политики в Казахстане до 2020 года. Прежние государственные акты

и программы в основном были нацелены на обучающуюся молодежь, а в концепции 2013 года обеспечен охват всех категорий молодежи с применением адресного подхода. В ней впервые было выделено направление по научно-исследовательскому обеспечению молодежной политики. В июне 2013 года постановлением Правительства РК от 17 июня 2013 года № 603 утвержден План мероприятий по реализации данной концепции.

Концепция молодежной политики до 2020 года отразила государственные меры поддержки молодежи, актуальные проблемы молодежной среды, а также основные принципы и общие подходы развития политики в данной сфере. Кроме концепции были также утверждены планы мероприятий по ее двухэтапной реализации. На первый этап пришелся период с 2013 по 2015 годы, второй этап – 2016-2020 годы.

Таблица 1.1. Законодательные основы, обеспечивающие защиту прав, свобод и интересов молодежи Казахстана

Конституция Республики Казахстан	Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения»	Закон РК «О специальных социальных услугах»
Закон РК «О правах ребенка в Республике Казахстан»	Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье»	Закон РК «О профилактике бытового насилия»
Закон РК «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями»	Закон РК «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности, и беспризорности»	Закон РК «О физической культуре и спорте»
Закон РК «О детских деревнях семейного типа и домах юности»	Закон РК «О государственных пособиях семьям, имеющим детей»	Закон РК «О государственной молодежной политике»
Закон РК «О специальном государственном пособии»	Закон РК «Об образовании»	Закон РК «О минимальных социальных стандартах и их гарантиях»

¹⁶ О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее». Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191.

Закон «О государственной молодежной политике» 2015 года

В феврале 2015 года был принят Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» №285-V. Он кардинально изменил цель молодежной политики, определяя ее как *«создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, участия в процессе принятия решений, успешной социализации и направления ее потенциала на дальнейшее развитие страны»*¹⁷. Соответственно, ключевыми задачами были определены: защита прав и законных интересов молодежи; вовлечение молодежи в социально - экономическую и общественно-политическую жизнь страны; воспитание гражданственности и укрепление чувства казахстанского патриотизма¹⁸. В этом законе прослеживается существенное изменение подхода к молодежи и восприятию ее не как объекта политики государства, а как важного субъекта, что прослеживается в сравнении с законом редакции 2004 и 2015 годов. В частности, формулировки **«предоставление помощи»** и **«реализация инициатив»** заменены на **«вовлечение молодежи»**, **«воспитание гражданственности и укрепление чувства казахстанского патриотизма»** (Таблица 1.2).

В закон были внесены новые понятия и определения, такие как: молодой специалист, молодежные ресурсные центры, Национальный доклад «Молодежь Казахстана», научно-исследовательский центр «Молодежь» и другие. Введены статьи, определяющие содержание государственных мер в следующих сферах: образования и науки; здравоохранения,

физической культуры и спорта; труда, занятости, социального обеспечения молодежи и молодых семей; культуры и информации; межконфессионального согласия и формирования межэтнической толерантности; укрепления чувства казахстанского патриотизма и формирования активной гражданской позиции; формирования экологической культуры; повышения правовой культуры среди молодежи; развития международного сотрудничества, молодежного предпринимательства и талантливой молодежи. В законе также конкретизируются компетенции государственных органов в сфере молодежной политики: правительства, уполномоченного органа, центральных государственных органов, местных представительных и исполнительных органов.

В отличие от закона 1991 года в последующих реакциях учитывались разные аспекты в молодежной политике, для реализации привлекалось все большее количество ресурсов и государственных органов. За годы становления молодежной политики был сформирован Комитет по делам молодежи и семьи, который непосредственно курирует реализацию молодежной политики в стране, на постоянной основе проводятся социологические исследования среди молодых казахстанцев, всесторонне анализируется состояние данной социальной группы и реализации направленной на нее политики. В целом изменения соответствовали логике развития молодежи и тем мерам, которые государство предприняло для социальной стабильности. Кроме того, данная переориентация позволила, в соответствии с рекомендациями международных организаций, активизировать привлечение молодежи к политическим процессам и участию в общественной жизни страны¹⁹.

¹⁷ О государственной молодежной политике. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V (с изменениями по состоянию на 7 июля 2020 года).

¹⁸ О государственной молодежной политике. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V (с изменениями по состоянию на 7 июля 2020 года).

¹⁹ Тасбулатова А. А. Правовой механизм обеспечения и защиты политических прав ребенка в Республике Казахстан: проблемы и перспективы развития: дис. ... докт. филос. (PhD). – Алматы, 2020. –157 с

**Таблица 1.2. Динамика совершенствования законодательства
в сфере молодежной политики**

Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан»	
Редакция от 7 июля 2004 года № 581	Редакция от 9 февраля 2015 года № 285-V
Цель – создание социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытия ее творческого потенциала в интересах всего общества. Задачи: 1) защита прав и законных интересов молодежи; 2) предоставление помощи и социальных услуг молодежи; 3) реализация социально значимых инициатив молодежи	Цель – создание условий для полноценного духовного, культурного, образовательного, профессионального и физического развития молодежи, участия в процессе принятия решений, успешной социализации и направления ее потенциала на дальнейшее развитие страны. Задачи: 1) защита прав и законных интересов молодежи; 2) вовлечение молодежи в социально - экономическую и общественно - политическую жизнь страны; 3) воспитание гражданственности и укрепление чувства казахстанского патриотизма

Рисунок 1.2. Основные направления закона от 2015 года

- 1) обеспечение доступного и качественного образования, развитие научно-технического потенциала;
- 2) сохранение и укрепление здоровья, формирование здорового образа жизни;
- 3) создание условий для трудоустройства и занятости;
- 4) создание условий для развития предпринимательской деятельности среди молодежи;
- 5) развитие системы доступного жилья для молодых семей и работающей молодежи;
- 6) повышение уровня правовой культуры, воспитание нетерпимости к проявлениям коррупции;
- 7) формирование экологической культуры;
- 8) содействие развитию талантливой молодежи;
- 9) обеспечение условий для культурного досуга и отдыха.

Таким образом, молодежная политика Казахстана за 30 лет претерпела ряд трансформаций. Прослеживаются качественные улучшения в законодательной базе и усиление конкурентоспособности

молодежи путем выделения ее субъектности в государственной политике. При наличии различных классификаций этапов развития молодежной политики в данной главе предложено выделить

три ключевых этапа развития молодежной политики, связанных с принятием соответствующих законов в 1991, 2004 и 2015 годах. Закон как формирующая основа служит дальнейшему развитию данного направления. В целом нормативная правовая база государственной молодежной политики Казахстана является одним из основных механизмов развития рассматриваемого направления. По состоянию на 2021 год основным нормативным правовым документом,

регламентирующим сферу отношений молодежи и государства в Казахстане, является закон «О государственной молодежной политике» от 9 февраля 2015 года, утвержденный Президентом страны. Цель, задачи, принципы и направления, которые регулируют отношения государства и молодежи в возрасте от 14 до 29 лет, являются важными декларируемыми составляющими, на которые должны ориентироваться структуры, отвечающие за молодежную политику.

1.2 Теоретическое обоснование правового статуса молодежи

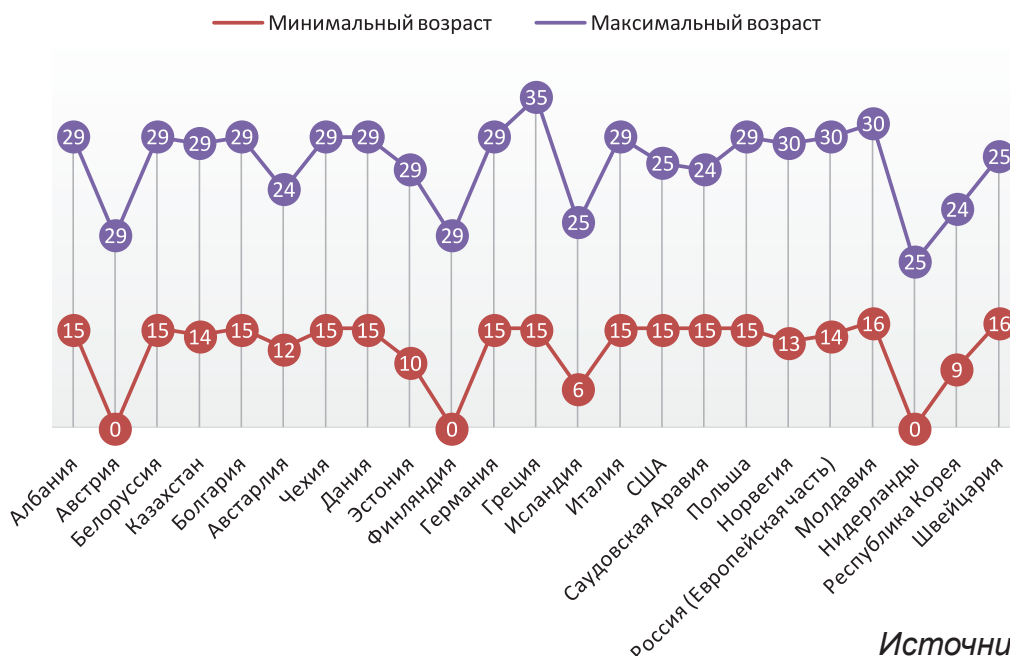
«Нет ничего практичнее хорошей теории...».
Роберт Кирхгоф

Концептуальный подход к исследованию проблем развития молодежи все чаще становится важной составляющей реализации молодежной политики в странах мира. В основу эффективной реализации молодежной политики зачастую ложатся как уже устоявшиеся и выдержавшие проверку временем, так и современные теории, и концепции. При этом найти единое общепринятое определение молодежи представляется довольно сложной задачей. Молодежь представляет собой неоднородную социально-демографическую группу с различными социальными, экономическими, культурными и образовательными условиями, интересами, проблемами и

потребностями. Возраст и статус, по мнению исследователей, выступают основными критериями при определении категории «молодежь»²⁰.

Молодежный возраст – это переходной этап к взрослому периоду жизни. Как отмечает ООН, многие страны ограничивают категорию молодежи возрастом, начиная с которого к человеку применяется равное обращение в соответствии с законом, часто называемым «возраст совершеннолетия». При этом нюансы термина «молодежь» меняются от страны к стране в зависимости от национальных, социокультурных, экономических и политических факторов. В мировом сообществе придерживаются различных критериев при определении возраста по включению в категорию «молодежь». Наиболее распространенным является возраст от 15 до 29 лет. ООН с 1985 года определяет «молодежь» как лиц в возрасте от 15 до 24 лет, и все статистические данные организации основаны на этом диапазоне²¹.

Рисунок 1.3. Определение возраста молодежи в разных странах мира²²

Источник: ООН

²⁰ Ростовская Т. К. Социальное конструирование правового статуса молодежи и молодой семьи // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия «Социальные науки». – 2014. – № 3 (35). – С. 91–95.

²¹ ООН: Молодежь // <https://www.un.org/ru/global-issues/youth>

²² Defining youth in contemporary national legal and policy frameworks across Europe // <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Analytical+paper+Youth+Age+Bojana+Perovic+4.4.16.pdf/eb59c5e2-45d8-4e70-b672-f8de0a5ca08c>.

Между тем следует отдельно выделить опыт стран постсоветского пространства, где предельный возраст молодежи варьируется от 28 до 35 лет.

- В России в конце 2020 года был принят новый закон о молодежной политике, согласно которому к молодежи будут относиться граждане от 14 до 35 лет включительно. Благодаря этому численность молодежи в России увеличится на 12,7 млн человек и достигнет 41 млн.

- В Украине новый закон «Об основных принципах молодежной политики», принятый в мае 2021 года, определяет молодежь как людей в возрасте от 14 до 35 лет. При обсуждении нового закона официальный возраст молодежи хотели снизить с 35 до 29 лет. Инициаторы данного изменения обосновывали это тем, что уменьшение возраста молодежи позволит целенаправленно использовать ресурсы для молодых людей в период, когда они больше всего нуждаются в поддержке.

- В Беларуси молодежь – это люди от 14 до 31 года.

- В Армении субъектами государственной молодежной политики являются граждане страны от 16 до 30 лет.

- В Таджикистане молодежь – это социально-демографическая группа, охватывающая лиц в возрасте 14–30 лет.

- В Азербайджане молодежью считаются лица в возрасте от 14 до 29 лет.

- В Кыргызстане молодые люди – это лица в возрасте от 14 до 28 лет.

- В Узбекистане со стороны государства оказывается всесторонняя поддержка и помощь молодежи с момента рождения до достижения 30 лет.

В то же время в современном казахстанском обществе возрастные границы изменились. Молодые люди стали позже завершать свое образование, позже начинать самостоятельную трудовую деятельность по специальности, позже вступать в брак и обзаводиться детьми (женщины создают семьи в среднем в 25 лет, мужчины – в 27,5 лет). По данным Центра по изучению института семьи

НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру», *«большинство казахстанцев признают ценность семьи, однако этот институт начинает постепенно меняться. Трансформируется он в нашей стране под влиянием целого ряда факторов. Среди них не только внутренние, но и внешние. У нынешнего поколения больше возможностей для самореализации, нежели у предыдущего, молодежь желает сначала получить образование, найти работу и стать экономически независимыми. Еще одним трендом можно считать формирование семьи на основе договора между супругами. Такой тип семьи объединяет партнеров, ориентированных на самореализацию как в семье, так и в профессии».* В целом это – объективный процесс, присущий практически всем развитым странам.

Между тем сегодня в Казахстане обсуждается вопрос повышения возраста молодежи до 35 лет, чтобы охватить государственной поддержкой большее количество молодых людей. Согласно Закону Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» от 9 февраля 2015 года № 285-V ЗРК, к категории «молодежь» относятся граждане от 14 до 29 лет. Повышение возраста молодежи до 35 лет приведет к определенным последствиям, как позитивным, так и негативным.

В первую очередь повышение верхней планки молодежного возраста до 35 лет создаст правовые основания для расширения государственной поддержки семей, в которых один из родителей не достиг 35-летнего возраста, помощи молодым ученым, предоставления льгот по ипотечным кредитам. В России повышение возраста молодежи до 35 лет аргументировали тем, что теперь «еще почти 13 млн граждан могут участвовать в молодежных программах, проектах, грантах разных уровней». И как следствие, это может способствовать росту гражданской активности молодых людей.

Однако повышение возрастной планки молодежи может стать основанием и для дальнейшего повышения пенсионного возраста. Эксперты также отмечают, что повышение возрастного порога может усилить инфантилизм в обществе. Не следует забывать об особенностях национального менталитета, когда родители по мере возможности оказывают финансовую поддержку заметно «повзрослевшим» детям. Принятие государством соответствующего закона может привести к потере инициативности и росту иждивенческих настроений среди молодежи. Молодежная политика страны должна помогать формировать ответственность у подрастающего поколения.

Что касается определения **правового статуса молодежи**, то чаще всего под ним понимается совокупность ее прав, свобод, обязанностей и законных интересов, признаваемых и гарантируемых государством²³. Правовой статус молодых людей есть нечто иное, как политико-правовая связь молодежи, государства и общества. Конституция Казахстана подробно не описывает специфику правового статуса молодежи, распространяя на него весь комплекс прав, свобод и обязанностей граждан. В целом в отношении молодежи в теории права также отсутствуют единые подходы к содержанию дефиниции «правовой статус» и к пониманию его структуры. Исследователи А. Головистикова и Ю. Дмитриева отождествляют правовой статус с правами, свободами и обязанностями, другие считают это понятие более широким и определяют его как систему прав, свобод и обязанностей, закрепленных Основным Законом страны (А. Безуглов, Е. Лукашева)²⁴.

Молодые граждане Казахстана обладают всей полнотой экономических, социальных, политических и личных

прав, свобод и несут обязанности, предусмотренные Конституцией и законодательством Казахстана. При этом особой защитой государства пользуются лица, не достигшие 18 лет. Исходя из того, что несовершеннолетние в силу возраста не могут в полной мере сознавать значение своих действий, государство ограничивает их способность своими действиями приобретать права, создавать для себя обязанности и нести юридическую ответственность, а также устанавливает особый порядок осуществления ими своих прав, который устанавливается законом.

Условно молодежь (от 14 до 29 лет) можно подразделить на две категории: несовершеннолетние и совершеннолетние.

1) **Несовершеннолетние** – лица, не достигшие 18 лет (14–18 лет). В Казахстане правовой статус несовершеннолетних складывается из конституционных норм, положений Конвенции ООН о правах ребенка (закрепившей 18-летний возраст как наиболее принятую норму для определения момента, с которого прекращается правовая защита ребенка), а также конкретизирующего Кодекса о браке (супружестве) и семье. Данная категория молодежи находится под особой защитой государства, которое, защищая несовершеннолетних, предоставляет им гарантированные права. По мнению О. А. Тихомандрицкой, в этом возрасте молодые люди являются наиболее «чувствительными» к происходящим социальным переменам²⁵. Сложность этого периода определена тем, что он сопряжен с возникновением большого комплекса различных реакций у подростков на происходящие процессы, в числе которых – эмансипация и протестная реакция на отрицательное воздействие²⁶.

В ряде стран молодежь с 14-летнего возраста имеет право самостоятельно

²³ Баишев Ж. Конституционное право Республики Казахстан. – Алматы, 2001. – 125 с.

²⁴ Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Проблемы теории государства и права: учебник. – М.: ЭКСМО, 2005. – 649 с.

²⁵ Тихомандрицкая О. А. Ценности и самоотношение на этапе юношеской социализации: дисс. ... канд. псих. наук: 19.00.05. – М., 2000. – 179 с.

²⁶ Молодеева А. И. Психолого-педагогические особенности подростков девиантного поведения // Вестник КарГУ. – 2010. – № 3. – С. 17–24.

обращаться в государственные органы, а также есть страны, где дети в 16 лет могут голосовать или иным образом участвовать в определении политической жизни в стране. Именно в этот период осознанного формирования личности государство начинает последовательно признавать право молодых людей на самостоятельную реализацию своих прав и свобод, предоставляя им сначала ограниченную дееспособность (право на труд с 14 лет согласно ст. 30 Кодекса РК о труде от 15 мая 2007 года; право на получение документов, удостоверяющих личность в 16 лет согласно Закону Республики Казахстан от 29 января 2013 года «О документах, удостоверяющих личность» и др.), а затем и полную – с 18-летнего возраста, тем самым признавая молодого гражданина как личность.

2) Совершеннолетие. В Казахстане совершеннолетие наступает в возрасте 18 лет. В Законе «О браке и семье» с восемнадцати лет устанавливается брачный возраст как для мужчин, так и для женщин. Для данной категории также открывается полный спектр прав и свобод, связанных с наступлением гражданской дееспособности. С 18 лет человек вступает во взрослую жизнь и сам отвечает за свои поступки.

Кроме того, существует другое разделение молодежи по возрастным группам, применяемое обычно в национальных докладах о молодежи и основанное на совокупности возрастных характеристик, особенностей социального положения и обусловленных теми или иными социально-психологическими свойствами. Согласно данному подходу выделяются следующие возрастные группы: ювенальная – 14–18 лет, постювенальная – 19–23 года и старшая группа – 24–28 лет. В частности, этап с 14 до 18 лет является началом процесса социализации и приобретения почти всей полноты гражданских прав и ответственности. Этап с

19 до 23 лет зачастую является транзитным периодом вступления во взрослую жизнь и подразумевает завершение профессиональной подготовки, включение в производственную деятельность и создание семьи. Молодые казахстанцы с 25 до 28 лет по состоянию на 2021 год выступают самой многочисленной группой – почти 38% от общего количества молодежи.

В целом же существуют различные подходы к определению молодежи, наиболее актуальными из которых выступают демографический и конструкционистский.

Первый из них – **демографический подход**, который характеризует молодежь с позиции определенного этапа жизненного цикла. В качестве примера можно привести труды российского ученого В. Лисовского, который в конце 60-х годов XX века предложил определять «молодежь» как: *«поколение людей, проходящих стадию социализации, усваивающих, а в более зрелом возрасте уже усвоивших образовательные, профессиональные, культурные и другие социальные функции»*²⁷. По мнению исследователей, данный подход представляется важным для организации воспитательного процесса в молодежной среде и для культурно-организаторской работы с ней. При этом границы могут изменяться в зависимости от социально-экономических, политических, культурных условий развития государства и общества. Выделяя демографический критерий определения молодежи, ученые полагают, что она является одним из основных субъектов общественного воспроизводства, так как репродуктивный и трудовой потенциал общества сконцентрирован именно в данной категории. А молодежная политика в свою очередь создает условия для благополучного функционирования и социализации молодых будущих профессионалов.

²⁷ Лисовский В. Т. Методология и методика изучения идеалов и жизненных планов молодежи: автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Л.: Ленингр. гос. ун-т, 1968. – 286 с.

Второй подход – конструкционистский, который представляется наиболее распространенным. Исследователи, придерживающиеся данного подхода, полагают, что социальный статус молодежи неоднороден и определен возрастными границами. Д. Гвишиани и Н. Лапин под молодежью понимают *«социально-демографическую группу, переживающую период становления социальной зрелости, вхождения в мир взрослых, адаптации к нему и будущее его обновление. Данная группа переживает важный этап семейной и внесемейной социализации, интернализации норм и ценностей, складывания социальных и профессиональных ожиданий, ролей и статуса, что выражается в специальных молодежных формах поведения и сознания, в понятиях молодежной субкультуры и т. д.»*²⁸.

Социологи А. Салагаев и А. Шашкин полагают, что *«молодежь – это социально-демографическая, возрастная группа в интервале от 14 до 30 лет, проходящая стадию социализации, характеризующаяся отсутствием полного перечня основных социальных функций, определяющих статус взрослого (образование, работа, профессия, жилье, семья)»*²⁹.

В Концепции государственной молодежной политики Казахстана до 2020 года было отмечено, что молодежь представляет собой не только объект заботы со стороны государства, но и является активным субъектом, участвующим в жизни общества и влияющим на качество и темпы его развития³⁰. В этой связи поэтапно расширяются политические права молодежи. Так, по состоянию на

2021 год минимальный возраст участия в голосовании соответствует минимальному возрасту выдвижения кандидатуры для участия в выборах в маслихаты; действует квота 30% для женщин и молодежи для партийных списков на выборах. В 2021 году Президент Казахстана К. К. Токаев объявил, что для получения полноценного эффекта нужно законодательно закрепить норму об обязательном учете этой квоты при распределении депутатских мандатов³¹.

В свою очередь опыт зарубежных стран показывает, что вовлечение молодежи в процесс принятия политических решений на начальном этапе проводится на региональном уровне, тогда как молодежная политика Казахстана, в том числе и попытки молодежного вовлечения, иницируются и проводятся в основном на республиканском уровне. Регионы не вовлечены в этот процесс, что приводит к определенным проблемам: к примеру, отсутствует четкая картина по вопросам социализации молодежи категории NEET. Поэтому следует стимулировать местные исполнительные органы и региональные молодежные организации, чтобы они активно участвовали в процессе планирования государственных проектов по поддержке молодежи.

В целом, как показал анализ, можно утверждать, что молодежь Казахстана рассматривается как субъект, обладающий правовым статусом. Сам термин «молодежь» охватывает очень широкую возрастную категорию от 14 до 29 лет, которая обладает всей полнотой прав, обозначенных в Конституции Казахстана, а также поэтапно наделяется политическими правами.

²⁸ Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н.И. Лапина. – М.: Политиздат, 2001. – 480 с.

²⁹ Салагаев А. Л., Шашкин А. В. Молодежные группировки: опыт пилотного исследования // Социс. – 2004. – № 9. – С. 50–58.

³⁰ О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее». Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191.

³¹ Женщины, молодежь и люди с инвалидностью получают квоты в мажилисе и маслихатах // <https://informburo.kz/novosti/raspredelyat-deputatskie-mandaty-v-mazhilis-i-maslihat-predlagaetsya-i-sredi-lic-s-invalidnostyu>.

1.3 Организационно-правовые аспекты формирования социальной инфраструктуры государственной молодежной политики

Одним из неотъемлемых элементов функционирования государственной молодежной политики является наличие необходимой инфраструктуры, создающей условия для эффективного развития и функционирования институтов молодежной политики. Категория «инфраструктура» представляется сложной и состоит из ряда подкатегорий, среди которых наряду с производственной, экологической и другими разновидностями выделяется **«социальная инфраструктура»**. Социальная инфраструктура молодежной политики согласно наиболее общему пониманию направлена на помощь молодым жителям страны в том, чтобы удовлетворять их социальные потребности, максимизировать их потенциал для развития и тем самым повысить благосостояние общества. Очевидно, что социальная инфраструктура призвана улучшить качество и уровень жизни молодежи, однако различные подходы к определению категории обусловили множественность классификаций субъектов и объектов данной системы. Согласно наиболее общему подходу социальная инфраструктура включает в себя здравоохранение, образование, отдых, спорт, веру и т. д.³².

Анализ нормативного правового обеспечения реализации государственной молодежной политики Казахстана пока-

зывает, что понятие «социальная инфраструктура» является относительно новым для данной сферы и впервые было упомянуто в законе «О государственной молодежной политике» 2004 года. Создание социальной инфраструктуры, способствующей реализации потребностей молодежи в сферах образования и науки, здравоохранения, труда и культуры, стало одним из приоритетов социального развития государства. При этом необходимо отметить, что предыдущее законодательство также учитывало развитие соответствующих условий для молодежи, не употребляя специальную терминологию. В частности, в Законе от 1991 года отмечалась государственная поддержка молодежных организаций в виде финансовой помощи, безвозвратных субсидий, а также право безвозмездной передачи молодежным организациям со стороны государства зданий, сооружений и другого имущества³³.

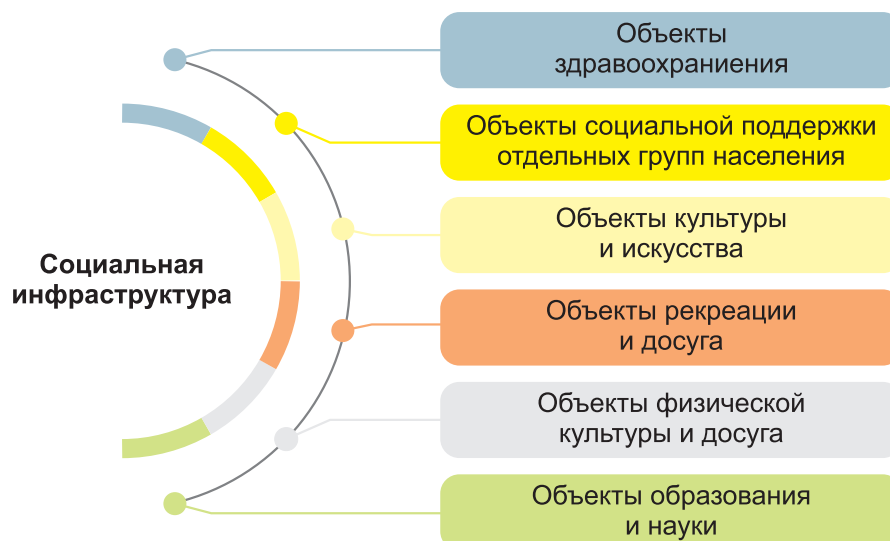
Закон «О государственной молодежной политике» 2015 года также содержит понятие социальной инфраструктуры и подразумевает под ним систему необходимых для реализации государственной молодежной политики объектов (зданий, строений, сооружений) и организаций, которые осуществляют деятельность по охране здоровья, образованию, воспитанию, социальному обслуживанию, физическому, духовному и нравственному развитию молодых граждан, обеспечению их занятости и удовлетворению их общественных потребностей³⁴. В статье 22 актуального закона о молодежной политике обозначено, что именно государственные органы обеспечивают создание и функционирование социальной инфраструктуры для молодежи.

³² Ланцов А. Е. Инфраструктура: понятие, виды и значение // *Статистика и Экономика*. – 2013. – №3. – С. 47–52.

³³ О государственной молодежной политике в Казахской ССР. Закон Казахской Советской Социалистической Республики от 28 июня 1991 года. Утратил силу Законом Республики Казахстан от 7 июля 2004 года № 581.

³⁴ О государственной молодежной политике. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V (с изменениями по состоянию на 7 июля 2020 года).

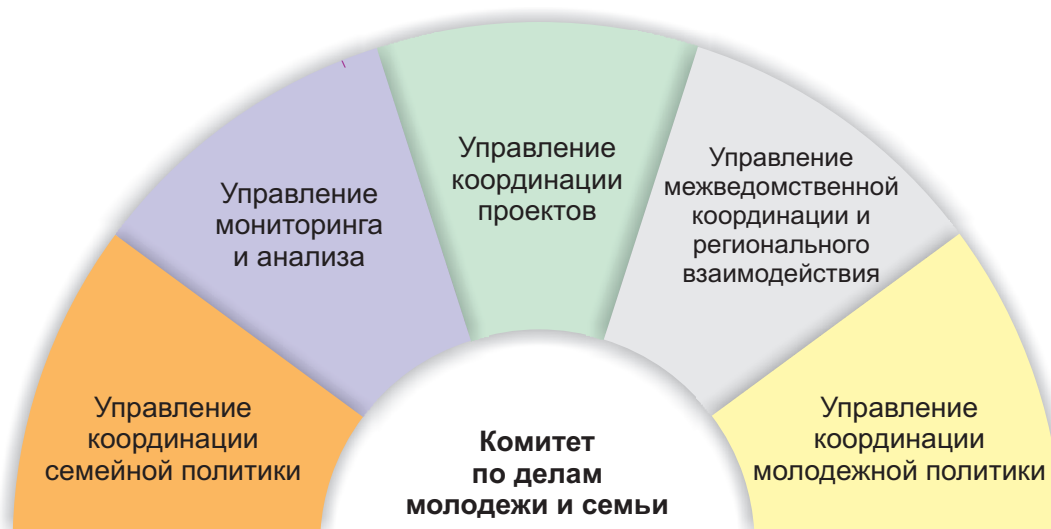
Рисунок 1.3. Карта объектов социальной инфраструктуры

В сфере молодежной политики в течение долгого времени с момента обретения Казахстаном Независимости осуществлялся активный поиск более эффективной модели управления. Одним из первых органов управления стал Государственный комитет по делам молодежи, физической культуре и спорту, образованный в 1991 году,

который затем неоднократно переименовывался и передавался в ведение различных министерств³⁵. По состоянию на 2021 год центральным органом, осуществляющим деятельность в сфере молодежной политики, является Комитет по делам молодежи и семьи при Министерстве информации и общественного развития РК³⁶.

Рисунок 1.4. Органы управления в сфере молодежной политики

³⁵ Государственная молодежная политика: история // <https://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/62-gosudarstvennaya-molodezhnaya-politika-istoriya>.

³⁶ Положение республиканского государственного учреждения «Комитет по делам молодежи и семьи Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан». Утверждено Приказом Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан от 28 марта 2019 года № 30.

Согласно законодательству, уполномоченный орган в лице вышеназванного комитета ответственен за такие направления реализации молодежной политики, как:

- координация и методическое руководство государственных органов по вопросам молодежной политики;
- взаимодействие и сотрудничество с молодежными организациями;
- формирование, реализация, мониторинг реализации и оценка результатов государственного социального заказа, касающегося вопросов молодежной политики;
- ведение разъяснительной работы;
- научное и методическое обеспечение курируемой сферы;
- разработка и утверждение нормативных правовых актов; организация и координирование работы по подготовке и внесению национального доклада «Молодежь Казахстана» в Правительство РК;
- разработка и утверждение таких документов, как типовое положение о советах по делам молодежи при акиматах; порядок проведения республиканского форума молодежи и типовые правила региональных молодежных форумов; типовое положение о молодежных ресурсных центрах; порядок присуждения Государственной молодежной премии «Дарын»; правила предоставления арендного жилища без права выкупа работающей молодежи;
- содействие развитию волонтерской деятельности молодежи;

- осуществление иных полномочий, предусмотренных законами РК, актами Президента РК и Правительства РК³⁷.

Сегодня в Казахстане институциональная структура сферы молодежной политики состоит из трех уровней управления: республиканский, областной, районный (Таблица 1.5). Кроме официальных уполномоченных органов, в 2008 году Указом Первого Президента – Елбасы Н. Назарбаева №625 был образован Совет по молодежной политике при Президенте РК. Его основными задачами стали: выработка рекомендаций по определению приоритетов, формирование и реализация комплексной государственной политики в отношении молодежи; информирование Президента РК о ситуации в молодежной среде; анализ эффективности реализации государственной молодежной политики; обсуждение иных важных вопросов политики государства в отношении молодежи. В последующем совет стал инициатором принятия нового закона, который вобрал в себя иные тенденции и «переключил» приоритеты данного направления внутренней политики страны³⁸.

Кроме того, в институциональную структуру молодежной политики входят консультативно-совещательные органы при акиматах и иные консультативно-совещательные органы (Координационный совет по развитию молодежных организаций при МОН РК, Молодежный совет ШОС, Совет СНГ и др.).

Таблица 1.5. Уровни управления молодежной политикой

Республиканский	Областной	Районный
– КДМС МИОР Республики Казахстан; – советы по молодежной политике при Президенте РК и при Правительстве РК; – республиканские молодежные организации	– уполномоченные управления в сфере координации молодежной политики в гг. Нур-Султане, Алматы, Шымкенте и 14 областях; – молодежные ресурсные центры; – региональные молодежные организации	– районные отделы внутренней политики; – молодежные ресурсные центры городов и районов; – инструкторы по работе с молодежью в сельской местности; – молодежные организации

³⁷ О государственной молодежной политике. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V (с изменениями по состоянию на 7 июля 2020 года).

³⁸ Тасбулатова А. Правовой механизм обеспечения и защиты политических прав ребенка в Республике Казахстан: проблемы и перспективы развития: дис. ... докт. филос. (PhD). – Алматы, 2020. –157 с.

В Законе о молодежной политике от 2015 года была впервые обозначена роль молодежных ресурсных центров (далее – МРЦ). После разработки типового положения и законодательного закрепления МРЦ получили широкое распространение в Казахстане. По состоянию на 2021 год их количество составляет 209 МРЦ, из которых областных – 12, городских – 35, районных – 162. МРЦ являются одним из эффективных ресурсов для развития потенциала молодежи, однако данный ресурс все еще недооценен. По мнению ряда исследователей, МРЦ могли бы стать сосредоточением неформальной работы с молодыми людьми, направленной на превентивные меры во многих направлениях.

МРЦ создаются с целью оказания услуг для поддержки и развития молодежи и молодежных организаций. Наличие МРЦ в стране – один из лучших ресурсов для развития потенциала молодежи, который не используют на все 100%. Такие центры создаются с целью оказания услуг для поддержки и развития молодежи и молодежных организаций. Они осуществляют информационно-методическое, консультационное сопровождение и поддержку инициатив молодежи, мониторинг и анализ ситуации в молодежной среде. Услуги МРЦ финансируются за счет бюджетных средств, услуги предоставляются бесплатно. Например, потенциал таких центров в полной мере реализован, также среди молодежи наблюдается довольно низкая осведомленность о их работе и услугах: лишь 4,7% опрошенных молодых людей осведомлены об их работе и имеют опыт обращения в МРЦ. Исходя из этого, назревает необходимость усовершенствовать некоторые подходы к развитию данного сектора.

Следует учитывать, что существующая законодательная база, с одной

стороны, охватывает все возможные меры поддержки молодежи и, что очень важно, вовлекает молодежь в процесс участия в формировании и реализации государственной молодежной политики, а с другой стороны, не достигнуто полное понимание функций и зоны ответственности каждой из участников. В целом, анализируя нормативную правовую базу государственной молодежной политики, можно заключить, что она многогранна и охватывает всевозможные меры в данной сфере, но при этом отсутствуют результаты оценки ее эффективности, что наталкивает на следующие выводы о том, что мешает системной реализации государственной молодежной политики:

- формальность деятельности консультативно-совещательных органов, в том числе символизм участия молодежи в процессах принятия решений;

- отсутствие определения места и роли МРЦ и других профильных органов в сфере государственной молодежной политики;

- слабое информирование молодежи о возможностях и мерах поддержки.

Исходя из этого, заинтересованным органам в сфере государственной молодежной политики следует принять к сведению необходимость модернизации деятельности консультативно-совещательных органов на всех уровнях как действенной диалоговой площадки, а не формально-отчетной, способной собрать всех акторов государственной молодежной политики для принятия совместных решений на уровне рассмотрения актуальных проблем, совместного планирования дальнейших шагов и возможностей финансирования государственной молодежной политики³⁹.

С одной стороны, это такие профильные органы в сфере молодежной

³⁹ Молодежная политика в современной России: учебное пособие для вузов / Т. К. Ростовская, Е. А. Князькова. – М.: Издательство Юрайт, 2020. – 155 с.

политики, как МРЦ и социальные службы, которые организуют работу с молодежью, и Научно-исследовательский центр «Молодежь», который отвечает за методическое обеспечение молодежной политики и за исследовательскую деятельность в молодежной среде; с другой стороны, это площадки для обеспечения возможности взаимодействия и обеспечения диалога молодых людей как с государственными органами, так и с другими организациями и учреждениями, в их число входят советы по делам молодежи, форум молодежи, социальная инфраструктура и международное сотрудничество.

Еще одна важная составляющая закона касается случаев, когда в числе акторов, ответственных за формирование и реализацию государственной молодежной политики, выступают молодежные организации, волонтерские движения и органы молодежного самоуправления. Вовлечение и участие молодых людей в процессе построения государственной политики дает им право выполнять самые разные задачи, брать на себя ответственность и делиться ею, принимать решения.

После распада Советского Союза в начале 1990-х годов произошел роспуск молодежной организации Коммунистической партии, который повлек за собой крах традиций преемственности в молодежной политике. Это стало переломным временем для государства: общественно-политическая формация сменялась другой, одним жизненным установками ценностям пришли на смену другие и пока не сформировались новые предназначенные для них организации, молодым людям приходилось самостоятельно учиться выживать в условиях зарождавшегося капитализма и нерегулируемого рынка. К концу 1990-х годов стала прослеживаться активизация молодежной политики в стране.

Требовалось создание организации, которая смогла бы стать центром формирования и продвижения молодежных инициатив, помогла бы адаптироваться к новым рыночным условиям и направить молодежь на путь созидания. Допущение маргинализации молодежи могло привести к кризису общества и ослаблению государства.

В 1999 году на заседании Бюро Политсовета партии «Отан» принимается постановление об образовании молодежного крыла партии. Это стало отправной точкой развития самого крупного по состоянию на 2021 год молодежного объединения в стране. Позже организации будет присвоено наименование «Жас Отан». К началу 2000-х годов, несмотря на тенденцию к росту численности молодежных организаций, они по-прежнему не являлись массовыми. В это время в Казахстане было зарегистрировано около 150 детских и молодежных объединений, 6 из них имели республиканский статус⁴⁰.

В целом, в настоящее время в Казахстане действует ряд молодежных движений и партий, среди которых Конгресс молодежи Казахстана, «Жас Ұлан», «Жас Қыран», Альянс студентов Казахстана, Союз рабочей молодежи, Союз сельской молодежи Казахстана и другие. За годы независимости их количество в республике возросло в десятки раз.

Участие молодых граждан должно быть доступным, добровольным, равным (когда для всех категорий молодежи созданы равные возможности), разнообразным по формам, признанным, соответствующим потребностям и интересам, понятным для всех, должно поддерживаться ресурсами, и главным образом участие молодежи должно проявляться в форме партнерства между молодежью и другими уполномоченными органами, где каждая из сторон вносит предложения, рекомендации, решения,

⁴⁰ О Программе «Молодежь Казахстана». Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 февраля 2001 года № 249.

ценит и признает вклад друг друга. Так, роль главы 4 закона «О государственной молодежной политике» намного больше, чем многие могут себе представить. Молодые люди, непосредственно имея возможность участвовать в принятии решений, сами представляют свои интересы в органах государственной власти, в том числе на региональном и местном уровнях, что служит повышению уровня заинтересованности и ответственности за реализацию государственной молодежной политики, а также способствует искоренению иждивенческого поведения в молодежной среде.

Действующий закон о молодежной политике дал импульс массовому соз-

данию в стране новых молодежных организаций и движений. Данная активность в итоге повлияла на качество реализации политики и на качество предоставляемых услуг. При этом многие созданные молодежные организации не смогли адаптироваться и дальше развиваться, так как не обладали ни компетенциями, ни знаниями, ни ресурсами, ни доверием. Поэтому, хотя в количественном эквиваленте их стало больше, качество и эффективность их деятельности довольно низки.

Таким образом сегодня в стране действует устоявшаяся институциональная модель управления процессами в молодежной среде.

Таблица 1.6. Функции центральных государственных и местных исполнительных органов в сфере молодежной политики

Центральные государственные органы	Местные исполнительные органы
1. Формирование государственной политики в молодежной сфере в соответствии с отраслевой деятельностью. 2. Разработка государственных и отраслевых (секторальных) программ в молодежной сфере. 3. Координация деятельности центральных и местных исполнительных органов по вопросам реализации государственной молодежной политики	1. Реализация государственной политики по обеспечению реализации молодежной политики в регионе. 2. Информационно-идеологическое сопровождение деятельности местных исполнительных органов региона по вопросам реализации молодежной государственной политики в области образования, здравоохранения, социального обеспечения и защиты, занятости, межнационального и межконфессионального согласия, патриотического воспитания, пропаганды государственных символов, в языковой, информационной, культурной, гендерной и семейно-демографической сферах, модернизации молодежной политики

Помимо имеющейся инфраструктуры существуют и дополнительные инструменты информирования и информационного обмена по вопросам молодежной политики. Так, важной диалоговой площадкой по взаимодействию субъектов в сфере молодежной политики выступают республиканский и региональные форумы молодежи, взаимодействие между центральными государственными органами и молодежью, молодежными организациями. Значительные задачи в молодежной политике выполняют молодежные проекты и программы, которые являются эффективной коммуникативной площадкой. Во-первых, в процессе

реализации проектов происходит активное сотрудничество молодых людей друг с другом; во-вторых, молодежь активно принимает участие в решении острых вопросов совместно с государственными структурами. Однако программы, направленные на поддержку молодых людей, не имеют четких механизмов мониторинга и анализа, а степень информированности молодых людей о существовании программ и проектов можно считать низкой с учетом долгого срока их реализации.

В целом тенденцию к развитию и формированию инфраструктуры, нацеленной на казахстанскую молодежь,

можно оценить положительно. На текущем этапе реализации государственной молодежной политики дальнейшая ее модернизация является насущной потребностью, поскольку усиление роли и участия молодежи в ее формировании и реализации, а значит и в общественных процессах, выступает одним из гарантов повышения потенциала и развития молодых людей.

Образование и наука

За годы Независимости государством был создан ряд условий для благоприятного развития молодежи и реализации ею своего потенциала. Одним из стратегических направлений стало учреждение в 1993 году международной стипендии «Болашақ» – первого проекта по поддержке талантливой молодежи в получении качественного образования в лучших вузах мира.

7 августа 1996 года в республике появилась государственная молодежная премия «Дарын», которую Правительство РК присуждает гражданам Казахстана в возрасте до 35 лет за плодотворную научную, творческую и общественную деятельность. В это же время созданы центры по выявлению особо одаренной и талантливой молодежи.

Согласно статье 7 закона о молодежной политике 2015 года, вопросы образования и науки находятся в компетенции соответствующего министерства, которое, прежде всего, ответственно за реализацию государственной молодежной политики, взаимодействие и сотрудничество с молодежными организациями по вопросам образования и науки, формирование, реализацию, мониторинг реализации и оценку результатов государственного социального заказа по вопросам образования и т. д. Таким образом, направление по обеспечению качественного и доступного образования молодежи в Казахстане реализуется на основе принципа равенства с учетом индивидуальных особенностей. Реализуется государственный социальный за-

каз по вопросам образования, действует инклюзивное образование, выделяются образовательные гранты, созданы Назарбаев Интеллектуальные школы, работает программа «Болашақ». В целом система образования Казахстана направлена на формирование грамотного и активного молодого человека, способного разумно оценивать современные реалии.

Здоровье и досуг

Уполномоченным органом в области здравоохранения выступает Министерство здравоохранения РК, которое в пределах своей компетенции реализует государственную молодежную политику; осуществляет взаимодействие и сотрудничество с молодежными организациями по вопросам здравоохранения; осуществляет формирование, реализацию, мониторинг и оценку результатов государственного социального заказа по вопросам охраны здоровья и пропаганды здорового образа жизни среди молодежи и другое.

В 2014 году в стране была создана сеть молодежных центров здоровья. Ими оказывается комплексная медико-социальная, психологическая помощь. Основная цель таких центров – это сохранение здоровья и обеспечение благоприятных условий для социализации подростков и молодежи путем предоставления высококвалифицированной медико-психосоциальной и бесплатной медико-социальной помощи подросткам и молодежи по вопросам планирования семьи. Охрана здоровья в целом, и репродуктивного в частности, являются приоритетом для Казахстана, и речь идет о здоровье не только женщин и мужчин, но и каждой семьи, что способствует сохранению генофонда.

Одним из важнейших компонентов здоровья является репродуктивный, который зависит от образа жизни, питания, экологии, генетического наследования, а также от наличия и работы служб охраны репродуктивного здоровья. Особенно

важным этот вопрос является среди молодежи. Научно-методическую помощь службам репродуктивного здоровья оказывает Республиканский Центр охраны здоровья матери и ребенка.

В Казахстане также созданы социальные службы для молодежи при городских и районных администрациях. Такие службы призваны обеспечить необходимые экономические, социальные, правовые условия для духовного, физического развития, профессиональной подготовки молодых казахстанцев, организовывать возможности для реализации ими своего интеллектуального и творческого потенциала. Данные социальные службы сформированы для оперативного решения проблем, возникающих в сфере молодежной политики. В их работе участвуют учреждения и организации, решающие вопросы молодежи, органы по таким направлениям, как труд и занятость, образование, культура, здравоохранение, правоохранительные органы, профсоюзные и молодежные организации, общественные и религиозные объединения.

Можно отметить, что ежегодно увеличивается доля культурно-досуговых учреждений, наблюдается рост возможностей для самореализации и многообразия досуговой деятельности. В селах и городах Казахстана создаются специализированные «центры досуга молодежи». Этот вопрос также не остается без внимания со стороны общественных организаций и образовательных учреждений. Принимаются меры по формированию различных видов культуры, в том числе правовой, досуговой и экологической. Не остается без внимания талантливая казахстанская молодежь.

В целом следует отметить, что здоровье молодежи, а особенно молодой

семьи – один из самых важных вопросов молодежной политики Казахстана. Сохранение здоровья казахстанской молодежи находится под контролем государственных органов, но также в данном процессе участвуют молодые люди и молодежные организации. К основным проблемам, которые следует учесть при формировании здорового образа жизни в молодежной среде, относятся алкоголь, курение табака, употребление наркотических веществ, ранние половые контакты, инфекции, передаваемые половым путем, и т. д.

Таким образом, в Казахстане уделяется значительное внимание развитию социальной инфраструктуры. Реализуется большое количество проектов и государственных программ, направленных на развитие различных сфер жизнедеятельности молодежи. Особо важным считается применение научно-исследовательского подхода к обеспечению молодежной политики⁴¹. Повышение эффективности деятельности учреждений и органов по делам молодежи и расширение спектра предоставляемых ими услуг способствует повышению качества человеческого потенциала, что является важнейшей задачей государственной молодежной политики⁴².

Занятость

Государственная молодежная политика в сфере труда и занятости осуществляется через специализированные программы трудоустройства молодежи, развития общественных работ и обучения данной категории населения на курсах профессиональной подготовки и повышения квалификации⁴³. Уполномоченным органом в сфере молодежной политики по труду выступает Министерство труда и социальной защиты населения

⁴¹ Успехи и вызовы дальнейшего развития государственной молодежной политики Казахстана // <https://www.tarlan.kz/ru/article/uspexy-y-vizovi-dalneyshego-razvityiya-gosudarstvennoy-molodejnoj-polytyky-kazaxstana.html>.

⁴² Молодежная политика в современной России: учебное пособие для вузов / Т. К. Ростовская, Е. А. Князькова. – М.: Издательство Юрайт, 2020. – 155 с.

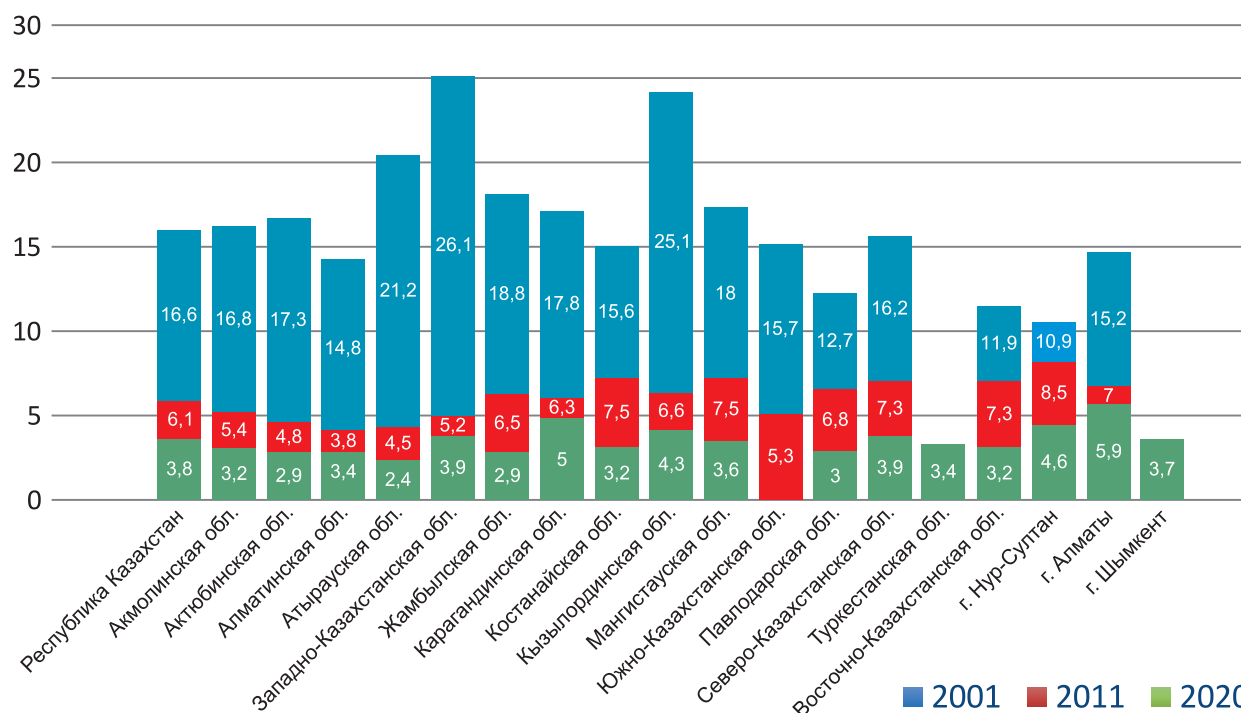
⁴³ О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее». Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191.

РК. В его компетенцию входит разработка мер по содействию в трудоустройстве и занятости молодежи, обеспечение функционирования единого информационного портала «Молодежная биржа труда», осуществление сотрудничества с молодежными организациями по вопросам содействия в трудоустройстве молодежи. Несмотря на положительную динамику развития, проблемы, связанные с трудоустройством казахстанской молодежи, все еще существуют. Согласно официальным статистическим данным, в Казахстане многие выпускники вузов не могут сразу найти работу по полученной специальности. В немалой степени созданию «дипломированной» безработицы способствовал неконтролируемый рост частных вузов и колледжей; чрезмерное стремлением молодежи получить специальности, по которым прослеживается переизбыток на рынке труда, в то время, когда страна испытывает большой дефицит специалистов технической сферы.

По данным статистики, в 2020 году уровень молодежной безработицы составил 3,8%, при общем уровне безработицы в стране в 4,9%⁴⁴. В 2001 году показатель молодежной безработицы составлял 16,6%, а в 2011 году – 6,1% соответственно. При этом, согласно независимым исследованиям, численность неформально занятой молодежи в Казахстане составляет более 600 тыс. человек в возрасте от 15 до 29 лет, что составляет около 30% от всех незанятых граждан страны, которых, согласно исследованиям, насчитывается 1 млн человек. По официальным же данным, неформально занятых молодых граждан немногим более 82 тыс. чел.

Вместе с тем проводимая Казахстаном политика сыграла стабилизирующую роль в жизни общества и позволила смягчить трудности жизненного старта молодых казахстанцев, создала условия для социализации молодежи.

Рисунок 1.4. Уровень молодежной безработицы (в возрасте 15–28 лет)

Источник: БНС АСПиР РК.

⁴⁴ Еңбек және жұмыспен қамту статистикасы // <https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/8>.

В 2019 году Постановлением Правительства РК от 30 января 2019 года №27 была утверждена Дорожная карта по проведению Года молодежи, в рамках которой был реализован ряд важных инициатив в сфере занятости. Самая большая статья расходов (118 млрд тенге) была предусмотрена в блоке «новые инициативы» – это строительство жилья, модернизация учебных заведений, выделение грантов и развитие предпринимательства. В рамках направления были разработаны и запущены проекты: «Жас Кәсіпкер» – по развитию молодежного предпринимательства, «Жас маман» – по подготовке квалифицированных специалистов по принципу «100/200»; проведен масштабный проект «Бастау Бизнес» по обучению молодежи основам предпринимательства; предоставлены государственные гранты для молодых предпринимателей в рамках Программы «Дорожная карта бизнеса-2020»; предоставлены гранты для реализации новых бизнес-идей молодежи в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек»; запущен общенациональный проект «Зеленый город – зеленое село» по повышению занятости молодежи и многое другое⁴⁵. По прогнозам, численность молодежи будет увеличиваться в целом в мире, в том числе и в нашей стране. Соответственно, количество «искателей» рабочих мест на рынке труда будет расти. Ежегодно на рынок труда выходят порядка 300 тыс. выпускников. Ожидается, что всего в период с 2019 по 2025 год на рынок труда выйдут дополнительно 1,8 млн молодых людей. Это огромный человеческий капитал. Как им распорядиться, нужно думать сейчас.

Жилищные вопросы

Государство, осуществляя эффективную социальную политику по обеспе-

чению жильем молодых семей, помогает таким образом решить первоочередную для них проблему, что положительно влияет на эффективность молодежной политики, а также улучшает демографическую ситуацию в стране. Для этого разрабатываются специальные жилищные программы. Одной из возможностей решить вопрос с приобретением жилья может стать активно обсуждаемая в настоящее время программа по привлечению молодых специалистов в регионы и сельские районы. Суть этой программы состоит в том, что молодые кадры, получившие городское образование, после окончания вуза устраиваются работать в сельской местности, где сегодня так не хватает профессиональных кадров. По программе «Доступное жилье-2020» молодые семьи смогут выкупать свое жилье за определенный период. Кроме того, предусмотрено строительство арендного жилья для молодых семей через «Отбасы банк» и арендного жилья для рабочей молодежи. Таким образом, вопрос обеспечения жильем молодых семей решается в положительную сторону. Именно при поддержке государства увеличивается потенциал этой группы населения в том, чтобы в будущем решить социально значимые вопросы рождаемости, профессиональной подготовки и стать экономически активной частью населения.

В целом действие всех вышеуказанных механизмов формирования и реализации государственной молодежной политики в Республике Казахстан направлено на ее результативность и совершенствование. Молодежная политика Казахстана на современном этапе носит системный, комплексный характер. Нормативная правовая база, а также деятельность государственных органов, политических институтов, общественных объединений и молодежных орга-

⁴⁵ Об утверждении Дорожной карты по проведению Года молодежи. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 января 2019 года № 27

низаций направлены на реализацию потребностей и интересов казахстанской молодежи. Анализ институционального развития отечественной молодежной политики продемонстрировал, что процесс институционализации не завершен, однако молодежная политика обрела устойчивость. За годы независимости в Казахстане сформирована значительная правовая база концептуальных программ и проектов, целью которых было создание социально-экономических условий для самореализации молодых людей. Каждая государственная программа была нацелена на конкретные результаты в отдельно взятой сфере, в том числе в области социального обеспечения, молодежной занятости, образования и науки, молодежного предпринимательства и поддержки инициатив. Необходимо особо подчеркнуть, что в большинстве своем молодежь продолжает рассчитывать на государственную поддержку. Данная ситуация открыто демонстрирует иждивенческий настрой молодых людей и нарастающий социальный инфантилизм.

Вместе с тем существует ряд других проблемных вопросов, которые влияют на качество и результативность государственной молодежной политики по причине отсутствия четкого разделения функциональных обязанностей МРЦ, Советов и молодежных объединений. Поэтому при разработке новой концепции или закона по вопросам государственной молодежной политики рекомендуется всесторонне анализировать текущую ситуацию в данной сфере, а также внести уточняющие правки в перечень компетенций уполномоченных органов, отвечающих за реализацию данного направления политики, и разграничить их права и обязанности для устранения фактов дублирования их деятельности. Необходимо также отметить, что региональные отличия в численности молодежи, больше половины которой проживает на юге страны, предполагают различные подходы к размещению и прогнозированию трудовых ресурсов, их

дальнейшему социальному обеспечению и другим сопутствующим запросам молодежи. Отсутствие комплексного подхода при изучении социально-демографических характеристик молодого населения в разрезе регионов, низкокачественное управление проектами в направлении установления обратной связи с их бенефициарами, а также частая смена администраторов являются основными причинами неудовлетворительной оценки достигнутых результатов.

В целях дальнейшего развития государственной молодежной политики следует внедрить систему поэтапной имплементации зарубежного опыта, предполагающую неформальное обучение молодежи при МРЦ, что поможет молодым людям в решении многих проблем, связанных отсутствием навыков, необходимых для социальной адаптации, коммуникации и трудоустройства. В целом действующая государственная политика страны всесторонне направлена на социально-экономическую поддержку своих граждан, в том числе молодых людей.

Вектор социального стимулирования молодежи является стержнем для дальнейшего устойчивого развития страны и во многом определяет ее будущее. Данное направление сформулировано в задачах статьи 3 закона «О государственной молодежной политике» от 9 февраля 2015 года как *«вовлечение молодежи в социально-экономическую и общественно-политическую жизнь страны»*. У молодежи Казахстана должны быть условия для роста и развития в безопасном свободном обществе, где предоставляются возможности для получения качественного образования, устройства на работу и высокого уровня жизни. Соответственно, для этого молодые люди нуждаются в таких условиях, когда они беспрепятственно смогут реализовывать свои инициативы, открывать свои таланты и интересы, различными путями принимать участие в жизни общества. С учетом этого необходимо:

1) ввести понятие «молодежная работа», в толковании которого деятельность всех институтов, работающих с молодыми людьми, основывается в первую очередь на их интересах и потребностях;

2) поддерживать молодежные инициативы и проекты через менторство и информационное сопровождение;

3) совершенствовать новые механизмы работы с молодежью в школьной среде;

4) развивать неформальное образование как одну из форм эффективной работы с молодыми людьми;

5) использовать в работе с молодежью цифровые технологии.

Молодежная политика – дело не только государства, но и других социально-политических и экономических институтов. На этом основании возможно разделять молодежную политику, в которой наряду с государством субъектами участвуют также другие общественные институты, и государственную молодежную политику, под субъектом понимающую государство в совокупности государственных органов и учреждений, занимающихся вопросами молодого населения. Молодежь в данном случае является объектом, на который направлены фокус внимания и действия с различных сторон – как государства, так и общества в целом. И, конечно же, важным субъектом молодежной политики является сама молодежь, которая, включаясь в процессы, происходящие в свете реализации молодежной политики, становится ее участником. Следовательно, молодежь – одновременно и объект, и субъект молодежной политики.

В целом стоит заметить, что у Казахстана имеются хорошие предпосылки для дальнейшего устойчивого развития молодежной политики. Особую роль в этом, безусловно, играют готовность государства инвестировать в данную область, сотрудничество между различными уровнями власти, секторами при активном вовлечении молодежи, учет интересов и потребностей рассматриваемой социальной группы при планирование дальнейших шагов. Молодежь для Казахстана должна стать не просто ресурсом стабильного развития страны, но и выступать в роли партнера, чье участие является необходимым условием как для реализации молодежной политики в будущем, так и для развития государства в целом.

Таким образом, рассматривая особенности инфраструктуры молодежной политики в виде функционирующей системы учреждений, подведомственной органам по делам молодежи и ориентированной на развитие молодежи и решение ее проблем, необходимо отметить, что повышение доступности и качества государственных (социальных) услуг, предоставляемых центральными государственными и местными исполнительными органами, является приоритетной задачей государственной молодежной политики. Следует отметить, что повышение эффективности реализации государственной молодежной политики, в том числе через расширение спектра предоставляемых молодежи социальных услуг, способствует улучшению качества человеческого потенциала, что является важнейшей задачей стратегии развития любого независимого государства.

ГЛАВА 2.

Ключевые механизмы и институты реализации
государственной молодежной политики

В Казахстане молодежь составляет порядка 20% от общей численности населения страны, при этом она преимущественно проживает на

юге страны. Сегодня в целях успешной социализации молодых людей государство стремится использовать различные прикладные инструменты работы.

Таблица 2.1. Численность молодежи в возрасте 14–28 лет в регионах, человек

на начало года

Год	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Регион						
Республика Казахстан	4 206 037	4 099 272	3 995 913	3 900 900	3 830 526	3 765 383
Акмолинская область	165 147	162 704	152 538	148 992	145 846	142 491
Актюбинская область	213 857	205 977	198 482	191 790	185 468	178 712
Алматинская область	450 754	432 459	418 074	408 211	401 098	392 855
Атырауская область	144 135	140 852	137 752	135 403	134 041	133 130
Восточно-Казахстанская область	304 957	292 094	277 473	264 952	254 565	244 005
Западно-Казахстанская область	149 595	145 879	140 413	136 016	132 376	128 527
Жамбылская область	260 621	253 607	245 934	240 221	239 148	237 900
Карагандинская область	314 956	304 260	291 441	281 406	273 382	266 081
Костанайская область	201 435	194 535	185 077	177 101	169 920	161 897
Кызылординская область	189 625	185 674	180 394	177 644	176 740	175 728
Мангистауская область	152 656	150 567	147 728	145 657	146 162	147 462
Павлодарская область	164 433	157 722	150 350	144 072	139 213	134 726
Северо-Казахстанская область	116 204	112 364	107 497	104 056	102 011	100 548
Туркестанская область	723 853	715 303	480 051	473 046	457 047	465 699
г. Нур-Султан	213 350	199 296	224 069	225 774	221 186	222 334
г. Алматы	440 459	445 979	437 769	423 809	407 381	393 845
г. Шымкент	-	-	220 871	222 750	244 942	239 443

Источник: БНС АСПиР РК

В Казахстане с первых дней независимости выстроена комплексная система реализации молодежной политики, которая включает такие механизмы, как государственные программы и проекты, социальные услуги молодежных организаций и МРЦ. В 2021 году начался новый этап государственной молодежной политики. В декабре 2020 года был утвержден Комплексный план по поддержке молодежи Республики Казахстан на 2021–2025 годы, согласно которому будут осуществляться прикладные проекты по 10 стратегическим направлениям.

Отдельно следует отметить, что сегодня в системе государственного управ-

ления активно внедряется проектный подход, направленный на точечное решение конкретных задач по ключевым векторам развития государства и общества. В данном контексте следует отметить реализацию национального проекта «Ұлттық Рухани жаңғыру», а именно направление «Тәуелсіздік ұрпақтары», посвященное развитию новых возможностей для молодежи и вовлечению их в общественно-полезную деятельность.

В качестве ключевых задач направления «Тәуелсіздік ұрпақтары» были отмечены наиболее актуальные вопросы развития современной казахстанской молодежи, такие как формирование си-

системы поддержки талантливых молодых людей, повышение уровня экологической культуры и духовно-нравственного воспитания молодежи. Особенно следует отметить, реализацию комплекса мер по обеспечению преемственности поколений и популяризации традиций народа Казахстана. В период глобальных социальных и технологических изменений знание родного языка, истории и традиций своего народа является одним из главных компонентов конкурентоспособности наций. В целом несмотря на открытость вопроса о социальном эффекте, который привнесут планируемые мероприятия, необходимо отметить актуальность и важность комплекса мер, которые будут реализованы в рам-

ках данного направления национального проекта.

Таким образом, в Казахстане на системной основе принимаются оптимальные решения по важнейшим актуальным задачам государственного курса в области молодежной политики. Они становятся релевантными механизмами реализации и интегрируют усилия государственных органов, сосредотачивая их на решении межотраслевых задач.

В целях изучения общей ситуации в сфере молодежной политики были проанализированы современные механизмы и институты реализации молодежной политики, их роль и эффективность, а также оценка молодежью государственных мер поддержки.

2.1 Государственные программы поддержки молодежи

Программы и проекты государственной поддержки молодежи являются одним из наиболее распространенных инструментов реализации государственной молодежной политики. Однако о том, насколько действенны эти проекты, может судить только сама молодежь. В 2017 году отмечался относительно низкий уровень участия респондентов в государственных программах. Об этом свидетельствуют результаты социологического исследования «Состояние государственной молодежной политики: потребности и социальные практики»⁴⁶, проведенного НИЦ «Молодежь». На первом месте по этому показателю находилась программа «Жасыл Ел» (4,3%), затем шли программы «Молодежная практика» (4,1%), «Молодежный кадровый резерв» (2,6%), «Дорожная карта бизнеса 2020» (1,5%), «С дипломом – в село!» (1,4%). Между тем больше половины опрошенных молодых людей (60,8%) были удовлетворены реализацией государственной молодежной политики в Казахстане.

В течение последующих пяти лет ситуация кардинально не менялась: участие молодых людей не превышало 10% уровня ни по одной из программ. Согласно результатам социологического исследования «Молодежь Казахстана»⁴⁷, в 2021 году наибольшее участие было отмечено в инициативах, связанных с трудоустройством. В частности, 9,9% молодых людей участвовали в «Молодежной практике», 9,2% в программе «Жасыл Ел». Участие в других программах колеблется в пределах от 2,3% до 5,8%. При этом уровень удовлетворенности тех, кто принимал участие в государственных программах, был доста-

точно высок – выше 80% почти по всем программам и проектам (сумма ответов «полностью удовлетворен» и «скорее удовлетворен»). Наибольший уровень удовлетворенности имеют программы «Серпін-2050» (60,3% полностью удовлетворены, 32,4% скорее удовлетворены), «Жасыл Ел» (56,3% полностью удовлетворены, 33,3% скорее удовлетворены), «Международная стипендия “Болашақ”» (64,7% полностью удовлетворены, 24,7% скорее удовлетворены).

Для понимания общей ситуации, в том числе проблемы низкого участия молодых людей, следует рассмотреть несколько ключевых государственных программ и проектов, направленных на поддержку казахстанской молодежи.

«С дипломом – в село!»

По поручению Первого Президента РК Н. Назарбаева 1 июля 2009 года в Казахстане была запущена государственная программа «С дипломом – в село!» с целью усиления кадрового потенциала сельских территорий необходимыми трудовыми ресурсами – специалистами социальной сферы и агропромышленного комплекса. Единственным критерием для желающих принять участие в программе является наличие диплома по одной из специальностей в следующих областях: образование, социальное обеспечение, здравоохранение, культура и спорт, ветеринария, агропромышленный комплекс. Программа не предусматривает градации оказания мер социальной поддержки специалистам в зависимости от уровня образования и опыта работы по специальности. Каждый желающий участвовать в данной программе может обратиться в акимат для поиска подходящих вакансий либо самостоятельно посетить сельские на-

⁴⁶ Социологическое исследование «Состояние государственной молодежной политики: потребности и социальные практики» / НИЦ «Молодежь». Нур-Султан, 2017 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/790/790cd4ce4cf8855813196661a7e013ac.pdf>.

⁴⁷ Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Нур-Султан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yraudv107iow2ei1fq332.pdf>.

селенные пункты для прохождения отбора на открытые вакансии. Процесс рассмотрения документов не превышает 30 дней. При принятии на работу заключается трехстороннее соглашение между акимом района, кандидатом и поверенным агентом (тем, кто выделяет средства на кредит), а также в течение 7 дней после утверждения выдается социальная поддержка каждому участнику в виде выплаты обязательного подъемного пособия, также по запросу осуществляется бюджетное кредитование.

За период реализации программы с 2009 по 2020 годы свыше 77 тыс. специалистов получили подъемные пособия на общую сумму 11,5 млрд тенге, а 36,6 тыс. специалистов – бюджетные кредиты на жилье на сумму 105,3 млрд тенге. При этом наибольшее количество специалистов, принявших участие, работают в сфере образования (70%) и здравоохранения (21%)⁴⁸. С целью повышения эффективности и вовлеченности молодых граждан программа за годы своего существования несколько раз трансформировалась. Основные изменения произошли в трех сегментах: администрирование программы, перечень необходимых специальностей, а также объемы предоставляемой социальной поддержки.

Первое – *администрирование программы*. За более чем 10 лет существования программы сменились три администратора. Так, в первые годы ее реализацией занималось Министерство сельского хозяйства. Короткое время (с 2013 по 2014 гг.) программа находилась под курированием Министерства регионального развития, а в 2015 году ее перевели под администрирование Министерства национальной экономики.

Второе – *перечень специальностей*.

В ходе реализации программы перечень специальностей дополнился новыми. Однако, несмотря на это, за первые пять лет с момента обновления добавленные специальности не приобрели широкой популярности по сравнению с другими. Наибольшим спросом пользуется сфера образования, куда было привлечено 42 745 человек (71,2%). На втором месте по популярности – здравоохранение. Эту сферу выбрали 12 705 человек (21,2%). Далее следуют специальности агропромышленного комплекса – 1 665 человек (2,8%) и культуры – 1 604 (2,7%). На последнем месте по востребованности оказались сферы спорта – 863 (1,4%), социального обеспечения – 483 (0,8%).

Третье – *социальные меры поддержки*. За годы существования программы социальные меры поддержки несколько раз трансформировались. Сегодня каждый выбранный кандидат получает:

1) единовременное подъемное пособие – 100 МРП (252 500 тенге на 2019 год); в Год молодежи размер подъемного пособия был увеличен с 70 МРП до 100 МРП;

2) выдача бюджетных кредитов на приобретение жилья, не превышающих 1 500 МРП (3 787 500 тенге. на 2019 год) с ежегодной ставкой вознаграждения 0,01% со сроком до 15 лет; для сравнения, до 2011 года пороговое значение было ниже – всего 630 МРП.

Несмотря на высокую информированность о программе, занимающей 1-е место в разрезе действующих государственных программ (42,3% от общего количества опрошенных, по данным исследования НИЦ «Молодежь» в 2019 году), а также один из наиболее высоких показателей вовлеченности по сравнению с другими госпрограммами (3-е место после «Жасыл ел» и «Молодежной практики», т. е. 5,3% от общего количества опрошенных), низкая

⁴⁸ Эффективности не наблюдается: молодые депутаты партии Nur Otan о программах «Серпін» и «С дипломом – в село!» // https://www.kt.kz/rus/society/effektivnosti_ne_nablyudaetsya_molodye_deputaty_nur_otan_o_1377915354.html.

эффективность программы отмечается как государственными органами, так и гражданами. Программа должна была решить комплекс проблем: улучшить уровень предоставления социальных услуг сельскому населению, укрепить его здоровье, повысить его грамотность и культурный уровень, что в итоге выровняло бы имеющиеся диспропорции между городом и селом. Однако за 10 лет реализации программы не все поставленные цели и задачи были достигнуты. Таким образом, несмотря на предпринимаемые меры поддержки, программа вызывает многочисленные вопросы у казахстанцев. В связи с этим следует обратить внимание на основные проблемные вопросы в реализации программы:

Ответственность за реализацию. Основная задача программы заключается в закреплении специалистов в сельской местности путем предоставления мер социальной поддержки. Администрирование программы отведено Министерству национальной экономики, при этом реализация программы предоставляется местным исполнительным органам в регионах. Данная ситуация отражена в нормативных и законодательных актах программы. Так, заключение трехсторонних кредитных договоров и вопросы заработной платы относятся к компетенции местных исполнительных органов. Мониторинг проводится администратором программы, в чью компетенцию также входит оценка бюджетных программ, формирование бюджетных заявок, а также общая координация программы.

Объективной проблемой программы является неопределенность того, кто из ведомств отвечает за реализацию и мониторинг. Именно разделенная ответственность за реализацию программы наиболее сильно отражается на ее эффективности, также вводит в заблуждение участников программы, что отражается на репутации программы в целом.

Отсутствие мониторинга эффективности и качества оказания услуг.

Отсутствие мониторинга реализации исходит из предыдущей проблематики. За период реализации программы не была утверждена система оценки качества услуг, а также не проводилось социологическое исследование прибывших участников программы. Наиболее популярной сферой в данной программе является образование. Большинство приезжих участников – это учителя средних школ, при этом 74% среди них, по последним данным, составляют женщины. Участники отмечают, что для многих специалистов сферы образования количество часов в учебных учреждениях является недостаточным. В связи с тем, что в большинстве сел функционирует лишь одна школа, большинство специалистов не могут надеяться на достаточный объем часов для высокой зарплаты. Также в селах отсутствует возможность дополнительного заработка. Данный фактор влияет на количество специалистов, которые уезжают из сел раньше положенного срока.

Отсутствие мониторинга препятствует выявлению таких проблем. Внедрение системы мониторинга и отслеживание качества предлагаемых вакансий и размеров заработной платы поможет увеличить приток специалистов в регионы.

Отсутствие региональной градации. Данная программа требует от кандидата лишь наличия диплома и не учитывает возраст, уровень образования и опыт работы по специальности, а также игнорирует социально-экономическую ситуацию при региональном распределении. Таким образом, каждый специалист получает одинаковый объем социальной поддержки в виде единовременного подъемного пособия суммой 100 МРП – 252 500 тенге, а также бюджетный кредит по запросу в размере 1 500 МРП – 3 787 500 тенге. От объема данной суммы зависит качество жизни приезжего специалиста.

Следует отметить, что стоимость жилья в южных и западных регионах дороже по сравнению с другими, но тем не менее сумма ипотечного кредитования

для всей страны одинакова. При установлении фиксированного объема социальных выплат следует учитывать разный уровень качества жизни в регионах и в каждом населенном пункте. Рекомендуется реформировать программу на примере успешно функционирующей программы международной стипендии «Болашақ». Данная программа учитывает распределение объема стипендии студентов исходя из выбранного учебного заведения и страны проживания.

Жилищная проблема и отсутствие условий для работы

Одним из актуальных вопросов является большое количество жалоб по поводу нехватки жилья, а также его низкого качества. Данная ситуация связана с тем, что если вначале в села прибывало порядка 3 300 специалистов в год, то по мере реализации программы данный показатель увеличился до 6 000 специалистов ежегодно. Ветхость сельского жилья 1980-х – 1990-х годов постройки делает его непривлекательным для покупки в кредит сроком на 10–15 лет. Выделяемые из бюджета средства покрывают 70–75% потребности регионов в специалистах. В связи с этим для таких участников формируется очередность в получении мер социальной поддержки. Данная очередность влияет на уровень мотивированности специалистов, т. к. не обеспечивает достаточных условий для проживания.

Система бюджетного кредитования

Специалисты данной программы являются наиболее значимыми кадрами, так как именно они развивают человеческий капитал и улучшают качество жизни в селах Казахстана. Несмотря на значимость данной инициативы, финансовая составляющая является обременительной для участников. Бюджетное кредитование даже при низкой процентной ставке становится проблемой для молодых специалистов с неполной загруженностью. В последние годы увеличилось

количество специалистов, которые нарушают условия договора и не выполняют своих обязанностей.

Просроченные задолженности – наиболее существенная проблема. Основной причиной возникновения просроченной задолженности среди участников является несоблюдение ими платежной дисциплины, что соответственно влечет начисление пени и увеличение задолженности по основному долгу. В своих интервью участники программы отмечают низкие заработные платы как основную причину задолженностей. Ярким примером служит Алматинская область, где за годы существования программы, по предварительным подсчетам фонда, общая сумма пени по ипотечным займам составила 160 миллионов тенге.

Для сравнения, в программе международной стипендии «Болашақ» средние расходы на академическое обучение за рубежом варьируются: на одного стипендиата в год тратится от 4,6 млн тенге (Китай) до 31 млн тенге (Швейцария)⁴⁹. В то же время на одного специалиста по программе «С дипломом – в село!» расходуются лишь объем единовременного подъемного пособия, а также зарплатный фонд, повышенный на 25% по сравнению с городским окладом.

Учитывая минимальный расход на одного студента стипендии «Болашақ» в размере 4,6 млн тенге, следует рассмотреть увеличение объема расходов на каждого такого специалиста, который работает по специальности непосредственно в Казахстане и развивает сельскую экономику.

Таким образом, предлагается вернуться к системе пятилетней отработки вместо принятых трех лет. При этом вместо бюджетного кредитования профинансировать приобретение жилья для каждого специалиста в размере до 1 500 МРП. Каждый специалист получит единовременное подъемное пособие, а

⁴⁹ Средние расходы на академическое обучение за рубежом на одного стипендиата в год // <https://bolashak.gov.kz/images/%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC.pdf>.

также бесплатное жилье. При невыполнении договорных условий специалист должен будет выплатить государству всю сумму, потраченную на него, незамедлительно. Таким образом будет снижаться количество специалистов, которые нарушают условия договора и не выполняют своих обязанностей. Аналог данной системы успешно внедрен в условия для студентов стипендии «Болашақ».

«Серпін-2050»

Проект реализуется с 2014 года.

Цель программы – обучить и трудоустроить молодежь из регионов с избытком трудовых ресурсов, преимущественно южных (Алматинской, Туркестанской, Жамбылской, Кызылординской, Мангистауской областей), – в регионы, испытывающие дефицит кадров. В этих целях из республиканского бюджета выделяется государственный образовательный заказ в высших учебных заведениях и организациях технического и профессионального образования.

Рисунок 2.1. Количество грантов, выделенных за пять лет реализации проекта «Серпін-2050»,

Источники: Отчетные данные АО «ЦМП» и Центра Болонского процесса и академической мобильности МОН РК

По последним официальным данным, в 2020 году по проекту «Серпін» завершили обучение в организациях высшего и послевузовского образования 2 653 человека. В целом в результате реализации программы «Серпін» с 2018 по 2021 годы прошли обучение 7 707 человек, из них было трудоустроено 5 526 человек (71,7%):

- за 2018–2019 учебный год выпуск – 931 человек, из них трудоустроено – 875 человек (93,9%);
- за 2019–2020 учебный год выпуск – 4 123 человека, из них трудоустроено – 3 238 человек (78,5%);
- за 2020–2021 учебном году выпуск – 2 653 человека, из них трудоустроено – 1 413 человек (53,2%)⁵⁰.

Как отмечается, на 2021–2024 годы утвержден государственный заказ на подготовку кадров по программе «Серпін» на базе вузов в объеме 20 624 гранта.

В течение всего обучения участники программы «Серпін-2050» обеспечиваются:

- трехразовым питанием;
- подъемными средствами в размере более 60 тысяч тенге для покупки теплой одежды;
- компенсацией расходов на проезд домой (два раза в год).

Ежегодно на одного студента колледжа, поступившего по гранту «Серпін-2050», **тратится по 352 тыс. тенге** из государственного бюджета. Согласно актуальным официальным данным, про-

⁵⁰ В Казахстане увеличат количество грантов по программе «Серпін» // https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-velichat-kolichestvo-grantov-po-programme-serpin_a3845010.

ект помог обрести постоянную работу и дом более 1,5 тысячам молодых людей⁵¹. Однако в 2019 году 52% грантов остались невостребованными из-за отсутствия участников.

Необходимо отметить, что в целом проект создает возможность для молодых людей получить бесплатное высшее образование с учетом отдельных предпочтений, недоступных для студентов, поступивших на общих основаниях: для участников «Серпін» предусмотрены бесплатное трехразовое питание, оплата транспортных расходов два раза в год и предоставление мест в общежитии.

Между тем анализ данного проекта показал наличие ряда системных проблем.

Первое – *отсутствие принципа целесообразности в распределении образовательных грантов с учетом потребностей рынка труда*. Данная ситуация прослеживается не только в соотношениях между выделенными образовательными грантами для вузов и колледжей, но и в количестве обучающихся в разрезе регионов, не говоря об участниках из сельских местностей. Выявленная диспропорция может быть связана с частыми сменами официальных операторов проекта, что усложняло систему организации и отбора участников.

Второе – *низкая результативность программы*. Проект за первые пять лет с момента реализации не смог принести положительные плоды. В частности, отсутствие документальной базы программы, которая бы обязывала выпускников – «серпиновцев» отрабатывать государственный грант в регионе по месту обучения, усугубляет вопрос их дальнейшего проживания в регионах-реципиентах. В Постановлении Правительства РК от 13 ноября 2018 года №746 «Об утверждении Государственной программы раз-

вития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек»» предусмотрены следующие нормы в отношении обязательств: «Выпускники высших учебных заведений и колледжей, завершившие обучение в рамках проекта, отрабатывают в регионе по месту обучения не менее трех лет после окончания обучения. Отработка осуществляется в соответствии с трехсторонним договором о трудоустройстве выпускника между организацией образования, работодателем и обучающимся. Распределение, направление на работу и трудоустройство молодых специалистов осуществляются местными исполнительными органами (далее – МИО) в соответствии с направлением организации образования»⁵². Однако данные требования являются формальными. В результате многие выпускники-«серпиновцы» возвращаются в свои регионы, и только четверть выпускников закрепляется в регионе обучения.

Третье – *отсутствие единого и постоянного оператора*. Одним из слабых сторон процесса реализации данного проекта, как отмечалось выше, является частая смена операторов. В частности, за пять лет своего существования программа сменила трех официальных операторов (с момента старта в 2014 году администратором программы был Республиканский координационный совет социального проекта «Серпін-2050»; с сентября 2016 года по декабрь 2017 года – Центр международных программ МОН РК; с января 2018 года по настоящее время – Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК). В результате это отражается на системности и стабильности процесса выделения грантов. На текущий момент администрирование проекта производится по итогам проведения ежегодного

⁵¹ Развитие молодежной политики: Jas Otan заложил ее основы // <https://strategy2050.kz/ru/news/razvitiye-molodezhnoy-politiki-jas-otan-zalozhil-ee-osnovy/>.

⁵² Об утверждении Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек». Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 ноября 2018 года № 746.

тендера. Отсутствие единого и постоянного оператора не позволяет на системной основе реализовывать основные направления программы, а также проводить качественное информационное сопровождение.

Четвертое – *низкий уровень осведомленности*. Согласно данным социологического исследования, проведенного Научно-исследовательским центром «Молодежь» в 2019 году, о реализации данной программы информированы лишь 20,5% молодых граждан. В результате наблюдается низкий уровень вовлеченности: только 1,9% казахстанской молодежи принимали участие в данном проекте.

Пятое – *проблема социального иждивенчества*. Согласно данным социологического исследования, проведенного среди участников программы во втором семестре 2018–2019 учебного года, большинство «серпиновцев» преследуют мотив социального иждивенчества, так как программа предоставляет выгодные условия при низких баллах ЕНТ. Также было выявлено, что в процессе профессиональной ориентации выпускников школ родители являются основными акторами при выборе специальности. В результате еще больше повысился иждивенческий настрой молодежи. Непонимание основной цели программы, отсутствие моральных и материальных обязательств перед обществом и государством привело молодых людей к социальному инфантилизму.

«Молодежная практика»

Программа «Молодежная практика» реализуется в рамках Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек» и предназначена специально для безработных из числа выпускников организаций образования, имеющих возраст не старше 29 лет и при этом завершивших обучение в течение 3 лет. Работа по молодежной

практике носит временный характер и может продолжаться не более 6 месяцев. Данная форма занятости практикуется вне постоянных рабочих мест и вне вакансий на постоянные рабочие места. Такие рабочие места не могут создаваться на тяжелых работах, работах с вредными и (или) опасными условиями труда. Ежемесячный размер заработной платы в месяц со времени старта программы составлял 25 месячных расчетных показателей с учетом налогов, обязательных пенсионных взносов и других социальных отчислений, а в 2021 году был увеличен до 35 МРП.

По данным на 1 октября 2020 года, возможностями Молодежной практики воспользовались свыше 30 тысяч молодых специалистов, прошли уже ее свыше 11 тысяч человек, больше 2 тысяч из них завершили ее досрочно, а около 4,5 тысячи трудоустроены на постоянные рабочие места.

Проблемный блок

Короткие сроки программы. За минимальный срок сложно научиться теоретическим и практическим навыкам, которые требуют работодатели от вчерашнего студента. Получить элементарные навыки, узнать больше о профессии вполне возможно и в ходе учебной практики в образовательном учреждении, и самостоятельно через бесплатные онлайн-курсы.

Отсутствие детального системного мониторинга по трудоустройству молодежи после прохождения практики. На текущий момент отсутствует в свободном доступе информация по итогам программы (ежегодная статистика по финансированию, количеству трудоустроенной молодежи после практики).

Отсутствие конкретных требований при отборе кандидатов. Для стимулирования участия молодежи был увеличен размер заработной платы с 18 до 25 МРП (или с 38 тыс. до 56,7 тыс. тенге в месяц). Однако, хотя оплата уве-

личивается, требования к кандидатам остаются прежними (*информация об изменении требований к участникам молодежной практики ни в одном источнике не представлена*).

«Дарын»

Государственная молодежная премия «Дарын» (далее – Премия) была учреждена по инициативе Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н. Назарбаева в 1992 году. Целью премии является поддержка талантливой молодежи за плодотворную научную, творческую, общественную деятельность, а также за высокие спортивные достижения. Она присуждается гражданам Республики Казахстан в возрасте до 35 лет по следующим номинациям: наука, литература, журналистика, спорт, народное творчество, дизайн и изобразительное искусство, эстрада, театр и кино, классическая музыка, общественная деятельность.

До 2017 года эта премия присуждалась один раз в два года, в последующем стала присуждаться на системной основе – ежегодно. Ее обладателями в разные годы стали более 200 талантливых молодых казахстанцев, в том числе такие известные личности, как Бахтияр Артаев, Серик Сапиев, Данияр Елеусинов, Ольга Шишигина, Денис Тен, Кыдырали Болманов, Димаш Кудайбергенов, Али Окапов, Кайрат Нуртас, группы «Муз АРТ», «Байтерек», «Жигиттер».

Размер премии в 2018 году увеличен в 3 раза и составляет 600 тыс. тенге по каждой номинации. Необходимо отметить, что в целом проект является актуальным, так как создает возможность стимулирования и признания особых заслуг талантливой молодежи страны.

Проблемный блок

Премия не имеет достаточную известность в молодежной среде. Согласно социологическому исследованию, проведенному Научно-иссле-

тельским центром «Молодежь» в 2019 году, уровень осведомленности молодежи о Премии составляет 16,2%. Вместе с тем количество заявок на соискание Премии растет с каждым годом: в 2016 году их поступило 126, в 2017 году – 213 и в 2018 году – 301 заявка. Однако данный показатель очень низкий, так как это меньше 0,007% всей молодежи страны.

Отсутствие возможности самовыдвижения кандидатов. В соответствии с действующими правилами представление кандидатур на соискание премии производится центральными, местными и иными государственными органами, общественными объединениями и иными юридическими лицами, зарегистрированными в порядке, установленном законодательством. В результате отсутствия возможности самовыдвижения наблюдается низкий уровень вовлеченности.

Отсутствие прозрачности. Согласно действующим правилам, премия присуждается постановлением Правительства на основании решения комиссии. Данный способ не может гарантировать честность выбора победителей. Низкое количество участников, а также действующий способ выбора победителей не способствует формированию конкурентной среды и порождает формализм, который негативно отражается на цели, престиже и популярности премии.

В связи с вышеизложенным необходимо отметить, что в вопросах реализации государственных программ и проектов основными проблемами остаются следующие:

- 1) только небольшое количество молодежи принимает участие в государственных проектах и программах;
- 2) не все возрастные категории молодежи имеют возможность участвовать в государственных программах и проектах;
- 3) уровень информированности о мерах государственной поддержки остается низким, охватываются не все целевые группы;
- 4) эффективность отдельных про-

ектов («Бесплатное техническое и профессиональное образование для всех», «Серпін 2050» и «Жас кәсіпкер») остается низкой;

5) операторы государственных про-

грамм и проектов не в полной мере осведомлены о механизмах поддержки молодежи, и у них нет заинтересованности в потенциальных участниках из числа данной социальной группы.

2.2 Молодежные организации: роль, статус и возможности

Гражданская активность молодежи находит свое выражение в стремлении к включенности в общественно-политическую деятельность, в том числе через участие в деятельности молодежных организаций. В большинстве своем ключевыми целями молодежных общественных формирований являются представление и защита социальных, культурных и экономических интересов и мнений молодежи, организация досуга, пропаганда здорового образа жизни, нравственное и физическое совершенствование, содействие студенческому движению,

выявление и поддержка талантливой молодежи, содействие в реализации инициатив молодых людей, поддержка молодого поколения через образовательные программы, экологическое воспитание.

Ниже рассматриваются свыше 10 крупных республиканских молодежных НПО, которые функционируют в Казахстане в настоящее время.

1. Республиканское студенческое движение «Альянс студентов Казахстана» (далее – АСК) было создано в 2005 году по инициативе активных студентов и при поддержке Первого Президента – Елбасы Н. А. Назарбаева и Министерства образования и науки РК.

Рисунок 2.1. Встреча лидеров студенческой молодежи с Первым Президентом – Елбасы Н. А. Назарбаевым, 2005 год

Источник: zakon.kz.

Уставной деятельностью организации является консолидация студентов, защита их прав и интересов, активное вовлечение в обеспечение качества в высшем образовании и реформе самих же студентов и студенческих организаций, проведение социально значимых проектов на республиканском уровне. На данный момент в 120 вузах и 700 колледжах страны функционируют региональные штабы АСК. Республиканский

штаб базируется в городе Нур-Султане.

По представлению АСК студенты участвуют в комиссионных работах по выделению государственных образовательных грантов, стипендий, аккредитации и проверке учебных заведений, а также в форумах и конференциях по повышению квалификации. АСК является победителем Государственной Премии среди НПО по направлению «Поддержка молодежной политики и детских инициатив».

2. Общественное Объединение «Ассоциация стипендиатов международной стипендии Президента Республики Казахстан «Болашақ» была создана 30 марта 2001 года по инициативе выпускников данной стипендиальной программы. Основной движущей силой организации стали выпускники программы как сообщество прогрессивных и перспективных молодых специалистов страны. Принцип работы ассоциации заключается в обеспечении преемственности кадров, сохранении традиций через созидание и инновации. Обладатели стипендии объединили свои усилия и опыт, чтобы мотивировать и повысить активность казахстанской молодежи в целях обеспечения устойчивого развития страны и в целом способствовать усилению конкурентоспособности Казахстана на международной арене.

Ассоциация «Болашақ» одну из основных перспектив своего развития видит в формировании экспертного сообщества из числа своих стипендиатов, компетентных в различных сферах государствен-

ной, экономической и общественной жизни страны. По состоянию на 22 сентября 2021 года в ассоциации состоят 2 000 человек. За 20 лет было реализовано свыше 500 различных проектов и мероприятий с привлечением более 100 000 человек. Кроме того, на протяжении последних трех лет проводился Фестиваль инновационных идей, на гранты Ассоциации открыто 25 новых предприятий.

3. Общественное объединение «Молодежное крыло “Jas Otan” при партии «Nur Otan».

За 20 лет своей работы «Jas Otan» стал авангардом молодежной политики страны, локомотивом для молодежных начинаний и инициатив, социальным лифтом для тысяч молодых и амбициозных людей. «Jas Otan» насчитывает в своих рядах более 106 тысяч молодых и энергичных людей, которые ведут активную деятельность в 37 городских и 171 районных отделениях. Также молодежное крыло представлено на 230 предприятиях и в 96 вузах Казахстана.

Рисунок 2.2. Участники IV очередного Съезда молодежного крыла «Jas Otan», 2021 год

Источник: официальный сайт партии «Nur Otan».

Молодежное крыло «Jas Otan» – активный проводник политики партии «Nur

Otan», деятельность которой направлена на формирование сторонников политики

Елбасы среди молодежи. Ключевая миссия организации – это объединение казахстанской молодежи вокруг идеи сильного Казахстана и содействие политике Президента страны с целью обеспечения модернизационного рывка в развитии страны. В этих целях Jas Otan стремится создать благоприятные социально-экономические, политические и другие условия для всестороннего развития молодежи, повышения ее интеллектуального и физического потенциала, социального статуса и экономического положения, политической, правовой, экологической культуры. В целом Jas Otan является важной площадкой для консолидации молодежи.

4. Идея создания Объединение юридических лиц в форме ассоциации «Конгресс молодежи Казахстана» принадлежит Первому Президенту Республики Казахстан – Елбасы Н. А. Назарбаеву. Так, в 2001 году в городе Актау на Республиканском форуме

представителей армейской, творческой, рабочей и студенческой молодежи он предложил создать единую молодежную организацию, которая бы объединила активных молодых казахстанцев. В 2002 году на Втором Конгрессе молодежи Казахстана в столице страны – в городе Астане – лидеры молодежных организаций приняли единогласное решение создать Конгресс. Свыше 100 молодежных организаций страны вошли в его состав на первоначальном этапе.

Сегодня Конгресс осуществляет консолидацию, координацию и поддержку деятельности молодежных некоммерческих организаций на республиканском и региональном уровнях, стремится создать необходимые условия для активного участия молодежи в социальной, экономической и культурной жизни казахстанского общества, занимается оказанием социальной реабилитационной помощи, разработкой и реализацией социально значимых проектов.

Рисунок 2.3. Форум молодых журналистов «Jas Qalam», организованный Конгрессом молодежи Казахстана, 2018 год

Источник: Конгресс молодежи Казахстана.

Сегодня, преобразованный в Ассоциацию, Конгресс молодежи Казахстана представляет и последовательно отстаивает интересы молодежи в диалоге с государством и на данный момент объединя-

ет 108 неправительственных организаций, ведя активную работу по усилению их статуса на региональном и республиканском уровнях. В работе организации ежегодно задействуется более 5000 человек.

5. Частное учреждение «Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл Ел» было создано по предложению Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н. А. Назарбаева. 18 февраля 2005 года он в своем Послании народу Казахстана впервые озвучил вопрос предоставления студентам в период

каникул работы в стройотрядах по возведению жилья. В этих целях он поручил развернуть программу озеленения страны «Жасыл ел» и привлечь студентов к этим масштабным планам. Программа «Жасыл ел» была утверждена Постановлением Правительства Республики Казахстан № 632 от 25 июня 2005 года.

Рисунок 2.4. Общенациональная молодежная эстафета-марафон «Гүлдене бер, Туған елі!» и открытие 11 сезона молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел», 2016 год

Источник: акимат города Нур-Султан.

Согласно официальному определению и целеполаганию организации, «республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел» – это организация, направленная на сезонное трудоустройство школьной, студенческой и безработной молодежи, которая участвует в масштабном проекте по созданию лесных массивов по всей стране и тем самым – вносит значительный вклад в улучшении экологической ситуации в Казахстане. Возрождение зеленых массивов по всей стране также способствует формированию у молодежи патриотизма и бережного отношения к богатствам родного края, организации полезного и интересного досуга для представителей всех слоев населения через реализацию экологических проектов». В настоящее

время Жасыл ел имеет филиалы во всех областях страны и городах республиканского значения Нур-Султане, Алматы и Шымкенте. С начала реализации программы привлечено свыше 250 тысяч бойцов молодежных трудовых отрядов. В каждой области численность бойцов варьировалась от 230 до 4 000 человек. В общей сложности было посажено 44,295 млн деревьев, обработано 148 992 га земли.

Сегодня организация известна проведением таких традиционных республиканских акций по всей стране как «Мое именное дерево», «Подари родному городу дерево», «Зеленый сад – чистый город», «Чистый подъезд – чистый дом», «Марш парков», месячник леса и сада. Кроме того, активная работа ведется по восстановлению и развитию работы

школьных лесничеств. Также бойцы Жасыл Ел выражают свою жизненную и общественную позицию, широко участвуя в республиканских, областных и общегородских мероприятиях по озеленению и развитию экологической культуры.

6. Республиканское молодежное общественное объединение «Союз КВН Казахстана».

Ключевая идея создания организации – усиление гражданской активности и сознательности у молодежи и подростков, и мотивирование на познавательную деятельность, развитие всесторонних творческих способностей, интеллекту-

ального потенциала и чувства патриотизма у молодежи, повышение статуса и расширение зоны применения государственного языка, его социально-коммуникативных функций.

С 2005 года республиканское молодежное общественное объединение «Союз КВН Казахстана», имея 13 филиалов и 9 представительств по регионам и работая в направлении «Поддержка молодежной политики и детских инициатив», реализует государственную молодежную политику посредством организации игр «Жайдарман» (КВН), популяризации творчества молодежи и подростков, поддержки молодых талантов.

Рисунок 2.5. 3-й этап отборочных игр республиканского фестиваля «Маусымашар-2021». Команда «Миллион» г. Шымкента

Источник: Союз КВН Казахстана.

Ежегодно в начале года в столице проходит фестиваль «Маусымашар», где участвуют более 200 команд и более 2 000 человек со всех регионов страны, а также команды ближнего зарубежья.

На начальном этапе развития в Союзе было всего 16 команд, а игры проходили только в двух городах – в Шымкенте и Алматы. Сегодня же количество молодежи в организации – более 10 тысяч человек по республике.

7. Республиканское общественное объединение «Единая детско-юно-

шеская организация «Жас Ұлан» было создано 6 июля 2011 года по инициативе группы лидеров молодежных организаций. Они воплощали идею Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Н. А. Назарбаева, который 11 февраля 2011 года на XIII Съезде НДП «Нур Отан» отметил необходимость объединения молодежи страны посредством создания массового движения «Жас Ұлан» и новой системы детских организаций «Жас Қыран». В год 20-летия Независимости Казахстана по всей республике были открыты представительства организации.

На протяжении 10 лет основная задача деятельности организации «Жас Ұлан» – это развитие детей, приобщение к общественной деятельности путем реализации социальных проектов, раскрытие внутреннего потенциала подростков.

По данным Национальной образовательной базы данных, в рядах организации насчитывается более 1,5 млн человек. Имеются представительства во всех регионах Казахстана. На сегодняшний день в структуре организации осуществляют деятельность более 5 тыс. вожатых и педагогов-организаторов. Только за последние три года в деятельность организации

были вовлечены более 150 тысяч молодых людей.

8. Объединение юридических лиц «Национальная волонтерская сеть» является ключевой общественной организацией, которая активно развивает волонтерство по всему Казахстану. Общее количество волонтеров в базе составляет более 5 тыс. человек. Главная стратегическая цель объединения – формирование, поддержка и развитие культуры волонтерства в регионах страны, волонтерских инициатив и волонтерской деятельности среди казахстанцев, а также привлечение внимания к волонтерству институтов гражданского общества и бизнес-сектора.

Рисунок 2.6. Церемония закрытия Года молодежи и старта Года волонтера с участием Президента РК К. К. Токаева, 2019 год

Источник: официальный сайт Президента РК.

Одно из основных направлений деятельности объединения – развитие корпоративного волонтерства. Национальная волонтерская сеть располагает пулом экспертов, консультантов и тренеров по данному направлению. Члены организации также выступали в качестве экспертов в рабочих группах по разработке и внесению рекомендаций в закон «О государственной молодежной политике», принятого в начале 2015 года. В данном Законе впервые предусмотрено определение термина «волонтер». В

продолжение данного нормативного правового акта был впоследствии принят закон «О волонтерской деятельности», утвержденный 30 декабря 2016 года.

9. Корпоративный фонд «Национальный дельфийский комитет». Дельфийское движение в Казахстане берет свое начало в 2002 году, когда была сформирована первая Национальная сборная для участия в молодежных дельфийских играх стран-участниц СНГ в г. Брянске Российской Федерации. С

тех пор ежегодно комитетом формировались сборные, которые достойно представляли страну на международной арене.

Миссией комитета стали:

- создание условий для поиска и поддержки одаренной молодежи, развития ее творческого потенциала;
- сохранение, приумножение и пропаганда культурного наследия, формирование современного искусства в Казахстане;
- консолидация всех социальных слоев и институтов общества для выполнения задач глобального масштаба в рамках Дельфийского движения;
- содействие в повышении эффективности государственных мер, направленных на выявление и поддержку талантливой молодежи;
- поддержка и развитие инициатив, направленных на интеллектуальное, духовное и культурное развитие творческой молодежи, реализацию их творческих способностей и гармоничного развития личности.

Дельфийские игры на сегодняшний день являются единственным творческим соревнованием по 46 видам искусств в трех возрастных категориях молодежи, не только позволяющим отыскать таланты, но и гарантирующим им ежегодную возможность роста, самореализации и состязания на республиканском и международном уровнях. За годы деятельности комитета Дельфийское движение в Казахстане обрело более 50 тысяч сторонников.

10. Республиканское Общественное Объединение «Молодежная Организация «Жарасым» официально зарегистрировано в 2015 году (а идея о его создании была озвучена в Алматы в 2014 году) и с того времени собрало 500 молодых участников. Первоочередной задачей организации стало развитие и сохранение общественного согласия и общенационального единства среди казахстанской молодежи.

С момента создания «Жарасым» были созданы студенческие ассамблеи в Казахском национальном медицинском университете им. С. Асфендиярова, Казахском национальном женском педагогическом университете, Казахском национальном педагогическом университете им. Абая, Университете «КАЗГЮУ», Медицинском университете Караганды.

До 2018 года данное общественное объединение было первой и единственной республиканской молодежной структурой Ассамблеи народа Казахстана, а в 2018 году стало новым исполнительным органом созданного Республиканского молодежного движения «Жаңғыру жолы». Организация входит в состав Совета по молодежной политике при Президенте Республики Казахстан.

11. Идея создания единого Республиканского молодежного движения «Жаңғыру жолы» была выдвинута 15 марта 2018 года на республиканской молодежной конференции «Стань лидером» с целью объединения существующей инфраструктуры молодежных организаций Ассамблеи народа Казахстана.

С момента создания движения были сформированы 17 его региональных штабов в областях, городах Нур-Султане, Алматы и Шымкенте. Реализованы крупные проекты, такие как «Сакральное наследие Ұлы Дала Елі», «PRодвигай себя», «Жастар синергиясы», «Новая волна 100+», летний лагерь «BIRLIK» и т. д. Также движение «Жаңғыру жолы» выдвинуло инициативу о посадке яблоневого сада в городе Нур-Султане в рамках открытия Года молодежи.

В состав движения входит более 22 тыс. человек, оно объединяет 139 молодежных организаций, молодежных крыльев этнокультурных объединений и прочих молодежных объединений АНК. Исполнительным органом движения является Республиканская молодежная организация «Жарасым». Лидеры двух организаций входят в состав

Совета Ассамблеи народа Казахстана, а председатели региональных штабов – в состав АНК.

12. В целях реализации Послания Главы Государства от 5 октября 2018 года было **республиканское общественное объединение «Детско-юношеское военно-патриотическое движение «Жас сарбаз»**. Основная цель движения – военно-патриотическое воспитание молодого поколения в духе уважения и гордости по отношению к истории и культуре страны, прагматичной оценки настоящего и позитивного взгляда в будущее, высшей ценностью которого является Независимость Казахстана.

В деятельности движения выделены следующие направления:

- «Білімді «Жас Сарбаз» – популяризация среди детей, подростков и молодежи культы образования, историче-

ских знаний, владения иностранными языками, современными технологиями, формирование конкурентоспособной личности;

- «Саналы «Жас Сарбаз» – культивирование у подрастающего поколения высоких морально-деловых качеств, сохранения культурной идентичности, укрепления межэтнического мира и согласия;

- «Жігерлі «Жас Сарбаз» – массовое формирование у подрастающего поколения стремления к здоровому образу жизни, занятиям физической культурой и спортом, укреплению высоких волевых качеств;

- «Болашағы жарқын «Жас Сарбаз» – приобщение подрастающего поколения к истории побед народа Казахстана, достижениям независимости, укрепление казахстанского патриотизма и преданности своей Родине.

Рисунок 2.7. V Республиканский военно-патриотический сбор молодежи «Айбын» с участием Президента РК – Верховного Главнокомандующего ВС РК К. К. Токаева, 2019 год

Источник: официальный сайт Президента РК.

Сегодня во всех регионах страны открыты филиалы организации, а также были созданы специальные координационные советы по совершенствованию военно-патриотического воспитания молодежи, которые возглавили акимы областей и городов республиканского значения. За 3 года этим движением было проведено более 1,5 тыс. мероприятий с охватом более 2 млн детей. В стране уже действуют 7 037 военно-патриотических клубов (из них при воинских ча-

стях 110 военно-патриотических клубов, с охватом 2697 детей), классов «Жас сарбаз» и кружков «Smart Sarbaz», где задействовано молодежи 215,5 тысяч человек, что составляет 6,4% от общего количества учащихся в общеобразовательных учреждениях страны.

Сегодня молодежные организации являются важным звеном установления и развития обратной связи между молодежью и государством. Направ-

ление деятельности многих молодежных неправительственных организаций (далее – НПО) связаны с оказанием услуг и предоставлением консультаций, проведением образовательных мероприятий и тренингов в сфере образования и здравоохранения, а также консолидация молодежи. Ключевая цель молодежных НПО – это социализация молодых людей и их поддержка в сложный транзитный период перехода во взрослую жизнь. Молодежные организации в большинстве своем занимаются организацией пропаганды здорового образа жизни и досуга молодежи, участвуют в патриотическом и экологическом воспитании молодежи, содействуют студенческому и волонтерскому движению, выявляют и поддерживают талантливую молодежь и др.

Для реализации обозначенных целей молодежные общественные формирования используют такие формы и методы, как проведение акций, благотворительных мероприятий, концертов, дебатов, научно-практических конференций и семинаров, марафонов и т. п.

Вместе с тем в эпоху глобальных цифровых технологий и развития социальных платформ особое значение приобретает факт узнаваемости и информированности молодежи. В большинстве своем молодежные организации не стали более узнаваемы, но среди них четко обозначился ряд таких, которые стали действительно востребованными.

К примеру, по результатам исследования НИЦ «Молодежь», в 2017 году большая часть опрошенных (51,6%) знали «Жас Отан» и еще 32% слышали о ней. На втором месте расположилась Национальная волонтерская сеть (знание о ней декларировали 25% опрошенных), затем – управления молодежной политики местных исполнительных органов (20%), Альянс студентов Казахстана (19,4%), МРЦ (18,4%), НИЦ «Молодежь»

(17,7%) и Конгресс молодежи Казахстана (17%).

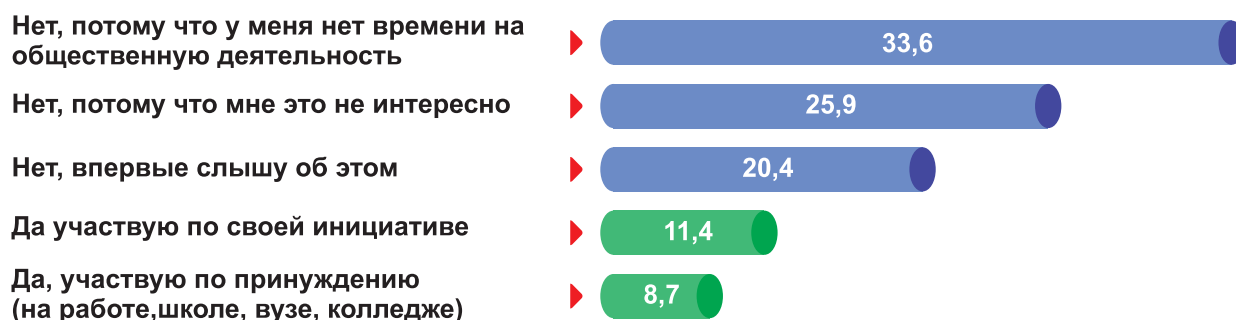
Для сравнения, в 2020 году, так же по данным НИЦ «Молодежь», в пятерке лидеров по эффективности работы оказались такие организации, как «Ассоциация стипендиатов международной стипендии Президента РК «Болашақ» (67,1%), «Республиканский штаб молодежных трудовых отрядов «Жасыл ел» (61,8%), «Молодежное крыло “Жас Отан”» при партии «Нұр Отан» (61,2%), «Единая детско-юношеская организация “Жас Ұлан”» (60,6%) и «Союз КВН Казахстана “Жайдарман”» (60,3%). Кроме того, от 17,9 до 33,9 % респондентов затруднились ответить на вопрос об эффективности работы вышеуказанных организаций, что может свидетельствовать о слабой информированности о деятельности организаций среди молодежи⁵³.

Несмотря на то, что подобные организации играют значительную роль в процессе социализации молодого поколения, имеются определенные вопросы с вовлеченностью самой молодежи в деятельность НПО, занимающихся ее вопросами. Согласно результатам социологического исследования⁵⁴ проведенного НАО КИОР «Рухани Жаңғыру» в 2020 году, выяснилось, что 33,6% молодых людей абсолютно не участвуют в деятельности молодежных организаций, так как у них нет времени на общественную деятельность. 25,9% респондентов отказываются от участия в деятельности молодежных НПО по причине отсутствия интереса. Более 20% респондентов никогда не слышали о такой возможности. При этом 8,7% молодежи указали что участвуют в деятельности и проектах молодежных организаций по принуждению (на работе, в школе, вузе, колледже). Добровольно участвуют только 11,4% всей опрошенной молодежи.

⁵³ Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Нур-Султан, 2020 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/202/2022852ac194f9b97058aa7a7d4199bf.pdf>.

⁵⁴ Доклад «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике» / КИОР «Рухани жаңғыру». – Нур-Султан, 2020.

**Рисунок 2.8. Распределение ответов на вопрос
«Участвуете ли вы в деятельности/мероприятиях молодежных организаций?», в %**

Источник: КИОР «Рухани жаңғыру».

Следующий вопрос для анализа – вовлеченность в деятельность молодежных организаций, а именно – количество членов данных организаций. Необходимо понимать, что далеко не все организации являются членскими. Это важно особо отмечать, поскольку граждане полагают, что все НПО являются членскими организациями. Поэтому, говоря о молодежной вовлеченности, необходимо рассматривать ее в более широком смысле, то есть как участие в деятельности организаций. Анализ показал, что средняя численность целевой аудитории НПО составляет более полутора тысяч человек.

В продолжение обсуждения того, насколько активна или пассивна молодежь, важно указать на следующую тенденцию. За последние несколько лет в стране появились новые и зачастую достаточно сильные лидеры молодежного мнения, которые не имеют прямого отношения к НПО, однако их деятельность является примером молодежной активности. Речь идет о блогерстве в новых медиа и социальных сетях. Часто агентами изменений выступают не формализованные структуры или организации, обладающие юридическим статусом, а отдельные личности или их группы. Часто на аккаунты таких лиц в социальных сетях подписаны тысячи и даже десятки тысяч пользователей, а те, кто ведут эти популярные аккаунты, более оперативно и достаточно критично реагируют на изменения в молодежной среде и в обществе. Примечательно, что молодежь

часто склонна доверять их мнению, при этом доверие государственным институтам или НПО снижается. В результате приходится констатировать факт упущенной возможности, как со стороны государства, так и со стороны молодежных организаций. Однако это не говорит о полной утрате позиции – напротив, такие тренды должны обратить на себя внимание и способствовать качественным изменениям как в среде организаций третьего сектора, так и в государственном секторе.

Как показал анализ, картина участия в молодежных организациях, программах, проектах, движениях демонстрирует низкую заинтересованность и осведомленность представителей рассматриваемой социальной группы и отношении того, что происходит в молодежной сфере на уровне государства, в области молодежной политики. Результаты исследования выявили низкий уровень желания молодежи участвовать в любых подобных мероприятиях. Более трети молодежи не вовлечены в деятельность НПО по причине высокой занятости, четверть – из-за отсутствия желания и интереса.

Тем не менее за последние годы несколько изменилась ситуация с узнаваемостью НПО. В частности, сформировался ряд организаций, которые стали действительно востребованными среди молодого поколения. Функционирует значительное количество всевозможных диалоговых площадок, наиболее известной из которых является Гражданский

форум; также действуют общественные советы, которые представлены как в регионах, так и при центральных государственных органах. Более 11% молодежи участвует в деятельности различных НПО в силу собственных моральных убеждений.

В целом за двадцатилетний период становления отечественных молодежных НПО они стали реальными участниками демократических процессов в стране и представляют собой достаточ-

но серьезный ресурс, играющий заметную роль в развитии страны. Казахский неправительственный сектор уже сейчас выступает посредником между государством и молодежью, вносит определенный вклад в решение различных проблем молодого поколения, а государство видит в неправительственном секторе надежного партнера для построения диалога с молодежью и налаживает с ним равноправное сотрудничество.

2.3 Молодежные ресурсные центры: потенциал развития регионов

2020 год внес существенные изменения в систему государственного планирования во многих странах мира. В контексте изучения антикризисного потенциала молодежной политики одной из последних аналитических работ стал обзор российского Центра молодежных исследований Высшей школы экономики, выполненный в сравнительной межстрановой перспективе.

Это позволило подробно изучить локальные нюансы и выделить специфику реализации молодежной политики в таких странах, как Германия, Финляндия, Великобритания, Греция и Россия. На основе экспертного анализа социального самочувствия и положения молодежи, оценки организации и эффективности молодежной политики, включая последствия пандемии COVID-19, были выделены сильные и слабые стороны реализации молодежной политики в изучаемых странах.

Таблица 2.2. Антикризисный потенциал молодежных политик в России и Европе в эпоху глобальных рисков: национальное воображаемое, патриотизм и социальная вовлеченность⁵⁵

Сильные стороны	Слабые стороны
Германия	
• Умеренная децентрализация. Федеральные земли разрабатывают и реализуют молодежную политику. • Государственные и региональные программы поддержки образования и трудоустройства молодежи. • Поддержка студенческой и трудовой мобильности молодежи	• Ограниченные возможности молодежи влиять на политику и принятие решений. • Региональное финансовое неравенство. • Недостаток социальных программ, направленных на преодоление структурных неравенств
Финляндия	
• Децентрализация молодежной политики: государство задает рамку молодежной политики, но разработка и реализация конкретных программ по работе с молодежью делегирована муниципалитетам. • Включение в создание молодежной политики структур государственного и муниципального управления, молодежных сервисов и НКО, исследователей молодежной политики и молодежи. • Участие молодежи во всех этапах разработки и реализации молодежной политики, работы с молодежью. • Открытость, гибкость, комплексность	• Основные сервисы работают с молодежной аудиторией до 18 лет. • Региональное неравенство ресурсов для молодежи и молодежных сервисов. • Сложности в координации работы разных сервисов
Великобритания	
• Гетерогенность агентов сферы молодежной политики и работы с молодежью: государство, местные власти, благотворительные фонды, НКО. • Высококвалифицированные специалисты по работе с молодежью.	• Полномочия по разработке молодежной политики и организации работы с молодежью разделены между несколькими государственными департаментами. • Радикальное сокращение финансирования и перегрузка специалистов по работе с молодежью.

⁵⁵ Антикризисный потенциал молодежных политик в России и Европе в эпоху глобальных рисков: национальное воображаемое, патриотизм и социальная вовлеченность <https://spb.hse.ru/mirror/pubs/share/450924001.pdf>

Великобритания	
• Организация новых форм неавторитарного горизонтального взаимодействия с молодежью, привлечение молодежи к созданию и реализации проектов. • Развитый уровень муниципальной локальной молодежной работы	• Молодежь не имеет реального голоса в принятии решений. • Стигматизация детей и молодежи, находящихся в системе социальной помощи государства
Греция	
• Возможности образовательных и трудовых стажировок в рамках программ ЕС	• В Греции нет самостоятельного института молодежной политики. • Молодежь ограничена в возможностях влиять на политическую повестку. • Отсутствие площадок для диалога молодежи и власти. • Отсутствие специальных программ по трудоустройству молодежи и решению проблем молодежной безработицы
Россия	
• Актуальность молодежной политики для государства. • Развитая система грантовой поддержки молодежи и НКО, работающих с молодежью. • Наличие специальных программ для талантливой молодежи и молодых лидеров. • Система социальной защиты детей и молодежи	• Ограниченность муниципальных властей в полномочиях и ресурсах для решения локальных проблем молодежи. • Ориентированность молодежной политики на конкретные группы, недостаток программ для молодежи в целом. • Бюрократия и трудности диалога между различными агентами сферы молодежной политики и работы с молодежью. • Ограниченность участия молодежи в разработке молодежной политики и принятии решений

По результатам оценки экспертов (всего было проведено 62 интервью) было отмечено, что использовались различные механизмы работы с молодежью, и все они были направлены на поддержку молодого населения страны. В частности, **в Германии** была установлена методика сглаживания межпоколенческих конфликтов в период пандемии, молодежь была включена в программы государственной поддержки наравне с другими группами населения, происходила оперативная поддержка нуждающейся молодежи на локальном уровне.

Финляндия оперативно перевела молодежные сервисы в онлайн-режим, установила расширенный и упрощенный доступ к социальным и молодежным сервисам, обеспечила компьютерами, планшетами и гуманитарной помощью нуждающихся детей и молодежь.

В Великобритании основная на-

грузка по решению острых проблем легла на локальные сообщества. Молодежные центры перераспределили статьи расходов в бюджетах для обеспечения первоочередных нужд молодежи и семей, оказавшихся в сложных ситуациях. Молодежные работники разработали новые методы и форматы включения молодежи и семей для минимизации негативных эффектов социальной изоляции.

В Греции усилилась молодежная безработица, сократились возможности для частичной занятости молодежи в туристическом и культурном секторах. Остро встал вопрос цифрового неравенства и доступа молодежи к дистанционным форматам обучения и работы. Кроме того, молодежь рассматривается и осуждается в публичном пространстве как группа, ответственная за распространение коронавируса. В стране не было принято специальных программ

по поддержке молодежи. Молодежь самостоятельно развивает волонтерство, цифровые проекты и площадки для коммуникаций.

В России были открыты дополнительные горячие линии и онлайн-сервисы для решения острых вопросов и поддержки молодежи. Наблюдалось развитие волонтерского движения среди молодежи. Была оказана дополнительная государственная поддержка семей с детьми до 14 лет.

Анализ антикризисного потенциала молодежной политики европейских стран и России показал, что возможность учитывать потребности молодежи, в том числе и оперативно реагировать на кризисные структурные или личные ситуации, можно обеспечить через **многообразие социальных агентов в сфере работы с молодежью**: государственные органы, НПО, благотворительные организации, инициативные проекты и другое.

Однако, как отмечают эксперты, у существующих моделей делегирования молодежной работы на локальном и региональном уровнях есть недостатки – «спускание» программ на региональный уровень сочетается с логикой передачи обязательств по финансированию на местные/региональные бюджеты. Это создает неравенство возможностей в разных регионах, которое приводит к воспроизводству неравенства в положении молодежи. **Эффективной моделью является сочетание региональной организации работы с молодежью с равномерным (или близким к равномерному) распределением бюджетов из центра**⁵⁶. То есть эффективность реализации государственной молодежной политики должна обеспечиваться достаточной самостоятельностью регионов в принятии решений о том, на какие имен-

но цели и программы должны расходоваться средства. И самое важное – необходимо вовлекать саму молодежь в процесс формирования, принятия и реализации всех государственных мер поддержки. **В этом контексте качественной площадкой могут стать МРЦ.**

В глобальной молодежной политике широко применяется инструмент создания и развития молодежных центров. К примеру, в **Германии** только в одном Гамбурге в каждом районе функционируют порядка 250 молодежных центров. Все они, как и в других немецких городах, финансируются за счет государства. В частности, в Гамбурге ежегодно выделяется на их деятельность 4 млн евро⁵⁷. Часть таких молодежных институтов находится в культурных центрах, другие – при школах. В Германии молодежные центры предлагают не только возможности для досуга, но при необходимости и конкретную помощь. Например, молодые немцы могут получить профориентационную консультацию, задать вопросы о том, как решить школьные конфликты или проблемы с наркотиками.

В **Японии** в 2013 году действовало 703 молодежных центра, из которых 45 (6,4% от общего числа) имели статус генеральных консультационных центров⁵⁸. В большинстве своем они проводят консультации с молодыми людьми, родителями в школах. Кроме того, одним из ключевых направлений деятельности центров является социализация молодых людей, вернувшихся из заключения. Особое внимание также уделяется пропаганде здорового образа жизни и здорового питания. Наряду с этим в стране работают свыше 160 центров RYSS (Regional Youth Support Stations), которые обеспечивают поддержку граждан, не имеющих дипломов о среднем

⁵⁶ Антикризисный потенциал молодежных политик в России и Европе в эпоху глобальных рисков: национальное воображаемое, патриотизм и социальная вовлеченность // <https://spb.hse.ru/mirror/pubs/share/450924001.pdf>.

⁵⁷ (Не)трудно быть молодым: как в Германии помогают молодежи не остаться наедине с проблемами // <https://europulse.ru/eurotrend/ne-trudno-byit-molodyim-kak-v-germanii-pomogayut-molodezhi-ne-ostatsya-naedine-s-problemami/>.

⁵⁸ Япония // <https://youthworker.by/images/normativnie%20dokumenti/Japan.pdf>.

образовании. Центр RYSS заключает соглашения с государственными школами и приглашает граждан для обучения. Данный проект пользуется особой популярностью среди граждан, так как обучение полностью финансируется государством, и участник не несет финансовых расходов. Между тем в 2021 году в **Кыргыстане** при финансовой поддержке Японии были открыты 10 молодежных центров. Как отмечается, молодежные центры будут создавать условия для активного участия молодежи в социально-экономической, культурно-образовательной и общественно-политической жизнедеятельности местных сообществ.

Также примечателен опыт **Эстонии** в части развития и качественного использования потенциала молодежных центров. В структуре работы с молодежью эти институты играют ключевую роль. В Эстонии молодежный центр – это учреждение, деятельность которого организуют местные органы самоуправления. Центры предлагают различные социальные услуги по работе с молодежью. В 2016 году в Эстонии действовало 263 молодежных центра⁵⁹. Необходимо отметить, что в университетах страны изучается специальность «Работа с молодежью». В частности, в Нарвском колледже Тартуского университета цель учебной программы «Работа с молодежью» – это подготовка специалиста, который умеет планировать, руководить, оценивать и развивать различные механизмы работы с молодежью; способен помогать молодым людям проявлять инициативность, а также создавать благоприятную среду для их развития. Специалист в данной сфере получает разностороннюю подготовку для работы в многокультурной среде⁶⁰.

Другой страной, где уровень институционализации молодежной политики очень высок, а проблемам молодежи уделяется значительное внимание, яв-

ляется **Финляндия**. Так, Финский центр молодежи – одна из самых крупнейших молодежных организаций в стране. В 2018 году центр объединял более 17 тыс. молодых людей. Эксперты отмечают, что *«успешная модель молодежной работы связана с уникальным подходом в области образования, получившим международное признание. Одним из таких проектов является “Me & MyCity” – концепция обучения, ориентированная на учащихся шестого и девятого классов, охватывающих общество, рабочую жизнь и предпринимательство»*⁶¹.

В 2021 году в **Украине** был принят новый закон «Об основных принципах молодежной политики». В рамках данного закона предполагается создание и развитие сети молодежных центров и пространств. Основная цель данных центров – это организация содержательного досуга молодежи. Также в целях осуществления работы с молодежью было введено понятие «молодежные пространства».

С 2015 года в Казахстане важным инструментом реализации молодежной политики являются МРЦ. В соответствии с пунктом 1 статьи 23 Закона Республики Казахстан «О государственной молодежной политике» МРЦ были *«созданы с целью оказания услуг для поддержки и развития молодежи и молодежных организаций»*. Несмотря на то, что в течение всего периода их существования деятельность данных молодежных институтов подвергается системной критике, они занимают важную нишу в структуре прямого взаимодействия государства и молодежи. Необходимо отметить, что ранее в некоторых регионах уже имелся опыт организации молодежных центров. Например, в 2000 году в Мангистауской области был создан региональный центр поддержки молодежных инициатив. В 2002 году этим центром была разработана региональная программа «Молодежь

⁵⁹ Работа с молодежью, <https://www.hm.ee/ru/meropriyatiya/molodyozhnaya-sfera/rabota-s-molodyozhyu>.

⁶⁰ Работа с молодежью. Прикладное высшее образование // <https://www.narva.ut.ee/ru/rabota-s-molodezhnyu>.

⁶¹ Финский центр молодежи // <https://jashome.org/ru/novosti/finskij-tsentr-molodezhi>.

Мангистау» на 2003–2005 годы⁶². В июне 2013 года Первый Президент – Елбасы Н. Назарбаев принял участие в открытии первого в республике Центра обслуживания молодежи в Павлодарской области. При центре были организованы биржа труда, отдел предпринимательства, представительство «Отбасы банка» и другое.

Как уже было отмечено в разделе 1.3 настоящего доклада, в настоящее время в стране действуют 209 МРЦ – 12 областных, 35 городских и 163 районных. В МРЦ всех уровней трудятся 2 746 человек, из них 77 % (2 120 человек) – специалисты, которые непосредственно работают с молодежью. Они оказывают широкий спектр социальных услуг: юридические, психологические, профессиональные консультации. Деятельность МРЦ направлена на содействие социальному и личностному развитию молодежи и поддержку деятельности молодежных организаций. В этих целях определены 10 основных функций МРЦ на основе потребностей и интересов молодежи. В рамках каждой из функций осуществляются оценка потребностей целевой группы, привлечение молодежи к планированию и оценке, консультационное сопровождение, проведение тренингов, разработка молодежных проектов и программ и поддержка инициатив молодежи.

Сегодня по всей стране реализуются как системные проекты, так и разовые мероприятия для молодежи. За 2020 год всеми мероприятиями МРЦ было охвачено более 1 млн молодежи, из них в

массовых мероприятиях участвовали 579 тыс. человек, в образовательных мероприятиях – 412 тыс. человек, в системных проектах – 239 тыс. человек. В 2020 году в отечественных МРЦ получили консультацию более 288 тыс. человек (в 2019 году – 327 тыс. человек). Функционирует Республиканский проектный офис по работе с молодежью категории NEET. Сегодня по инициативе Министерства информации и общественного развития в структуре МРЦ за счет внутреннего перераспределения практически во всех регионах страны открыты отделы по работе с молодежью категории NEET.

МРЦ активно вовлекаются в общественно-политические процессы. Например, во время чрезвычайного положения, связанного с пандемией COVID-19, по всей стране силами МРЦ были организованы волонтерские движения, которые оказывают содействие медицинским организациям, органам правопорядка и помощь малообеспеченным семьям и пожилым людям.

В контексте повышения эффективности работы МРЦ особо следует отметить необходимость системного и ситуативного мониторинга ситуации в молодежной среде. Здесь важную прикладную роль играет НИЦ «Молодежь», которым на постоянной основе ведется наблюдение за изменениями социального самочувствия молодежи. Ниже приведены показатели динамики самочувствия молодежи в регионах в 2017–2019 годах на основании результатов социологических исследований.

Таблица 2.3. Динамика социального самочувствия молодежи

Направление	2017	2018	2019
Основные проблемы молодежи	Топ-5 проблем 1. Материальные трудности (низкая заработная плата, стипендия и т.п.) – 60,9%. 2. Проблемы с трудоустройством, безработица – 58,5%.	Топ-5 проблем 1. Высокие цены на продукты питания, товары народного потребления – 49,7%. 2. Низкий уровень дохода – 44,1%.	Топ-5 проблем 1. Высокие цены на продукты питания, товары народного потребления – 39,1%. 2. Низкий уровень дохода – 36,8%.

⁶² В заботе о будущем // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-o-budushhem-375920/>.

продолжение таблицы стр.62

Направление	2017	2018	2019
Основные проблемы молодежи	3. Высокие цены на продукты питания, товары народного потребления – 53,4%. 4. Проблема с жильем – 53%. 5. Трудности с получением высшего образования (высокая стоимость) – 48,9%	3. Высокая стоимость высшего образования – 34,9%. 4. Трудно устроиться на работу, безработица – 27,6%. 5. Отсутствие собственного жилья – 18,7%	3. Высокая стоимость высшего образования – 31,8%. 4. Трудно устроиться на работу, безработица – 26,2%. 5. Отсутствие собственного жилья – 19,7%
Ценностные установки молодежи	Топ-5 ценностей 1. Семья – 82,4%. 2. Здоровье – 57,5%. 3. Дружба – 32,0%. 4. Материально обеспеченная жизнь – 15,8%. 5. Любовь – 15,5%	Топ-5 ценностей 1. Семья – 80,7%. 2. Здоровье – 52,2%. 3. Дружба – 28,5%. 4. Любовь – 16,2%. 5. Материально обеспеченная жизнь – 16%	Топ-5 ценностей 1. Семья – 86,0%. 2. Здоровье – 59,7%. 3. Дружба – 30,7%. 4. Знание, образование – 13,3%. 5. Карьера, высокое положение в обществе – 11,1%
Удовлетворенность реализацией ГМП	Наибольший уровень удовлетворенности: Казахстан (64,2%) 1. Акмолинская область (86,1%), 2. Нур-Султан (77,2%), 3. Жамбылская область (76,2%). Наименьший уровень удовлетворенности: Казахстан (22,8%) 1. Костанайская область (43,8%), 2. ЗКО (32,4%), 3. Кызылординская область (30,3%).	Наибольший уровень удовлетворенности: Казахстан (52,3%) 1. Акмолинская область (92%), 2. Мангистауская область (89,3%), 3. ЗКО (82,6%). Наименьший уровень удовлетворенности: Казахстан (20,4%) 1. Алматинская область (38,3%) 2. Туркестанская область (32,1%) 3. Костанайская область (24,2%)	Наибольший уровень удовлетворенности: Казахстан (77,2%) 1. Нур-Султан (52,2%), 2. ВКО (50,0%), 3. Туркестанская область (38,0%). Наименьший уровень удовлетворенности: Казахстан (17,8%) 1. СКО (37,5%), 2. Кызылординская область (34,5%), 3. Алматы (27,6%).

Как известно, основной задачей МРЦ является прямая, системная и адресная работа с молодежью, в особенности с ее уязвимыми группами (NEET-молодежь, мо-

лодые люди в конфликте с законом, сельская молодежь и т. п.). Поэтому при работе с молодыми людьми важно учитывать их основные запросы, интересы и мнения.

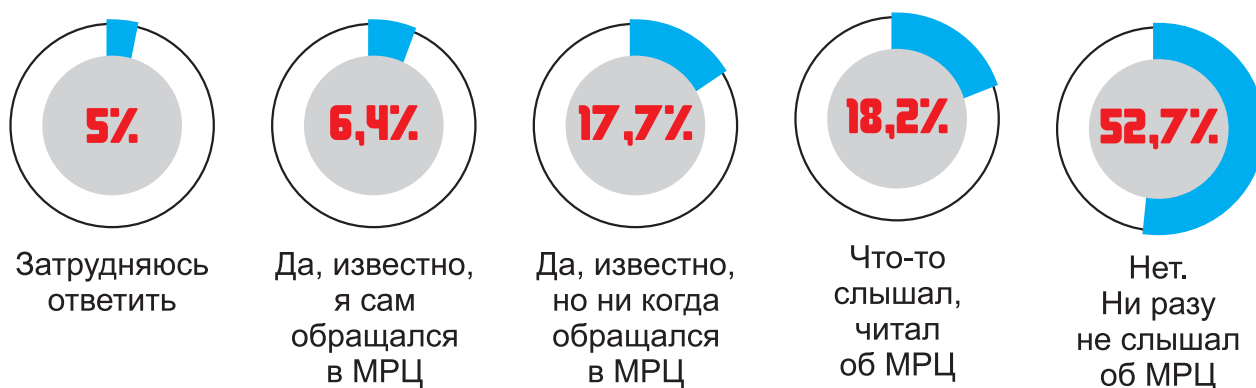
Таблица 2.4. SWOT-анализ МРЦ

Сильные стороны	Слабые стороны
Местные исполнительные органы разрабатывают и реализуют молодежную политику с учетом региональной специфики	Ограниченные возможности при реализации государственной молодежной политики
Формирование канала обратной связи между государством и молодежью	Региональное финансовое неравенство
Информирование о системных мерах государственной поддержки молодежи	Недостаток социальных проектов, направленных на преодоление неравенства в молодежной среде
Организация работы в системе неформального образования	Отсутствие широкого межрегионального взаимодействия и обмена опытом

Вместе с тем из-за отсутствия должного информационного обеспечения деятельности МРЦ молодые казахстанцы мало знают о тех возможностях, которые они предоставляют. Так, согласно данным социологического исследования НИЦ «Молодежь»⁶³, проведенного в 2021

году, более половины (52,7%) молодых людей ни разу не слышали о деятельности МРЦ, а доля обратившихся в МРЦ составляет всего 6,4%. Наиболее высокий уровень информированности о деятельности МРЦ наблюдается в Туркестанской, Костанайской, Актюбинской областях.

Рисунок 2.10. Распределение ответов на вопрос «Скажите, пожалуйста, Вам известно о работе МРЦ Вашего района / города / области?», в %

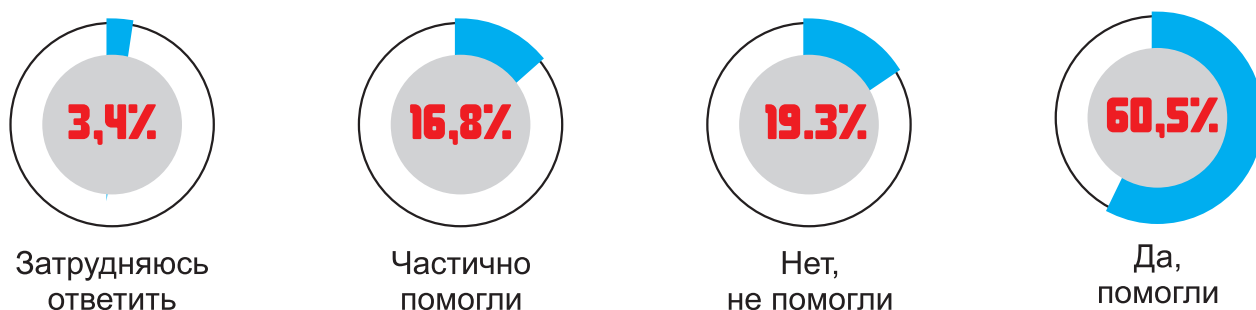

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021 год.

Из 2 000 участников опроса обращались в МРЦ лишь 127 респондентов. Они оценили эффективность деятельности сотрудников, с которыми контактировали

при этом: 60,5% опрошенных отметили, что проблемы, с которыми они обратились, были решены, а 16,8% респондентов получили частичную помощь.

Рисунок 2.11. Распределение ответов на вопрос «Помогли ли сотрудники МРЦ в решении Вашей проблемы?», в %

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021 год.

Несмотря на то, что каждому пятому обратившемуся в МРЦ не смогли помочь в решении его проблемы, в конечном счете большая часть респондентов все же удовлетворяют свои запросы. То есть при качественном методическом обеспечении деятельности МРЦ эти молодежные институты могут стать действенными инструментами реализации государственной молодежной полити-

ки. Согласно опросу об эффективности услуг МРЦ, наиболее результативными являются такие услуги, как «Поддержка и развитие волонтерской деятельности в молодежной среде», «Содействие в подготовке к трудоустройству и профориентации молодежи», «Содействие в повышении цифровой грамотности и развитие технологий среди молодежи» и ряд других.

⁶³Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Нур-Султан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yrauvd107iow2ei1fq332.pdf>.

Вместе с тем сегодня, по мнению молодежи, в реализации государственной политики применительно к их социальной группе следует уделить внимание трудоустройству (31,1%), обеспечению молодых семей жильем (29,7%), а также вопросам повышения

доступности и качества образования (15,6%). Не ожидают никакой поддержки 9,3% молодых людей. Об этом свидетельствуют данные социологического опроса «Молодежь Казахстана», проведенного НИЦ «Молодежь» в 2021 году.

Таблица 2.5. Распределение ответов на вопрос «На что необходимо обратить внимание в реализации государственной молодежной политики в первую очередь?» по областям, в %

Вариант ответа	Обеспечение молодых семей жильем	Трудоустройство	Доступность медицинских услуг	Повышение доступа и качества высшего образования	Повышение стипендий, зарплат, льгот	Не ожидаю никакой поддержки
Регион						
Акмолинская область	27,6	35,5	13,2	13,2	5,3	5,3
Актюбинская область	42,1	31,6	5,3	8,4	3,2	9,5
Алматинская область	23,5	31,9	5,4	11,8	14,2	13,2
Атырауская область	16,9	56,3	5,6	9,9	5,6	5,6
Восточно-Казахстанская область	26,7	31,3	7,6	19,1	13,7	1,5
Жамбылская область	24,6	31,7	13,5	12,7	7,9	9,5
Западно-Казахстанская область	1,5	16,2	10,3	23,5	33,8	14,7
Карагандинская область	37,6	36,2	5,7	9,9	5,0	5,7
Костанайская область	48,8	30,2	4,7	4,7	5,8	5,8
Кызылординская область	15,1	49,5	2,2	20,4	4,3	8,6
Мангистауская область	21,8	28,2	1,3	19,2	6,4	23,1
Павлодарская область	43,1	30,6	5,6	8,3	5,6	6,9
Северо-Казахстанская область	32,1	18,9	9,4	18,9	11,3	9,4
Туркестанская область	39,6	23,7	1,2	19,6	10,6	5,3
г. Нур-Султан	25,9	37,1	1,7	19,0	0,0	16,4
г. Алматы	28,2	30,1	2,4	20,4	8,3	10,7
г. Шымкент	34,1	19,5	0,8	18,7	16,3	10,6

Источник: НИЦ «Молодежь», 2021 год.

Во многих регионах остро стоят вопросы обеспечения жильем, занятостью и качественным образованием. В частности, проблема обеспеченности молодых семей жильем особенно актуальна для молодежи Костанайской (48,8%), Павлодарской (43,1%) и Актюбинской (42,1%) областей. О решении проблем трудоустройства чаще говорили респонденты из Атырауской (56,3%) и Кызылординской (49,5%) областей. Вопросы повышения доступности и качества образования чаще отмечали респонденты из Западно-Казахстанской (23,5%), Кызылординской (20,4%) областей и г. Алматы (20,4%)⁶⁴.

Решение вышеуказанных вопросов требует системной работы органов

местного самоуправления, реализующих ключевые направления государственной молодежной политики. В этом контексте важным представляется использовать потенциал МРЦ, которые непосредственно работают с молодежью. В первую очередь, это касается вопросов социализации молодых казахстанцев из категории NEET, а также предоставления социальных услуг для молодежи. В конечном итоге эффективная деятельность МРЦ в регионах должна способствовать созданию условий для преодоления возникших социальных проблем и равных с другими гражданами возможностей участия в жизни общества.

⁶⁴ Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Нур-Султан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yrauvd107iow2ei1fq332.pdf>.

ГЛАВА 3.

Актуальные вопросы государственной
молодежной политики

На текущем этапе развития в эпоху технологизации многих сфер жизни современное поколение молодежи становится одной из наиболее уязвимых социальных групп. Согласно данным отчета ООН по вопросам молодежи, в мире проживает 1,2 млрд молодых людей в возрасте от 15 до 24 лет, молодежь составляет порядка 20% населения планеты, в отдельных странах данный показатель может и вовсе достигать 50%. На сегодняшний день молодое поколение играет крайне важную роль в развитии всего мирового сообщества, соответственно, создание эффективной молодежной политики является признаком успешности страны в целом.

3.1 Глобальные тренды в развитии и реализации молодежной политики

Согласно прогнозам ООН, численность молодежи в мире составит 1,29 млрд в 2030 году и почти 1,34 млрд в 2050 году. При этом доля молодежи в общей численности населения будет сокращаться и составит 15,1% и 13,8%⁶⁵.

Исключение составляет молодое население в странах Африки к югу от Сахары, которое, согласно прогнозам, будет продолжать расти и составит почти 30% от численности всей молодежи мира к 2050 году по сравнению с 18% в 2020 году и почти 22% в 2030 году. По прогнозу ожидается увеличение численности молодежи в Северной Африке и Западной Азии в течение следующих трех десятилетий. Тем не менее, доля молодежи в общей численности мирового населения снизится во всех регионах в период с 2020 по 2050 годы.

Данные показывают, что темпы роста молодого населения остаются особенно высокими в 47 странах, определенных ООН как наименее развитые государства, включая 32 африканские страны. Средний рост доли молодежи составляет 2,3% в год с 2015 по 2020 годы, тогда как в наименее развитых странах данный показатель растет в 2,5 раза быстрее, чем в остальном мире⁶⁶. Прогнозные значения для этой группы стран показывают, что количество молодых людей в возрасте от 15 до 24 лет вырастет с 207 млн в 2019 году до 336 млн в 2050 году.

Таблица 3.1. Прогнозное население молодежи в возрасте 15–24 лет в 2020, 2030 и 2050 годах

Год	2020		2030		2050	
	Численность молодежи, тыс. человек	Доля молодежи в общем населении региона, %	Численность молодежи, тыс. человек	Доля молодежи в общем населении региона, %	Численность молодежи, тыс. человек	Доля молодежи в общем населении региона, %
Регион						
Африка к югу от Сахары	217 653	19,9	282 939	20,2	398 921	18,8
Северная Африка и Восточная Азия	86 427	16,4	102 436	16,8	110 096	14,6
Центральная и Южная Азия	362 697	18,0	365,152	16,4	347 206	13,9
Восточная и Юго-Восточная Азия	304 385	13,0	303 162	12,5	261 429	10,8

⁶⁵ World Population Prospects 2019 — Volume II: Demographic Profiles. Produced by the Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Sales No. E.20.XIII.8

⁶⁶ World Population Prospects 2019: Highlights. Produced by the Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Sales No. E.19.XIII.4.

Год	2020		2030		2050	
	Численность молодежи, тыс. человек	Доля молодежи в общем населении региона, %	Численность молодежи, тыс. человек	Доля молодежи в общем населении региона, %	Численность молодежи, тыс. человек	Доля молодежи в общем населении региона, %
Регион						
Латинская Америка и страны Карибского бассейна	107 583	16,5	103 483	14,7	93 853	12,3
Австралия и Новая Зеландия	3 742	12,3	4 230	12,7	4 467	11,6
Океания	2 354	19,1	2 689	18,5	3 198	16,9
Европа и Северная Америка	124 742	11,2	129 786	11,5	119 327	10,5
Всего в мире	1 209 584	15,5	1 293 877	15,1	1 338 497	13,8

Источник: World Population Prospects ООН (2019).

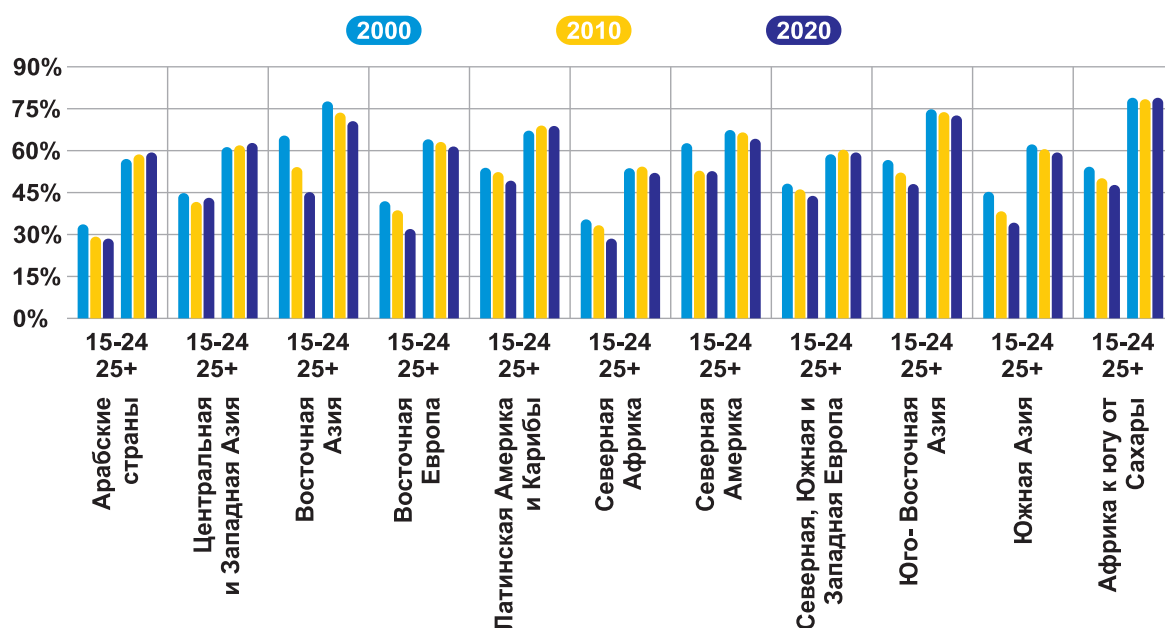
Цели устойчивого развития ООН (ЦУР) до 2030 года включают в себя 17 целей и 169 связанных с ними задач. Для отслеживания прогресса в их реализации были разработаны 232 индикатора. Цели устойчивого развития до 2030 года определяют ключевые области, требующие срочных мер и действий для обеспечения устойчивого прогресса в развитии мирового населения. Одной из приоритетных областей, привлекающих все большее внимание мирового сообщества, является занятость молодежи, определяемой ООН как лица в возрасте от 15 до 24 лет.

Одной из ключевых задач государственной политики в вопросах развития и поддержки молодежи является регулирование занятости молодого поколения. Государственная политика в данном вопросе должна быть направлена на формирование благоприятных условий для трудоу-

стройства молодежи, создание условий для профессиональной реализации и получения необходимых навыков и практического опыта.

Согласно данным ООН и МОТ, доля молодежи в общем занятом населении мира снизилась с 21 % в 2000 году до 15 % в 2018 году. В доле молодежной занятости в общей численности молодежи так же наблюдается снижение за этот период с 52,7 % в 2000 году до 42,9 % в 2018 году. На рисунке 3 показана тенденция к снижению в отдельных регионах за 2000–2020 годы. Как в абсолютных цифрах, так и в относительных показателях можно проследить значительное снижение доли молодого поколения в общей доле мировой рабочей силы. В структуре молодого занятого населения (в возрасте 15–24 лет) 60% приходится на лиц мужского пола, 40% – женского пола, и такое распределение по полу сохраняется в течение продолжительного периода.

Рисунок 3.1. Доля экономически активного населения по возрастным группам 15–24 года, 25+ лет по регионам мира

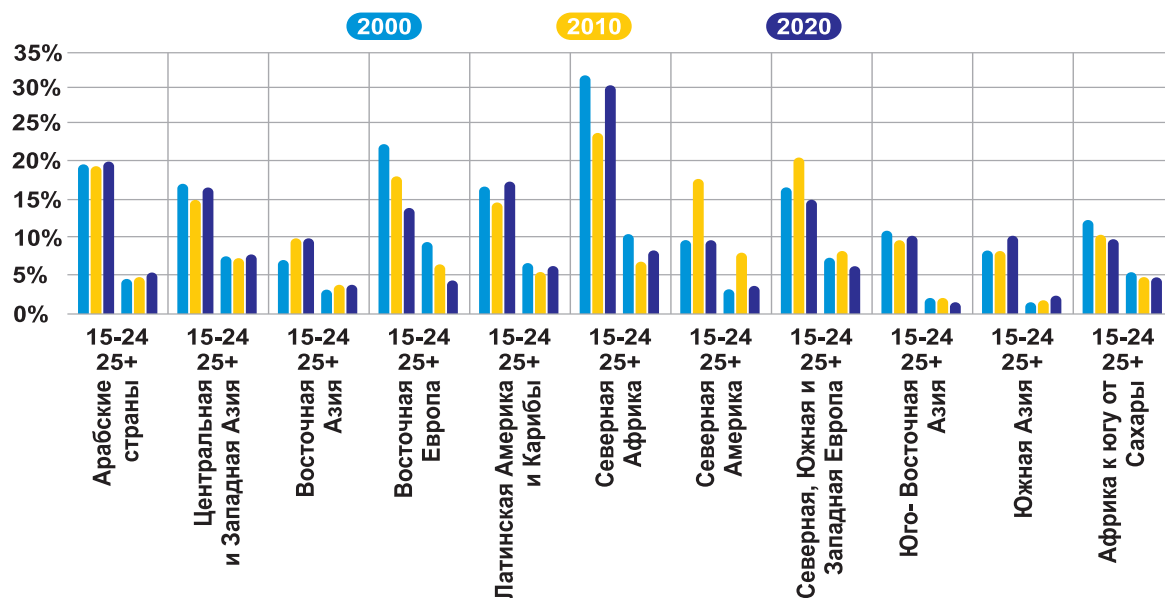

Источник: MOT, Trends Econometric Models

Безработица среди молодежи представляет одну из ключевых глобальных проблем современности. По последним прогнозам MOT, в ближайшие 15 лет необходимо создать как минимум 600 млн рабочих мест для полного обеспечения потребностей трудоустройства молодежи. Молодежь в силу недостаточного опыта или иных причин вынуждена соглашаться на неполную занятость, нерегулярную трудоустроенность, которые в свою очередь отрицательно сказываются на финансо-

вых возможностях человека, препятствуют личному и профессиональному росту. По оценкам MOT, 96,8% всех молодых рабочих в развивающихся странах мира находятся в неформальной экономике, 83% – в странах с развивающейся экономикой и менее 20% – в развитых странах. Уровень безработицы среди молодежи значительно различается по регионам, особенно высокие показатели молодежной безработицы наблюдаются в Северной Африке и арабских государствах.

Рисунок 3.2. Уровень безработицы по возрастным группам 15–24 года и 25+ лет по регионам мира

Источник: MOT, Ключевые показатели рынка труда, 2018.

К сожалению, во многих странах мира создание достойных и благоприятных условий для трудовой деятельности (обеспечение формальной занятости, наличие систем социального обеспечения, гарантия рабочих мест, соблюдение трудовых стандартов и прав при осуществлении трудовой деятельности), в особенности для молодого населения, не являются повсеместно доступными и достижимыми (МОТ, 2019). В сравнении с другими категориями занятого населения, молодое население чаще подвержено риску нестабильной занятости и частичной занятости⁶⁷. По данным исследования МОТ, в 2017 году уровень частичной занятости среди молодежи был выше, чем среди взрослого населения в 73 из 79 стран, разница варьировалась от 0,3% в Украине до 29% в Азербайджане. В большинстве развивающихся стран высокий уровень безработицы среди молодежи может указывать на плохие условия труда, недостаточное количество рабочих часов. По прогнозам МОТ, в ближайшие 5 лет несколько регионов, такие как Африка (к югу от Сахары) и Южная Азия, где все еще насчитывается очень большое количество молодых людей, вступающих в трудовые силы, столкнутся с серьезной проблемой в создании достаточно достойных возможностей работы для новых участников трудового рынка. На уровне общества «недоработанная» рабочая сила подрывает экономический рост и социальный прогресс.

Молодое население, которое в силу различных факторов на протяжении продолжительного периода времени не задействовано в рабочей силе, не обучается в образовательных учреждениях и не приобретает профессиональных навыков, относят к категории NEET (Not

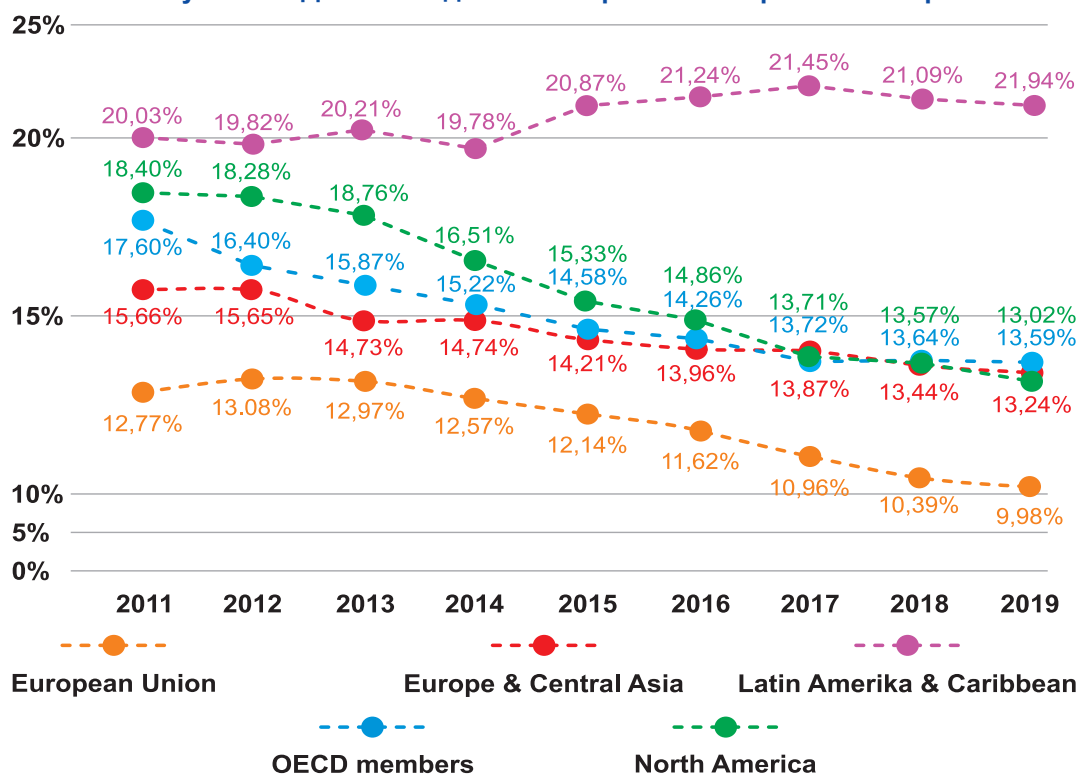
in Education, Employment or Training). Согласно оценке МОТ, в 2018 году около 30% молодых женщин и 13% молодых мужчин были классифицированы как относящиеся к поколению NEET. Исторические данные свидетельствуют о том, что ни в доле, ни в гендерном распределении поколения NEET не наблюдается значительных изменений на протяжении долгого времени. В связи с этим можно сделать вывод о сложности достижения ряда целей устойчивого развития. В частности, содействие инклюзивному и устойчивому экономическому росту, полной и производительной занятости и достойной работе для всех (Цель устойчивого развития 8), а также достижение гендерного равенства и предоставление равных прав и возможностей для всех женщин и девочек (Цель устойчивого развития 5), очевидно, представляют сложную задачу для мирового сообщества.

Количественные оценки молодежи категории NEET с высокой долей вероятности занижают истинные масштабы безработного и не обучающегося молодого населения, при этом данные доступны не по всем странам. Оценка доли молодежи категории NEET на региональном и глобальном уровнях проводится различными организациями, основными из которых являются Всемирный Банк, Международная организация труда, Евростат (статистическая служба Европейского союза), Организация экономического сотрудничества и развития (далее – ОЭСР).

За последние 19 лет (2000–2018 гг.) численность молодежи категории NEET по всему миру составила около 264 млн молодых людей, при этом феномен NEET является устойчивым индикатором: за указанный период общий показатель по данной категории снизился лишь на 2%.

⁶⁷ Kew, J et al (2013) *Generation Entrepreneur? The state of global youth entrepreneurship: Understanding the entrepreneurial attitudes, aspirations, and activities of young people*. Youth Business International & Global Entrepreneurship Monitor

Рисунок 3.4. Доля молодежи категории NEET в регионах мира

Источник: МОТ, Ключевые показатели рынка труда, 2018.

Доля молодежи категории NEET в мире сохраняется на довольно высоком уровне. В ряде африканских стран данный показатель является особенно высоким. По данным Международной

организации труда, в 19 странах доля молодежи NEET в общем количестве молодежной занятости превышает 35%; средний показатель для данной группы стран составляет 42%.

Таблица 3.2. Страны-антилидеры по доле молодежи категории NEET

Страна	Доля молодежи NEET, %	Уровень безработицы, %	Позиция в рейтинге по «Легкости ведения бизнеса»
Нигер	68.6	7.8	44
Тринидад и Тобаго	52.1	3.0	102
Республика Гамбия	49.6	10.2	146
Кирибати	46.9	9.3	157
Йемен	44.8	13.5	186
Замбия	43.1	12.0	85
Таджикистан	42.2	6.9	123
Лаос	42.1	9.4	141
Афганистан	42.0	11.2	183
Ирак	40.6	13.0	168
Самоа	37.9	14.5	87
Армения	36.6	17.7	47
Республика Науру	36.4	13.3	-
Сенегал	36.2	6.8	140
Гвиана	35.8	14.0	126
Ботсвана	35.5	17.9	81

Источник: МОТ, Ключевые показатели рынка труда, 2018.

На численность молодежи категории NEET в разных странах мира влияют разные показатели: благоприятные условия для ведения бизнеса, конфликтные ситуации в стране, развитие технологического прогресса. К примеру, из 19 стран, в которых показатель NEET среди молодежи превышает 35%, основной причиной включения в данную категорию является сложность ведения бизнеса. Согласно Индексу ведения бизнеса Всемирного банка, совокупный средний показатель для этой группы государств составляет 42%. Страны с высоким показателями NEET среди молодежи могут улучшить ситуацию за счет создания благоприятной атмосферы для предпринимательства в данной социальной группе. Однако существуют исключения; в частности, хотя США занимают очень высокие позиции по простоте ведения бизнеса, однако показатель NEET там равен 13%. Тем не менее, при сравнении уровня неравенства доходов в стране и показателя NEET молодежи становится очевидным, что страны с более низким уровнем доходов, как правило, демонстрируют более высокую долю молодежи NEET.

Технологические изменения, в том числе рост автоматизации и снижение востребованности традиционных профессий, могут усугубить безработицу среди молодежи в будущем. Автоматизация приведет к замене людей компьютерами. Молодежь в мире непропорционально представлена в разных отраслях экономики, и как следствие, она еще больше попадает под влияние автоматизации. Со стремительным развитием передовых технологий могут открыться новые возможности для некоторых молодых людей, в том числе тех, у кого есть доступ к технологическому образованию. Чтобы новые возможности были доступны для всей молодежи, страны мира должны будут не только обеспечить ее образованием, но и обучить ее цифровой грамотности, развивать соци-

альное предпринимательство и инвестировать в инфраструктуру, инновации и исследования для обеспечения полноценного развития молодых людей в новом технологическом мире.

Высокие показатели молодежи категории NEET наблюдаются в нестабильных, затронутых конфликтами странах. Дестабилизация общественно-политической ситуации часто оказывает разрушительное влияние на прочность семейных ценностей и связей, что в итоге приводит к маргинализации молодежи. ОЭСР указывает на то, что количество такой молодежи увеличится с 1,6 млрд до 3,0 млрд к 2050 году.

Сегодня структурные факторы, такие как экономическая отсталость, неравенство, хрупкий политический контекст и конфликты, подрывают усилия молодежи по достижению устойчивого развития и процветания. Молодые люди пытаются найти свое место на рынке труда, но растущая безработица, неполная занятость и распространение NEET среди молодежи повышают риск их экономической и социальной изоляции.

Одно из немаловажных направлений молодежной политики – повышение уровня участия молодежи в политической жизни страны, что является неотъемлемым аспектом стабильного существования гражданского общества, средством выражения политических интересов и взглядов социальных групп всех уровней, создает условия для политического диалога. В современном и развитом обществе участие в политической жизни должно быть всеобщим и равноправным. Согласно данным исследований ПРООН по уровню участия молодежи в политической жизни, в трети стран мира право быть избранным в национальный парламент начинается с 25 лет и старше⁶⁸. Около 1,65% парламентариев во всем мире – это люди в возрасте от 20 до 30 лет⁶⁹. Средний возраст парламен-

⁶⁸ UNDP (2012) *Enhancing Youth Political Participation throughout the Electoral Cycle*

⁶⁹ UNDP and IPU, (2012) *Global Parliamentary Report*

тариив во всем мире составляет 53 года (50 лет для женщин-парламентариев)⁷⁰. При этом молодые люди в возрасте от 15 до 25 лет составляют пятую часть населения мира.

В 2011 году Тематический целевой фонд демократического управления ПРООН (DGTTF) объявил о принятии предложений от страновых офисов ПРООН в поддержку инновационных и стимулирующих проектов, направленных на повышение политического участия молодежи с целью улучшения государственной политики, подготовку эффективных лидеров, создание условий для расширения прав и возможностей для демократического управления молодежи. Было получено 37 заявок с предложениями, из которых 9 – в Африке, 8 – в Арабских государствах, 5 – в Азиатско-Тихоокеанском регионе, 8 – в Центральной и Восточной Европе/Содружестве Независимых Государств и 7 – в Латинской Америке и Карибском бассейне.

В ряде стран исследования по проектам подтвердили отчужденность представителей молодежи от политической жизни страны, зачастую это было связано с различными формами маргинализации, связанными с половой принадлежностью, местом проживания, культурными особенностями. Предложения в рамках проектов включают действия, направленные на укрепление и развитие сообществ защиты интересов молодежи, проведение качественных исследований для улучшения взаимодействия молодежи с государственными органами, а также содействие созданию национальных молодежных советов. В нескольких проектах большое внимание уделяется социальным сетям и информационным технологиям. Инновационные предложения варьировались от идеи социального партнерства для оказания услуг провинциальным молодежным организациям до разработки цифровой игры о молодежи и местном управлении. Эти проекты и предложения помогли

ПРООН извлечь организационные уроки для разработки и реализации инициатив, ориентированных на молодежь, учитывая необходимость разработки реалистичных молодежных индикаторов.

Возможности для участия молодежи в политических процессах и принятии решений во многом зависят от политического, социально-экономического и культурного контекста страны. К примеру, социальные нормы во многих странах мира приводят к множественным формам дискриминации в отношении молодых женщин.

Тем не менее, как формальное, так и неформальное участие молодежи в политической жизни необходимо для устойчивой демократии и следственно должно поддерживаться государственной политикой. Согласно данным ряда исследований, участие молодых людей в официальных институциональных политических процессах относительно низко по сравнению с пожилыми гражданами во всем мире. Это ставит под сомнение репрезентативность политической системы и ведет к нивелированию ценности избирательного права молодых людей. Примером активного участия молодежи в политической жизни являются арабские страны, в которых после «Арабской весны» большинство представителей молодежи сохранили прежнюю политическую активность. Молодые мужчины и женщины в этих странах активно выражают свою политическую позицию в университетах, участвуют в «политических движениях», но не вступают в формальные политические партии. Поскольку политическая активность молодежи не организована формально, эта социальная группа зачастую исключается из процесса разработки политик и стратегий.

Еще одним актуальным вопросом является экологический активизм среди молодого населения. В нынешнее время молодые люди проявляют все больший интерес к проблемам измене-

⁷⁰ UNDP and IPU, (2012) *Global Parliamentary Report*

ния климата, будь то через виртуальные социальные сети либо посредством других мероприятий добровольного характера между сверстниками. Различные институциональные единицы, для которых вопрос климатических изменений так же является приоритетным, заинтересованы в развитии партнерских отношений между молодежью и взрослым населением для поддержки предпринимаемых ими усилий. В ответ на растущее число молодежных организаций, вовлеченных в межправительственные процессы по вопросам изменения климата, Рамочная конвенция ООН об изменении климата (далее – РКИК ООН) в 2009 году утвердила статус некоторых молодежных НПО и позволила им получать официальную информацию, участвовать во встречах, выступать и получать материально-техническую поддержку для мероприятий и конференций по изменению климата, проводимых в рамках РКИК ООН.

Более 10 тысяч молодых людей уже получили значок «Climate Change Challenge», разработанный ФАО, Всемирной ассоциацией девочек-гидов и девочек-скаутов и Глобальным альянсом молодежи ООН. С 2004 года более 4 500 детей и молодых людей приняли участие в ежегодных международных конференциях Программы ООН по окружающей среде (ЮНЕП) «Тунза», представляя более 100 стран и освещая ряд вопросов – от изменения климата до «зеленой экономики» и «зеленых рабочих мест». Веб-сайт Tunza посещают более 1 млн человек в год.

ООН признает ключевую роль молодежи в борьбе с изменением климата и тесно сотрудничает с молодежными организациями по всему миру в рамках Совместной рамочной инициативы ООН по проблемам детей, молодежи и изменения климата. С 2008 года Совместная

рамочная инициатива координирует усилия шестнадцати межправительственных структур⁷¹ и многих молодежных организаций по расширению прав и возможностей молодежи для принятия мер по адаптации и смягчению последствий климатических изменений и расширению эффективного участия молодежи в процессах принятия решений по вопросам политики в области изменения климата.

Другим приоритетным направлением являются вопросы психического здоровья молодого населения. Во всем мире как правительства, так и политики пренебрегают вопросами ментального здоровья на протяжении длительного времени. Примерно в одной трети стран мира в бюджете не предусмотрены средства на улучшение психического здоровья населения, а в тех странах, в которых поддержание психического здоровья обеспечено финансированием, оно составляет менее 1 процента от общего бюджета здравоохранения, при этом в странах с более низким уровнем доходов данная статья расходов еще меньше⁷². Ниже приведены наиболее значимые проблемы, связанные с психическим здоровьем молодежи.

- Среди молодых людей преобладают психические расстройства. По мировым оценкам, около 20% молодежи ежегодно страдают психическими расстройствами⁷³. Молодые люди подвергаются большему риску возникновения психических заболеваний по мере перехода к взрослой жизни⁷⁴.
- Расстройства психического здоровья влекут за собой значительные проблемы и ограниченные возможности в дальнейшей жизни молодого человека. Согласно данным ВОЗ, психические и пове-

⁷¹ Convention on Biological Diversity UN FAO; UN Convention to Combat Desertification; United Nations Children's Fund; United Nations Department of Economic and Social Affairs.

⁷² Saxena et al, 2007

⁷³ Patel, Flisher et al, 2007; United Nations Children's Fund, 2012

⁷⁴ Kessler et al, 2005

денческие расстройства являются основными причинами проблем со здоровьем у молодых людей как в странах с высоким, так и с низким уровнем доходов, на долю которых приходится треть всех потерь производительности из-за ограниченных возможностей⁷⁵.

- *Состояние психического здоровья оказывает значительное влияние на развитие молодежи и социальную и экономическую интеграцию молодого населения.* Многие психические расстройства негативно влияют на способность молодого человека успешно формировать и поддерживать здоровые отношения, управлять конфликтами в отношениях, что особенно плохо, учитывая, что подростковый возраст является критическим временем для формирования идентичности и отношений со сверстниками. Нарушение способности формировать и поддерживать межличностные отношения может иметь длительное влияние на социальное и эмоциональное функционирование молодежи. Проблемы с психическим здоровьем увеличивают вероятность бедности, серьезно ограничивают возможности трудоустройства и отрицательно влияют на производительность труда⁷⁶.

- *Стигма, наблюдающаяся вокруг заболеваний и нарушений психического характера, является серьезным препятствием для оказания услуг в области психического здоровья, особенно среди молодежи.* Молодые люди с меньшей готовностью обращаются за помощью, и на них особенно влияют стигма, смущение и отсутствие базовых знаний

о психическом здоровье. Проблема стигмы усугубляется отсутствием качественной медицинской помощи для заболеваний, связанных с психическим здоровьем, в странах с низким и средним уровнем доходов.

Отдельно следует отметить **социокультурные тренды в молодежной среде**. На первое место выходит перформативность. Социальные сети способствовали тому, что сегодня практически каждый молодой человек хочет быть видимым и видеть других. Это стало фундаментом популярности одной из новейших социальных платформ – TikTok. Ключевая философия TikTok заключается в призыве к самовыражению. То есть сегодня TikTok становится источником не только полуфабрикатной информации, но и сценой, где можно найти единомышленников и проявить себя. Показательным примером являются акции в России, когда только в TikTok у хештега «23 января» (дата несогласованной акции, объявленной сторонниками Навального) было 70 млн просмотров, и еще 29 млн у похожего – «23 января 2021»⁷⁷.

В Казахстане данная социальная сеть так же является весьма популярной. Более того, блогеры «объединяются в так называемые TikTok-хаусы – пространства, в которых они не только вместе работают, но и живут. Один из таких казахстанских тиктокерских домов – VIP.house – занимает по числу подписчиков третье место в мире, и первое в СНГ»⁷⁸. В 2020 году потенциал TikTok стали использовать и казахстанские политические силы – в первую очередь партии в период электоральной кампании.

Отдельно следует отметить многообразие молодежной включенности. Сегодня молодежь начинает объединяться

75 World Health Organization, 2008

76 Kessler and Frank, 1997

77 «Каждое третье видео – про дворец Путина». Как «ТикТок» захлестнула протестная волна // <https://rus.postimees.ee/7161898/kazhdoe-trete-video-pro-dvorec-putina-kak-tiktok-zahlestnula-protestnaya-volna>.

78 Серьезная работа. Как тиктокеры в 18 лет зарабатывают миллионы тенге // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/serezhnaya-rabota-tiktokeryi-18-let-zarabatyivayut-milliony-426486/.

не с точки зрения групповой идентичности (языковой, этнической, культурной), а с точки зрения разделения каких-либо ценностей. То есть молодые люди могут принадлежать к различным субкультурам одновременно, при этом активно поддерживать молодых казахстанцев в их стремлении выразить свое право на свободу слова, так как их ценности схожи. Это в свою очередь затрудняет целевую работу с ними, так как необходимы разноплановые механизмы обратной связи.

Несмотря на то, что результаты многих социологических исследований демонстрируют «политический пассивизм» молодежи во многих странах мира, в то же время отмечается рост участия в неформальных политических протестах. Международные данные свидетельству-

ют о том, что современная молодежь более склонна к участию в неформальных политических процессах (активизм, акции и кампании). К примеру, в начале 2021 года в Стамбуле несколько недель шли студенческие протесты в связи с назначением президентом Турции нового ректора Босфорского университета, который является его близким сторонником. До июля 2016 года ректоры турецких вузов избирались путем голосования. В течение всего 2020 года молодые люди по всему миру выходили и выражали свой протест правительствам из-за введенных строгих карантинных мер.

В целом сегодня молодежь активно выражает собственные взгляды на текущие процессы глобального развития и широко использует возможности информационных технологий.

3.2 Основные проблемы современной казахстанской молодежи

Одной из ключевых задач государственной политики любого государства является разработка молодежной политики, способствующей социально-экономическому развитию общества; обеспечивающей условия для трудоустройства и профессионального развития молодого поколения; повышающей уровень его образованности и вовлеченности в социально-политическую жизнь страны; создающей условия для экономической активности молодежи. На сегодняшний день на международном уровне существует ряд проблемных сфер, касающихся молодой части населения. Эти сферы могут значительно варьироваться в зависимости от уровня социально-экономического развития той или иной страны, половозрастного распределения ее населения и прочих критериев. В связи с этим разработка молодежной политики должна производиться с учетом национальной специфики каждого конкретного государства.

В Казахстане так же имеется ряд проблем в вопросах развития молодого населения. Повышение важности и приоритетности проблем молодежной политики связано с активными процессами глобализации и размыванием системы национальных ценностей. В связи с этим воспитание молодежи, и подготовка профессиональных молодых кадров приобрели особую значимость на национальном уровне. По данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК, на начало 2020 года численность молодого населения в возрасте от 14 до 29 лет составила 3,7 млн человек, или порядка 20% молодежи в общей численности населения страны. Показатели естественного движения молодого населения свидетельствуют о сокращении данной группы начиная с 2014

года. По оценкам аналитиков Центра развития трудовых ресурсов, численность молодежи будет продолжать снижаться вплоть до 2022 года.

Активные процессы глобализации и размывание института традиционных ценностей. На сегодняшний день активные глобализационные процессы, происходящие в мире, способствуют сильному размыванию национальных границ и снижению роли традиционных ценностей. В результате этого возникает закономерный кризис культурной и национальной идентификации молодого населения, способствующий миграционным настроениям и культу материального потребления.

Отсутствие системы профессиональной ориентации и низкий уровень подготовленности трудовых кадров. В нынешних экономических реалиях требования к профессиональной подготовленности трудовых кадров значительно возросли, и вопросы подготовки и профессиональной ориентации молодого поколения приобрели особую значимость. К сожалению, в Казахстане нет четкой системы профессиональной ориентации молодежи. Процесс выбора профессионального пути происходит неподготовленно и необдуманно. Национальная система профессиональной ориентации должна быть нацелена на подготовку молодых специалистов, соответствующих текущим потребностям мировых рынков труда, поскольку конкурентоспособность и экономическое развитие всей страны в большей степени определяется качеством человеческого капитала, в особенности молодых специалистов.

Миграционные настроения, трудовая и образовательная миграция молодежи. Согласно исследованию НИЦ «Молодежь», 11% молодого населения Казахстана задумывается о возможности переезда из страны, часть из них – с целью полной миграции, остальная часть – с целью получения образования. Причинами подобных настроений могут служить сла-

бая информированность молодого населения о возможностях, предоставляемых государством, а также низкое качество и относительная дороговизна отечественного высшего образования.

Низкая доступность культурных и спортивных объектов. Согласно данным социологического исследования, проводившегося среди молодого населения в Казахстане в 2018 году, около 45% молодежи никогда не посещали библиотеку, более 60% ни разу не были на выставках, 54,2% – в музеях, 55,0% – театрах, около 20% никогда не посещали кинотеатры. Большую часть свободного времени молодежь проводит в Интернете либо за просмотром телевизора (83%). Среди других предпочитаемых форм досуга были также выделены посещение салонов красоты и спортивных залов. С целью повышения доступности культурных и спортивных объектов для молодежи были приняты планы по организации досуга молодежи во всех областях, городах Астане (ныне Нур-Султан) и Алматы на 2017–2020 годы. В результате в 2019 году было сдано в эксплуатацию 379 новых объектов (среди них футбольные площадки, хоккейные корты, центры для занятий спортом на улице) и 7 оздоровительных комплексов.

Проблема доступности жилья для молодежи. Жилищный вопрос – один из самых насущных, актуальных и проблемных вопросов для молодежи во всем мире. На данный момент государством решаются вопросы по улучшению условий для приобретения жилья молодежью, вносятся изменения в жилищное законодательство, направленные на предоставление возможностей льготного кредитования для молодых семей, ведется активное строительство студенческих общежитий. Например, по проекту ««Арендное жилье» для работающей молодежи в гг. Нур-Султане, Алматы и Шымкенте» чуть более 3 тыс. человек получили жилье.

Отсутствие политики и комплекса мер по снижению доли категории NEET в молодежной среде. В последнее вре-

мя во всем мире огромное внимание уделяется проблеме нетрудоустроенной и необразованной молодежи, или так называемой молодежи категории NEET. Молодежь категории NEET – молодое население, не являющееся частью рабочей силы и не получающее образование в настоящее время. Одной из ключевых задач дорожной карты занятости является обеспечение занятости молодежи категории NEET. Следующим шагом для решения данной проблемы является разработка четких мер и алгоритмов по снижению доли молодежи категории NEET, подобно зарубежным странам, занимающим лидирующие позиции по сохранению низкой доли нетрудоустроенной и не обучающейся молодежи.

Между тем контент-анализ СМИ за первую половину 2021 года выявил аналогичные актуальные темы в молодежной среде. Одна из них – молодежная безработица – остается одним из ключевых проблемных вопросов развития. В течение отчетного периода была представлена динамика молодежной безработицы. По итогам 2020 года в региональном разрезе самые высокие показатели наблюдаются в г. Алматы – 5,9%, Карагандинской области – 5%, г. Нур-Султане – 4,6%. Самые низкие показатели зафиксированы в Атырауской области – 2,4%, Актыбинской и Жамбылской областях – по 2,9%. В целом доля безработной молодежи составила 16,9% от всех безработных в стране – против 18,4% годом ранее. Отдельно следует отметить небольшую гендерную диспропорцию. Так, в категории молодых безработных количество женщин выше, чем мужчин – 44,1 тыс. и 32,5 тыс. молодых людей соответственно.

Молодежь категории NEET – другая социальная проблема в сфере молодежной политики, вызывающая постоянные дискуссии в СМИ. В частности, в исследуемый период различные информационные ресурсы неоднократно затрагивали эту тему, в том числе обсуждали новую методику расчета молодежи

данной категории, разрабатываемой государственными институтами. Доля молодежи NEET по итогам 2020 года составила 7,1% (в 2019 году – 7,4%), наблюдается ее уменьшение на 0,3%. В региональном разрезе по итогам 2020 года самые высокие показатели отмечены в Карагандинской области – 11,5% (2019 г. – 12,3%), Актюбинской области – 8,4% (2019 г. – 8,1%), Кызылординской области – 8,3% (2019 г. – 8,2%). Самые низкие показатели – за Костанайской – 5,3% (2019 г. – 4,7%), Павлодарской – 4,9% (2019 г. – 4,9%), Западно-Казахстанской (3,1% в 2020 году против 2,8% в 2019 г.) областями. О проблемах молодежи категории NEET говорили и в связи с открытием Республиканского проектного офиса по работе с представителями категории NEET. Планируется, что Офис будет трансформировать деятельность МРЦ с акцентом на адресную работу с данной подгруппой в молодежной среде.

Миграция молодежи – это вопрос, который постоянно озвучивается и обсуждается на государственном уровне. В отчетный период данная тема была вновь актуализирована депутатами Народной партии Казахстана. Так, мажилисмен Александр Милютин заявил, что в прошлом году из Казахстана уехало втрое больше медиков, в четыре раза больше педагогов, в пять раз больше технических специалистов, чем в 2019 году. Причинами этого называют качество образования, недоверие к отечественным вузам, возможность карьерного роста.

Ежегодно, по данным официальной статистики, из страны выезжало от 35 до 45 тыс. человек. В 2020 году из Казахстана эмигрировало 11,4 тыс. человек в возрасте 14–28 лет, в то время как в 2019 г. – 8 957, в 2018 году – 8 859, в 2017 году – 7 988, в 2016 году – 8 249, в 2015 году – 7 256 человек. За последние 10 лет Казахстан покинуло 321 064 человека, въехало в республику – 249 485 человек. Таким образом, количество уехавших из Казахстана превысило за 10 лет количество въехавших в страну на 71 579 человек.

Суицид, травля, буллинг продолжают оставаться важными социальными темами в СМИ. В Казахстане количество суицидов среди несовершеннолетних выросло за год на 15%, количество попыток самоубийств – на 5%. За 9 месяцев 2021 года количество суицидов в возрасте 15–29 лет составило 638 случаев (из них мужчины – 459, женщины – 179), попыток суицида – 1 290 (из них мужчины – 782, женщины – 508). В рейтинге стран по продолжительности и защищенности детства Казахстан занял 50-е место из 180. Причина каждого второго самоубийства остается неизвестной.

В то же время, по данным Национального центра общественного здравоохранения за 2018 год, каждый пятый школьник в Казахстане подвергается психологическому и физическому насилию со стороны учителей и сверстников. В настоящее время идет обсуждение понятия «буллинг», которое предлагают внести в Закон РК «О правах ребенка в Республике Казахстан» и в Закон РК «Об образовании».

Преступность в молодежной среде является еще одной важной социальной проблемой, которая постоянно присутствует в информационном поле. Особенно часто в СМИ освещаются вопросы насилия в отношении несовершеннолетних детей. Так, в 2020 году выявили 825 преступлений против половой неприкосновенности детей. Причем 80% из них совершались лицами из близкого окружения – это отцы, отчимы, сожители матерей, родственники, соседи и знакомые. Другими дискуссионными темами в отчетный период стали убийство 19-летней Аяжан Едиловой в г. Алматы и стрельба в г. Казани, устроенная 19-летним Ильназом Галявиевым. Так, например, казанская трагедия послужила импульсом для широкого обсуждения мер безопасности в школах Казахстана.

Молодежь – это социальная группа с основополагающей ролью в становлении и дальнейшем развитии общества. Изучение и своевременное выявление

проблем молодежи имеет особую значимость для государственной политики и для стабильного развития страны в целом. Данные проблемные зоны молодежного развития в Казахстане подвергают серьезному риску национальную экономику и оказывают значительное влияние на устойчивое развитие страны. Поэтому важно проводить постоянный комплексный и ситуативный анализ текущих процессов в молодежной среде.

В целом сегодня согласно результатам социологического исследования «Молодежь Казахстана», проведенного НИЦ «Молодежь» в 2021 году⁷⁹, большая часть молодежи (89,8% респондентов) полностью или в большей мере удовлетворена жизнью в текущем периоде, и только 1,1% дали негативные ответы на вопрос об удовлетворенности текущей ситуацией. Наибольшую озабоченность у молодежи вызывают проблемы или вопросы личного, семейного характера, а также вопросы занятости и возможностей получения доходов. С уверенностью в будущее смотрят 47,3% молодых людей, 30,7% воспринимают ситуацию «спокойно, без иллюзий,

надежд». Ситуация страха и отчаяния характерна для 1,3% молодых людей. Больше всего молодежь опасается за своих близких, также среди своих основных опасений молодежь указывает страх не найти себя в будущем (21,3%) и не реализовать свой потенциал (21,2%). Для того чтобы молодежь чувствовала себя уверенно, требуется наличие у нее стабильной работы, собственного жилья и достойного уровня доходов. Основными причинами, препятствующими достижению успеха, по мнению прошедших опрос, являются коррупция и бюрократия, недостаток крупных жизненных целей, плохие экономические условия, недостаток связей. Следует отметить, что подавляющее большинство причин носит внешний характер и вполне устранимо за счет мер государственной политики. Таким образом, в Казахстане наиболее актуальными проблемами в сфере молодежной политики остаются вопросы здоровья, занятости, миграции; в совокупности молодые люди стремятся получить стабильный доход, чтобы удовлетворять свои каждодневные потребности.

⁷⁹ Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Нур-Султан, 2021 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yrauvd107iow2ei1fq332.pdf>.

3.3 Новые законодательные инициативы и подходы в работе с молодежью

С точки зрения социальной мобильности молодое население страны требует особого внимания со стороны государственных институтов. В этом контексте государственная молодежная политика является одной из важнейших составляющих социально-политического развития любого государства. Правовые рамки выступают важными определяющими факторами для доступа молодежи к государственным услугам и создают условия для их личного развития и перехода к самостоятельной взрослой жизни. Эти рамки также устанавливают возможности для участия молодых людей в общественно-политической жизни и их взаимодействия с государством. Закон о молодежной политике и иные правовые акты в данной сфере – это всеобъемлющая законодательная база, определяющая основные заинтересованные стороны и сферы деятельности как государственных учреждений, так и НПО в вопросах работы с молодежью. Закон определяет понятия «молодежь» и «молодежные учреждения», устанавливает возрастные ограничения, регулирует взаимодействие между молодежью и государством.

На данный момент в 14 странах ОЭСР принят тот или иной специальный закон о молодежи. К странам, не являющимся членами ОЭСР, но имеющим законы о молодежной политике, относятся: Болгария, Бразилия, Коста-Рика, Перу, Румыния и Украина. В некоторых странах ОЭСР, где отсутствует специальное законодательство, молодежная политика определяется различными отраслевыми документами, затрагивающими интересы подрастающего поколения. К примеру, в Норвегии права молодежи в основном регулируются законами о детях и о соци-

альной защите. Вместе с тем, согласно оценкам международных экспертов, страны, где есть соответствующий закон, значительно реже ссылаются на отсутствие четких стимулов и задач либо отсутствие межведомственной координации при осуществлении молодежной политики государственными органами.

Различные руководства и исследования в данной сфере позволяют выделить ключевые аспекты, необходимые для эффективной и продуманной молодежной политики:

- наличие государственного органа по делам молодежи, который может руководить, направлять, координировать и консолидировать работу по молодежному развитию;
- четкое определение понятия молодежь/молодое население, обозначение возрастных ограничений и / или групп населения, на развитие которых направлены политические меры и стратегии;
- конкретная и прозрачная стратегия и план действий, а также механизмы мониторинга и оценки реализации стратегий для обеспечения подотчетности государственных органов и улучшения молодежной политики в будущем;
- подготовка базы статистических данных и данных по исследованиям, отображающих потребности разных категорий молодых людей, эмпирическая информация о результатах реализации молодежной политики;
- формирование видения, рассматривающего молодых людей и молодежную политику как ресурс, поддержка молодых людей с целью раскрытия потенциала молодежи в полной мере и внесения позитивного вклада в жизнь общества;
- обеспечение участия молодежи в политических процессах, повышение вовлеченности молодежных организаций в общественную и политическую жизнь;
- межсекторальный подход к молодежной политике, который объединяет

различные секторы государственной политики, играющие определенную роль в жизни молодых людей, как напрямую касающиеся «молодежной сферы», так и выходящие за ее пределы;

- утверждение отдельного бюджета на молодежную политику, для реализации эффективной которой необходимы устойчивые ресурсы;

- установление связи между политикой, осуществляемой на местном, региональном и национальном уровнях, определение ответственности и обязанностей на всех уровнях, стремление к сотрудничеству, координации и партнерству;

- соответствие молодежной стратегии международным практикам, стандартам и рекомендациям передовой практики.⁸⁰

Некоторые из законов о молодежи в различных странах, как в составе ОЭСР, так и за пределами данной организации, определяют механизмы поддержки и поощрения представительства молодежных организаций в разработке молодежной политики и стратегии страны. Например, законы о молодежи в Эстонии, Финляндии и Исландии гарантируют стабильные источники финансирования национальных молодежных организаций, соответствующих ряду критериев. В законах о молодежи Финляндии, Люксембурга и Словении присутствуют положения о статусе и функциях Национального молодежного совета, включая, среди прочего, условия членства, обязанности членов молодежного совета.

Результаты государственных мер поддержки молодежи оказывают существенное влияние на позицию страны в мировых рейтингах. В июне и августе 2021 года были опубликованы два глобальных индекса, измеряющих положение молодых людей во всем мире, – это Индекс развития молодежи 2020 (далее – ИРМ) и Индекс прогресса молодежи

2021 (далее – ИПМ).

ИРМ был подготовлен на основе анализа мировых данных в период с 2010 по 2018 годы, поскольку это самые актуальные и сопоставимые глобальные сведения, находящиеся в открытом доступе. Публикация индекса была запланирована на 2020 год, но воздействие пандемии COVID-19 отсрочило его публикацию до лета 2021 года. Текущий ИРМ измеряет показатели в 181 стране. Национальные замеры осуществлялись по 6 направлениям развития молодежи: здоровье и благополучие, образование, занятость и возможности, политическое и гражданское участие, равенство и инклюзивность, мир и безопасность среди молодежи в возрасте от 15 до 29 лет (в некоторых случаях молодежи до 24 лет).

ИПМ измеряет качество жизни молодых людей во всем мире, в том числе социальные и экологические аспекты, и включает данные 150 стран за 2011–2020 годы. ИПМ построен на основе общей методологии Индекса социального прогресса и содержит 3 измерения: потребности, основы благополучия и возможности молодежи, которые в свою очередь состоят из 12 компонентов и 58 показателей. Новизна ИПМ этого года в том, что в него были включены 4 новых экологических индикатора: изменение климата, материальный след, утрата биоразнообразия и изменение земельной системы.

Казахстан демонстрирует средние показатели, однако в ИРМ вошел в группу стран с высоким уровнем развития молодежи и находится на 70-м месте, в то время как в ИПМ наша страна поднялась на 9 пунктов и заняла 54-е место (в 2017 году – 63-е место).

В 2016 году в рейтинге ИРМ Казахстан занимал 61-е место среди 181 страны. Наиболее высокие показатели наблюдались в области здоровья и бла-

⁸⁰ Denstad F. Y. (2009), *Youth Policy Manual: How to develop a national youth strategy*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

гополучия – 115 баллов, образование – 100 баллов. В сферах политического и гражданского участия отмечались средние коэффициенты – 81 балл и 67

баллов соответственно. Наименьшим показателем отличается сфера трудоустройства и возможностей для молодежи – 35 баллов.

Таблица 3.3. Показатели Казахстана в рейтинге ИРМ в 2016 году

Год	Место	Общий счет	Здоровье и благополучие	Образование	Трудоустройство и возможности	Гражданское участие	Политическое участие
2016	61	0,668	115	100	35	67	81

В рейтинге 2020 года Казахстан снизился на 9 позиций и разместился на 70-м месте, поделив его с Грузией. Несмотря на некоторое снижение, мы продолжаем оставаться в группе стран с высоким уровнем развития молодежи. В частности, по направлению «Здоровье и благополучие молодежи» республика продолжает демонстрировать высокий коэффициент – 120 баллов. Также повысились показатели в сфере трудоустройства и возможностей – с 35 до 55 баллов. Политическое и гражданское участие были объединены в один общий

показатель, который составил 136 баллов, что является наивысшим среди 6 направлений развития молодежи.

В 2021 году в ИРМ были включены два новых направления измерения «Равенство и инклюзия», «Мир и безопасность», по которым у Казахстана 43 балла и 68 баллов соответственно.

Одной из ключевых негативных тенденций за последние 5 лет стало ухудшение показателя в сфере образования молодежи – до 56 баллов, в то время как в 2016 году он насчитывал 100 баллов.

Таблица 3.4. Показатели Казахстана в рейтинге ИРМ в 2020 году

Год	Место	Общий счет	Равенство, инклюзия	Здоровье и благополучие	Образование	Трудоустройство и возможности	Политическое и гражданское участие	Мир и безопасность
2020	70	0,731	43	120	56	55	136	68

В отношении рейтинга ИПМ следует отметить, что по сравнению с результатом 2017 года Казахстан значительно улучшил свои показатели и занял 54-е место (в 2017 году – 63-е место). Из 12 основных компонентов ИПМ по 9 пунктам наблюдается повышение процентных коэффициентов, в том числе значительное улучшение в трех следующих пунктах:

- жилищные условия – рост на 25,62 балла. Данное повышение обусловлено улучшением показателя «Доступность жилья для молодежи» в 1,7 раза – с 32,43 до 58 баллов;
- личные права – рост на 21,52 балла. В первую очередь это произо-

шло за счет улучшения показателя «Процент молодых депутатов в парламенте»;

- здоровье и благополучие – рост на 15,07 балла, который связан с улучшением показателя «Смертность молодежи от неинфекционных заболеваний».

Незначительное снижение наблюдается в следующих компонентах:

- доступ к базовым знаниям – снижение на 7,43 балла. В данном направлении наблюдается снижение показателя «Гендерный паритет в получении среднего образования»;
- инклюзивность – снижение на 3,02 балла. В частности, специалистами

ООН отмечается ухудшение показателя «Дискриминация и насилие в отношении меньшинств»;

- питание и базовое медицинское

обслуживание – снижение на 1,25 балла, в том числе из-за ухудшения показателя «Смертность молодежи от инфекционных заболеваний».

Таблица 3.5. Результаты ИПМ за 2017 и 2021 годы

Показатели	2017 год	2021 год
Жилищные условия	70,71	96,33
Доступ к информации и коммуникациям	71,32	79,52
Доступ к чистой воде и услугам санитарии	70,63	79,4
Доступ к высшему образованию	66,03	66,72
Личная свобода и выбор	54,49	65,72
Личная безопасность	61,18	63,54
Здоровье и благополучие	46,62	61,69
Качество окружающей среды	36,04	48,18
Личные права	24,13	45,65
Питание и базовое медицинское обслуживание	96,09	94,84
Доступ к базовым знаниям	98,8	91,37
Инклюзивность	57,06	54,04

Между тем в настоящее время по поручению Главы государства разрабатывается Казахстанский индекс развития молодежи, который планируется включить в новый законопроект о государственной молодежной политике. Следуя международным стандартам, отечественный индекс позволит оценить эффективность систем государственной поддержки, создаваемых для развития молодежи. В целом он будет направлен на методологическую поддержку деятельности центральных государственных и местных исполнительных органов в вопросах повышения качества жизни и благополучия молодежи и, в конечном счете, окажет положительное влияние на позицию Казахстана в мировом рейтинге.

Несмотря на то, что за рубежом наблюдается ряд примеров молодежных стратегий, не существует единой системы, которая устанавливала бы измеримые стандарты, индикаторы и международные ориентиры к правильному способу разработки закона о молодежи и молодежной политики страны. Тем не менее, можно выделить ряд мер, реко-

мендуемых при создании условий для эффективного регулирования вопросов молодежной политики.

Разработка и инвестирование качественной интегрированной молодежной политики. Национальные молодежные стратегии должны быть основаны на фактических данных, разработаны при участии различных стейкхолдеров – отраслевых министерств, государственных органов и представителей молодежи. Одним из показателей эффективной молодежной политики является наличие четких механизмов мониторинга и оценки ее результатов. Молодежь не должна дискриминироваться по возрастным критериям в вопросах доступности политической жизни, особенно при выдвижении предложений по молодежным стратегиям. Законодательный документ по вопросам молодежи должен отдельно регулировать вопросы предоставления помощи молодым женщинам и мужчинам из социально уязвимых слоев населения, такие как поддержка молодежи категории NEET, молодежи с ограниченными возможностями, и другие.

Таблица 3.6. Примеры интегрированной молодежной политики

Вклад молодежи в разработку молодежной политики	Представители молодежи	Образование	Занятость	Здоровье
	Проведение мероприятий по сотрудничеству:	– работа с отчисленными, неуспевающими и студентами с поведенческими проблемами и проблемами мотивации; – обучение школьников понятиям гражданства и гражданской позиции (через НПО и молодых волонтеров)	– предоставление консультативной помощи для облегчения выбора профессионального пути; – организация молодежных семинаров и других мероприятий по трудоустройству	– пропаганда здорового образа жизни в неформальных встречах молодежных организаций (например, образование сверстников); – проведение совместных мероприятий с органами и министерством здравоохранения
	Участие в политической жизни: обсуждение проблем молодежи	– привлечение внимания к важности образования; – инициирование дискуссий о комплексных мерах помощи в отношении уязвимых учеников, низкоквалифицированных выпускников школ, жертв школьного насилия	– повышение участия молодежи на рынке труда, повышение экономической активности молодежи; – участие в обсуждениях по политике занятости молодежи	– содействие участию молодежи в разработке политики здравоохранения; – участие в политических обсуждениях по профилактике злоупотребления психоактивными веществами, приводящими к серьезным последствиям для здоровья молодых лиц
	Координация деятельности молодежных организаций и молодежной политики:	– обеспечение внеклассных мероприятий для учеников школ; – координация стратегии развития молодежи со школой, социальными работниками, полицией и другими органами борьбы с молодежной маргинализацией	– координирование действий и выдвижение предложений для программ в области занятости, жилья, социальной и семейной политики молодых людей	– координация мер профилактики заболеваний, часто встречающихся среди молодежи, с секторами здравоохранения, социальной сферы

Одним из показателей эффективной молодежной политики является наличие четких механизмов мониторинга и оценки результатов молодежной политики. Законодательный документ по делам молодежи должен отдельно регулировать вопросы предоставления помощи молодым женщинам и мужчинам из социально уязвимых слоев населения (поддержка молодежи категории NEET, молодежи с ограниченными возможностями и пр.).

Для устранения неравенства между различными категориями молодого населения необходимо осуществлять на постоянной основе сбор данных с разбивкой по возрасту, полу и прочим характеристикам. Проведение систематических социологических исследований так же поможет выявить потребности

молодежи с учетом региональных особенностей и других характеристик молодых людей.

В Казахстане социальная поддержка молодежи – ключевое направление государственной политики в отношении рассматриваемой социальной группы. В данном контексте следует особо отметить такой стратегический документ, как Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V «О государственной молодежной политике», согласно которому социальные службы для молодежи осуществляют свою деятельность в целях создания условий для интеллектуального, духовного, физического, творческого развития, профессиональной подготовки и реализации предпринимательского потенциала молодежи.

В 2021 году Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан планирует внести несколько ключевых изменений в действующий закон «О государственной молодежной политике» в части вопросов социальной поддержки. В частности, предусматривается:

- введение понятия «социальные услуги молодежи» (социальные, психологические, правовые, педагогические, трудовые, медицинские услуги будут оказываться всеми МРЦ по принципу одного окна; кроме того, будет разработан специальный стандарт по услугам для молодежи);

- введение понятия «социальные службы для молодежи» – юридические лица, оказывающие молодым казахстанцам услуги (1) по организации досуга по месту жительства, (2) по поддержке

и развитию предпринимательской деятельности, молодежного самоуправления и иных социально значимых направлений, не противоречащих отечественному законодательству;

- введение позиции специалиста по работе с молодежью, который будет осуществлять мероприятия, направленные на поддержку личностного и социального развития молодежи; он должен будет обладать необходимой квалификацией, соответствующей специальным требованиям, утвержденным уполномоченным органом по вопросам государственной молодежной политики.

Вышеуказанные инициативы будут способствовать совершенствованию законодательства в сфере государственной молодежной политики и повышению качества работы со всеми социальными группами молодежи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мир сегодня совершенно отличен от ситуации 30-летней давности. В особенности это утверждение справедливо для нашей страны, которая из «сырьевого придатка» стала страной, поставившей амбициозную цель войти в тридцатку самых развитых государств мира. Но несмотря на происходящие общественно-политические трансформации, молодежь всегда остается одной из самых организованных, социально активных слоев населения, она объективно является генератором новых идей, жизненной силы и энергии общества. Молодежь не просто будущее страны, но и ее настоящее.

Президент Республики Казахстан К. Токаев характеризует современную молодежь следующим образом: *«сегодня ровесникам независимости исполнилось 30 лет. Они родились и выросли в суверенной стране, обладают открытым сознанием. У них качественно новое мировоззрение и стиль жизни. Для них независимость – это аксиома. Это нормальное явление, свидетельствующее об укоренении понятия суверенитета в сознании молодежи. Однако, чтобы понимание ценности независимости навсегда отпечаталось в памяти подрастающих поколений, они должны знать, какой ценой она нам досталась»*.

Надежды и интересы казахстанской молодежи всегда занимали значительное место в системе государственного планирования. Осознание важности ключевой роли в формировании будущности страны зависит от того, какое поколение будет жить завтра, сможет ли оно достойно представлять страну на мировом уровне, работать на процветание своей страны. Поэтому начиная с первого закона «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» и последующих нормативных правовых актов, вся система государственной мо-

лодежной политики была направлена на личностное и профессиональное развитие молодых казахстанцев.

В целом государственная молодежная политика характеризуется систематизацией и интеграцией лучших мировых практик, а также выработкой собственных приемлемых механизмов для консолидации казахстанской молодежи. Основным источником, аккумулирующим в себе функциональные возможности по созданию условий для данной социальной группы, является законодательная база, регулирующая взаимоотношения государства и его молодых граждан. Принимаемые государственные нормативные правовые акты направлены на развитие потенциала молодых людей и включение их в социально-экономическую деятельность страны. Модель государственной молодежной политики основывается на системе социально-экономических, политических и правовых мер, осуществляемых государством и направленных на поддержку молодежи.

Особую роль в формировании молодежной политики независимого Казахстана сыграли программы и проекты, направленные на поддержку молодежи: «Международная стипендия “Болашақ”», «Серпін-2050», «Жасыл Ел», «С дипломом – в село!», «Молодежная практика» и др. У всех программ и проектов главной целью являлось поддержать разные категории молодежи в их профессиональном становлении и росте. Специальные возможности предоставляются молодым гражданам с активной жизненной позицией по программе «Молодежный кадровый резерв» для проявления своих способностей на государственной службе, в общественно-политической деятельности и в бизнесе. Также сегодня мы можем гордиться тысячами молодых казахстанцев, которые окончили лучшие зарубежные вузы и сейчас участвуют в формировании и дальнейшей реализации стратегии развития страны.

С текущего года начался новый этап в реализации рассматриваемого сегмен-

та казахстанской политики, связанный с принятием Комплексного плана по поддержке молодежи на 2021–2025 годы. Необходимо отметить, что на постсоветском пространстве именно в нашей стране впервые вводится в действующее законодательство понятие «молодежь категории NEET», а также внедряется отечественный Индекс развития молодежи. Отдельно следует сказать о важности реализации национального проекта «Ұлттық рухани жаңғыру», в частности, его направления «Тәуелсіздік ұрпақтары», которое полностью посвящено мерам поддержки и развития современной казахстанской молодежи.

Мировые тенденции несут изменения в сознание людей, и одной из главных задач молодежной политики является сохранение национального самосознания, ценностей и культуры. Так, для современной молодежи остаются приоритетными традиционные ценности – семья и друзья. Вместе с тем все больше времени молодежь проводит за гаджетами, приоритетными тенденциями становятся клиповая культура и владение новыми информационными технологиями.

В современной молодежной политике необходимо обратить внимание на преобладание патерналистского подхода, идеолого-пропагандистской составляющей, низкий уровень участия граждан соответствующего возраста в деятельности молодежных организаций. Поэтому молодежная политика должна быть еще более гибкой, чтобы отвечать на вызовы быстро меняющегося мира.

В предстоящие годы необходимо содействовать в углублении понимания молодыми казахстанцами их прав, обязанностей и повышении у них ответственности за свою страну, толерантности к этническим, религиозным и культурным особенностям. Следует обратить внимание на мероприятия, повышающие уровень участия молодежи в общественной жизни, – это волонтерская, благотворительная, природоохранная деятельность и другие социальные проекты. При таком подходе результативность государственной молодежной политики Казахстана будет измеряться не в административных и финансовых ресурсах, а в активной и продуктивной деятельности молодежи по актуальным и значимым для общества вопросам.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. О государственной молодежной политике в Казахской ССР. Закон Казахской Советской Социалистической Республики от 28 июня 1991 года. Утратил силу Законом Республики Казахстан от 7 июля 2004 года № 581.
2. Зайниева Л. Ю. Становление государственной молодежной политики в Казахстане // Ярославский педагогический вестник. – 2013. – №2. – С. 133–137.
3. О ратификации Конвенции о правах ребенка. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года.
4. О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 28 августа 1999 года № 73.
5. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2004 года № 581-II «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13 января 2014 года).
6. Формирование концептуальных подходов по реализации государственной молодежной политики Казахстана. Аналитический доклад // <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2020/08/doklad-formirovanie-konceptualnyh-podhodov-po-realizaczii-gosudarstvennoj-molodezhnoj-politiki.pdf>.
7. О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан. Распоряжение Президента Республики Казахстан от 28 августа 1999 года № 73.
8. О Программе «Молодежь Казахстана». Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 февраля 2001 года № 249
9. О Программе молодежной политики на 2003–2004 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 февраля 2003 года № 155.
10. О Программе молодежной политики на 2005–2007 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 18 июля 2005 года № 734. Утратило силу Постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 сентября 2009 года № 1411.
11. О Государственной программе патриотического воспитания граждан Республики Казахстан на 2006–2008 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 10 октября 2006 года № 200. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 18 июня 2009 года № 829.
12. Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118. Утратил силу Указом Президента Республики Казахстан от 1 марта 2016 года № 205.
13. О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан-2020: путь в будущее» Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191.
14. О государственной молодежной политике. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V (с изменениями по состоянию на 7 июля 2020 года).
15. Тасбулатова А. А. Правовой механизм обеспечения и защиты политических прав ребенка в Республике Казахстан: проблемы и перспективы развития: дис. ... докт. филос. (PhD). – Алматы, 2020. –157 с.
16. Ростовская Т. К. Социальное конструирование правового статуса молодежи и молодой семьи // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия «Социальные науки». – 2014. – № 3 (35). – С. 91–95.

17. ООН: Молодежь // <https://www.un.org/ru/global-issues/youth>.
18. Defining youth in contemporary national legal and policy frameworks across Europe // <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261653/Analytical+paper+Youth+Age+Bojana+Perovic+4.4.16.pdf/eb59c5e2-45d8-4e70-b672-f8de0a5ca08c>.
19. Баишев Ж. Конституционное право Республики Казахстан. – Алматы, 2001. – 125 с.
20. Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Проблемы теории государства и права: учебник. – М.: ЭКСМО, 2005. – 649 с.
21. Тихомандрицкая О. А. Ценности и самоотношение на этапе юношеской социализации: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.05. – М., 2000. – 179 с.
22. Молодеева А. И. Психолого-педагогические особенности подростков девиантного поведения // Вестник КарГУ. – 2010. – № 3. – С. 17–24.
23. Лисовский В. Т. Методология и методика изучения идеалов и жизненных планов молодежи: автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Л.: Ленингр. гос. ун-т, 1968. – 286 с.
24. Краткий словарь по социологии / Под. общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина. – М.: Политиздат, 2001. – 480 с.
25. Салагаев А.Л., Шашкин А.В. Молодежные группировки: опыт пилотного исследования // Социс. – 2004. – № 9. – С. 50–58.
26. Женщины, молодежь и люди с инвалидностью получают квоты в мажилисе и маслихатах <https://informburo.kz/novosti/raspredelyat-deputatskie-mandaty-v-mazhilis-i-maslihat-predlagaetsya-i-sredi-lic-s-invalidnostyu>.
27. Ланцов А. Е. Инфраструктура: понятие, виды и значение // Статистика и Экономика. – 2013. – №3. – С. 47–52.
28. Женщины, молодежь и люди с инвалидностью получают квоты в мажилисе и маслихатах <https://informburo.kz/novosti/raspredelyat-deputatskie-mandaty-v-mazhilis-i-maslihat-predlagaetsya-i-sredi-lic-s-invalidnostyu>.
29. Государственная молодежная политика: история // <https://politex.kz/index.php/studentam/molodezhnaya-politika/62-gosudarstvennaya-molodezhnaya-politika-istoriya>.
30. Положение республиканского государственного учреждения «Комитет по делам молодежи и семьи Министерства информации и общественного развития Республики Казахстан». Утверждено Приказом Министра информации и общественного развития Республики Казахстан от 28 марта 2019 года № 30.
31. Успехи и вызовы дальнейшего развития государственной молодежной политики Казахстана // <https://www.tarlan.kz/ru/article/uspexy-y-vizovi-dalneyshego-razvytyya-gosudarstvennoy-molodejnoj-polytyky-kazaxstana.html>.
32. Молодежная политика в современной России: учебное пособие для вузов / Т. К. Ростовская, Е. А. Князькова. – М.: Издательство Юрайт, 2020. – 155 с.
33. «Жас Отан» – действует! // <http://www.parlam.kz/ru/blogs/berdongarov/Details/4/330>.
34. Данные сайта // <http://jasotan.com>.
35. О Программе «Молодежь Казахстана». Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 февраля 2001 года № 249.
36. Социологическое исследование «Состояние государственной молодежной политики: потребности и социальные практики» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2017 // <https://eljastary.kz/upload/iblock/790/790cd4ce4cf8855813196661a7e013ac.pdf>.
37. Социологическое исследование «Молодежь Казахстана» / НИЦ «Молодежь». – Астана, 2021 год // <https://>

eljastary.kz/upload/iblock/09f/myu1r796xa7yraud107iow2ei1fq332.pdf.

38. World Population Prospects 2019 — Volume II: Demographic Profiles. Produced by the Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Sales No. E.20.XIII.8

39. World Population Prospects 2019: Highlights. Produced by the Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Sales No. E.19.XIII.4.

40. Kew, J et al (2013) Generation Entrepreneur? The state of global youth entrepreneurship: Understanding the entrepreneurial attitudes, aspirations, and activities of young people. Youth Business International & Global Entrepreneurship Monitor

41. Об утверждении Государственной программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017–2021 годы «Еңбек». Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 ноября 2018 года № 746.

42. Эффективности не наблюдается: молодые депутаты партии Nur Otan о программах «Серпін» и «С дипломом – в село!» // https://www.kt.kz/rus/society/effektivnosti_ne_nablyudaetsya_molodye_deputaty_nur_otan_o_1377915354.html.

43. Средние расходы на академическое обучение за рубежом на одного стипендиата в год // <https://bolashak.gov.kz/images/%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC.pdf>.

44. В Казахстане увеличат количество грантов по программе «Серпін» // https://www.inform.kz/ru/v-kazahstane-velichat-kolichestvo-grantov-po-programme-serpin_a3845010.

45. Развитие молодежной политики: Jas Otan заложил ее основы, // <https://strategy2050.kz/ru/news/razvitie-molodezhnoy-politiki-jas-otan-zalozhil-ee-osnovy/>.

46. Доклад «Формирование дальнейших целевых индикаторов в молодежной политике». – Нур-Султан: КИОР «Рухани жаңғыру», 2020.

47. Антикризисный потенциал молодежных политик в России и Европе в эпоху глобальных рисков: национальное воображаемое, патриотизм и социальная вовлеченность // <https://spb.hse.ru/mirror/pubs/share/450924001.pdf>.

48. (Не)трудно быть молодым: как в Германии помогают молодежи не остаться наедине с проблемами // <https://euro-pulse.ru/eurotrend/ne-trudno-byit-molodyim-kak-v-germanii-pomogayut-molodezhi-ne-ostatsya-naedine-s-problemami/>.

49. Япония // <https://youthworker.by/images/normativnie%20dokumenti/Japan.pdf>.

50. Работа с молодежью // <https://www.hm.ee/ru/meropriyatiya/molodyozhnaya-sfera/rabota-s-molodyozhyu>.

51. Работа с молодежью. Прикладное высшее образование // <https://www.narva.ut.ee/ru/rabota-s-molodezhyu>.

52. Финский центр молодежи // <https://jashome.org/ru/novosti/finiskij-tsentr-molodezhi>.

53. В заботе о будущем // <https://www.caravan.kz/articles/v-zabote-o-budushem-375920/>.

54. UNDP (2012) Enhancing Youth Political Participation throughout the Electoral Cycle.

55. UNDP and IPU, (2012) Global Parliamentary Report.

56. Convention on Biological Diversity UN FAO; UN Convention to Combat Desertification; United Nations Children's Fund; United Nations Department of Economic and Social Affairs.

57. Saxena et al, 2007.

58. Patel, Flisher et al, 2007; United Nations Children's Fund, 2012.

59. Kessler et al, 2005.
60. World Health Organization, 2008.
61. Kessler and Frank, 1997.
62. «Каждое третье видео – про дворец Путина». Как «ТикТок» захлестнула протестная волна // <https://rus.postimees.ee/7161898/kazhdoe-trete-video-pro-dvorec-putina-kak-tiktok-zahlestnula-protestnaya-volna>.
63. Denstad F. Y. (2009), Youth Policy Manual: How to develop a national youth strategy, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
64. Серьезная работа. Как тиктокеры в 18 лет зарабатывают миллионы тенге // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/sereznaya-rabota-tiktokeryi-18-let-zarabatyivayut-milliony-426486/.